СЕРГІЙ ШЕЛУХИН
ПРОФЕСОР УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УКРАЇНА

— НАЗВА НАШОЇ ЗЕМЛІ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ

ВИЗЕРУНОК З МАПИ ЛЕВАССЕРА ДЕ БОПЛАНА 1650 РОКУ З НАПИСОМ НА НІЙ: UKRAINAE PARS, QUAE POKUTIA VULGO DICITUR. ЦЕ ОЗНАЧАЄ: УКРАЇНИ ЧАСТИНА, ЩО ПО НАРОДНЬОМУ ЗВЕТЬСЯ ПОКУТТЯМ

ПРАГА 1936 РОКУ

ПОДЯКА.

Словянська назва одного з найбільших словянських народів і його території — Вкраїна, Україна, Українці — є давнішою за чужу, несловянську назву — Русь, Русини, що її були принесли Палянам у Київ завойовники Кельти-Русини. В праці „Звідкіля походить Русь" ми навели докази, а публікація, подана проф. Подільським в кн. 10. „Дзвонів", за 1935 р., листа Папи Іоанна XXII. з 1320 р. до свого вповноваженого в Киеві Генриха, ствердила, що Київські Русини раніше називалися Галатами (Галли, Кельти, в літоп. Галичане). З бігом часу вони влилися в словянське населення Київщини, після чого імя Руси стало для Полян дублікатною політичною назвою, яка в міру завойовань ширилася по Вкраїні впродовж коло 400 років. Ще і в 944 р. літопис одріжняє Русь від Полян у війську кн. Ігоря. Галичина починає називатися Руссю в Іпат. літ. з XIII. ст., а Вкраїною вона звалася вже в 1189 р. Русь уже застала в Киеві Українську словянську державу під назвою Поле. Не зважаючи на ріжні переїменовання, назва „Україна" утіліла, як давній народній словянський витвір, психологічно звязаний з творцем, з його історичною памяттю, культурою й традиціями, втіленими в саму назву „Україна".

Ясно, що розвідка про назву „Вкраїна" вимагає заглиблень у давнину і воскрешення фактів минулого, як це роблять судові правники. Розкриття давности назви „Україна" наближає нас до початків історії Українського народу, старішої за назву й історію Київської Руси. Ця розвідка вимагає відомостей із багатьох джерел, що для дослідника робить неминучою сторонню поміч. Я користувався з неї і складаю глибоку подяку Панам: І. Борщакові, К. Подільському, В. Січинському, Л. Білецькому, В. Тукалевському, О. Андрієвському, О. Гайманівському, Г. Демченкові, Ю. Коллардові, М. Шляхтиченкові за їх ласкаву допомогу. Я дуже зобовязаний моїй, нині покійній, дружині Любові Шелухиній за її постійне співробітництво, це видання було її мрією. Складаю особливу подяку тому скромному патріотові, що жертвенно дав матеріяльну допомогу на це видання, сам зробивши для того борг. Йому ж належить ідея посвяти. Без його участи це видання нешвидко побачило б світ.

АВТОР.

Визерунок на мапі УКРАЇНИ 1716 року. На ній напис латиною Vkrania (Вкраніа), а на самій мапі: Ukraina (УКРАЇНА).

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
ТИМ, ЩО БОРОЛИСЯ Й ПОЛЯГЛИ ЗА ВОЛЮ
УКРАЇНИ.

ВСТУП.

Полягти в боротьбі за волю Батьківщини чи за визволення й свободу свого народу вважається в усіх народів за найпочеснішу смерть. Вона каже про патріотизм і самопожертву за рідний край і нарід. Імена цих поляглих борців і діячів у великій пошані і прославляються. Так твориться народній культ героїв і діячів-патріотів, а з ним і школа та приклад патріотизму для нащадків. Так виховується історична память народу і складаються національні традиції й леґенди про чини патріотів, яких не забувають. Вони духово злиті з нацією і живуть у народній памяти в авреолі вічної слави, що творить для народности традиції вищого.

Патріот дюбить Батьківщину, свій нарід і рідну культуру — свободу, право, мову, побут й ін. блага своєї народности, віддається службі їй всією душею, дбає про вищий розвиток і процвітання її, присвячує й віддає їй себе, захищає й обороняє її від ворогів та напасників усіма силами, жертвуючи й своїм життям. Він дбає за державність, самостійність, незалежність, свободу й культуру та добробут свого народу. Патріотизм вважають за одну з найвищих категорій моралі; він вимагає любови, активности, посвяти й самопожертви на благо рідної землі й народу. Патріоти мають у нагороду за це від Батьківщини, народу і нащадків найглибші почуття вдячности: вони стають прославленням у науку й прикладом для всіх бути такими. Іпатіївський літопис, описавши заслуги Переяславського кн. Володимера Глібовича, що жертвував собою, обороняючи Україну і нарід Український від Половців, а в 1187 р., застудившися в поході проти них, умер, закінчує похвалу князеві словами: „О нем же Україна много постона“ (плакала, журилася, жалкувала). Так і народня пісня про смерть Морозенка, оборонця рідної землі й борця за свободу, каже: „За тобою, Морозенку, уся Україна плаче“. Про таких людей живе в науку всім традиція народня, яка витворює історичну память про кращих синів нації. Бутафорна чи дута слава стирається з памяти правдою; вона не може творити традицій, бо порожня — не має справді славних чинів. Добра слава стоїть на добрих ділах на благо народу й рідної землі.

Ми вгорі вмістили алегоричний визерунок з мапи України 1716 р. в Atlas Novus Гомана. Гетьман Мазепа, спершися правою рукою на перевязані подорожні клунки, сидить на похідному стільці в задумі й нерішучості під Бендерами після Полтавської поражки. Праворуч од його стоїть український старшина з гурту тих, про кого Шевченко писав: „Галагани і Кисілі, і Кочубеї-Ногаї“ (з віршу „Бували війни“...), а за ним чигає жорстокий, підступний тиран України Московський цар Петро І. з московським прапором, за яким пішла під нього згадана Шевченком козацька група старшин, продавши йому Батьківщину, свободу, нарід. Старшина вказує шаблею на напис: „Vkrania quae est terra Cosaccorum” (Вкраїна, що є землею Козаків) — і облудно та підступно вмовляє Мазепу вернутися в землю Козаків під царя Московського. Ліворуч від Мазепи стоїть рухливий Швед, а біля нього сидять запорожець і козак, пронизливо дивлячися на Мазепу. Далі за ним видно фортецю Бендери й військовий табор. Швед рішуче торкає Мазепу мечем і приспішує, щоб не вагався й ішов би з ними.

Чи Мазепа був зрадником, чи був патріотом? Так, на схилі віку свого він став патріотом. В статті „Зрадники і патріоти“[1])

[1]) S. Chéloukhine, ”Traîtres et Patriotes”, ”L’Evrope Orientale”, Paris, 1920, № 9—10, p. 27—30.

ми характеризували виступ Гетьмана Мазепи проти Московського царя Петра І. як патріотичний. Петро І. однобічно, підступно і зрадливо ламав Переяславський договір 1654 р. між Українською Республикою і Московським царем про військовий союз між ними та особовий царський протекторат і добивався уярмлення Українського народу та злуки України з Московщиною. Ламаючи свавільно свої зобовязання, цар виступав як узурпатор, тиран і зрадник Українського народу. Мазепа, як Гетьман України, мав обовязки захищати її права і свободу. Тому й мусів був виступити проти царя, як узурпатора, поработителя і зрадника. Петро І. був ворогом України, а проти ворога немає зради. Цар ламав право Українського народу, а оборона своїх прав не є зрадою і бути нею не може. Таким чином, зрадником був цар Петро І., а не Гетьман Мазепа, як це проголосив цар, наказуючи проклинати його по церквах. Мазепа, рятуючи Батьківщину і свободу свого народу, був патріотом. Лихо Україні й Мозепі принесла попередня поведінка й недобра слава Мазепи. Нарід не піддержав його тільки тому, що не вірив йому наслідком попереднього його рабського прислужництва цареві проти свободи та заведення ним же таки на Україні панської неволі.

Москвини на чолі з своїм урядом називали український визвольний рух „мазепинством“, зрадницьким, а потім з голосу одеського жидівського „Сіону“ в 1861 р. прозвали його ще й „сепаратизмом“. Український нарід робив іншу оцінку. В історичній пісні про зруйнування Січі він назвав царицю Катерину ІІ. „сучою дочкою“, а український народній поет Шевченко, устами якого промовляє Українська нація, у „Сні“ увіковічив память Петра І. і Катерини ІІ. словами: „Це той перший, що розпинав нашу Україну, а вторая доконала вдову сиротину. Кати, кати, людоїди! наїлись обоє!“, а в „Великому Льоху“ вказав, як дві дитячі душі покутують перед Богом гріхи свої супроти Батьківщини й за що їх „в рай не пускають“, а саме, що одна „цареві Московському коня напоїла“ при повороті його зпід Полтави, бо не знала, що це ворог України, а друга всміхнулася, побачивши галєру, в якій пливла Дніпром Катерина ІІ., бо не розуміла, „що тая цариця лютий ворог України, голодна вовчиця“. Народня совість карає й несвідомий гріх проти Батьківщини. Тут звертає на себе увагу й поділ вчинків за навмисністю на гріхи і злочини. В щедрівці „Ой сів Христос та вечеряти“ за тяжкий гріх вважається і зла думка. Цей народній український погляд на мораль і патріотизм добре булоб розважити українським деаціоналізованим або покривленим асиміляцією душам. Царі ошукали Український нарід, зламавши своє зобовязання перед народом, на основі договору 1654 р., бути його приятелями, помічниками й союзниками, тому їх скваліфіковано справедливо зрадниками. Але щодо винувачень Українців у „сепаратизмі“, то ці дражливі, злісні, несправедливі й підступні напади давно треба

поховати. Здається, поки що я один тільки валив їх аргументами державно-правного змісту. З цим винуваченням звязані вигадки про існування „Єдиної Русскої народности“ і неїснування Української народности, тенденційне перекручування значіння назви „Україна“, заперечення існування України й Українського народу, як окремої цілости, і настроювання проти українського руху, ніби то протиправного, сепаратистичного.

Сепаратизм є одіозним взагалі для всіх держав і трактується як зрада, чому й викликає проти себе неґативне ставлення й вороже відношення. Противники свободи Українського народу, не маючи інших аргументів, використовують головно це фальшиве винуваченння, викликають ним осоружність, нищать симпатії до української ідеї й самостійности Українського народу. В звязку з цим і сама національна словянська назва — Україна й Українці — в деяких державах і суспільствах, особливо серед Словян, не визнається, навіть переслідується для знищення прав Українського народу, бо вона є голосом історії, правди, справедливости й кличе боротися за потоптані права, належні Українському народові. Він, як і інші народи, має й собі своє право на суверенітет і на ролю повноправного субєкта міжнароднього права. Коли дипломатія грубої сили не визнає цього, то це визнає дипломатія права. Вона і людство борються проти панування грубої сили над правом. Право, як норма примусова, має потребу в грубій силі для свого примусу. Вона є засобом для права проти порушників його, сама будучи йому підпорядкованою. Право визнає й самооборону грубою силою проти порушника його, від насильника. Тому право визнає необхідними суд, армію, поліцію для оборони права від порушників, насильників і для піддержання ладу. Авторитет права стоїть і понад судом, понад поліцією, понад армією. Вважаючи за свій ідеал дипломатію права, людство силу права ставить понад грубу силу, тому й підпорядковує її праву. Протиправний вжиток грубої сили є надужиттям, правопорушенням, злочином, насильством. Ліга Націй почала губити свій авторитет з того моменту, як почала поступатися авторитетом права перед грубою силою і признала фактично панування грубої сили над правом та вимогами моралі, на яку право повинно орієнтуватися.

Кожен нарід мусить для оборони своїх прав од напасників мати свою постійну армію, поки панує дипломатія грубої сили, яка панує насильством.

Український нарід нині не має своєї організованої грубої сили навіть для визнаної правосвідомістю народів самооборони. Про цю силу він мусить подбати, щоб дати своїм правам зовнішню силу. Але він все таки неодмінно повинен використати внутрішню силу права, він має свої права, повинен на них звернути увагу і основувати всюди свої домагання на внутрішній силі права. Це те, з чого повинен починати і той, хто має

свою грубу силу організованою, щоб виправдати вжиток її в очах людства, культури, цивілізації. Це те, чому нормально підпорядковується груба сила, бо коли вона цього не робить і стає правопорушником, то стає антисоціяльним злом, яке викликає проти себе реакцію за правопорядок, за соціяльний лад, за свободу й мир, бо веде до імперіялістичних і грабіжницьких війн.

Людство складається з народностей. Отже, хто відкидає рівноправ'я, свободу і природні права народностей, той сам себе робить ворогом людства, його ідеалів і вищих стремлінь, ворогом міжнароднього правопорядку, мирного співжиття і співробітництва.

Український рух прямує до відновлення історично належних Українському народові його власних прав, потоптаних узурпаціями і грубою силою поработителів, які чужих прав не визнавали і своєї грубої сили не підпорядковували праву. Петербурзькі царі були в цім злочинцями, починаючи з московського царя Олексія Михайловича. Потоптавши однобічно узурпаціями й насильствами Переяславський договір 1654 р., вони сами себе поставили поза правовими відносинами і перевели себе з ролі контрагентів на ролю злочинців, захватчиків, тиранів, узурпаторів, самооборона проти яких визнана правосвідомістю всього людства. Узурпація — не право, а протиправний захват, присвоєння неналежного права похищенням його, вжитком грубої сили і т. ін. засобами однобічного значіння. Груба сила тако ж не є правом і бути ним не може. Вона підлягає праву, і це здержує її саму від правопорушень, насильств і надуживань. Протиправний вжиток її є насильством, злочином, розбоєм, тому не творить права. Право само є леґальною силою, яка зветься силою права, правосилістю. Те, що звичайно називають правом сили, не є правом — це насильство, узурпація, злочин, нехтування правом. Український рух до відновлення й зреалізування належних народові прав і свободи, потоптаних узурпаціями і протиправними й просто злочинними насильствами, під поняття сепаратизму чи сепаратистичного руху, як політичного злочину, не підходить і підвести його логічно неможна. Це рух за право, а не проти чужого права. Він іде проти узурпацій і порушень прав, належних Українському народові, як його власність, і тому неможна його вважати за протиправний і називати його сепаратизмом у розумінні політичного злочину. Це рух Українського народу за свої права і в межах свого права, тому він правний і правомірний. Існування права є основою державного, соціяльного й особистого життя, ладу, культури й цивілізації. Саму державу, як правове явище, тоді тільки можна вважати справді за державу нормальну, коли вона являє собою правову державу. Право є свободою того, кому належить. Надзвичайно влучну формулу гармонії міжнароднього, державного

й соціяльного життя подав 1909 р. Леон Буржуа, виступивши за дипломатію права проти дипломатії грубої сили: „Немає гармонії життя без ладу, немає ладу без миру, немає миру без свободи, немає свободи без права і справедливости, для всіх права повинні бути рівними, а обовязки взаїмними“.[2]) Таким чином, не український визвольний рух є злочином порушення прав, а протиукраїнська акція, направлена проти прав і свободи Української нації, є, була й буде злочином, як проти Українців, так і проти людства. Тому й Польський, Чехословацький, Литовський, Грузинський рух не трактується як сепаратистичний у розумінні державного злочину, а вважається природнім, визвольним, правним рухом поневолених і скривджених насильством. Проти цього названі народи точнісінько, як і нарід Український, боролися за свої права, поки не осягли своєї цілі. Учасники цієї боротьби є справжніми патріотами, і хто поліг у ній, тому вдячний нарід ставить памятник. Ця боротьба й досягнення її мають і офіційне міжнароднє признання і загальне визнання. Український нарід такі ж самі люди, як і названі народи, боротьба така сама, принципи ті самі, цілі ті самі, правний грунт у його твердий і повний внутрішньої сили права, тому й відносини до нього і з боку Москвинів, і з боку всіх, повинні бути не інші, а такі самі. Тому, хто з Чехів, Поляків, Литвинів, Фінів, Грузинів осуджував би український самостійницький рух, той мусів би осудити і своє право на державність, самостійність, незалежність, і свій цілком аналогічний до українського визвольний рух, бо Український нарід має на нього в кожному разі не менше прав. Хто визнає свободу для всіх, той мусить визнати за всіма і право на визвольний рух. Логіка — одна, і двоїти її неможна, бо роздвоєння логіки означає ухил од правди-істини. Право є свободою того, кому належить. Виключення кого б не було з права вести боротьбу за свої права було б противним і природі права, його історії й його цілям, порушенням рівноправ'я народів і нищенням свободи. Не визнають цього за Українцями тільки противники рівноправ'я, демократії, свободи, поработителі, вороги людства, бо Український нарід є інтеґральною частиною людства, як і інші народи. Український рух до відродження є правним, природнім і не робить виключки з інших народів.

Мусимо твердо знати наші права й їх основи, підстави й історію, щоб в кожному випадку оборони чи змагання вміти всім і кожному все пояснити, формулювати і переконливо арґументувати. Треба знати істину про наше національне імя „Україна“ й „Українці“ та при потребі вміти пояснити походження, зміст

[2]) Jean Brunhes et Camille Vallaux, „La Géographie de l'Historie", Paris, 1921, p. 626. Ці гасла були проголошеними для Ліги Націй. На нещастя людства, в Лізі Націй їх потоптано. — Леонові Буржуа у Франції суспільство поставило памятник.

і значіння його. Живе, чинне право завжди звязане з іменем свого носія. Треба знати, що там, де існує право на самостійність, незалежну ні від кого, не може бути й речі про сепаратизм, як злочин, бо немає порушення чужого права на єдність, тому й вимагати єдности ніхто не має права. Неодмінно треба знати договір Української Республики з Московським царем про мілітарний союз і особову протекцію царя, зроблений у Переяславі 1654 р. Треба знати про абдикацію царя в февралі-марті 1917 року і державно-правні наслідки цього юридичного акту державно-правного змісту й значіння. Винувачення Українців у сепаратизмі що наробило нам величезних шкод, підсилила через своє незнання та частина української інтеліґенції, що з 1917 р., з моменту абдикації царя, зарозуміло й самочинно проти народу й самостійників визнала єдність України з Московією, повела акцію проти самостійників за автономію України та федерацію з Московією проти самостійности Українського народу на своїй території з своєю незалежною демократичною владою, плазувала перед Тимчасовим Петербурзьким урядом та московською інтеліґенцією, узалежнювала українську владу від московської і самочинно зрікалася самостійних прав, належних Українському народові. На це не мала ніяких прав і уповноважень від народу. Так сама віддавала його в ярмо більшости московських голосів і хотіла їм творити права над Україною, якого вони не мали й не мають.

Українські діячи багато завинили, що не працювали над українською термінологією, ідеологією, історичними традиціями, винуваченнями проти руху, а дехто ще й повторює безкритично за противниками їх псевдонаукові, тенденційні, вигадані твердження, стає цим до помочі ворогам і заплутує національну свідомість та вносить розклад.

Особливо завинили ті особи й групи та партії, що ігнорують історичні традиції, які дають леґалізацію самостійництву, управнення самостійницьким стремлінням і домаганням народу та творять правні підстави для відновлення української державности на твердому грунті права й історичних традицій. Цим відкидається народня правосвідомість і значіння матеріяльних умов життя, чим і в питаннях соціяльного характеру виключаються творчі елементи. Для европейських політиків, людей вихованих у правовому думанні, хоч вони для еґоїстичних цілей і порушують право, особливо компромісами, українські правові й моральні мотивації домагань мають всетаки рішальне значіння. Але де ж ті українські політики, що оперували такими арґументами! Навпаки, вони саму українську історію хотіли починати тільки від себе і провалювали українську державницьку справу своєю безгрунтовністю, одірваністю від звязків з минулим, інерцією московського думання і зарозумілістю неуцтва. Пануюча частина інтеліґенції тільки себе та свої організації вважала за

батька всього національного життя й руху, починала історію Українського народу від себе, а все минуле народу і його традиції відкидала, як безвартісне. Претенсії свої вона нічим не обмежувала й домагалася панування над народом та кермування всім життям його. Приватні інтереси — особисті, групові, партійні — ставилися понад загальні, понад народні, національні, державні. Фальшиве утотожнення й заміна загального приватним були річчю звичайною, та й нині ще мають інерцію великого розгону. Демагогія й претенсійність зарозумілих партійців гнали самостійників геть від участи в національній роботі. Їх показували людям у кривому зеркалі, обносили вигадками й не допускали на вищі державні ролі. Майже всі лідери самостійників були людьми вченими і з вимог совісти не дозволяли собі демагогії, тому конкурувати з голосним числом демагогів не могли. Денаціоналізована школою, противна самостійникам сторона орудувала московськими засобами примітивізму, розрахованими на грубу силу числа та на вулицю, а не на внутрішню силу мотивації й аргументу. Традиційности, леґальности, правности і науки, очевидно, не можуть замінити інтеліґентські вигадки, фантазії, модні гасла, безгрунтовні теорії, плоди зарозумілости, бо творча праця для нації вимагає реальної конструктивности. Така заміна чи підміна противна логіці, внутрішнім вартостям, вимогам реальности, демократії, рівноправ'ю, свободі. Демократія, народоправство лежить в основі історії Українського народу, про що нам свідчать уже письменники VI. століття. (Прокопій, Маврікій, Менандр, Іордан і ін.). Викреслити геть традиції — це відкинути й демократію з основ українського відродження й визвольного руху. Претенсія окремих осіб, гуртків і партій виставити себе за початок історії Українського народу й джерело прав, свободи, державности, самостійности народу була не тільки фальшивою, зарозумілою і шкідливою, а фатальною для українського руху і зриву народніх мас у 1917 році. Це було задухою для нього. Ми хочемо, щоб таке не повторилося, бо знову вже загрожує панувати та сама соціяльна й політична гангрена. Досвід 1917—1920 років показав, що це було джерелом розкладу, баламуцтва, руїнництва, нищило творчість і будівничу роботу, касувало свободу, принципи демократії і рівноправ'я. Оперування псевдонаукою привело до шкідливих блудів і псевдодемократизму, де немає місця для свободи, рівноправ'я пошани до людської особи й її гідности, моралі й соціяльности. Це привело Український нарід до руїни, зриву народнього руху й трагедії життя, а інтеліґенцію до банкротства й загублення нею в очах народу авторитету провідної верстви. Справжня демократія ідейно і в практиці була потоптаною, бо з 1917 року запанувала демагогія, а не демократія. Навіть проф. М. Грушевський з 1917 р. зійшов на шлях демагогії. Він по соц.-демократах був найбільшим противником самостійників. Він же натворив

і просто неймовірної компромітації та баламуцтва публікаціями в 1917 році про назви — Україна й Українці — та про договір 1654 року. Про це буде далі подано документи. Сам блукаючи, він потяг за собою блукати й патріотичну молодь, яка довірилася його авторитетові ученого історика й не добачила кепського політика, який не разбірається в питаннях державного й міжнароднього права.

Для оборони українського визвольного й державотворчого руху, надання йому історичности, правности, конструктивної традиційности, ясної ідейности та придбання симпатій широкого світу потрібні великі зусилля нації, а передусім праця озброєної науковим знанням національносвідомої інтеліґенції. На ній лежить обовязок виправити попередню роботу з 1917 р., побороти культурними способами баламуцтво, несвідомість та непоінформованість, блуди і протиукраїнську пропаґанду та запанілу навкруги й по світу протиукраїнську зарозумілість ворогів. Вони базують свої твердження й зазіхання на права і свободи Українського народу на ненормальности свого думання, на перевазі грубої сили (примітивізм), на насильствах, порабощенні, неправді і всяких протиукраїнських вигадках та інтриґах. Велику прислугу цій акції зробили й далі роблять ті з Українців, що не мають самостійного думання, безкритично на віру переймають собі псевдонаукові твердження за наукові й допомагають ширенню баламуцтва та неуцтва, а на шиї народу несвідомо зашморгують петельку неволі.

Мусимо мати громадську мужність визнати свої гріхи, щоб уникнути дальших блудів і шкод Українській нації та не ставити нарід перед конечністю розплачуватися за них своєю свободою, життям і всіма благами. Доки немає усвідомлення собі свого гріха, доти не може бути й покаяння. Мусимо усвідомити собі й помилки, щоб направити все на краще і не повторювати їх. Народній поет Шевченко, устами якого промовляє Українська нація, в вірші „Великий Льох" показав, що й несвідомий гріх, навіть дітей, перед Батьківщиною все-ж є злочином, тому вимагає покути для усвідомлення цього собі й науки іншим. Інакше — „не пустять в рай" і дітей. Не треба дурити себе зарозумілістю, крутійствами, ілюзіями, претенсією на монопольне володіння ключем істини до найкращого й непомильного вирішення всіх державних, правних, національних, економічних, робітничих, аграрних, моральних, соціяльних і т. ін. проблем і питань українського життя. Ця монополія є виявом лише найреакційнішого застою думки, консерватизму, неґацією свободи духа і його творчости, дальшого поступу людства. Є законом, що всі можуть помилятися й дуже часто помиляються. Виключок з цього не існує. Тому претенсія на монопольне володіння ключем істини і на непомильність особи, гурту, партії є одною з найшкідливіших і позбавленою розумности. Вона вперто й его-

істично базується на блуді, наче до кращого й розумнішого вже ніхто не дійде. Скільки люду звели з світу бузувіри своєї непомильности і фанатики володіння істиною! І все було тільки блудом! Ніхто не може думати, що лише він, чи його група або партія покликані до правдивого будівництва й правдивої політики. Істиною та ще монопольно ніхто не володіє. Мусимо боротися проти монополій і розбиття, а дбати про консолідацію сил і спільність роботи, бо правда одна на всіх людей. В творчості відограє величезну ролю досвід історії, традиція. Було фатальним блудом, що українська інтеліґенція з 1917 року у своїй пануючій масі відкинула історичні права народу й традиції, проголосила саму себе монопольним носієм істини, розумности, знання, джерелом прав та свободи і творцем всього для народу, який із субєкта став трактуватися за знаряддя і обєкт. Зробивши себе ізольованою від національної цілости і обмеживши себе узькістю егоїстичних інтересів особи чи отамана, групи чи партії, вона стала ідейно безгрунтовою, пустоцвітньою і неплідною для цілого, а Українську Народню Республику зробила коритом для себе й своїх прибічників. Тах вона стала нижче від народу, який з науки традицій й життя інтуїтивно відчув неправду. Тому вона опинилася осторонь від народу, а при спробах увійти в нього творила хаос і не могла ні притягти нарід до себе, ні стати його провідником, нівечила народний зрив, нищила творчість і руйнувала життя, поки не довела до катастрофи. Факт сумний, але повчальний, бо з цього виросло зло для народу й Батьківщини, а проти такого зла повинні боротися всі українські патріоти.

Таке ж зло творять і чужі орієнтації. Вони в українську хату вводять чужого господаря з його егоїстичними інтересами. Тут губиться самостійність, і ця частина інтеліґенції опинилася в полоні чужого думання й чужої волі, українські справи вирішує чужим розумом і чужою волею, не для українського народу, а для того, на кого орієнтується й чия воля, щоб догодити й запобігти ласки. Так робиться з 1917 р., коли лідери груп і партій Укр. Цен. Ради, окрім самостійників партійних і непартійних, орієнтувалися на Російський уряд і на соціялістичну, та кадетську московську інтеліґенцію, просили від них для України автономію й поступалися власними правами Українського народу, його самостійністю, державністю, свободою. Започаткували це після абдикації царя проф. Грушевський і Винниченко, люди московського думання, засвоєного ними з русіфікаторської школи, діячі з зіпсутою психологією. Додавши й інші орієнтації, такі політики, хоч і звучи себе демократами, відсепарувалися від народу, але дозволяють собі виступати в імени народу, не маючи на це уповноважень. В результаті одноцілість національної волі, солідарність сил і єдність фронту в українському рухові розбиті, соціяльна єдність демократії знищена, межи наро-

дом і цією інтеліґенцією, позбавленою самостійного думання і одержимою егоїзмом, утворилося провалля і не стало цілости оборонного національного фронту, над всім життям запанували руйнуючі сили, загальне принесено в жертву частинному, народнє — партійному чи гуртковому, національне — націоналістичному, яке своєю виключальністю людського вже цим саме себе засудило. Захопившись демагогією, фальшивими авторитетами, всілякими орієнтаціями, інтеліґенція стала хорою на безвір'я у свій нарід і, завівши його там, де він довірився їй, злоститься й складає з себе всі свої провини на нарід. Це духовне й моральне збочення є великою загрозою будучині й вимагає радикального лікування інтеліґенції. Вона сама при уважній і совісній самоаналізі може добре розібратися й вийти на правдивий шлях. Тут часове затемнення, лише аберація, а не органічний дефект у психіці й думанні. Це є результатом виховання в чужій школі, в атмосфері денаціоналізації, винародовлення, рабського наслідування чужій інтеліґенції і пониження гідности Українського народу. Школа й політика позбавляли нарід всіх національних прав і прикмет, навіть свого національного імени: Україна й Українці. Так мусіли з того появитися дефекти і в думанні та національній свідомості, а з ними ширився й московський шовінізм та примітивізм. В цій атмосфері серед української інтеліґенції прищепилася неповага до рідного, до історичних традицій народу, до його власних прав і до його особи. Дійшло навіть до неґації їх, не кажучи вже до відношень профанації й пониження рідного перед московським і взагалі. Затемнена свідомість національна і притуплене чуття національної й людської гідности, винесені з московської школи. затрачення історичної памяти й ігнорування історичних традицій призвели до того, що одержима московською хоробою і національно зіпсута частина української інтеліґенції навіть після абдикації (зречення) царя не мала поняття про наслідки абдикації для Українського народу та про договір 1654 року і не змогла піднестися політичним розумінням понад автономію, яку вона прохала від Москвинів, як дарунок і ласку для Українського народу, чим визнала фактично не існуючу в дійсності й праві залежність України від Московії, а Українського народу від Московського. Так вона протиправно поступилася правами Українського народу на свою державність, самостійність, незалежність на подставі його власного і ні від кого незалежного права, шукала єдиного фронту з ворожою Українському народові московською інтеліґенцією, а проти українських самостійників виступила з рішучою протиакцією й загрозами. Так в український визвольний рух внесено ще більше розбиття, в груди Української нації встромлено ножа, а московській контрреволюції цим допоможено проти України. Ось чого наробили національна несвідомість інтеліґенції, духове рабство її в чужих сил, несамостійність думання, відчуженість від

народу, московська інерція, сектанська впертість і засліплена зарозумілість. І ця інтеліґенція всіма способами, переважно демагогічними, старалася тягти нарід за собою та паралізувати роботу самостійників, лідери яких були людьми науки, а не демагогії, тому не мали й можливости виступати там, де виступали демагоги з „неписаними" законами й зіпсутою совістю. Ці лідери самостійництва трохи не всі заплатили своїм життям у боротьбі за державність, самостійність і незалежність України і Українського народу.

Конче потрібна велика праця над собою, щоб переробити себе на справжніх патріотів, державників, самостійників, демократів, хто соціяліст — на соціяльних соціялістів, на свідомих діячів, що йдуть правдивим шляхом патріотизму, викинути з ужитку словесний поток і бутафорію, оперувати науковими аргументами, уникати баламуцтв, кермуватися вимогами моралі і не приймати псевдонауки за науку, демагогії за демократичність, частини за ціле, егоїзму за альтруїзм. Прості люде, живши традиціями, вели боротьбу за права і свободу Батьківщини, віддаючи їй і за неї життя своє, а вмирали, як патріоти, з іменем України в серці й на устах, черпаючи собі сили не з красномовства відчахнутої інтеліґенції, а з традицій предків, і слухаючи голосу їх крови з рідної землі, политої тією кров'ю за неї й свободу. Ті, що так умирали, не боролися один проти одного за владу над народом, не творили особистих, групових, партійних інтриґ за міністерські портфелі й кількість їх для партії в кабінеті та за вищі посади й вищу платню, не жили з матері України, а жили для матері України, жертвуючи для неї всім — і своєю родиною, і своїм життям. Ріжниця велика! Слава всім, хто боровся і поліг за волю України! Гоголь писав, що думи й пісні українські — це історія України й історичні та життєві традиції народу. Ось звідки нарід знав і відчував більше від денаціоналізованої інтеліґенції про себе й про свої власні права.

Конче потрібні наука й наука, справжня критика, самодіяльність, самостійність думання, справжня національна свідомість і солідарність, практика соціяльности, совісність, чуття реальної відповідальности, любов на ділі до правди й нації, безкорисна відданість ідеї державности, самостійности й незалежности України до повної самопожертви. Тоді тільки дужий совістю й духом, свідомістю і моральністю, ясністю обовязків і реальної віповідальности за виконання, демократично обраний із своєї інтеліґенції провід нації, ставши на чолі народу, не буде для його чужим душею й інтересами, а нарід не буде самітним. Трагедія зриву народнього самостійницького державного руху сталася як раз на грунті розходжень серед інтеліґенції і відчуження її від українського народу. В 1917 році раніш вироблена ідеологія української державности, самостійности й незалежности була тільки

в самостійників, які розуміли добре вагу історикоправних підстав для того і значіння традицій рідної історії.

Є абсолютною конечністю для Українців вияснити собі й світові історикоправні й моральні підстави домагань Українського народу, бо без цього ми не знайдемо симпатій і помочі серед незаінтересованих у розграбованні України для всяких інкорпорацій і серед сторонників заміни дипломатії грубої сили на дипломатію права, моралі, справедливости. Ці останні й Лігу Націй примусили проголосити зверхність сили права над брутальною силою і насильством. Ліга Націй зараз же скривила своє ж проголошення заявою, що вона не відноситься до минулих фактів. Але й раніш появи Ліги Націй правосвідомість і мораль людства вже не визнавали, що давність беззаконства, касування дійсних прав грубою силою і узурпації та насильства можуть колинебудь перетворитися в незаперечне право. Вчинок Ліги Націй тільки стверджує занепад правосвідомости, моралі й справедливости за нинішніх часів, але не на будуче й не навіки. Людство не здало позицій і Українцям не пристало орієнтуватися на нижче й гірше. Візьмуть гору поступ, культура й цивілізація, мораль, право, справедливість, а не те, що в людстві завше вважалося за нижче.

Треба тако ж усвідомити собі Українцям, що самого „я хочу" ще замало й не вистачає, бо й інші мають своє „хочу" та ще й українськими коштами. Українські інтереси й бажання зачіпають багато чужих інтересів, тому потрібні погодження заінтересованих, координація інтересів, взаімність, міжнародні згоди й визнання. Те, чим Українці оперували до цього часу і нічого не здобули, вже очевидно треба відкинути з практики. Посилання на вугіль, пшеницю, марганець і т. ін. — це не аргумент свободи, а спокуса до позбавлення прав на те. Вороги Української самостійности знают добре, що аргумент грубої сили України на якийсь час зробився нереальним для оборони її прав. Тому вони стараються дискредитувати аргументи морального порядку й значіння. Всі переговори в українських справах мають уже з перших слів терміни „Україна", „український". І от, вороги з невтомною завзятістю налягли на знищення нашого словянського національного імени, без якого не може бути й національних українських прав, бо вони завжди звязані з національним іменем. Проти назви — Україна і Український нарід — видано ріжними мовами силу книжок, брошур, статтей у часописах. Один кн. Волконський видав і написав величезну гору такої літератури, де намагається дереконати всіх, що сама назва — Україна — означає окраїну Московії, а тому частину її, а через те українське самостійництво є злочинним сепаратизмом. Ця література старається підірвати аргументи права Українського народу на свою державність, незалежність, самостійність і виставляє український визвольний рух злочинним сепаратизмом, направленим буцім

то проти прав Московського народу, проти дійсного правного існування „Єдиної неділимої національної Россії“ та „Єдиної русскої народности“ її. Цими фальшивими твердженнями наші вороги вже обдурили і осоружили проти українського руху дуже багато людей, не самих тільки чужинців, а навіть і Українців. Довести науково правдивість своїх тверджень і винувачень вони не можуть, але вигадок, перекручувань, баламуцтв, яким чужинці повірили, вони поширили багато. Тут Українцям треба добре попрацювати. Треба, рішуче скінчити з ігнеруванням традицій. В них все звязане в історичну суцільність з іменем України. Цю тему вони мусять добре простудіювати. Так само мусять простудіювати і Переяславський договір 1654 р. з інтерпретаціями його Орликом, Дівовичем, проф. Сергеєвичем і ін. Простудіювати тако ж тему про абдикацію (зречення) царя в 1917 р. Мусять проробити це й Галичане. Без цього годі говорити про національну свідомість. Не знаючи таких речей, ніяк неможна вважати себе за свідомих національно. Ігнорування й незнання традицій призвело до розірвання звязків з народом і відчуження від його на ділі, до втрати історичної памяти, легковаження іменем України і народности, а з цим легковаження й тим, що звязане з національним іменем, та до легкого прийняття чужих назв, які національно обезличують. Пригадується Шевченкове: „Ви Моголи“! — „Моголи, Моголи, Золотого Тамерлана онучята голі“. Скілько назв причеплено до Українського народу! Це призвело взагалі до тої безгрунтовности, поверховности, байдужости, що виставляє в чужих очах такими самими і домагання українського руху, з додатком до цього кваліфікації його злочинним, тоді як всі домагання українського руху мають правний титул і грунт, твердий внутрішньою силою права, яке державно-самостійницька традиція вяже корінням в глибині Полянської історії Києва, уже звязаної з іменем України.

Помимо справок з історією України, питання державности, самостійности, незалежности, суверенітету, свободи, повноправ'я, рівноправ'я вимагають для свого вияснення участи досвідчених правників. Це все явища і поняття правові, тому й розгляд всього, звязаного з ними, тако ж повинен іти в площі й під кутом науки права. Все це нерозривно звязане з іменем України, як у традиціях, що живуть в історичній памяти народу, так і в сучасности. Воно є персоніфікацією. Тому й боротьба за права, свободу, рівноправ'я, державність, самостійність, незалежність Українського народу є боротьбою тако-ж за імя України, за її волю і за все, звязане історично й органічно з цим іменем. Не дурно ж за померлим у 1187 році, люблениим Переяславським князем Володимером Глібовичем „Україна много постона“ (журилася, жалкувала) — не Русь, а Україна; не дурно-ж в XIII—XIV. столітті після Татарської навали на Волинь „Зажурилась Україна, що нігде прожити — витоптала Орда кіньми маленькії

діти"; не дурно ж в XVII. ст. „За тобою, Морозенку, уся Україна плаче" — співав нарід та й досі співає цю пісню від Карпат аж по Кавказ! І над труною гетьмана Богдана Хмельницького в 1657 році в слові Зорки „вся Річ Посполита Українська" (Республика Українська) наповнила серця „непогамованим жалем", а „очі залила сльозами" від туги по Гетьмані. Імя України читаємо і в Татарському літопису під 1241 роком, в перечисленні звойованих ними „стран", земель, держав. В уяві, понятті й душі народу Українського словянське імя України набрало собі значіння імени живої істоти, яка є змістом цієї назви і, як жива людська істота, стоне, журиться, плаче. думає, радіє... Імя стало живою персоніфікацією. З ним живе уява про нарід, територію і владу. Такі речі свідчать, шо національне наше словянське імя України жило й живе в неперервности живого історичного процесу нації, само є живим і розвивається своїм змістом не штучно, а природньо й історично, тому неперервно. З цим іменем звязані в цілість історія нації, події, традиції, побут, ідеали, культура, цивілізація, свідомість, поняття, світогляд, предмет, уява, стремління, будучина. Воно є душею народности, звязане з нею історично, органічно й психологічно, є означенням народности, зайнятої нею території і народньої влади на ній, національної персоніфікації, означенням єдности антропологічного колективу, символом солідарности, назвою субєкта прав. Все це викликає до самого імени — його походження, розвитку, значіння, звязків — окремий інтерес. Тому цим іменем цікавилося чимало людей. Але воскрешати факти минулого, особливо ще давні, до чого відноситься й походження старої словянської народної назви „Україна", річ взагалі не проста. Це належить до спеціяльности істориків і правників, особливо криміналістів, які на службі в суді мають що-дня клопіт з воскрешенням фактів минулого, розсліджуючи завжди минулі факти, а точніше — факти минулого й минулі події, копаються в них і виносять в найвищому ступні відвічальні судження й вирішення з реальною відповідальністю за них. Правник для цього вже з університету має спеціяльну науку. Історик не відчуває так гостро і реально цієї відповідальности. Його робота кабінетна. У правника робота публична, на очах сторін і заінтересованих, під громадським доглядом, під контролею преси і встановленою в законі контролею інстанцій. Але і судді помиляються, тим більше історики, які з назви — Україна — наробили без міри багато шкідливих для українського руху всяких баламуцтв.

На жаль, таких ґарантій од помилок, починаючи з виконання приписів спеціяльної науки, в тих, хто цікавився й писав про назву — Україна, Українці й український, чи мусів був цікавитися, не було. Ми не можемо вказати ні єдиного автора, який у цій справі, напр., держався б правил Декарта для відшукання істини. Це відношення відкрило в вікні до світла ква-

тирку для тенденцій та ще з політичними цілями, для вигадок, для безгрунтових угадувань і натворило великого блуду й хаосу в інтерпретаціях нашого національного імени. Питання про його одні свідомо, а інші несвідомо дуже заплутали. В інших народів у звязку з іменем їх зявилися леґенди, часто дуже поетичні й конструктивні, а в нас цього не було. Натомісць маємо тенденційність, блуд, злібні й простодушні вигадки, повні внутрішніх самозаперечень твердження, дивовижний хаос. Практичні цілі спричинилися до ще більшої плутанини з боку людей, які бралися за вирішення, тим більше, що сюди введено було й страсти та їх гру. З усіх відомих нам авторів один тільки проф. Максимович в 1830-х роках став на правдивий історичний шлях воскрешення факту минулого — появи й значіння назви „Україна".[3]) На це, на жаль, ніхто не звернув уваги. Максимович вказав на звязок назви „Україна" з назвою Київської землі „Поле" — терміном, походження якого має основу в військовій психології населення. Не звернули уваги тако ж на грецьку термінологію Амартола, з якої автори Київських памяток черпали і рівнобіжно до неї добірали слова з словянської мови; тако ж на старословянське слово „кра" — окремий шматок землі, уділ, страна, з того ж пня „кра" — „краяти", „краят", „краєт" у цілому словянстві, тако ж: край, країна, вкраїна, украіна;[4]) не звернули уваги на подвійну форму назви „Україна" і „Вкраїна" (з „У" і „В" на початку), яка вказує на українське походження слова й назви, що для інтерпетації має рішальне значіння. В результаті утворилася з статтей, брошур і книжок велика література про назву „Україна" і про наше національне імя, а розвязки питання в ній не маємо, бо вся вона будувалася на фальшивих підставах, політичних тенденціях, вигадках, перекручуваннях, фальшуваннях. Ця література тільки показує, що воскрешення фактів минулого річ не легка, складна, вимагає всебічних відомостей, обєктивности, совісности вченого, інтуїції й досконалого виконання прийнятих наукою чотирьох правил Декарта для шукання істини. Справу з назвою і нашим національним іменем заплутано як-найбільше одними навмисне, іншими через незнання і вгадуванни та впертість фальшивої амбітности, яка нашіптує не признаватися в своїй помилці, Це поширювало блуд і закріплювало його, а наші противники використовують усе проти прав і свободи Українського народу та для винувачень у сепаратизмі, як політичному злочині. Це ведеться так і до нині: повторюються, навіть у наукових виданнях, шкідливі нісенітниці і не звертається уваги на наукові аргументи, хоч їх вимагає і наука, і політика, і життя. Такий брак самостійного думання й

---

[3]) М. Максимович, „Собр. Соч." 1876 р., т. I, стор. 619.

[4]) В. М. Истрин, „Хроника Георгія Амартола в древнем славянском переводе", т. III, Ленінград 1930, стр. XXX, 251, *τμῆμα*-кра, с. 183.

така інерція несамостійного думання, легковажного і некритичного. Легкодумство доходить до того, що автори пишуть і друкують свої вигадки, не звертаючи уваги на шкоди, які вони діють цим народові, і на те, що їх нісенітниці використовують вороги проти Українців, як наче б то наукові твердження самих же Українців.

В Росії за наше національне імя не могло бути оборони. Вжиток його таємним розпорядженням уряду в 1863 р. був заборонений і наказувалося називатися або Русскими, або Малороссами. Нарід Малороссами ніколи себе не називав, за назву „русскій" ображався, бо так звалися Москвини, а заборонену назву — Україна й Українці — беріг з традицій і ховав у своєму серці. Стала вона виявлятися після 1905 року. Коли настала після заворушень 1905 р. революція 1917 р., то назва — Україна й Українці — з швидкістю блискавиці пробігла по всій Україні і воскресла єдиною назвою і єдиним національним іменем на всім просторі України. Сама назва, повна історичного змісту, будила ним.

В Галичині це йшло інакше. Тут все більше росло гаряча боротьба за назву „Україна" серед самого суспільства, бо проти неї повстали в Галичині старорусини і москвофіли. Великі суперечки за назву повстали й загострилися особливо з 1907 року, коли серед Галицьких послів у Віденському парляменті виникли спори, як називатися їх парляментському клюбові: чи українським, чи русским, чи малорусским. Посли зійшлися на компромісові: називатися малорусским клюбом. Назвавши так свій клюб, посли виявили, що вони не мають поняття про назву малорусский чи малороссійський. Відноситься вона виключно до православних, а посли були греко-католики; віднесли її до Галичан, а на основі законів, у Повн. Зібр. Зак. Рос. імперії за 1781 р. ч. 15.171, 15.227—15.229, за 1796 р. 17.594, за 1802 р. ч. 20.162 і за 1803 р. ч. 20.684, назва Малороссія поширюється тільки на Полтавську та Чернігівську губ. (на лівім боці Дніпра), до Галичини вона з проголошенням унії не відноситься. Гарячі суперечки про назву „Україна" повстали серед Галицького суспільства з 1907 р. в звязку зі спором послів у Віденському парляменті. Орган москвофілів „Русское Слово" у Львові всякими крутійствами, вигадками, фальшуваннями старався осоружити селян галицьких проти назви — Україна і Українці. Знаючи настрій тодішнього селянства проти Поляків і бажаючи використати це проти назви, москвофіли ширили, що назву — Україна й Українці — вигадали „Ляхи", як означення своєї „окраїни" польської і частини свого польського народу. Цим москвофіли хотіли осоружити селян проти української ідеї на користь москвофільства і „єдиної русскої народности". Питання про назву перенесене було на політичний грунт, москвофіли повторювали московські вигадки і йшли по вказівках із кол „оффіційної Россії".

Українському суспільству треба було чути голос науки. Проф. М. Грушевський в І. т. „Історії України-Руси“, 1898 р., нічого не подав про назву „Україна“ й українське національне імя. В виданні І. т. „Історії“ 1904 р. він написав лише домисел, що назва „Україна“ означає пограниччя, окраїну. В 1905 р. в другім виданні ІІ. т. „Історії“, на с. 350—851, він інформує, що „Україна“ — це назва пограниччя і „очевидно означає Переяславщину, або цілу, або її полудневе пограниччя, скорше перше, або Переяславщину і сусідню полудневу Київщину“. Многократне „або“, назва в Іпатіїв. літ. в 1189 р. Галичини „Україною“, вжиток в літопису форми „Вкраїна“ (з В в початку) ясно вказують, що пояснення Грушевського хибне, безпідставне, противне джерелам і правилам інтерпретації. Вжиток ним виразу „марка“ наводить на думку, що він використав польського історика Грондського, 1672 р., а цей дав тенденційне й хронологічно противне правді пояснення, що назва „Україна“ є означенням окраїни, пограниччя Польщі. Тлумачення Грушевського поширилося межи Українцями, як авторитетне, а вороги зробили його аргументом проти української ідеї. Вирішенню спору в Віденському парляменті в 1907 р. Грушевський не поміг. Навпаки, москвофіли, наводивши його твердження, що назва „Україна“ є означенням пограниччя, окраїни, і посилаючись на польського історика Грондського, географа Яблоновського та ін. польських авторів, що ця назва є означенням польської окраїни, польського пограниччя, цим аргументувалися проти назви „Україна“ й „український“, наче ця назва є польською вигадкою, і агітували проти цієї назви серед народу, стараючись скомпромітувати її і зробити одіозною, як ніби вигаданою „Ляхами“.

Рішення Парляментарного клюбу в Відні називатися „Малоруським“ спонукало Льонгина Цегельського видати в Львові в 1907 р. брошуру: „Звідки взялися і що значать назви „Русь“ і „Україна“? Автор, як сам зазначив, використав Грушевського. Брошура, що до походження й значіння назви „Україна“, не має наукової аргументації і містить у собі не мало суперечностей. Москвофілам вона, всупереч бажанню автора, дала притоку блуду проти української ідеї. В питанні про „Єдину русскую народність“ вона дала можливіссь посилатися на свідоцтво проти себе самих же Українців. Інтерпретація текстів Іпатіїв. літ. хибна й не наукова, як і у Грушевського, з таким же замовчуванням форми „Вкраїна“, з В в початку слова, тоді як це „В“ просто знищує навіть можливість значіння „окраїни“, пограниччя. І Грушевський, і Цегельський поминули й те, що, за Іпат. літ. в 1185 р., коли князя Володимера Глібовича ранено, Русь на це реагувала сумом, а в запису 1187 року, коли він, застудившись у поході, вмер, про Русь немає ні згука, але сказано: „О нем же Україна много постона“. Русь була менша за Україну і покривалася вказівкою на Україну. Хиба вийшла через ігнорування

наукових правил Декарта для шукання істини і неуважність до національного імени.

Грушевський критично не переглянув поданих ним домислів про наше національне імя і в III. т. „Історії“, вид. 1909 р., написав, що слово „Україна“ в старих памятках „вживається в загальнім значінні пограничної землі“. Але ж противно здогадові Грушевського в старих памятках, напр., в Іпатіїв. літ., Татарському літопису, Пересопницькому Єванг. 1556 р., у географів XVI ст. воно не вживається в значінні пограниччя, окраїни. Тут це окрема земля, область, „страна“ з своїми межами, пограниччями й окраїнами. В т. I. „Історії“, вид. 1913 р., Грушевський каже, що імя „Україна“ і „український“ мало попереду загальне значіння пограниччя, в XVI. ст. це назва для Серед. Подніпров'я, а з XVII. ст. це національне імя народу, його території. В 1917 р. Гр. видав дивовижну брошуру для цього питання, за яку його висміяли. В „Короткій Історії України“, вид. 1919 р., Груш. на стор. 3—4 написав: „А звідки назва України пішла — се потім побачимо“. Одначе, далі не дав пояснення, а на стор. 17. написав: Україна — це Київська держава, вона „поділилася на більші землі: Київську, Волинську, Галицьку, Чернигівську, Переяславську“, а далі кожна з них ще поділилася на меньші княжі уділи. Виходить, що вже в часи Київського князівства Україна не пограниччя і не окраїна, і не сама Переяславщина, а великі земельні простори окремих областей -- князівств у своїй соборності. В 1911 р. в „Іллюстр. Іст. України“ Гр. дав ще інше пояснення, а саме: в XVI. в. Україна — це „край хрещеного світу, що й прозваний був через те Україною“.

Коли зберемо до гурту написане Грушевським про назву „Україна“, її походження і значіння, то з надрукованого в 1905, 1909, 1913, 1917, 1919, 1921 р. виходить тілько хаос угадування. Приклад, як тяжко воскрешати факти минулого!

Українські автори з тих, що шукають авторитетів, думати самостійно й критично не мають охоти, а безкритично компілюють, поширили шкідливі нісенітниці про наше національне імя навіть через шкільні підручники, чим затемнили й заплутали національну свідомість, а ворогам полегчили боротьбу проти українського визвольного руху. Безкритичне наслідування Грушевському так зросло, що і „Діло“, і Б. Барвінський, і Наук. Тов. ім. Шевченка, і Украін. Наук. Інстит. в Варшаві і ріжні автори підручників сліпо пішли за ним. В „Ділі“ за 1914 р. була така стаття В. Черевка (чч. 92, 94, 96), таку статтю надрукував Б. Барвинський в „Зап. Наук. Т. ім. Ш.“, 1914 р., т. CXXXI, в 1917 р. в Винниці вийшла для пропаґанди брошура Б. Барвинського „Звідкіля пішло імя України?“ В ній Б., взявши за основу тенденційне пояснення польського історика XVII. в. Грондського, що назва „Україна“ є означенням окраїни Польщі, а в части наслідуючи Грушевського, подав на 3-4 ст. між іншим

таке пояснення: Україна — це „справді тільки пограничні землі“, в початку „сама Переяславщина“. „Для Польщі Україною були тільки пограничні землі“, „польські землі“, а „відколи Московський нарід загарбав історичне імя нашого народу „Русь“, „руський“, відтоді він сам найшов собі нове імя, не менш старе, і...свої землі став прозивати „Україною“, а себе „Українським народом“, „Українцями“, так зробивши „для зазначення окремішности від Московського народу, що став прозивати себе рівно ж „Руским“, а свої землі „Русю“. Тут багато недоладностей. Вкажемо хоч би на факт, що Московське государство і Московський нарід переїменовані на Россійське, Русске государство і нарід Русскій тільки з наказу царя Петра I. в 1713 році,[5]) а назва „Україна“ до того вже існувала багато століть зовсім не для спеціяльної цілі означити окремішність від Москвинів. Імя України існувало вже тоді, коли ще Московії не було на світі — це ясно буде з далі поданих фактів минулого. Ясно буде з них і те, що Україною називалися і не „тільки пограничні“ землі, і не польські окраїни. Назва „Україна“ існувала вже тоді, коли Польща була ще в процесі творення, а Україна мала вже свої окраїни, пограниччя.

В 1913 році в Львівському журналі „Наша Школа“ була надрукована прекрасна стаття під загол.: „Руський“ чи „Український“. Статтю передруковано в ч. 235. „Діла“ за 21. жовтня 1913 року. Викликано її появу тим, що москвофіли, шкільна влада і адміністрація вживали для населення Галичини назву „Русини“ і „руські“, а противилися назві „Українці“, „український“. Стаття правдиво вказала, що перша назва „чужа і темна своїм походженням“, а назва „Україна“ й „Українці“ „виключає всяке непорозуміння“, рідна, ясна. Але ж походжання її автор і не пробував висвітлити, тому аргумент „чужа і темна“ був і для назви „Україна“. Через це автор не мав успіху: стаття не дала наслідків. Блуд, що Україна є означенням окраїни, пограниччя, зостався пануючим. А невиясненість привела до безцеремонности проти нашого національного імени.

В 1923 році Кураторія Львівської шкільної округи видала розпорядження ч. 13726/II, яким заборонила вживати в школах назву „Україна“ і „український“ і наказала вживати назву „руський“. В книжках з назвою „Україна“ і „український“ ці слова або сторінки з ними після цього просто вирізували. Наукове Тов. ім. Шевченка у Львові в оборону назви „Україна“ видало тоді ж в 1923 році, в грудні, „Пропамятне Письмо“, з поясненням, що його одноголосно ухвалено видати від секцій історико-

[5]) Соловьев, „Исторія Россіи“, т. XVII, стор. 409. Цар Петро I. в 1713 р. через Меншікова зробив наказ і Меншіков писав Вас. Довгорукому, послові в Копенгазі, так: „Во всех курантах печатают Государство наше Московским, а не Россійским, и того ради извольте у себя сіе престеречь, чтоб печатали Россійским, в чем и к прочим ко всем дворам писано“.

філософічної, фільологічної, математично-природописно-лікарської. Шкода, що в Т-ві немає юридичної секції — вона напевно внесла б поправки і в такому вигляді Письма не пропустила б. Зміст початку цього Письма наводить на думку, що його склав Б. Барвінський. Тут, як і в вище наведеній брошурі Б., тільки з підкресленням, автор інформує, що слово „Україна“ є означенням пограниччя, „окраїни“, пограничних земель. А з бігом часу, інформує Письмо, коли „з утратою політичної незалежности стала загрожувати українському народові тако ж затрата його національної окремішности, то для збереження своєї національної окремішности прибрав Український нарід нове національне імя“ України, народу Українського. Виходить, наче назва „Україна“ є штучна і вигадана спеціяльно тільки для того, щоб означити свою національну окремішність од Московського народу, а коли б цього не було, то й самої назви цієї було б не треба. Але де, чим, якими історичними матеріялами й логічними мотивами ця ціль назви Українцями виявлена й потверженa? Все це є тільки вигадкою, фантазією Пропамятного Письма. Тим часом з неї виходить, наче назва Українцями є лише формальним штучним засобом одріжнятися від Москвинів, а іншої ціли, свого значіння, внутрішньої самоцінности і морального змісту вона не має. Тому й існування назви „Україна“ є тільки умовним, формальністю, яка не має внутрішнього розуміння, морального значіння і національної ваги означення субєкта національних прав. Звідси зроблено висновок, що в Польщі ця назва не потрібна, бо назва „Поляки“ відріжняє від Москвинів. З цих причин дорожити назвою „Україна“ й „Українці“ нема чого. Її можна в залежности від зовнішніх обставин замінити іншою назвою, яка показуватиме окремішність од Москвинів, бо це ж єдина ціль, зазначена в Пропамятному Письмі. Таким чином, Пропамятне Письмо своїм хибним і свавільним поясненням походження, ціли й значіння назви „Українці“ тільки зміцнило позицію Кураторії Львівської шкільної округи проти назви „Українці“ в Польщі. Коли Пропамятне Письмо каже, що назва „Українці“ утворена лише для того, щоб відріжнятися від Москвинів, то в Польщі немає в ній потреби, бо назва „Поляки“ відріжняє від Москвинів. На саме головне, не вигадане, а дійсне, Пропамятне Письмо не звернуло уваги — на внутрішній зміст, моральне значіння назви „Україна“ й „Українці“, не умовне й відносне, а природнє їй і абсолютне, бо все звело свавільно й противно правді тільки на формальність, зовнішню умовність. Цим дало привід і польській адміністрації обмежитися тільки аргументом означення окремішности від Москвинів. Та ще й аргументом фальшивим. Баламуцтво збільшилося ще й просто неграмотною інтерпретацією назви „Мала Русь“ та паралелею з назвою „Україна“. Інтерпретація назв „Мала“ і „Велика“ Русь цілком противна документам історії. Пропамятне Письмо твер-

дить, наче назву „Велика Русь“ утворено для означення „вищости“ над „Малою Русю“. Звідки це видно? Просто вигадано без всяких підстав.

Назви „Мала Русь“ і „Велика Русь“ утворені грецькою психологією і пішли з синоду царгородського патріярха в 1303 р. з справи утворення Галицько-Волинської митрополії. Київ — „мати городів Руських“, а на північ — колонії Руси. За термінологією грецьких географів ἡ *Μικρὰ Ἑλλάς* (Мікра Геллас), Мала Греція — це корінна, метропольна, материя Греція, а ἡ *Μεγάλη Ἑλλάς* (Меґале Геллас), Велика Греція — це колоніяльна Греція, грецькі колонії в Південній Італії, Сіцілії. За тією термінологією Греки в 1303 р. корінну, метропольну Русь назвали ἡ *Μικρὰ Ῥωσία* (Мікра Росіа), Мала Росія, Русь, а колонії її на північ ἡ *Μεγάλη Ῥωσία* (Меґале Росіа), Велика Росія, колоніяльна Русь. Такого ж самісінько походження назви Велика й Мала Арменія, Велика й Мала Британія, Велика й Мала Польща. Назва Галичини „Малопольська“ не відповідає історичній термінології. Переклад в Пропамятнім Письмі *Μικρά* по латині Minor не правильний — треба Parva. Так називали по латині папи.[6]) Мінор — молодша, бо Київська Русь старша — major. В титулі Галиц. кн. Minor це не *Μικρά*, а молодша.

Всупереч Пропамятному Письму назва „Велика Русь“ або „Великоросія“ абсолютно не є означенням її „вищости“, а вказує, що тамтешня Русь була колоніяльною з Малої Руси і пішла туди з України, яка була для неї метрополією, корінною, матерньою, і головне місто якої Київ тому й звалося „матіррю городів Руських“. Там ці колоністи з Руси панували над тубільним чужоплеменним населенням.

Пропамятне письмо не досягло цілн. Навпаки, воно своїм хибним з наукового боку початком дало формальну підпору проти українських стремлінь Після цього Письма 15. березня 1925 р. в Дубні староство на роковинах Шевченка заборонило всі твори з назвою „Україна“, український“. Навіть історичні. Я був дуже вражений, одержавши те Письмо, і зараз же написав покійному Гнатюкові. На це він відповів, що і він, і проф. Студинський підписали Письмо з службових обовязків, а складено його було з доручення Т-ва спеціялістом. Приклад, що й до спеціялістів треба ставитися критично й мати самостійну думку, щоб не завестися.

Не можна поминути ще одного факту. Фантазією щодо блудного пояснення назви „Україна“, як окраїни, пограниччя, переважив усіх географ проф. Ст. Рудницький. Він старався пояснити походження назви з географії. А назва ця в своїм походженні вяжеться тільки з поняттями і прикметами військового, войовничого, бойового значіння, є твором психології хліборобів

[6]) Напр., в папській буллі 17. квітня 1784 р. — див. Пов. Збір. Зак. Рос. ім. за 1784 р., ч. 15.982.

роба-вояка, що мусів для себе землю в своє володіння вкраяти з земельних просторів своїм мечем, одбити її од всяких навал силою свого меча, бути господарем на ній з мечем у руці, посідати її в постійній небезпеці й необхідности обороняти себе, родину, своє добро і землю боями з мечем в руці. Назва „Україна" — це народній твір словянської психології, звязаної з життьовою дійсністю реально, а не штучний твір поета, книжника, полководця. Рудницький виходить з того помилкового погляду, що Україна є означенням пограниччя, окраїни. Але, якого чи чиєї саме? Це питання він вирішує так: Україна є означенням пограниччя з Азією, це окраїна Європи, бо вона „є дійсно межова земля Європи, є настояща границя Європи од Азії,... вона лежить на границі Європейського горного хребта і Європейської долини", творить граничну область „з морфологичного боку", „гляціальні форми роблять тут місце формам ерозії й вітру. Так само в гідрографії й кліматології є Україна типом пограниччя". Вона має характер „країни границь в біогеографичній і антропогеографичній царині. Крізь Україну проходять межі двох лісових областей Європи, межі ... степової полоси... Україна лежить на межах родин европейських народів, славянства, европейської культури і заразом на межах цікавого антропогеографичного твору". Тому вона, як пограниччя, межова земля між Європою та Азією, границя між ними та всього оттого, і має назву Вкраїна".[7]) Цілком очевидно, що творці назви „Україна", що читаємо її в Іпатіївс. літоп. вже в 1187 році, навіть не могли тоді мати поняття про вказані Рудницьким прикмети території, на основі яких наче б то вони творили назву. Для того вони мали інші, їм близькі і зрозумілі прикмети, тому й назва „Україна" для них мала значіння інше, відповідне до тих прикмет. Але з них Рудницький нічого не згадав. Що до значіння окраїни Європи і границі з Азією, то це велике непорозуміння. У старих грецьких географів — Скілака з Коріянд (IV. в. перед Хр.), Скімна з Хіосу (I. в. перед Хр.), Клавдія Птоломея (II. в. по Хр.), й ін. — Азія починається за Доном. Пізніше за межу Європи від Азії вважали р. Ра (Волгу), а ще пізніше — Урал. Україна ніколи до р. Дону не доходила, за виключкою гирла його. І тепер етнографічний кордон України далеко не доходить до р. Дону. Донщина і донські козаки ніколи Україною і українськими не вважалися й не називалися, хоч Донщина ближча до Азії, ніж Україна. На заході Галичина також Україна (Іпат. 1189 р.), а від Азії вона дуже далеко. Нині від межі України до Азії понад 700 кілометрів! Домисли Рудницького про імя України розминаються з географією й правдою, і є невдалою фантазією.[8])

---

[7]) Степан Рудницький, „Україна. Земля і Нарід" (по німецьки). Його ж таки, „Основи землезнання України", кн. 1, Прага 1923. Львів 1924.

[8]) С. Шелухин, Лекції: „Русь, Україна, Малоросія", Прага 1928 р., вид. Україн. Робітн. Універс., стор. 49—51.

Коли ми зберемо все, що написали самі Українці про своє національне імя, його походження й значіння, то зразу впадає в око хаос і недостача самостійности думання, безкритичність наслідування і недооцінка морального значіння назви й свідомости приналежности до нації з тією назвою. А через це й нерозуміння прикрих наслідків од ширення шкідливих, сумнівних та фальшивих тверджень у справі, ускладненій політикою обезличення, національного поневолення, винародовлення і ярма грубої сили примітивізму та насильства. Разом з цим впадає в око нерішуче ставлення інтеліґенції до прав, традицій, виразних стремлінь української народности до своєї національної демократичної державности, самостійности, незалежности, свободи й культури для вільного життя й розвитку рівноправно з іншими вільними народами світу під своїм власним національним іменем і на основі свого власного національного права.

У всіх „окраїнників", „пограничників" помітна одна спільна риса: вони уперто не зауважують в історичних памятках вжитку двох форм назви: „Україна" і „Вкраїна" (з „В" на початку) і оминають останню. А ця саме форма робить абсолютно неможливим ототожнення слів „Україна" й „окраїна" і понять „україна" й „окраїна" чи „пограниччя".

В той же самий час немає у світі ані одного національного імени, яке викликало б проти себе стільки ненависти, злоби й нападів та пропаґанди, як словянська назва території й народу: „Україна", „Українці", „український". Це свідчить про органічну змістовність і важливість звязаних з цим іменем народніх прав і інтересів. Це слово вже багато століть живе в народній душі, як персоніфікація й символ ідеалів, мрій і надій народу. Це імя захоронила для нації історична память народу, його традиції, пісні, думи, оповідання. І сини Українського народу, навіть із найпростіших людей, з цим іменем у серці й на устах розуміли, за що вони борються і жертвують своїм життям. Я сам уперше правдиве пояснення назви „Україна" мав від малограмотного полтавського селянина Івана Копила. Перевіркою я переконався, що так само його вживають і розуміють по інших селах України. Воно рідне народній совісті й психології, якої ще не отруїла денаціоналізація й яка того самого духу, що й витворена нею мова. Інтеліґенція через денаціоналізацію багато затратила з відчування духу народньої мови й народньої термінології. Тому то, не зважаючи на попередні заборони й переслідування вжитку назви „Україна, Українці, український", уже в березні 1917 року з швидкістю громовини залунала по всій Україні і стала пануючою в народі назва „Україна", „Українца" і „український", тоді як інтеліґенція, втративши історичну память і не шануючи традицій, ще й донині не може пояснити походження й змісту національної назви, хоч з нею звязане поняття про національні права, державність, самостійність, незалежність і свободу народу.

Тому, що мова народу органічно звязана з його психологією та совістю і є його твором, сповіддю, природою, нарід інтуїтивно відчуває й знає правду, якої денаціоналізована інтеліґенція, духово відчахнувшись від народу, не знає. Нарід лише не вмів формулювати — це обовязок інтеліґенції! Щоб іти з народом, треба вернутися до народу душею, тоді і в науці легше розкриватимуться таємниці скарбів народньої душі, які є історичним твором нації.

В царській Росії назва „Україна", „Українці", „український" була адміністративно заборонена. Розпорядження це було таємним, бо з одного боку воно було протизаконним і злочинним, а з другого — таємністю громадяни позбавлялися можливости оскаржень. Заборонного закону не було, тому й по революції не вийшло касуючого закону. Свавільство адміністрації на час притихло, а з 1908 року стало знову нищити і назву, і культуру, і права Української нації. В 1917 році в Полтавського губернатора Богговута знайдено таємний офіційний папір з приписами переслідувати й нищити все, що звязане з назвою „український". Що ж до самої назви „Україна", „Українці", „український", то наказувалося нищити її заборонами й переслідуванням та пропаґандою в шкільних підручниках, у лекціях, у всяких друках, а для цього підкупати на це вчених, урядовців, літераторів, часописних співробітників, видавців. Всі повинні були твердити, писати, друкувати, що слово „україна" означає „окраїну" Польщі чи Россії і що „ніколи ніякого „українського" народу не було", а була і зосталася „єдина русская народність" з Великоросів і Малоросів, з одною спільною мовою, лише зіпсутою в Малоросів „полонізацією язика". Папір датовано: „февраля 4. дня 1914 г., ч. 201, г. Полтава". Це таємний рапорт губернатора міністрові. Все викладене в нім виконувалося.

Використовуючи обставини 1904-1905 р. та царський „Указ" 12. Декабря 1904 р. про піддержку законности в державі, я склав спеціяльний меморандум до уряду в оборону прав Української нації і в січні 1905 р. послав його до премієр-міністра Вітте від імени одеських громадян. Меморандум разом з Українцями самостійниками й ін. підписали: б. ректор одеського унів. проф. Ярошенко, одес. город. голова Зелений, б. од. гор. гол. Лішин, член одес. суд. палати (потім її старший предсідник) Кордунян, орд. проф. одес. унів. І. Линниченко й ін. Мій підпис, як автора, стояв першим. Я тоді тільки що перейшов із прокуратури на службу суддею. З такими підписами і юридичною аргументацією це був перший і единий український меморандум. 25. січня 1905 р. він уже був на почті. Аргументація і мотивоване прохання в нім, очевидячки, зробили в Петербурзі велике враження, бо міністр Вітте, людина безпечно талановита й сильного розуму, розпорядився надрукувати його й розіслав, як таємний папір, міністрам, членам Державної Ради і вищим адміністративним

особам. Меморандум був відповіддю на царський „Указ“ 12. Дек. 1904 р., який хотів порад, що робити проти беззаконств, що запанували в Росії. Він був дуже невигідним, як документальне свідчення про свавільства, беззаконний режим адміністрації і ролю царя. Цим пояснюється, що Вітте розіслав його, як таємний папір, а Академія наук, використавши його, в своїй публікації не вказала на його. Надрукований примірник меморандуму одержала й Академія наук для питання про дозвіл вжитку української мови. З юридичної мотивовки й резолютивної частини записки Академії наук у Петербурзі ясно, що вона використала цей меморандум. В нім вказано, що з наукового погляду нашу мову треба називати не малоросійською, а українською. Тоді саме посипалися в Петербурґ домагання, щоб ніяк не дозволяти друк св. Письма українською мовою. На це в меморандумі подано докази, що така заборона: 1) протизаконно касує вказані в мемор. статті Основних (конституц.) законів імперії і 2) з релігійного боку касує приписи євангелія і посл. ап. Павла до Коринтян, за що винуватих належить відлучити від церкви.[9]) Заборонені до публичного вжитку терміни „Україна“, „Українець“, „український“ мені все таки пощастило вживати публічно, хоч цензура й викинула їх з оголошення в „Одес. Лістку“ про мою публічну лекцію в одеській город. авдиторії в 1905 р. Я на лекцію прийшов з літописами, двома книжками Повн. Зібр. Зак. Рос. ім. й ін. старими виданнями та географіч. мапами України, виданими Бопланом у 1650 році. На російс. старих виданнях стояло, що їх зроблено з царського наказу. Продемонструвавши це перед авдиторією, я подавав звідти вільно цитати, в яких ужито вказані терміни. Цензор не смів заборонити те, що мало на собі штемпель царської волі. Так в Одесі свавільству адміністрації проти вжитку нашого національного імени нанесено

---

[9]) В Русскім Архиві в Празі є „Діло“, датоване 1905 р., під заголовком: „Академія Наук об отмене стесненій Малорусскаго печатнаго слова“, означене під ч. 6.177. В нім між паперами, використаними Акад. наук, лежить і одеський меморандум, надрук. з наказу Вітте. Зі змісту „Записки“ Акад. наук ясно, що меморандум відіграв при вирішенні питання про права української мови немалу ролю. Не згадано його в „Записці“ через таємність паперу. Акад. наук взяла з його юридичну частину і згідно з його домаганням визнати український язик рівноправним з русским яз. винесла з свого боку домагання в резолютивній формулі: признати, „что Малорусское населеніе должно іметь такое же право, как і Великорусское говоріть публічно і печатать на родном своем языке“. Цікаво, що проф. О. Лотоцький і проф. Д. Дорошенко перечитали це „Діло“ в „Русском Арх.“ і в своїх публікаціях згадали навіть дрібні папери в нім, а цього меморандуму „не примітили“ і про його не згадали. Уже підписи на нім і наказ Вітте надрукувати мусіли б викликати увагу і потребу ознайомити з ним суспільство не тілько в інтересах історичної памяти, а ще більше для національної свідомости, в якій дуже нагрішили і названі професорі. Мимоволі напрошується завваження петербур. профес. Ґольмстена в 1913 р. про вихованців россійс. школи, що правове думання „прішлось нам не ко двору“.

тяжкий удар. Тут адміністрація мусіла поступитися, а з 1906 р. зі зміною цензурних приписів і всюди стало це можливим, аж поки в 1908 р. не ожила реакція й не почала рости все більше, поки накликала революцію 1917 року, що скинула і царя, і його адміністрацію з їх режимом і насильствами. На жаль, російська інтеліґенція воскресила і той режим та насильства.

В інтересах нашої теми й української справи я мушу тут подати деякі інформації в звязку з дуже тяжкою боротьбою за українське національне імя і за свідомість його серед інтеліґенції.

Використовуючи з 1905 року сприятливий час, я старався читати доклади й публічні лекції про наше національне імя, його походження й значіння. Читав я їх в Одесі, головно в „Просвіті", на провінції, читав і в Києві. Всюди я мав при собі літописи, 2 томи Пов. Зібр. Зак. Рос. ім., Боплана з мапами України з 1650 р., козацькі думи, народні пісні і т. ін. джерела й наукові матеріяли. Я доводив з поясненнями, що як назва Київської землі „Поле" і населення її „Поляни" пішли від слова „поле" бойового походження, так і назва „Україна" пішла від слова „вкраїна", яке означає окрему землю, область, територію в посіданні народу, що украяв її собі та обороняє її для себе збройною силою свого меча. Це слово ніколи не було й не могло бути означенням окраїни чи пограниччя ні Польщі, ні Московії. На це я подавав докази.

Ця назва є твором народньої словянської психології хліборобів-вояків, а не чиєюсь вигадкою; вона має тисячелітню давнину і є історичним національним терміном. На жаль, у своїх лекціях і докладах я мусів критикою повалювати противні моїм цілком хибні твердження Грушевського й інших про означення цією назвою „окраїни", „пограниччя", „краю хрещеного світа". Мусів робити це, бо авторитет Грушевського вважався доказом не тільки в людей безкритичного думання, а й у тих, що не мали часу або змоги самостійно працювати над цим питанням. Це й від мене вимагало особливої обачности, річевости й наочних доказів правдивости мого твердження. Я брав на увагу й те, що противники української свободи використовували інтерпретацію назви проф. Грушевським та його однодумцями, і вели пропаґанду, що Україна і її нарід не мають права на самостійність, свою культуру, окремішність і свій національний розвиток, бо саме імя території й народу показує, що вони є лише окраїнною частиною польского чи московського організму, окраїнною частиною Польського або Московського народу, а земля — окраїнною частиною Польщі або Московії, і через те вони не можуть являти собою окремий організм, бо є, на думку одних, частиною Польщі, і — на думку других — частиною „єдиної русской народности" і „Єдиної неділимої Россії".

В Августі 1908 р. в Чернігові відбувся Всеросійський XIV. археолог. зїзд. Наукова секція одеської „Просвіти", на основі

друкованого відчиту про діяльність, була запрошена на цей зїзд у повноправні його члени з рефератами українською мовою. Це в Росії був перший випадок допущення на науковім зїзді української мови. Одеська „Просвіта“ була певна, що в зїзді візьмуть участь усі українські учені і відкриють ворота українській мові в російські наукові кола та затвердять їй назву „українська“. Просвіта командирувала на зїзд своїх членів: Ящуржинського, Данилова й Шелухина. Цих самих людей командирувало й Істор. філолог т-во при одеським унів., також як своїх членів. Окрім командированих, із Одеси зголосився з українським докладом тако ж і доктор Луценко. Троє командированих приготивили по два доклади: один русскою мовою, а від „Просвіти“ українською мовою. Маючи на увазі, що московська інтеліґенція і багато української не мали правдивого поняття про назву „Україна“, з чого виходили дуже шкідливі наслідки, я вибрав собі темою для докладу русскою мовою питання про назву „Україна“ для широкої авдиторії, а українською мовою — про похоронні українські плачі. В Києві знали про допущення на зїзді української мови, але перед нашим відїздом у Чернігів з Києва прийшов в Одесу наказ бойкотувати зїзд. Одеса не знайшла ні одного аргументу за бойкот, проголошений без її участи і згоди. Збори „Просвіти“ потвердили свою постанову про участь у зїзді і дали уповноваження командированим поступити відповідно до того, що виявиться на місці, В Чернігові виявилося, що бойкот проголошено з ініціятиви Грушевськсго, який відчув, що не може в зїзді грати першої ролі, і що кияне, згодившися на бойкот, приїхали на зїзд з докладами русскою мовою. Вийшло, що в дійсності київські Українці бойкотували не зїзд, а українську мову на нім! Одесіти постановили виступити з докладами українською мовою. До них прилучилося ще стільки членів зїзду, що українських рефератів вийшло коло 30. Але прочитати встигли тілько 5, бо зїзд скорочено. На наших докладах зал дворянського зібрання був переповнений зацікавленими. Це перший учений зїзд у Росії, де рівноправно виступила в науці українська мова. Українських докладчиків гучно вітало зібрання, де було коло 1.000 душ. Мій доклад про назву „Україна“ мав величезний успіх. Такий же успіх мав і доклад українською мовою про плачі.

З противників українського відродження коресп. „Кієвс. В.“ зостався незадоволений з моєї невигідної для русифікаторів інтерпретації назви і падруковав такі перекручування й нісенітниці, що я вважав за потрібне надруковати в „Одес. Нов.“ пояснення. Але й він все таки надруковав: „доклад Шелухіна... визвал шумние долго не смолкавшіе апплодісменти“. Відвертий ворог українського визвольного руху „Кієвлянін“ пояснив це останнє так: „Більшість публіки становила жидівська молодь“ і ось ці „еврейчікі азартно апплодіровалі“. Це неправда: публіка

була християнська, багато наїхало з провінції, а Жиди взагалі не цікавилися ні зїздом, ні українськими темами. Петербурзьке „Новоє Время“ з 13. Авг. 1908 р. передруковало з „Кієвл.“ звістку й від себе додало, що „часть «украйнцев» не взяла участи“ в зїзді, а частина „не видержала іскусу заявити... про самостійність «України» і її язика“. Урядовий Петерб. „Правіт. Вєстнік“ з 12. Авг. 1908 р. обкидав болотом українських докладчиків авансом. Він висміяв зміст докладу д-ра Луценка, а Луценко саме на зїзд не приїхав і його докладу не було. Про його доклад лише оповіщено в загальнім листку про намічені доклади. Великий сумнів, чи взагалі корреспондент „Прав. В.“ був на нашім засіданні і після раніш посланого ним допису. Українською мовою я читав один доклад про плачі, і про нього в київській „Раді“ 10. Авг. надруковано: „7. Авг. о 7 годині в дворянському домі Секція Зїзду зробила публичне засідання, на яке зібралося коло 1.000 слухачів. С. Шелухин прочитав україиською мовою чудовий реферат про жалібні співи по мертвих на Україні“. Що до реферату про назву „Україна“, то Коцюбинський від імени черніг. „Просвіти“ запросив мене повторити доклад про Україну в зібранні просвітян, бо багато не змогли попасти в залю зїзду. Я згодився. Але губернатор прислав їм заборону докладу українською мовою. Я читати в Просвіті русскою мовою зрікся і доклад не відбувся. Факт, що свідчив про наступ і силу реакції.

Далі в київс. „Раді“ заходилися бештити докладчиків з Одеси, що, мовляв, вони не послухали київського наказу й читали доклади українською мовою. Це другий сумний факт, який свідчить, що серед українського громадянства народжувалася вже в 1908 р. претенсія на диктатуру й отаманію, хоч говорилося про демократизм. Це зявилося між елементами, найбільш пошкодженими русифікацією й наслідуванням московській інтелігенції. Одеська „Просвіта“ 26. Вересня 1908 р. винесла постанову про осуд бойкоту і вислів подяки командированим у Чернігів за їх виступ на зїзді з докладами українською мовою. Бойкотували автономісти, а виступали на зїзді з докладами українською мовою самостійники. Автономісти бештили самостійників своїми крутійствами, але ні один із них не надрукував завваження самостійників. На зїзді Федір Вовк читав свій доклад про зроблені ним розкопки в Мезені на Чернігівщині. Цей доклад він читав русскою мовою, виконуючи постанову про бойкот. Розкопки в Мезені такі сенсаційні своїми результатами, що доклад Вовка облетів увесь світ. Цілком очевидно, що коли б той доклад зроблено українською мовою в українській секції, то українське імя, а з ним і українська нація, багато виграли б у світовій опінії. Тепер це вважається придбанням „русской“ науки. Мій доклад про Україну, цілком противний поглядові Грушевського, був для нього неприємністю.

Але наробив клопоту цей доклад і проф. І. Линниченку. Він головував у засіданні, в якім я читав свій доклад про назву „Україна". Завваження „Нов. Вр." про маніфестацію на зїзді самостійности України та її мови і використання для цього зїзду було політичним доносом у першу чергу на мене. Проф. Линнченко, що підписав меморандум до Вітте, злякався цього доносу, бо головував. І от, він, використовуючи нагоду, рішив різко відмежуватися від мого докладу й виступив в „Одесск. Нов." у двох статтях проти мене, а щоб ще більше ґарантувати себе від політичної небезпеки, бо реакція накинулася на одеську професуру, він вставив у свою статтю і запевнення політичне. Я вступив з ним у наукову полеміку. Аргументація моїх статтей в „Одес. Нов." (1908 р. 28/VIII, 14/IX) не залишила нічого з статей проф. Линниченка. За мною була повна побіда. Я про це й не згадував би, коли б не факт, який і нині заслуговує уваги, що деякі речі ще й сьогодні шкодять пізнанню істини про нашу назву і звязане з нею. Проф. Линниченко ніяких своїх доказів не подав, а обмежився посиланням на авторитети для нього і цитував їх. Це на людей, що самостійно не думають, робить враження серьозности й доказовости. Справді ж воно не так і багато людей стають жертвою цього баламуцтва. З 1908 р. пройшло вже 28 років, і коли ми нині переглянемо докази проф. Линниченка проти моєї інтерпретації, то матимемо уяву й для нинішніх часів, яку шкоду приносять українській справі, правді й істині безкритичне орудування авторитетами й брак самостійного думання й погляду.

Линниченко твердить у полеміці, що слово „Україна" в назві землі є означенням пограниччя, окраїни Руси. Послався він на Грушевського, а цей перемінив свій погляд і в 1913 р., а далі й 1921 р. надрукував, що назва ця означає „край хрещеного світу, що й прозваний був через те Україною". Послався на польского географа Яблоновського, а цей твердить тенденційно, що ця назва є означенням окраїни, пограниччя Польщі. У Линниченка ж це означення окраїни, пограниччя Руси. Линниченко послався на авторитет Шахматова й цитує його, а Шахматов у 1919 р. зрікся свого попереднього твердження. Линниченко посилається на Кримського, але, наткнувшись на інше твердження його, пише, що він сам собі суперечить. Линниченко щодо пня слова „україна" посилається на авторитет „голосу науки", наче вона проти мене, а нині в акад. Лаврова, акад. Істрина й ін. читаємо як-раз потвердження вказаного мною і науково цілком обгрунтованого ними.

Оттакими методами і сьогодні підсилюють інерцію блудного думання, безкритичного наслідування, сліпої компіляції, не звертаючи уваги, що з того росте шкода проту правди, науки й домагань української нації і що псевдонаука панує більше, як наука. Виводять значіння українського слова „україна", „вкраїна"

від московського виразу „у края“ і не думають над питаннями: чому ж це шукають значіння стародавнього українського слова в московській, а не в українській мові або старословянській, і яким же це способом з „у края“ могло утворитися слово „вкраїна“, з „В“ у початку!

З ростом у Росії реакції росли й протиукраїнські напади з усякими вигадками і накликуваннями скорпіонів. Найбільшим успіхом між засобами шкодити стала фальшива інтерпретація назви „Україна“. Для всіх ворогів стало шаблоном починати напад з цього, з імени. Цей спосіб використовують усі: він найлегший, найпростіший для вигадок, має ґарантований успіх серед непоінформованих, не ризикує невдачею і за ним довга практика. Науки він не потребує, можна обійтися і крутійством, і насильством, і підкупом. Німці-колоністи на Вкраїні підплачували тисячами руб. золотом одеський часопис „Русская речь“ за цькування й доноси та вигадки на Українців. Їм треба було нищити відпорність нації, щоб забрати в свої руки землю на Причорноморщині. Тільки в самій Херсонщині, починаючи від Одеси, на 1914 р. у їх руках було вже два мільйони орної землі з чотирьох мільйонів усієї площі цієї землі. Причорноморщину вони назвали Тевтонією евксінською. Звідси прокладали шлях на Багдад і робили все для заволодіння Україною, а корінне українське населення з допомогою російського уряду всіма способами розоряли й випірали на переселення переважно в Сібір. Очевидно, треба було раніш знищити імя „Україна“, щоб на його місце ввести назву „Тевтонія Евксіна“ (Чорноморська Германія). Німці розуміють значіння назви для народу й території. Губернатор Богговут старався про підкуп преси, письменників, учених, видавців, щоб вони помагали скомпромітувати і знищити назву „Україна“ і „український нарід“. Очевидно, що правда підкупу не потребує, як і справжня наука. В його програмі стоїть зосередження всього: землі, торгу, банків, промисловости, економічного життя, школи, освіти, культури і перш за все влади в руках виключно московських і повне відібрання всього того від Українців відсуненням із тих областей навіть тих, що русифікувалися. Князь Волконський витратив багато грошей на свої протиукраїнські видання французькою, італійською, англійською й російською мовами, й вони ширяться по цілому світу. Кожен свій твір він починає з нападу на імя „Україна“, виводить його від московського виразу „у края“ і в кінцевому висновку подає, що це означення окраїни Россії, органічна частина „Єдиної неділимої“ і „єдиної русскої народности“, а український рух є витвором ворогів, протидержавним злочином, який переслідується й карається в усіх державах, тому його треба нищити всіма засобами, починаючи з назви, з „вигаданого“ національного імени. В Празі Волконський, Шмурло, Кізеветер, Завадський, Струве й інші московські еміґранти утворили навіть

спеціяльне товариство „Единство“ з програмом того ж змісту, що у Богговута, Волконського, Струве, поставили своїм завданням знищити саме імя „Україна“ й „Українці“, „український“, щоб шляхом обезличення досягти знищення народности й порабощення народу.

Цілком ясно, що напад на імя і нищення його вимагають од Українців оборони. Для цього потрібні національна свідомість інтеліґенції і наукове знання. Між напасниками чимало людей з дипломом університетського професора. З ними без науки не справитися. І те, що між українськими професорами знаходяться субєкти, що своєю безкритичною роботою помагають їм, є дуже сумним.

Коли розпочалася війна 1914 року, напад на український рух розгорівся в велику пожежу. В осередку її було імя „Україна“. В часопису „Рус. Рѣчь“ ішов напад навіть на вояків-українців, що були на фронті й лягали там трупом. Перехоплювали їх листи і висміювали їх українську мову та любов до рідного. Київський клюб російських націоналістів став зібранням психічно хорих на українофобію. Проф. Кулаковський, виступивши з шаблонним винуваченням Українців у зраді, в ч 258 „Кіевляніна“ за 1915 р. виступив у ролі вченого і почав напад з пояснення, що „Україна“ — це „уродлівий польскій термін“ і означає собою „окраину“, а як імя — „окраину Польши“, тому про національну, політичну, територіяльну відрубність і самостійність не може бути й мови у людей здорового розуму. В. Шульгин, згоджуючися з ним, в ч. 292 „Кіевл.“ за той таки 1915 р. тако ж виступив проти Українців з вичуваченням їх у зраді і збільшив арешти й заслання їх. Він твердив, що назву „Україна“ вигадали Поляки, а Українці так перекрутили її й підфальшували, що називають Україною навіть Волинь, яка ніби то ніколи так не називалася і не вважалася за Україну. Мову українську Шульгин назвав „окрошкой с ботвіньёй“ і радить тим, що називають себе Українцями, зректися культури, яку вони називають українською, і вибрати собі або Міцкевіча, або Пушкіна, а Шевченка закинути геть. Він звертається до суспільства і старається підняти хрестовий похід проти Українців і всього, що носить імя українського, починаючи з нищення самого імени. Він кликав до винищення Українців більшого, як у Галичині, в Талергофі. Російська влада слухалася, бо це було і її програмом. На галичан накликали переслідування москвофіли, які так набридли штабові главнокомандуючого рос. армією, що орган штабу „Львовс. Воєн. Слово“ рішуче виступив проти них і їх патріотизму та дав їм в устах військового особливо зневажливе призвіще „дезертирів своєї народности“.

Українську пресу в 1915 р. уряд російський майже всю ліквідував. Мова була забороненою і сама назва „українська“ трактувалася за прикмету зради. В військові часи це не жарт, а

боронитися не було де. Я написав у Москву до ред. „Укр. Жизни“ (там ця назва животіла) про необхідність відповіди на виступи Кулаковського, Шульгина і ін. Відповіли, що ждуть статті від Грушевського. Але що ж він міг написати, коли наступ вівся як раз з його позиції, що Україна — це окраїна, та й годі, уже з свого народження. Грушевський відповіди в оборону не написав. Тоді я послав в „Укр. Ж.“ свою відповідь у формі „Одвертого листа Шульгинові“. Мою статтю надруковано в чч. 7-8 „Укр. Жиз.“ 1916 р. Це трохи не через рік після ворожих виступів Кулаковського, Шульгина, Флоринського й ін.

В своїм листі я сам став у позицію винуватчика і подав аргументи, що в дійсности Шульгин та його однодумці провадять зрадницьку роботу. Нападаючи на Українців, які воюють проти Німців та Угрів одним фронтом з Москвинами й іншими росіянами, та утворюючи в цей час пожежу внутрішньої війни проти Українців, вони цим уже служать ворогам своєї держави й помагають їм, а цим творять справжню зраду. Я навів докази, що Волинь уже за Татарських часів називалася Україною, а її населення Українцями, та що народня рідна словянська назва „Україна“ не була ніколи означенням „окраїни“, а пропагована ними назва „Малоросія“ є новішою на багато століть, чужою, книжною й іншого змісту й значіння, а нині являла б собою тільки неграмотну нісенітницю.

Ця стаття так ударила по позиціях „русских націоналістів“, що вони рішили видати в відповідь на неї спеціяльний збірник, над яким довго думали й нарешті в 1918 р. надрукували в Києві під заголовком: „Малая Русь“. Автори поділили межи собою відповідь на части. Їх статті взагалі є признанням своєї помилки, хоч і з огризанням, а свої попередні позиції вони здали більше як на половину.

З крутійством, одначе, вони розлучитися не могли, то вигороджуючи себе, то відстоюючи те, про що я через обмеженість місця в журналі або не писав, або обмежився лише заввагою. Я оперував тільки аргументами й фактами, які мають свою власну силу. Одержали побіду очевидність фактів і їх внутрішня сила.

Найчесніше поступив Шульгин: він совісно признався, що согрішив. Він признав назву „Україна“, її давність і магичність її сили. В русскій літературі, пише він, ця назва вживається давно, і він сам вживав її в III. Державній Думі, але нарівні з назвою „Малороссія“. Йому лише хотілося б, щоб назва „Україна“ й „український“ не нищила назви „Русь“ і „русский“ та щоб не надавали імені „Україна“ того значіння, яке зробило його „магичним“ словом. Він сам хотів би, щоб „уніфікаторская політіка, которая насільственно стірает мѣстния особенності, не губіла самих цѣнних качеств человеческаго духа“, для чого „необходімо предоставленіе ім полнаго разцѣта в іх мѣстних особенностях“. Але, на його хибну думку, все це повинно єднатися в назві

„русскіє“ та „русская“ культура. Московським ученим він закинув, що вони не знають України, її народу й історії, а тому інтеліґенція має про це „только самия смутныя представленія“, звідки й широке поле для баламуцтв і обману (с. 4—7). Це корінні зміни в попередніх твердженях В. Шульгина. Раніш він відкидав Шевченка і радив вибрати або Міцкевича, або Пушкіна. Тепер він визнав і мову, і культуру, і назву „Україна“, а від Кулаковського відмежувався і про зраду не упоминається. За кордоном, на еміґрації, я від нього одержав милого листа, в якім він пішов ще далі.

В збірнику немає єдности тьерджень авторів. Не тільки в окремих статтях повно внутрішніх суперечностей, але й статті суперечать одна одній.

А. Стороженко (ст. 8—13) подав джерельну справку про назву Мала Русь. Багато невигідного для себе він не згадав. Але й з поданого виходить, що ототожнення назв „Малороссія“ і „Україна“ є фальшивим, бо вони відносяться до цілком ріжних речей. Уже і з статті видно, що назва „Мала Русь“ — чужа, прийшла з Греції в XIV. в., звязана з православ'ям і залежить од нього, мандрувала за православ'ям по Україні, опинилася на Лівобережжі й там умерла, перетворившися тільки в адміністративне означення. Автор мовчить про невигідні для нього факти, як, напр., про царські закони. В 1796 р. вийшов закон: „місто Київ... од Малої Россії відділити“ і з Малої Россії утворити в м. Чернігові губернію „Малороссійську“. (Пов. Зіб. Зак. Рос. ім., ч. 17.594). В другому законі, також 1796 р., Правобережну Україну названо Україною і наказано перетворити цю частину України на 3 губ. — Волинську, Подільську, Київську. (П. З. З. Р. імп. ч. 17.634). Їх переіменовано з України на Юго-Запад. край. В 1802 р. видано закон: „З Малоросійскої губ. зробити дві“ — Полтавську і Чернігівську, по 12 повітів у кожній (П. З. З. Рос. імп. ч. 20.162). 27. березня 1803 р. видано новий закон: „Відновити старі межи Малороссії“ і цим зробити в Полт. і Черн. губ. по 15 повітів (Пов. Зібр. Зак. Рос. імп. ч. 20.684). Херсонщина, Катеринославщина, Харківщина ніколи Малоросією не називалися. Такі факти виявляють, що назва „Малороссія“ не споконвічна, що Україна більша за Малоросію і що ототожнення цих назв є неможливим. За поясненням назви „Україна“ Стороженко звернувся до московської мови, а не до української, яка противиться його тенденції. Ототожнення терміну *Μικρά* з Minor є фальшивим. В титулі маємо порівняння Minor не з Московією, а з Київською Руссю, старішою, і означає не Мала, а молодша. В латинських джерелах *Μικρά* перекладено Parva. Напр., у папській булі 17. Апр. 1784 р. (Пов. З. З. Рос. імп. ч. 15.982). Також у книжці, виданій в Амстердамі в 1705 р. під заголовком: „Symbola et emblemata“ в титулі Московського царя: „Imperator

Moscoviae... et totius Magnae, Parvae et Albae Rossiae — Великої, Малої, Білої Руси.[10])

Б. Щеглов розглянув мою статтю повніше (с. 32—43). У його також багато крутійств і недоладностей, щоб хоч щось удержати для ідеї московського унітаризму, але він все таки багато відкинув з попередньої пропаґанди російських націоналістів проти Українців.

Шеглов нарікає на Українців, що вони „більше люблять вводити всякі речі явочним порядком, ніж доводити своє право", як, напр., на назву „український народ". Далі він продовжує: „Виключку з загального правила являє собою стаття Шелухина в ч. 7-8 „Укр. Жиз." за 1916 р. Основні тези у Шелухина такі: „Україна — споконвічне національне імя", як і назва „Українець" — це „наші власні (національні) імена, які мають тисячелітню давнину вжитку. Коли б Українці зреклися цих імен, то тим самим вони зреклися б і свого славного тисячелітнього минулого... Стаття Шелухина багата на цитати й фактичну аргументацію.. Проти давнини існування цього терміну спорити не можна, а проти вжитку його в розумінні національного імени" можна спорити. Щеглов далі пише: „Термін Україна має свою історичну давнину і свої непохитні історичні права. Сягаючи в глибоку давнину, термін Україна був прикріплений до Серед. Подніпров'я". Але в Іпатіїв. літ. під 1189 р. Галичину тако ж названо Україною. „Україна, пише Щ., як назва свого рідного краю і своєї найближчої батьківщини, була дорогою багатьом Малоросам XVII-XVIII. в. Любов до України одмічена і народньою поезією, а малоросійські думи постійно виспівують свою славну Україну". Знов завважуємо, що автор тенденційно назвав думи „малороссійськими", бо нарід їх так не називає і взагалі терміну „малороссійський" ніколи не вживав ні в народніх творах, ні в народній живій мові. Така назва штучна і не правдива. Автор визнав і термін „українець", але тенденційно пояснив, що це „термін територіяльний, а не національний". Коли б, пише Щеглов, „в XIX. ст. не виникло стремління штучно (підкр. наше) відокремити Малоросів од Великоросів", то не було б і стремління „переїменувати Малоросів з Русских на Українців", щоб перемінити „ісконну" історичну назву народности. Тут у Щеглова повно плутанини, починаючи з термінів і хронології та подій. І все це для того, щоб виставити назву „український" не споконвічною й не національною, а назву „русский" споконвічною й національною та щоб вбити в голови існування „єдиної русскої народности", якої в дійсності не існує в природі, з трьома гілками: „Велікорусской" „Малорусской" й „Бєлорусской", які не є гілками і не є русскою народністю, хоч назви й кінчаються

[10]) „Книга в Россіи", I, Москва 1924, с. 137, ред. Адарюкова и Сидорова. В 1705 р. титул царя — „імператор Московії", бо його держава ще не зветься Россією, Русскою.

однаково „русской“. Це все політичне крутійство з вигадками та й годі ради політики московського унітаризму й уярмлення народностей для національно обезличеної „єдиної неділимої Россії“ під пануванням московської більшости й грубої сили її та „русской“ інтеліґенції асиміляторів, що їх проф. Бодуен де Куртене назвав „всероссійскімі ґроміламі“.

Слово „нація“ й „національний“ у загально прийнятім розумінні звязується з народністю, з явищем природньо-культурним. Назва ця походить від латинського nascor-народжуюся, natio-плем'я, народність, згромадження людей одного племінного походження, звязаних спільністю рідної мови, вдачі, характеру, волі, моралі, права, історії, традицій, інтересів, стремлінь, ідеалів, світогляду і т. ін. В цім розумінні Український нарід є нацією і зветься Українською нацією, бо всі вказані прикмети українські, і культуру творить він свою українську. Французьке поняття про націю — політичне, формальне, штучне, не залежне від народности й означає державну приналежність. Воно не прийняте взагалі. Ми вважаємо націю не за політичне лише, а за природньо-культурне явище. Нацією є й Український нарід, творець своєї культури вже тоді, коли Київська племінна держава називалася Полем, а словянське населення її Полянами. В ті часи вони вже утворили свою культуру, коли про Русь в Києві ще й не чули. Полянська земля була частиною Української, а Поляне входили в Українську націю. Літопис пише: „Поляне, іже нині зовомая Русь“. „Нині“, бо раніш, коли назва „Поле“ і „Поляне“ вже була, назви „Русь“ в Києві ще не існувало зовсім. На основі літопису — вона появилася там з половини IX. століття, а ще і в 944 р. Київський літопис називає в військо кн. Ігоря Русь окремо від Полян. Назви „Москвини“ тоді ще не існувало зовсім, а називатися „Русскими“ вони стали тілько з 1713 року.

Поляни творили свою культуру, що її відзначив був Київс. літопис, підкресливши її в царині родинного життя й права, норми якого зосталися чинними в Українського народу ще і в XX. столітті: в шлюбі, весільних обрядах, інституті віна, маєткових відносинах подружжя, побуті. Яскравий вираз цього знаходимо в київських договорах з Греками 911, 945 р., в „Руській Правді“, в „Литовськім Статуті“ 1529 р. і в інших українських памятках, які зпоміж словян в Українського народу є найстарішими. Зайшовши в IX. ст. в Київ до Полян, Кельтська Русь застала вже там Полянську державу й культуру. Завоювавши примучуванням і мечем словянські племінні українські держави, Русь накида́ла їм своє імя Руси — як дублікатну, але політичну назву — до їх власного національного імени. Це завойовання йшло по Українській землі понад 400 років, і за той час імя Руси поширилося майже на цілу Україну. Русь надавала своє імя в ролі побідника, пануючої народности й організації. Воно

чуже для тубільного населення словянської народности, чужої Кельтам-Русі. Рідна тубільному населенню його соборна назва: Україна, Український нарід, Україняне, Українці — давніша, стаціша для нього й національна, а назва „Русь“ нова й політична, а не національна. Назва „Україна“ й „Українці“ охоплювала народність, націю й її територію, а назва „Русь“, як завойовницька, тільки завойовані Руссю частини України та українського населення. Тому то й стоїть у літопису: „Поляне, іже нині зовома Русь“. В Іпат. літ. Галичина зветься Україною вже в запису 1189 р., а Русь лише з XIII. ст. Коли в 1185 р. переяславський князь Володимер Глібович, славний оборонець од половецьких навал, був поранений, то його бідою журилася Русь, а коли він в 1187 р., застудившись у поході на Половців, умер, то літописець навіть не згадує, як Русь реаґувала на це більше нещастя, а пише великі похвали князеві і каже: „О нем же Україна много постона“ (жалкувала, журилася, плакала). Це жалкувала більша земля і людність, як Русь. Ясно, що назва „Україна“ покриває собою Русь, бо вона більша за Русь в 1187 році. Тому, згадавши про журбу України, вже не треба згадувати про Русь, яка входить в Україну, як частина її. Український нарід по переможцях, яким платив данину, послідовно носив політичні назви народу Скифського, Савроматського, Сарматського, Роксолянського, Козарського, а далі на тих же основах і народу Руського. Це все не національні, а політичні назви по імени пануючого народу. Нація побіджена зоставалася та сама і в неї постійне імя одно: „українська“, бо це її власне словянське імя, а пануючі мінялися, то й політичні назви по них мінялися. Панування замінялися одно одним, то й політична назва по передульшому побідникові, як він падав, автоматично падала і замінялася імям нового переможця. Вказані політичні назви Українців читаємо в наших памятках XVII-XVIII в. в мов книжників.

На думку Щеглова, всі ті назви національні, а своя назва народу „український“ не національна. Для Українського народу, як раз навпаки, назва „народ Руський“, „Русь“ не національна, а політична, по пануючому завойовнику. Тому й назви юридичних памяток „Руська Правда“, „Литовський Статут“, хоч у них міститься національне українське звичаєве право, не національні, а політичні. Тільки не національний, а політичний характер назви „Русь“ міг привести до констатованого проф. Володимерським-Будановим факту, що „Русь времен Олега і Ігоря совсєм не похожа на Русь времен Іоанна III“, себто: Русь Київська зовсім не подібна на Русь Московську, бо хоч назва одна (Русь), але обєкти назви ріжні.[11]) Для національної назви

[11]) Проф. Володимерський-Буданов, „Обзор Історіи Русскаго Права“ Київ, 1909 р., вид. 6, стор. 294.

це річ не можлива, бо Українці, Греки, Грузини, Поляки є завше Українцями, Греками, Грузинами, Поляками. Територіяльна назва може бути одна для кількох народів, а може бути й разом і національною для одної народности. Кельти-Русь і Литовці не словяне і мали своє національне одні кельтське, другі литовське право. А право „Рус. Правди", „Литовс. Стат." є звичаєвим українським правом, бо його творив Український словянський нарід, творила правосвідомість Української, а не Кельтської (Руської) і не Литовської нації.

І скільки не мінялися політичні назви на Україні по переможцях над нею, а своя рідна словянська національна назва все зоставалася одна незмінна, утворена самим народом: Україна, Вкраїна, Український нарід, Україняне, Українці. Їй тяжко було зробитися книжною в ті часи, бо вона була простонароднього походження, але ж вона зоставалася, жила і своє взяла як у внутрішньому, так і в міжнародньому вжитку. Це назва племінна, за народностю, національна, територіяльна, державна, своя рідна, ніким не накинута, вона носить у собі всі прикмети і поняття звязані з природою народности, до якої вона належить, а не з характером накинутих чужих назв. Політичні чужі назви підлеглої народности зникають, міняються, а природня національна назва живе з народністю вічно до її смерти, як народности, як нації.

Назва „Україна" й „український" є назва національна, територіяльна, політична для того племінного колективу і його території, який носить цю назву. Таке імя носила і Українська держава. Це і державна, політична назва. Тому в літопису Самуїла Величка читаємо: „Річ Посполита Українська", себто Українська Республиканська Держава, „народ Український", „Україна", як назва держави української, території її, народу.[12])

До революції 1917 р. національними іменами для окремих народів у Россії були: Поляки, Українці, Грузини, Естонці, Латиші, Литовці і т. д., а політичне імя у них було одно спільне — „Русскіе", „Русскій народ". І територія їх носила одну спільну назву Россії. По революції, коли в них утворилися свої національні держави, то їх національні імена чи назви стали й політичними. Імя за народностю, національне, зосталося, а політична назва „русскіе" і „Россія" автоматично відпала від них. На її місце в кожного повстала по національних державах нова політична назва для кожного за його національним іменем. Тому й національне імя зробилося в них і державним, політичним іменем. Так нині маємо й політичні назви: Польща, Литва, Україна, а повніш — Українська Республика, Естонія, Латвія, Грузія. Давніша Польща була поділена в 1796 р, межи трьома

[12]) Самуїл Величко, „Сказаніе о войні козацкой з Поляками", вид. Української Акад. Наук, Київ, 1926, с. 158, 202; 15, 219, 94; 94, 95, 91, 96.

державами і перестала бути Польською державою, її не стало. Розуміється, Польський нарід од того не зник і не перестав бути нацією. По нових державних підданствах він у певних частинах набув собі чужі політичні назви: Русскіе, Австрійці, Германці. Всі ж політично ріжноіменні частини національно зосталися при одній для себе національній назві за народностю — Поляки. З відновленням своєї державности вони стали носити своє одно і політичне імя таке саме, як і національне, що носили його й не мавши своєї держави, як імя національне. Ми трохи довше спинилися на цім, бо з назвами і їх значінням ведеться серед суспільства політична гра й творяться великі баламуцтва.

Що більше Русь вливалася в українську етнографічну масу, то і назва „Русь" та „Руський нарід" усе більше набірала собі значіння тако ж і національного імени для всього населення, але у книжників та вищих шарів. В народній масі імя „Русь", як чуже походженням і духом, не зробилося національним іменем. Конкуренції воно з національним народнім іменем „Україна" не видержало, як показав це ясно 1917 рік. Козацькі літописи вживали назву „Русь" нарівні з назвами „народ Скифський" „Сарматський" (Савроматський) „Роксоланський", „Козарський" і ін. іменами переможців, назвами виключно політичними. Але частіше вживали вони національне імя „Україна". Коли російська політика для Московії стала вживати два синоніма: „русскій" і „россійскій"[13]) для всіх ріжноплемінних і ріжнонаціональних підданих пареві народностей, то назва ця остаточно загубила всяке етнічне значіння і зробилася виключно політичною й безнаціональною, бо не належала окремо ні одній народності. А без народнього немає й національного, не існує й нації.

Про політичне значіння терміну „русскій" і „россійскій" виразно зазначено в 3, 69, 70, 71 ст. Основ. Зак. Рос. ім. 1906 р. Тут ясно сказано, що так звуться піддані Россійського чи Русского царя і державна мова. Поляки, Жиди, Литовці, Українці, Грузини, Татари, Монголи, Фіни й ін. за підданством цареві всі однаково називалися „Русскіе", одним політичним іменем, хоч і мали ріжні національні імена. Це назва не національна, а політична. Існування Московської чи Великоруської нації, як колективу ріжних народностей, хоч би й під іменем русских, викликає заперечення. Євразійці відкидають словянство Московського народу і спорять проти належности його до одної нації. Проф. Є. Шмурло пише: „Скластися в націю Московський нарід ще не встиг і путь предстоіт нам еще далекій, в націю ми еще не пре-

[13]) Тотожність термінів „русскій" і „россійскій" можна бачити наочно, напр., у „Книга в России". Москва, I, 1924, с. 145, 134, 135, 137, 172, 190, 172, 205, 219, 246, 275, 277, і ін. В 1755 р. Ломоносов видав „Россійскую граматику", а в 1757 р. надрукував „О пользѣ книгъ церковныхъ на россійскомъ яз.".

вратілись і до національного самосознанія еще не дорослі".[14]) Для цього потрібна асиміляція. Шмурло приклонник її і намагається її й од Української народности. Про Москвинів він, напр., пише так: „Четире русскія губернії, Московская, Владімірская, Костромская і Ярославская, іздавна мислятся к о р е н н и м і русскімі губ., не смотря на то, что первоначальное населеніе там било чісто Ф і н с к о е — на столько русская народность поглотіла его і не оставила там нічего Фінскаго".[15]) Ми навели це місце, як характеристичне для понять русифікаторів. Для них кров, психологія, історія, традиції, побут т. ін. нічого не промовляють і нічого не варті: все в народності одна мова. Та й тут вийшла тільки ілюзія: за 50 кілометрів од Москви большевики мусіли вже завести школи і діловодство з карельскою мовою, бо маса населення іншої не знала й не ролуміла. Очевидно, що Фінська народність од засвоєння чужої мови русифікацією тілько духово калічилася. Населення тут малокультурне, примітивне, а в Фінляндії висока фінська культура, бо вільно розвивалася без російських культуртреґерів.

Подані нами факти спростовують твердження Щеглова, противні моєму листові до Шульгина в „Укр. Жиз.". Закид, що Українці „іскусственно" ввели назву „Україна" й „Українці", щоб відокремитися від Великоросів, фальшивий: його взято з вигадки Барвінського, який прислужився своєю вигадкою, наче нарід прибрав собі українське імя штучно, щоб ним відріжнятися від Москвинів. Як ми показали, цар Петро І. дійсно ввів у Московії назву „Россія" і „Русскіє" штучно для політичних цілей. Це переїменування було і справді „іскусственним", а Українці обороняються від переїменовань і штучних політичних змішувань та плутанин, тому стоять на своєму рідному природньому споконвічному, історичному імени „Україна". Московський нарід і Український нарід — це два цілком ріжні народи, тому, й назви мали завше ріжні, і нині Українці твердо стоять на своїм історичнім імени „Україна", „Українець", „народ Український". — Назви, яких намагається для Українського народу Щеглов, і чужі, і не споконвічні, і плутані, і обезличуючі, а вже ніяк не національні.

Як тільки прийшла революція 1917 р., імя „України", ставши вільним від урядових заборон, раптом зробилося на Вкраїні пануючим одночасно з свободою, персоніфікуючи собою Українську націю, державу, територію, нарід, і стало найживотворнішим гаслом народнього руху. В. Шульгин завважив правдиво: „Однім із магіческіх слов явилось в 1917 г. названіе „Україна". Від себе до цього додамо, що назв — „Русь", „Росія", „Великоросія", „Малоросія" революція 1917 р. не зробила м а г і-

[14]) Проф. Е. Шмурло, „Введ. в Рус. Історію", Прага, 1924, с. 174—175.
[15]) Шмурло, там же, стор. 128.

ческімі". Навпаки, всі ці назви від гнобительської політики стали ще більш зненавидженими. Це імена не національні, а політичні, чужі всім народностям, накинуті пануючими, органічно не злиті з душею якого б не було народу і ні одній з народностей не промовляють до душі. Правду писав і кн. Волконський, наш ворог: „В імені народа скрита велікая, почті містіческая сіла". Це й виявило імя „Україна", якого внутрішньої живої сили не могли знищити ніякі скорпіони російського режиму й русифікаторів, а ясніше — москвізаторів, сіячів темноти й неволі. Імя „Русскі" і „Росія", навпаки, нищилося всіма чисто, в тім числі й Москвинами, Великоросами, Русскими. В нових національних державах просто нищили все, що називалося „русским", „російським", щоб воно, як ознака гнобительства, порабощення, ворога свободи взагалі, а національної особливо, зникло, не залишаючи й памяти. В Вільно був знищений монумент Муравьова, в Ризі — царя Петра І., в Варшаві навіть мистецької „русскої" церкви не пошкодували, хоч вона коштувала „Русским" мільйони, в Києві знищили монумент Столипінові і т. ін. Великороси переїменовують себе в Евразійців.

Наказ царя Петра І. з 1713 р. про переїменування ріжноплемінної і для словян чужоплемінної Московії на Росію й Русских досяг того, що це імя стало для всіх народностей Россії не тільки чужим, а ще й ворожим у всіх відношеннях: національнім, політичнім, культурнім, економічнім, соціяльнім і т. д. Московські большевики-комуністи зрозуміли це і, щоб придбати більше сторонників, зреклися цієї назви й переїменували Російську Державу на С. С. С. Р. — Союз Совітських Соціялістичних Республик: як бачимо, слова „Росія" й „Російський" нема, бо воно розганяло народи, а не гуртувало, і коли Росія була обшаром і людністю велика, то це держалося виключно грубою силою, насильством, тиранією, терором, а внутрішньої єднаючої сили не існувало. Другий факт той, що організації, як „Союз Русскаго Народа" з мільйонами членів, у яких було гасло „Русь", „Росія", з революцією 1917 р., розлетілися, як дим, кинувши гасло. Для народностей імя Росії символізувало „тюрму народів" і було означенням її ненавистного й невиносимого режіму.

Ми підкреслили, що народність, яка творить свою культуру, є субєктом і носієм її, називається нацією. Вона творить і державу, як самостійно, так і в союзі або спільно з іншими народностями, залежно від потреби. Термін „Україна", „український", „Українець" є означенням національним, територіяльним, політичним, культурним. Всі ці означення він містить у собі і як реальність, і як ідеал, і як програм. У цій назві живе зміст віків національного історичного життя Українського народу. Імя „Україна" і назва „український" активізує в народі його дух, бо в цім імени живуть ідеали, мрії й історичні традиції активности нації, боротьби за свободу, „права і вольности", правду,

справедливість і краще життя. Це імя в душі й уяві нації не просто Україна, а з епітетами: „рідна Україна", „мати Україна", „ненька Україна", „рідна моя Україна", „наша Україна", „славна Україна", „вільна Україна" — як постійне бажання і стремління нації. Вона з своїм народом, як Мати з дітьми, вкупі з ними турбується, журиться, плаче, радіє, веселиться, повстає, бореться за волю і правду на землі. Персоніфікована Україна — земля, полита й напоєна кров'ю предків, яка промовляє до душі нащадків і навчає їх досвіду минулого та кличе до боротьби за волю й Батьківщину, за рідну землю. Так психологія Українського народу склала й свої пісні, думи, примовки, оповідання з іменем України. В народі вони виховують і дають силу історичній памяти, творять і організують школу кращих традицій. Тому то й творчий дух нації, що живе з найдавніших часів до нині в душі Українського народу, органічно звязаний з іменем „Україна", яке носить і територія, і культура, і нація. Так! Українська нація, бо Український нарід є нацією, і за такого його вважали й так називали його вже старі чужі дипломати, історики, географи, політики, про що скажемо далі з іменами. Чужинці ж підкреслили, що з поняттям і уявою, звязаними з іменем „Україна", живуть уява й поняття про свободу, стремління до неї, боротьбу за неї і за права та вольности народу.

Левассер де Боплан, проживши в Україні 17 років (1630—1647), та ще серед народу, писав перед Хмельниччиною і надрукував 1650, а далі в 1660 р. в Руані, в своїм „Опису України" (Description d' Ukrainie), що Українці „понад усе дорожать своєю свободою, без якої вони не могли б жити, і в цьому головна причина, чому вони такі охочі й рухливі до бунтів та повстань проти місцевих панів, як тільки відчують утиск. Через це рідко минає яких 7—8 років без повстань... На війні вони невтомні, зручні, стійкі, хоробрі сміливі, героїчні і часто такі відважні, що не дорожать свого життя". Боплан називає Українців „благородним народом", благородною нацією.[16]) Він підкреслив також здатність народу до організованного життя — організованої боротьби. Боплан увесь час у своїй праці вживає назву „Україна" і окреслив її цілою і в частинах з її межами.

Вольтер глибоко схопив психологічну глиб і реальну виразність цієї назви, тому й відчув глибоко таємницю привабности її і звязок її з історією Українського народу, з національною боротьбою його споконвіку за територію і свободу на своїй землі. Україна в його — це нарід, нація, земля українська, як жива істота, що дихає свободою й стремліннями до неї. В „Історії Карла XII" (1731 р.) він написав: „L' Ukraine a toujours aspiré à la liberté" — Україна завжди стремиться до свободи,

[16]) В перекладі проф. Ляскоронського „Гильомъ Левассеръ де Бопланъ и его истор.-геогр. труды", Київ 1901, с. 5—6.

бажає свободи, волі, завше натхнена для свободи. Ось де живе таємниця і внутрішня принадність цієї назви для душі Української нації і кожного з її вірних синів. Вона промовляє до совісти. Це божественна внутрішня сила душі нації, що безсмертно живе і в національному її імені: Україна. Український нарід, Українці, і це імя тому таке й рідне, привабливе та дороге Українському народові і тому й таке ненависне поработителям, ворогам свободи, життя й розвитку нації.

Французький історик Карл Людвик Лесюр у 1812 р. написав для Наполеона „Історію Козаків" („L' Histoire des Cosaques"), і в ній нарід Український він називає „нація Козаків", „нація", „стара нація, початки якої губляться в темряві старих віків", „нація" України, „жорстокий цар (Петро І.) мав жажду крови цілої їх нації" (української). В 1651 р. Гондіус у Гданску вигравірував під портретом Б. Хмельницького в титулі „... plebis Ukrainae Dux" — Вожд Українського народу. В листі до Орлика кардинал Альбані в 1728 р. пише: „ gens Ukrainae" — Український нарід, Українська нація. Граф де-Броглі в листі до короля, як посол у Польщі, в 1752 р. називає Український нарід „нація". Так само Пейсанель у „Начерках історії і географії", 1765 р., козаків українських називає „Cette Nation" — ця нація. Франц. дипломат Безенуаль у листі до франц. короля 1709 р. називає козаків українських так само „ця нація". Всі названі автори вживають назву „Україна" постійно, а для Московії назву „Московія". Нарешті, назву „народ Український", яку україно-фоби вважають за вигадку, вживали з найдавніших часів постійно і Українці. Ми тут додамо до поданого ще два вжитки. В Самуїла Величка, де мовиться про Гадяцькі пакти, читаємо: „народ Український".[17]) У Скальковського в Універсалі Б. Хмельницького 1655 р. читаємо: „Військо українське" і кільки разів „народ український".[18]) Це все факти, а не „явочний порядок", і Щеглов у всім чисто, з чим не погодився, согрішив, наплутав і спору не виграв, бо „слова зникають, а факти зостаються".

Уже в перших днях марта 1917 р. російські соц. дем. і соц. револ. виступили проти свободи, прав, рівноправ'я Українського народу і проти автономії України. Вони заявили претенсію на панування над Українським народом Московського народу, а з ним і їх над Україною. Українські соц. дем., що завше слухняно йшли за московськими соц. дем., і тут пішли за ними, хоч і з деяким ваганням. 5. квітня 1917 р. вони винесли партійну постанову стояти лише за автономію України, бо це „не може бути шкідливим для розвитку пролетаріяту всієї Росії", і цим виявили, що інтереси Українського народу вони підпорядковують

---

[17]) С. Величко, Літопис, вид. Укр. Акад. Наук, т. I с. 219.

[18]) Скальковскій, „Исторія Новой Сѣчи", ч. III, прилож. ч. 1, „Универсалъ Гетмана Б. Хмельницкаго". 1655 р.

московським інтересам. Самостійність України відкинули, навіть федерації не внесли в програм, а лише дозволили „товаришам підтримувати федерат. устрій Росії". Підпорядкування українських інтересів московським зайшло так далеко, що, всупереч самостійникам і проти прав Українського народу, Грушевський, Винниченко і духово їм підлеглі в II. Універсалі Україн. Центр. Ради 3. липня 1917 р. своєю більшістю голосів поставили навіть автономію України в виключну залежність від дозволу на неї Всерос. Устан. Зборів, де панувала б числом голосів московська більшість, і заборонили до того часу переводити автономію в життя, чим паралізували активність належної народові свободи й самостійности на основі його власного права. Український провід показав, що русифікація глибоко ушкодила в його членах чуття національної і людської гідности, а в політиці цей провід сам старався позбавити Український нарід свободи й прав, щоб легше панувати над ним чи догодити москвинам. Ждали дарунків Українському народові від „Всеросійських громил", яких вважали для себе за авторітет.

Слухаючи промови самостійників і критику ними роботи автономістів, багато людей побачили велике розходження між ними, тому дехто просто звернувся в Укр. Ц. Р. до Грушевського з проханням надрукувати свої пояснення щодо назви „Україна" й „Українці", про договір 1654 р., про права Українського народу супроти Москвинів, про самостійність України, про автономію і т. інше. Грушевський відповів на це в липні 1917 року двома пропаґандивними брошурами під заголовками: „Хто такі Українці і „Переяславська умова".

Вже з часів французької революції 1848 р. підкреслюють, що під час революцій „навіть інтеліґентніші одиниці тратять у юрбі особисту здібність до рефлексій та здоровий погляд і що осьтакі одиниці ведуть за собою засліплені та задурманені мільйони". Про це тільки що нагадав у „Журналь де Женев" Рене Пюпен. „Діло" в ч. 176. з 7. серпня 1936 р. передрукувало цю розумну пересторогу Пюпена перед подіями, що назрівають. Ми маємо науку й гіркий досвід на це з 1917 року. Грушевський, Винниченко і їм духово й політично чи партійно підлеглі не добачили, що вони топчуть права Українського народу, належні йому на основі його власного права й ніким не даровані. Вони робили все, що принижувало Україну, ставило її в залежність од Москвинів і паралізувало її свободу, творило такий стан, у якому долю Українського народу й усе вирішуватимуть за нього чужинці, а не він сам. Тисячі брошур Грушевського, повних неправди та пониження національної й людської гідности Українського народу, противних самостійності й свободі Української нації, рознесли всюди московські баламуцтва українською мовою, як слово науки й авторітету. Таке ж ширив і Винниченко з своїми товаришами з соціял-демократичної української партії,

приймаючи свій хаос та гармидер за будівничу конструктивність та не маючи поняття про самостійність думання, необхідність своєї критики й дійсні, реальні, конкретні інтереси Української нації та способи досягнення й задоволення їх. Україна, за правдивим завваженням геніяльного Вольтера, завжди стремилася до свободи й жила нею, а вони, неначе виконуючи московські партійні поработительські накази чи бажаючи догодити їм, тягли Україну в московське ярмо і в ту ж таки царську тюрму народів, у якій тільки мала змінитися царська сторожа неволі на московську інтеліґентську сторожу всіх кольорів, що для поневолення України гуртувалася довколо всеросійського корита „єдиної русскої народности“ та „єдиної неділимої Росії“ в солідарну одноцілість погромників свободи, а насамперед свободи Українського народу, як найбільш небезпечного в цілій своїй історії для всяких неволь. Це московська інтеліґенція й показала цинічно, не прибувши в 1905 р. на зїзд „Союзу Інородців“, переїменованого в „Союз автономістів-федералістів“, і заманіфестувавши цим, що вона, як і царський уряд, стоїть за централізацію, русифікацію і панування над всіма народами в Росії „народности Великоруської“, себто — Москвинів, що монопольно тільки себе вважали за гідних бути носіями свободи, культури, державности і цивілізації, тому й претендували на панування над всіма народностями, перш за все над Українською. Проф. Бодуен де Куртене, відомий з своєї правдивости й чистоти совісти та чесности, писав: на підставі статистики „Россія являєтся ґосударством не только не Велікорусскім, но даже не Словянскім. По преімуществу із среди Велікороссов, ілі же прітворяющіхся таковимі, виходілі разрушітелі Россії, в виде обрусітельних чіновніков. Не спасут Россії усілія ея возлюбленних прівіллеґірованих синовей. Россія поґібнет от всероссійскаго патріотізма, от національнаго еґоізма обрусітелей і общеґосударственних ґроміл. Нельзя прізнать самодержавія Велікорусскаго народа, распоряжающаґося судьбамі інородческіх смердов. Пора бросіть ету паґубную фікцію“. Автор розумів, що тут винна московська інтеліґенція, яка зве себе „русской“ в спеціяльному значінні „московської“ і претендує на верховодство над всіма та позбавлення прав інших. Тому він пише: „Ми обойдьомся і без участія представітелей народності, претендовавшей на ґосподство над остальнимі і за одно с правітельством стремівшейся к руссіфікації і к попіранію національних прав всєх остальних“. Це надруковано було 21. мая 1906 р. в ч. 1. „Украин. Вєстн.“, с. 26—33. До цих „ґроміл“ народностей належали й рос. соц.-дем., соц.-рев., кадети й інші гнобителі українського національного визвольного руху, імени, прав та свободи Українського народу. Такими вони показали себе і в 1917 р., такими зосталися й по цей день. Стати духово культурним швидко неможна. Себе вони показали такими ж і другою цинічною демонстрацією проти

свободи Українського й усіх інших народів Росії, демонстративно не прибувши в 1917 р., як і в 1905 р., на скликаний у Києві Україн. Центр. Радою Зїзд представнників народів і областей Росії, що відбувся 8—15. сен. 1917 р. Замісць представництва Великоросів на Зїзд приїхав із Петербурґу представник Тимчасового уряду Керенського (рос. соц. рев.) кадет Максим Славінський, Українец з походження, але глибоко змосковлений духово. До цього уряду група Грушевського й Винниченка зверталася за милостями і дарунками для України!

На цім Зїзді виявилося стільки характеристичного, що мусимо трохи задержатися, бо це висвітлює й перспективи дальшої боротьби навіть за наше національне імя. Представником Тимчасового уряду на Зїзді був М. Славінський, автор статті „Война и націон. вопросъ“ у збірнику „Чего ждетъ Россія отъ войны“, вид. кадетами Мілюкова в 1916 р. Це тоді саме, коли надруковано в „Укр. Жиз.“ мого листа до Шульгина в оборону нашого національного імени й прав Українського народу від російського уряду й московської інтеліґенції. Славінський пише, що для Росії національне питання вже вирішене академічно, а ідеологія й лозунги задання проголошені вже вел. кн. Ник. Николаєвичем в „Маніфесті про Братерство народів“ та гр. Бобринським 10. вересня 1914 р. в публікації „про возсоєдиненіе Зарубежной Руси на русских началах“. Славінський пише, що „Главная русская народность — Великорусская“, а інші, окрім Поляків, є лише етнічним матеріялом. Росія — це лябораторія для національного розвитку, а господар та доглядач у ній „Великорусскій народ“. Великоруське племя тут має ролю судді над іншими. Всі народності в Росії піддержують це, тому Росія „спаяна найвищим цементом народньої волі“ органічно. Така воля й Українського народу та Галичини. Росія ще не нація, а лише „творима нація“. Одначе, інтеліґенція в Росії могутня, вона є й совістю народу, і лябораторією для виробку політичних ідеалів. Їх виробила інтеліґенція великоруська, вона утворила „єдинство русской держави“ і переробила її в „органічну“ цілість. „Бувши національно великоруською, вона зуміла прилучити до своїх політичних ідеалів дві інші русскі народності“ (себто й українську) і „стала представником і носієм політичних ідеалів всього русского племени“, чим втягла в оборот своїх ідей всі народності імперії... і всі вони втягнені в справу творення русскої нації“, таким чином, це твір Великоруського народу. Шляхи русскої інтеліґенції і держави сплелися і попереду для всіх єдиний шлях... „Горе тому, хто ухилиться від цього шляху“, вказаного народностям великоруською інтеліґенцією.

Такого представника свого вислав у Київ на Зїзд народів і областей Тимчасовий уряд Керенського, підкресливши цим свій протиукраїнський напрям політики. В статті Славінського Українці є нічим і повинні сліпо й покірно та безкритично йти за

московською інтеліґенцією і горе їм, коли ухиляться від шляху панування над Україною Москвинів та послуху московській інтеліґенції. Статтю ця є пониженнням і образою для Українського народу й повною неґацією не тільки самостійности, а й автономних стремлінь. Словоблудіє, московський шовінізм, безгрунтовність думки, хлестаковщина і московські хвастощі статті якраз відповідали керенщині. Українська сторона на Зїзді в сентябрі 1917 р. держалася відповідно до цього, щоб не розгнівати Керенського з його урядом і заслужити ласку для себе й „обдарования" України од Москвинів автономією. Уряд Керенського дійсно думав про Україну. Він розпорядився приготовити каземати для українських діячів, а 2. серпня 1917 р. видав закон, зредагований так, що його можна було застосувати лише проти Українців. Цим законом установлювалися адміністративні кари позбавленням свободи без суду безтерміново, хоч би й навіки.[19]) Факт дуже характеристичний для розуміння російськими соціялістами свободи і права. На Україні підводили закон на грунті „сепаратизму". Найбільше поплатилися в 1918 р. українські соц. революціонери. Українська сторона на Зїзді не розважила того, що понижує Український нарід, трактує його підлеглим Москві й Московському народові, самовільно позбавляє самостійно належних йому прав і рівноправ'я з народом Московським. Не розважила й того, що фактично робить підкоп навіть під саму назву „Україна", бо політичний зміст назви вона просто нищить. На Зїзді Українську націю заступали самі автономісти, а самостійників демагогія партійців туди не пустила. В президії було три х л о п ц і — двоє с. р. і один с. д. — на чолі з Грушевським. Двоє з них (Шраг і Писоцький) потім перейшли до большевиків. Не дивно, що на Зїзді вийшов для Українців великий скандал, бо не було кому захищати інтересів Українського народу від московських загроз їм.

З надрукованого протоколу Зїзду видно, що на домагання Білорусів, Козаків, Латвійців, Литовців, Поляків винесено спеціяльні для них постанови. Для Українців цього не було. Ніхто з їх представництва про самостійність і не обізвався. Тоді Поляки з партії ППС, заявивши про самостійність Польщі, „бо нарід може досягти своїх цілей тільки при умові повної політичної свободи своєї країни", щодо забезпечення долі польської меншини в Україні постановили: прилучитися до стремлінь, заявлених українським представництвом, п о с т і л ь к и, п о с к і л ь к и українська демократія вважає за федерацію добровільний братерський с о ю з вільних унутрі і н е з а л е ж н и х о д н а в і д о д н о ї держав і базує майбутній федеративний звязок з Росією на д е р ж а в н о с т і У к р а ї н и. Ясно, що Поляки ради захисту сво-

[19]) С. Шелухин, журн. „Закон і Право", Київ, 1918, ч. 1. „Адміністративні кари і закони 2 серпня 1917 р. та 24 вересня 1918 р.", стор. 35—62.

боди своїх меншин від Москви, вимагали, щоб українська делеґація дбала б про самостійність України, як польська про самостійність Польщі.

Для голови Укр. Центр. Ради автономіста проф. Грушевського це було лекцією патріотизму і з державного права, якого він, на жаль, гаразд не знав. Він старався викрутитися і в прощальнім слові 15. сен. 1917 р. висловив Жидам побажання утворити свою державу в землі батьків. А за Український нарід, його інтереси, свободу, державність і не упоминувся, навіть імени не згадав. За те ввесь час повторяв „автономія — федерація“ й думав про Росію, яка подарує Україні автономію й продиктує Україні через свої Установчі Збори свою московську федерацію, тому називав її „нашім дороґім отечеством“. Шевченко, цей голос української нації, згадував це „отечество“ та його режим противно Грушевському, розуміючи, що той режим не тільки царський, а тако ж і московський. Поляки тако ж бачили правду і старалися охоронити свої меншини від московськнго режиму вимогою, щоб Україна була самостійною державою. Грушевський відстоював облудну федерацію, в якій правила б пануюча числом московська більшість. Промову Грушевський на Зїзді закінчив облудним крутійським демагогічним вигуком: „Хай живе майбутня федеративна демократична Росія! Хай живуть держави федеративної Росії!“ Пропаґанда проти самостійности за федерацію велася і в Україн. Цен. Раді: над кріслом голови її висів плакат з написом: „Хай живе вільна Україна в Федеративній Росії“.

Пропаґанду за автономію й проти самостійности Грушевський з своїми однодумцями й укр. соц. демократами вели так, наче хотіли б просто знищити самостійницький рух. С. д. Порш в 1917 р. зробив два видання брошури „Автономія України і Соц. Дем.“ з додатком на стор. 98. постанови партії з 5. квіт. 1917 р., про яку ми вже згадували.

Десятки тисяч брошур Грушевського: „Хто такі Українці й чого вони хочуть“ та „Переяславська умова України з Москвою“ розносили по Україні блуд і фальш та тенденції проти самостійности України. Автономісти виконували ролю московських гасіїв українського визвольного руху, розносили зневіру в правоту й доцільність української національної справи і облудою московського думання затроювали чисту атмосферу роботи. Ось що ширив Грушевський від себе в тих брошурах: 1) Назва „Україна“ означала лише „пограничча“, „крайні землі“. 2) Назва „Українці“ пішла від Шевченка. „Шевченко рішив це питання, як мають називати себе його земляки“. 3) Українці ті, „що хотять волі для України і для Українського народу“. 4) „Теперішні події закінчують перетворення народу в Українську націю“, а до цього він ще не був нацією. 5) Означення „Великої, Малої, Білої Руси“ пішло з Переяславського договору 1654 р. і звідти

ідуть назви Великоросів, Малоросів, Білорусів для тих народів, що колись належали до одної Руської Київської держави". 6) За Богдана Хмельницького по договору 1654 р. „обєдналися землі Українські з Московськими", сталося „обєднання України з Москвою", на основі умови „України з Москвою 1654 р.", на основі „акту обєднання Української держави з державою Московською", „Україна зрікалася своєї незалежности" і пішла „під московську зверхність". 7) Україна „мусить мати широку автономію в Федеративній Російській Республиці — сього хочуть Українці", щоб „утворити автономію України в Федеративній Російській Республиці за ухвалою Всеросійських Установчих Зборів". До сього „йдуть разом усі Українці".

Тут маємо повно неправди, вигадок, фальшу, тенденцій і понижень Української нації та бажання вбити в голови залежність її від Московського народу, а разом з тим заплющування очей на традиції й на історичні факти та дійсні права Українського народу.

Для брошур, призначених для ширення в народі, потрібна велика точність і ясність та зрозумілість термінології й слів. Вираз уже самого заголовку „умова України з Москвою" сам творить баламуцтво, бо наводить на думку, наче контрагентом у договорі був Московський нарід, тоді як в дійсності контрагентами в договорі 1654 року були з одного боку Українська Республика, як особа юридична, і з другого боку Московський цар, як особа фізична, як „вотчинник". Від точности цього залежить правдивість тлумачення й розуміння договору. З нерозуміння Грушевського, хто був контрагентом Української Республики в договорі 1654 року, вийшло ігнорування ним акту абдикації царя в 1917 році, акту державно-правного і тому з державно-правними наслідками для підданих народів, яких тим актом рівночасно звільнено від присяги підданства. В тім, що Грушевський на це не звернув абсолютно ніякої уваги, можна бачити тільки або тенденцію, або нерозуміння елементарних речей у державних питаннях.

Коли договір 1654 р., ніким і ніколи законно не знищений, був лише з царем, а це є факт, то після абдикації царя ніяких правних звязків межи Україною і Московським народом не існує. Без царя Український нарід і Московський нарід автоматично кожен став виключно сам собою, суверенним, самостійним, незалежним ні від кого, в тім числі й один від одного. А у Грушевського все будується на тім, наче з революцією 1917 р. Український нарід став чи опинився в залежності від Московського народу і без нього нічого сам робити не сміє. Під час київських переговорів з московськими большевиками в 1918 р. вони з своїми вимогами від України як раз стали на позиціях Грушевського і треба було часу, поки їх позиції були повалені.

Що до назви „Україна“, то про цей блуд буде далі. За виведення назви „Українці“ від Шевченка Щеглов висміяв Грушевського вказівкою, що Шевченко в „Кобзарі“ ні одного разу не вжив цього терміну.

Ні договір 1654 р., ні які б не було інші факти не установлюють для Московського народу ні зверхности, ні влади, ні взагалі яких би там не було прав над Україною. Договір утворено особисто з царем. Тому кінець договору означений скінченням царювання потомства його. Нарід не учасник. Сторони в договорі установили для себе взаїмні права і взаїмні обовязки. Законно він ніколи не був знищеним. Тому від зберігає свою правну силу, бо царські узурпації й односторонні порушення ніколи не можуть стати правом для порушника. Як після договору 1654 р. не існувало ніяких правових безпосередніх звязків межи Українською Республикою і Московським народом, так і в наслідок абдикації царя межи Україною і Московським народом не було і не виникло ніяких звязків правового змісту й характеру. Абдикація царя — зречення з престолу й влади і звільнення громадян з присяги підданства ніяких прав Українського народу не знищили і не зменшили, а, навпаки, з того акту права й свобода Українського народу відновилися. Перш за все відновився суверенітет Українського народу, перед тим узурпований царем. Розуміється, що актом абдикації цар зрікся й узурпацій своїх.

З моменту абдикації, як тільки не стало царя з його владою, Український нарід і Московський нарід автоматично кожен став сам по собі й незалежно від другого суверенним, самостійним, незалежним ні від кого, свобідним. А у Грушевського все будується так, наче з революцією 1917 р. Український нарід загубив свої права й опинився в підлеглості в Московського народу і в залежності від нього, а тому без згоди й дозволу від Московського народу нічого самостійно робити не має права і не сміє під загрозою репресій за сепаратизм, якого бути не може без звязків державно-правного значіння, а їх не має. Тому й II. Універсал Укр. Цен. Ради просто протиправно позбавляв Український нарід свободи й належних йому його власних прав, нищивши їх на користь Москви. Таке значіння має наказ ждати Всеросійських Установчих Зборів і від них ждати в подарунок автономію і федерацію та позбавлення суверенітету України. Ці Збори залежали від Москви і вона їх могла ніколи не скликати, могла й розігнати брутальною силою, як це й сталося. В усякому разі це означало ставити Україну в залежність від невідомих ворожих подій. Так патріот не має робити вже з вимог елементарних ґарантій свободи для Батьківщини.

Під час київських мирових переговорів з московським большевицьким урядом представники його стали як раз на позиціях Грушевського та його брошур і заявили ріжні вимоги від України за „дарування Московським народом Українському народові

П Р О Т О К О Л

1918-го року Травня 30 дня, м. К и ї в.

Виконуючи волю своїх Урядів про заключення мирового договору і підпис актів переговорів та мирового договору між Українською Державою та Російською Соціалістичною Федеративною Совітською Республікою, уповноважені представники обох самостійних і ні од кого незалежних Держав зібралися в м. К и ї в і, а саме: од Уряду Української Держави Уповноважений Генеральний Суддя Сергій Павлович ШЕЛУХИН, з одного боку, і од Уряду Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки Христіан Георгієвич РАКОВСЬКИЙ та Дмитро Захарович МАНУЇЛЬСКИЙ, з другого боку, і в потвердження своїх уповноважень представили од своїх Урядів грамоти, якими в нинішнім засіданні обмінялися, врученши свої акти: Уповноважений С. П. ШЕЛУХИН - Уповноваженому Х. Г. РАКОВСЬКОМУ, а Уповноважений Х. Г. РАКОВСЬКИЙ - С. П. ШЕЛУХИНУ. Розглянувши грамоти; як п. ШЕЛУХИН, так і п. РАКОВСЬКИЙ заявили, що уповноваження, якими вони обмінялися, одповідають своєму призначенню і визнаються правильними.-

Голова Української Мирової Делегації Генеральний Суддя Сергій Павлович Шелухин

Предсѣдатель Русской Мирной Делегаціи

Х. Раковскій

Д. Мануильскій

Поданий вище протокол з 30. Травня 1918 р. констатує, що мирові переговори в Києві вели рівноправні дві суверенні держави: з одного боку САМОСТІЙНА НІ ВІД КОГО НЕ ЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА і з др. боку Самостійна ні від кого не залежна Російська Соц. Федерат. Совіт. Респуб. Повномоч. уповноваж. від УКРАЇНИ Генеральний Суддя С. П. Шелухин і від Р. С. Ф. С. Р. Хр. Г. Раковський та Д. З. Мануїльський. Протокол підписали: зліва — Голова Україн. делег. С. Шелухин і члени її: Іг. Кістяковський, Проф. О. Ейхельман, Полков. А. Сливинський, Інжен. В. Свіцин, П. Ліннічeнко і Хр. Барановський, а зправа — Голова Русской мир. делег. Х. Раковський та його заступник Д. Мануїльський.

свободи". Ця сенсаційна в устах Раковського заява й московські вимоги зафіксовані в стенограмах, на які й досі не знайшлося видавця, хоч вони відносяться до істотних інтересів Українського народу. В заплату за дарування свободи большевики вимагали для Московії майже $^1/_3$ Волині, $^1/_4$ Чернігівщини, $^2/_3$ Донецького басейну з углем і залізом, і т. д. Ці позиції їх збито Українською делеґацією.

Характеристично, що Винниченко за спиною української мирової делеґації повів свої таємні переговори й радив Москві не миритися з нами, а миритися з ним та соц. дем. і соц. револ. партіями на інших умовах, якими і від імени українського нічого не зосталося б, а всі інтереси Українського народу віддавалися в жертву московським комуністам. М. Шаповал з боку с. р. запротестував проти акції Винниченка й одмовився від большевицької позики їм трьох мільйонів рублів золотом. Винниченко признався в тих гріхах і надрукував про них. Я виніс переконання, що Винниченко абсолютно не здатний ні до якої конструктивної громадської й державної работи. Зарозумілий дилетант, він не шанував національної гідности й ради партійних інтересів не дорожив інтересами Українського народу, підмінюючи їх іншими інтересами. Деструктивне втручання ніким не уповноваженого на переговори Винниченка робило труднощі. Але не Винниченко і К°, а Українська мирова делеґація склала поданий вище протокол.

З змісту договору 1654 р., реставрованого по переписках, черновиках і виконаннях, ясно, що межи Українською Республикою і Московським царем утворено мілітарний (військовий) союз для взаїмної допомоги військом і ін. засобами і про персональну протекцію царя. Щоб краще зрозуміти це, треба уявити собі, що однаковісінько, як Московського царя, намічалося в союзники Турецького султана або Кримського хана з такими ж правами й обовязками, як і царя. Останнього взято тільки через те, що він православний. Єдина причина, чому на нім спинилися. Ніяких „обєднань земель українських з московськими", „України з Москвою", „Української держави з державою Московською" акт договору 1654 р. в собі не містить і цього не було, як і того, що „Україна зрікалася своєї незалежности", а наведені слова Грушевського є його фантазією. Такі вирази впливають психологічно, роблять настрій і неправдою творять велику шкоду. Проф. В. Сергеєвич, історик і правник, простудіювавши договір 1654 року, ось що пише про нього:

„Україна не була прилучена, як провінція, напр., Тверь, Рязань, ... а зосталася окремою державою (особенним ґосударством), з своїм окремим устроєм, з своїм військом, з своїм законодавством і навіть з правом зносин з чужими державами... В жалованій грамоті сказано: „Україна приймається під нашу високу руку і обіцає служити нам, сину нашому і нашим наслідникам"...

Україна не злучалась з Московським государством, а тільки признала своїм государем царствуючого в Москві государя з його потомством. Це випадок особистої сполуки (лічнаго соєдіненія) силою обрання. А як вибрано московського царя, з його потомством, то союз повинен був продовжуватися доти, поки буде продовжуватися потомство Олексія Михайловича".[20]) До цього Грушевський, процитувавши, зробив примітку, що Сергеєвич, не зважаючи на постійні закиди критики, не відступив від свого погляду. Грушевський, одначе, своєї аналізи договору не зробив, а цитатами без критики наробив баламуцтва з тенденцією навернути читачів на бажану йому автономію. Погляд Сергеєвича, ясний і виразний, хоч і звязаний російською цензурою, він хотів дискредитувати словами проф. Коркунова, який приписав йому від себе кваліфікацію договору 1654 р., як утворення персональної унії. Але Сергеєвич не вжив цього терміну, а написав „соединеніе", що за змістом поданої ним аналізи означає „союз". Коркунов називає відносини на основі договору 1654 р. „вассалітетом". Це цілком очевидний тенденційний погляд. Сам же Коркунов у своїй праці „Русское Госуд. Право", т. I, вид. 5, СПБ. 1904 р., на стор. 142 пише: „унії можуть мати місце тільки в приміненні до монархічних держав". Ясно, що в данному випадку не може бути мови про унію, бо Україна була Річчю Посполитою Українською, як читаємо в літ. Величка, а в Записках двор. Перетятковича 1683 р. „Ukrainensis Respublica",[21]) що в обидвох випадках означає: „Українська Республика". Сергеєвич відомий спеціяліст, розуміється, знав це. Відомий знавець і Коркунов, але чому ж він сам ігнорував те, що надрукував в імени науки! Далі ще гірше. На стор. 196. він пише: „Протекторат є засноване на договорі підпорядкування одної держави другій, під умовою збереження й оборони в ній самостійної державної влади. Від васальних відносин протекторат відріжняється тим, що при протекторатї тільки пануюча держава зобовязується давати піддержку урядові підлеглої держави, тоді як васальні уряди самі зобовязані піддержувати свого сюзерена". Коркунов не міг не бачити з договору, що зобовязання були взаїмні: Україна зобовязалася військом помагати цареві, а цар також військом Україні, і взагалі сторони зобовязалися взаїмно. Цар навіть перший зобовязався послати проти Польщі своє військо на кордони України. Ясно, що ні васальних, ні протекторатних відносин тут немає. Тому Коркунов тенденційно означив тут „васалітет", щоб виставити зобовязаною лише

---

[20]) Ми цитуємо за 4 вид., В. Сергеєвича, „Лекціи и Изслѣдов. по древней ист. русскаго права", С. П. Б., 1910 р., с. 115—116; вид. 2, с. 84; вид. перше, с. 622. — У Грушевського „Переяславська умова України з Москвою 1654 р.", Київ, 1917, с. 23—24.

[21]) „Памятники", „Кіевск. Комиссіи для разбора древ. актов", 1898 р., т. III, стор. 351.

Україну, а Московського царя сюзереном, ні до чого не зобовязаним. Це суперечить договорові. Зміст договору — взаїмна військова допомога, тому це договір мілітарний, про взаїмну поміч. А протекція царя тільки персональна, і відносин протекторату ми тут не маємо. Грушевський цитує з Коркунова стор. 181. про васальну залежність України, і дивно, що він не звернув уваги на стор. 196. До погляду Сергеєвича цілком прилучився історик державного права, академік А. Філіппов, у свому „Учебн. Ист. Рус. Права". Навів Грушевський і погляд проф. Дяконова про те, що тут випадок реальної унії. Але питання і про це відпадає: Україна не монархія, а Республика. Грушевський кидає читача в тумані, бо те, що він подав тенденційно від себе, не має під собою ніяких підстав і заплутує ясну справу. Він каже на с. 26., що договір творив „обєднання з Москвою", але з збереженням за Україною автономії конституційного характеру, заснованої на договорі. Все тут сплутано ради того, щоб вбити читачам у голови „автономію" в наслідок революції 1917 р., яка в дійсності відновила правну самостійність Української демократичної Республики і дала на це міцний правний титул.

Тому він тенденційно мовчить про такий важливий акт, як абдикація царя й звільнення підданих від присяги, або про таку ілюстрацію відносин, як конфлікт межи Українським урядом і Московським царем за підданство „порту Бихова" в Білоруських землях, здобутого Золотаренком. Довелося поділитися, і частина відійшла до України з присягою їй, а частина до царя, з присягою йому. Межі України від Москви стереглись, і була на них українська митна сторожа. Такі речі у Грушевського не висвітлені, щоб зоставити в тумані свою „автономію". Ясно й те, що обєднання земель, всупереч твердженню Грушевського, не було, як і держави з державою, як і зречення незалежности, а пропаґанда таких блудних речей під час відновлення Україною своєї державности, щоб бути гасієм свободи й руху в цілях московських інтересів проти Українського народу, є дуже сумним фактом, яким цілком пояснюється охолодження Українського народу до особи Грушевського. — Оттак і до Винниченка.

Абдикація і в випадку тої чи іншої унії, і в випадку протекторату, через те, що в договорі 1654 р. царські відносини персонального характеру, відограє велику ролю. Грушевський про акт абдикації мовчить, унії й протекторат відкидає і цим фальшивим способом промощує собі шлях до пропаґанди автономії.

Про блуд пояснення Грушевським назв „Україна" і „Українці" буде далі. Нацією Український нарід був уже тоді, коли в Іпат. літ. в XIII. ст. називався Українянами, як стара форма для Волинців — Волиняни. Що ж до назви „Велика, Мала, Біла Русь", то й тут Грушевський у своїй пропаґанді народові на-

плутав. На стор. 4. „Хто такі Українці“ він правдиво вказав, що назва Мала й Велика Русь появилися з 1300-х років, по митрополіях православних. Але 7 рядків нижче там же він уже заявив, що це сталося лише з договором 1654 р. Є зовнішні підстави думати, що тут річ про вжиток у титулі, бо поставив до цих слів лапки, а слова дійсно відповідають титульному оригіналові. Одначе вони в титулі царя Московського вживалися й раніше, як і вираз „всея Руси“. Чого тільки не накопичували в царський титул, щоб маніфестувати претенсії на чужі землі. Не мавши ні Білоруси, ні України, в титулі царя писали „всея Руси“ самодержець. В царській грамоті 19. дек. 1649 р. (П. З. Зак. Рос. ім. ч. 20), або в грамоті Калязінському манастиреві 20. авг. 1652 р. (П. З. З. Р. ім. ч. 81) в царському титулі стоїть „Великія, Малия Руси“. А це ж було вже до Переяславського дог. 1654 р.! Що до належности Великоросів, Малоросів і Білорусів до одної Руської Київської нашої держави, то це походить на те, як би хто твердив, що Еспанці належать до одної з ними Австро-Угорщини, бо там і там династія Габсбурґів. Тут тенденція направити думання проти самостійників на шлях „Єдиної Неділимої Росії“, щоб полегчити пропаґанду межи Українцями про федерацію з Москвинами. Вказівка, що Українці хотять автономії в федеративній Росії, є фальшуванням національної думки. Не тільки всі самостійники так не думали, а й кілька інших партій, що подали Меморандум про історико-правні підстави української державности. Де ж це „усі“!

Цілком зрозуміло, що II. Універсал, брошури Грушевського й видання Винниченка та соц. демократів викликали не тільки в самостійників, а також і взагалі в демократії велике незадоволення Укр. Цен. Радою, властиво лідерами її партій і головою Ради, а в народніх мас відчуження. Це зразу ж відчулося в Одесі, де панувало самостійництво. Тут уже в початку революції утворився Український Революційний Керуючий Комітет з представників усіх українських партій та угруповань. Головою обрали мене. Я й досі згадую ті щасливі часи. В Комітеті панували єдність і солідарність національної визвольної конструктивної роботи. Обмірковували все щиро, без підступу, обману й егоїзму, як національна монолітна одноцілість, яка має на меті тільки народні інтереси. Ніколи інтересів національних не плутали з засобами і не вважали засобів за ціль, бо ціль у всіх була одна: самостійна незалежна демократична Українська Республика з найповнішою свободою в ній. Маса самостійницьких лекцій досягла, що в Одесі в швидкому часі утворилося 87 українських військових частин, підпорядкованих у політичних справах Комітетові. Але треба було комусь побувати в Києві, щоб вернувся узьким партійцем, який справу партії ставив понад народню справу нації. З Києва віяв дух розкладу і сварок на грунті амбітности, претенсій на верховодство і на монополію

володіння рецептом на всі потреби нації. І от, приходить до мене делеґація з трьох офіцерів, був. студентів, за дозволом походу на Київ двом полкам, щоб заарештувати противників самостійности на чолі з Грушевським, Винниченком та ін. і запропонувати Укр. Центр. Раді обрати інший провід за їх уподобою, але з людей, здатних до конструктивної праці на відновлення Української самостійної Республики, незалежної ні від кого. Мені довелося переконати повздержатися з походом під умовою, що я поїду в Київ і вживу відповідних заходів в У. Ц. Р. на користь самостійництва, як і оборони національного імени. В початку декабря 1917 р. я виступив у цій справі в У. Ц. Р., але голова її Грушевський перебив мене. Я рішив підготовити членів У. Ц. Р. і тоді виступити. Другого дня Винниченко звернувся до Ради з проханням помогти йому, бо навіть ті держави, які раніш вели переговори, припинили зносини. Взявши слово, я почав з заяви, що, коли над кріслом Голови У. Ц. Р. на плакаті написано, що Україна не самостійна і що над нею господар Росія, то виходить, що самі ж Українці визнають Україну не правоздатною на субєкта міжнароднього права і вказують адресу, до кого в її справах треба звертатися — до Росії. Далі я розвинув вияснення історико-правних підстав відновлення Української самостійної Республики з моменту абдикації царя і звільнення всіх від присяги підданства. Моя аґрументація зробила таке враження і схвилювання, що Грушевський оголосив перерву до після обіду. Коли ми прийшли на засідання, то плаката над кріслом уже не було — хтось зірвав і кудись заніс. В У. Ц. Р. утворилася позапартійна Секція самостійників. Мене обрано лідером її й я негайно приступив до виконання обовязків. Але упертість Грушевського, Винниченка та ін. пошкоджених москвізацією робила своє, використовуючи партійну дисципліну числа. Хоч річ очевидна, що ні одвічного антагонізму між азійською московщиною і европейською Україною знищити швидко не можна, ні національних симпатій раптом межи ними утворити тако ж не можна. Треба було творити сусідські добрі взаїмовідносини на грунті свободи двох незалежних держав, а Винниченко, Грушевський і їм духово підлеглі були на це не здатні перш за все через свою руїнницьку вдачу і дивовижний нахил принижувати українське перед московським.

Треба було також перейти в національних стремліннях і домаганнях Українського народу на грунт національних його історичних традицій і сконсолідуватися для спільної роботи, а не ізолюватися від народу претенсіями диктувати йому, як закон, свої фантазії та щепити одіозне, наче найкраще. А який багатий матеріял для ідейної роботи й розвитку свідомости з ділянки традицій! І тепер ще не розуміють цього й ігнорують, вважаючи, що досвід предківських століть нічого не вартий, як і ідеали свободи народу, що віддавав за них своє життя. Розібрати тіль-

ки договір 1654 року та порівняти його з аналогічними договорами тих самих часів, щоб все, сьогодні неясне, засвітило б ясністю кращій будучині. Договір 1654 р. є договором самостійницьким, державницьким, незалежницьким. В нім знайдемо три статті з англійської Великої Хартії Свобід (Magna Charta Libertatum). Знайдемо спеціяльну статтю про свій Суд, а суд в ті часи був прикметою суверенітету: у старину кому належав суд, тому належав і суверенітет. В договорі 1654 р. установлено в першому пункті, що суд на Вкраїні свій і належить Українському народові. Українці внесли цю умову в договір, щоб підкреслити суверенітет України, свідомі важливости права суду. Щоб оперти самостійність Української Держави на традиціях, можна почати з часів до появи Руси, але досить почати навіть з середини XVII. століття, з зросту Козаччини, щоб мати повне історичне державно - правне обгрунтування самостійницького становища України в 1917 році. Дозволимо собі поставити тут декілька віх на шляху цих традицій — вони не зайві й сьогодні. Робимо це найкоротше.

Україна мала найтісніші звязки з европейськими народами і була свідома того, що вона, як читаємо у Величка, „страна наша Європейська".[22]) Пригадаймо, що свобідний виїзд із України в европейські краї для науки й інших потреб ґарантовано в XV-XVI. ст. навіть законом.[23]) Україна з першої половини XVII. ст. мала зносини й договори з ріжними державами. В 1654 р. Українська влада була в безпосередніх зносинах з Англією, і Гетьман Б. Хмельницький переписувався з Кромвелем. Знайомство на Вкраїні з Великою Хартією англійських свобід не може підлягати сумніву, бо в договорі 1654 р. з царем є з неї аж три пункти. Це завважено вже Драгомановим. В договорі Української Республики з Московським царем 1654 р. Україна, як контрагент, виступила повноправним субєктом міжнароднього права і зафіксувала своє самостійне право зносин з чужими державами. Зносини з шведським королем Карлом X. Густавом і союз з ним України, утворений Гетьманом Б. Хмельницьким, є виявом суверенности Українського народу. Карл X. пропонував був Б. Хмельницькому поширити межі Української Республики. В червні 1657 р. Богдан Хмельницький, остаточно переконавшися в систематичнім недодержанні московським царем умов договору 1654 р., рішив порвати з ним союз, але смерть не дала йому виконати це. Не один із українських старшин наклав головою

---

[22]) Сам. Величко, „Сказаніе о войн. козац. з Поляками", т. I, Укр. Акад. Н., Київ, 1926, с. 90.

[23]) Грамота Кор. Казимира 2. мая 1457 р., ст. 5, в „Хрест. по Ист. Рус. Права", скл. Володимерським-Будановим, вип. 2, Ярославль 1874 р., 30-31. Литовс. Статут, 1529., розд III, арт. 8. „Svod Zákonův Slovanských". D-r H. Jireček, v Praze 1880, c. 132. В Московії відїзд за кордон був заборонений.

за слідування планам Гетьмана. Наклав головою і мій предок по бабі ірклiївський полковник Папкевич: його задушили московські воєводи. Традиції про це жили завше: і в революцію 1917 р., в його поколінні й серед козаків Золотоношчини. Полковникові Папкевичу підлягав кропивянський сотник Демченко, мій предок по матері. Коли в 1898 р. умер у Скородистику (під Ірклiївом, 15 кіл. від Кропивної) останній носій фамілії Папкевичів, то на полковничу спадщину з жіночій лінії заявилося понад 50 претендентів. Получило коло 25 з них, в числі їх і я. Це був земельний маєток біля с. Скородистика. Претендентам довелося збірати документи для доказу рідні за XVII., XVIII., XIX. століття. Не бачивши того, що було, тяжко собі навіть уявити, скільки спогадів минувшини й традицій рідної історії відживлено було цією подією. Вся округа заговорила, бо рід великий, козачий. Розповідали й те, як і за що московські воєводи задавили полковника Папкевича, і як його малого сина урятувала родина Шишкевичів. Це приклад живучости традицій, а таких прикладів повно в українському житті по всій Україні.[24])

---

[24]) Про Папкевича див, у В. Липинського „Z dziejów Ukrainy", Київ, 1912 р., стор. 315. Папкевича Матвія одвезено в 1669 році в Ільїнський острог, де й задушено, а його приятеля прилуцького полковника Дм. Чернявського на Лену. — Ак. Южн. і Зап. Рос., т. VIII., с. 54.

В ролі судді мені довелося після 1906 р. допитувати на місці свідків з с. Нерубайського, Усатого й хут. біля Хаджибейського лиману (Одеса) про те, де проходив шлях понад лиманом за давніх часів, щоб установити права на землю зпід висхлого лиману. Між свідками був дід, якому було понад 90 років. Він мав таку память, що майже по десятиліттях одмічав беріг лиману, що все більше всихав. Це мене так здивувало, що я спитав діда, чи він чого не знає про давнішні часи. Він одповів мені, що знає багато від свого діда, який по зруйнуванні Запоріжжя знайшов собі притулок на березі Хаджибейського лиману. Свідок був неграмотний, але мав колосальну історичну память. Він мені з подробицями розповів, як зруйнували Січ, а за тим зруйнували Москалі силу-силенну козачих дуже хороших і багатих на худобу хазяйств, самі ж козаки мусіли розбрестися по сусідніх землях. Закінчив завваженням, що „цариця була люта, мала багато полюбовників, нарід ставила ні в що і завела неволю в панів, а землю, политу христіянською кров'ю козацькою, роздала задурно своїм полюбовникам та панам великими маєтками". Оглянувшись і вважаючи мене за свою людину, бо я балакав українською мовою, дід, згадавши революційний рух 1905-6 років, додав: „А ми землю таки заберемо, повернемо собі, і нічого не платитемемо, бо панам вона дісталася дурно, а коли хто купив, то не купуй грабованого". Я собі уявляю, які коментарії розповідав цей дід слухачам, коли вони, зібравшися в селянській хаті біля каганця в довгий зимовий вечір, слухали пісню про зруйнування Січи й чули: „Суча дочко, Катерино, що ти наробила: степ широкий, край веселий, та й занапастила" — ця пісня була дуже поширена й популярна, хоч поліція й забороняла її. Коментарії до неї якогось діда воскрешали традиції минувшини, що промовляли до будучини. Оповідання діда ні трохи не розминалося з маніфестом Катерини II. в 1775 р. про зруйнування Січи. В ньому вона вказує на знищення нею 25.000 багатих козацьких господарств, бо з ним виростає економічна сила Запоріжжя, яка стає захистом для селян і загрозою для панів та „государства Россійскаго".

На Полтавщині мені довелося бути свідком, як у родині козака гості

Багатий матеріял щодо обгрунтування державности й самостійництва України історичними традиціями доповнюють документи, опубліковані в Арх. Ю. З, Рос., ч. 3, т. 6; в „Акт. Швед. Держ. Арх." (Київ, 1908 р. с. 90, 156, 157, 161, 166, 263, 296, 300, 316 і ін.). А українські народні історичні й побутові пісні, думи, козацькі літоп., спогади, перекази чужинців і своїх — все це проти автономістів, які тому й ігнорували ці матеріяли, а на самостійників дихали ворожнечею, щоб збити нарід з історичного шляху на свій шлях автономії та партійних фантазій. Коли розглянути їх літературу про автономію, то виясниться, що вони сами мали про автономію дуже мале поняття, а здійснення її в житті реально собі зовсім не уявляли. Нарід відчув правду з традицій, хоч російська влада вживала всіх способів знищити в народі історичну память. Але память жила.

Який чудовий матеріял для традиції українського самостійництва й соборництва дає історія змагань Гетьмана Петра Дорошенка, Петра Суховієнка, Палія й ін. Універсал Петра Суховієнка 22. грудня 1668 року — це патріотичний, самостійницький, державницький, незалежницький, соборницький запальний документ думки наших предків. І сьогодні не можна читати його без глибокого хвилювання й чуття активного патріотизму, любови до народу й Батьківщини. Його поклик рятувати „Матку отчину бідну Україну", її свободу, права народу, державність, незалежність мав усю свіжість і для 1917 року та й слідуючих років. Але використано його тільки в самостійницькій Одесі і більш ніде.[25])

заспівали пісню про чайку і як один із селян давав коментарії до слів: „Ой горе тій чайці, чаєчці небозі, що вивела дитиняток при битій дорозі". Пояснення було, що чайка — то Україна, а чаєнята — то її діти, Український нарід. Коментарії були з історичної традиції і дуже вдалі. Традиції живучі в народі, і з наведених прикладів легко бачити їх вагу для народньої національної свідомости й самостійництва. Пануючі політики українські 1917 р. цього не розуміли.

[25]) Універсал Запорожця Суховія Петра — Вдовиченка, також Суховієнка, друковано цілим і в виїмках з 1858 р. кілька разів (Бантиш-Каменський, Арх. Ю. З. Р. VIII, VII т., „Зап. Наук. Т. ім. Шевченка", т. 150, Львів, 1929 р., в статті д-ра Андрусяка „До історії боротьби між П. Дорошенком та П. Суховієнком в 1668—1669 р.", с. 197—227). Універсал перейнятий журбою Суховієнка за бідою „осиротілої Матері України", повний свідомости одноцілости Української нації, яка походить від „одної Матері Братства Посполитого Українського Християнського народу по обох боках Дніпра". Суховієнко кличе Українців „до братньої любови та єдности" і не вірити обманщицьким царським грамотам, щоб не попасти „в приготовану жорстокість московську", вказує на „лукавство царя і короля", які мають на думці тільки позбавити вольностей. Так „Москва обманювала Б. Хмельн." так і „Андрусівський дог.". Суховієнко кличе стерегтися всього, що „готують Москва й Польща для Матері бідної України", покинути свари, єднатися для боротьби. „Матко моя, Отчизно бідная Україно!... Ради твого добра пишу сіе тобі і всім твоїм любезним синам, нашій єдиноутробній братії, всему православному народу України". Він просить „не слухати блудних грамот, писаних для розірвання єдности

Думки Гетьмана Пилипа Орлика, великого патріота й оборонця державности й самостійности України, є яскравим виразом розвитку української державної ідеї з права і традицій. Вони знайшли свій найповніший виклад в „Дедукції прав України“ (Deduction des Droits de l' Ukraine), складеній Орликом у 1712 році. Видав її І. Борщак в 1925 р., у Львові, окремою брошурою. В своїй „Дедукції“, написаній французькою мовою й призначеній для урядів чужих держав, Гетьман Орлик називає Україну Україною (l' Ukraine), а нарід її — нацією (la Nation Cosaque) і пише, що за Гетьмана Б. Хмельницького Україна стала незалежною державою (Etat, principauté indépendante). В 1654 році суверенна Україна утворила союзний договір (le Traité d' Alliance) з Московським царем Олексієм Михайловичем. Урочистий союзний договір між царем Олексієм Михайловичем — з одного боку і Гетьманом Хмельницьким та Станами України — з другого боку — є найсильнішим і найнепереможнішим аргументом та доказом суверенности України (Le Traité d' Alliance solennel conclu entre le Czar Alexei Mikailovitch et le Duc Chmelnicki et les Etats de l' Ukraine est l'argument et la preuve la plus forte et la plus invincible de la Souveraineté de l' Ukraine). Трактат цей зроблено в 1654 р. між царем Московським і Українською Республикою, яка стала залежною від Московських царів тільки під деяким оглядом (L' Ukraine était en quelque manière dépendue des Czars de Moscovie). Але далі з боку Московського царя сталися зловживання союзним договором і позбавлення прав та вольностей України під покривкою святого союзу і урочистого договору. Одначе, які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права Москвинам (ne donnent aucun Droit Légitime sur eux aux Moscovites) щодо України. Навпаки, Козаки по старому зберігають за собою право міжнароднє і природнє, одним із головних принципів якого є те, що нарід (le Peuple) завше має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав (des ses Anciens Droits), коли матиме на це слушний випадок.

межи лівобережними и правобережними Українцями“, кличе до єдности, любови й боротьби до загину і сам для себе хоче того „за милую Матку, плачучу Отчизну, і за всіх нас“. Суховієнко в кінці універсалу просить ширити його.

Дорошенко видповів на це 10. січня 1669 р. своїм універсалом, в якім між іншим пише, що він намагається, „щоб всіх москвинів до одного з городів Киева, Переяслава, Чернігова, Ніжина і Остра повиводили і забрали з України“. (А. Ю. З. Р. т. VIII, с. 6—7, ч. 2).

Народня традиція розповідає, що коли цар покликав із заслання Палія на Вкраїну і спитав, що йому дати, то Палій відповів: „Що ж, царю? Я буду просити тебе про одну річ: подаруй мені!“ Цар перебив: „Що таке? Кажи!“ Палій закінчив: „Не плюндруй Гетьманщини!“ — „Ну, добре, для тебе дарую“. (Куліш, Зап. о Юж. Руси“, т. I, 1856 р., с. 128).

Тут, у середньому — через 50 років по Переяславськім трактаті України з царем у 1654 році, ясно сформульовано й висловлено правову й політичну думку української сторони на договір 1654 р.: 1) сторонами були Українська суверенна держава і Московський цар; 2) вони утворили в 1654 р. союзний договір (le Traité d'Alliance) і 3) узурпації царів і насильства Москвинів не творять для Москвинів ніяких законних прав щодо України (ne donnant aucun Droit Légitime aux Moscovites). Уже сам термін „Alliance" означає розуміння, поняття Союзу, а не Унії і не Васалітету. Маємо формульовку юридичну й політичну, в якій кожному ясно викладені державно-правні відносини межи Українською Республикою та Московським царем і підкреслено, що Московський нарід стороною в договорі не був і ніяких прав щодо України не має. Це стало традицією Українського народу і знайшло собі в середньому через 50 років по „Дедукції" Орлика вираз у вірші, написанім перекладчиком Української Генеральної Канцелярії Семеном Дівовичем в 1767 році спеціяльно на тему відносин і для Москвинів, а тому московською мовою. Особа й становище автора свідчать, що такий погляд на відносини був у козацької старшини і в другій половині XVIII. століття й що така була в Україні тверда й стала традиція. Вірш цей очевидно, ходив по руках, і переписувачі зміняли деякі слова, тому його потім надруковано в ріжних виданнях з змінами. Ми беремо з видання проф. Ів. Огієнка „Українська Культура" (Київ, 1918 р., а фотодруком 1923 р. Катеринослав—Ляйпціґ, с. 202) і з шматочка, виданого Ефремовим. Вірш має заголовок: „Розговор Великороссіи с Малороссіей".

Україна каже Московії, яка заявляє свої претенсії на старшинство і владу над Україною:

Не Тебѣ, а Государям твоїм поддалась,
Прі которих ти с предков своїх і родилась.
Не думай, чтоб ти сама била мой властітель,
Но государь твой і мой общій повелітель.
А разность наша єсть в наших прежніх іменах:
Ти Велика, я Мала, жівем в смежних странах.

. . . . . .

Ужель гора собой надо мною обладаєт?
Так ми с тобой равни і одно составляєм:
Одному, не двум государям прісягаєм,
Почему почітаю тебя равну себѣ,
Не говорі: как царю — поддалась і тебѣ!
Царь твой і мой шлет на войну тебя і меня,
Одін он отзиваєт із походу веля,
А не ти мной — Республікой повелеваєш.[26])

. . . . . .

[26]) Цей „Разговор" див. і в „Киевс. Стар.", 1882, кн. II і VII.

В вірші цім ясно і виразно підкреслено, що Україна, бувши Республикою, утворила мілітарний союз з царем Московським про військову акцію і про особистий протекторат царя, а не з Московським народом. Україна піддалася цареві, зостаючися Республикою, а не піддавалася Московському народові. Межи Московським народом і Україною спільність лише в тім, що вони мають одного вождя для війн — царя, але ж самі вони — ріжні народи, які живуть у сусідніх країнах (странах). Московський нарід не є ні властителем, ні повелителем над Україною, бо піддавшися цареві на основі договору, Україна не піддавалася аніяк Московії. Спільність царської влади і підлеглість цареві полягає в одній присязі йому і в тім, що він посилає Україну і Московію однаково на війну і він же відкликає їх з походу, але, пише Дівович, „Не ти, Московія, повеліваєш мною, Українською Республикою".

Це в своїй істоті те самісіньке, що в XX. столітті проф. В. Сергеєвич надрукував, як висновок з своєї наукової аналізи Переяславського договору 1654 року, незалежно від вище наведених українських думок у цій таки справі. Тому цей факт майже тотожности є потверженням істинности погляду, висловленого за ріжних часів, ріжними особами, в ріжних місцях, незалежно межи ними одного й того самого погляду на справу. Сергеєвич дав у вище наведеній нами цитаті з його праці наукову формульовку, як спеціяліст-правник і історик. Тому, напр., у Дівовича вказано, що Україна і Московія не залежні одна від одної і рівні між собою та лише сусідні „страни", а у Сергеєвича сказано це саме юридичною мовою: Україна зосталася окремим государством .... Україна не злучалася з Московським государством, а тільки визнала своїм государем царствуючого в Москві государя з його потомством та що цей „союз буде тягтися доти, доки буде царювати потомство Олексія Михайловича". А як його не стане на престолі, то й Союз автоматично скасується сам собою разом з договором 1654 року.

Ще на ближчому до нас етапі самостійництва Української Держави стоїть програм Кирило-Методієвського Братства 1847 р. (Костомаров, Шевченко, Білозерський та ін.). Відкидаючи абсолютно царів, панів, всяких поработителів і ворогів свободи, братчики стояли за повну самостійність Української, Московської, Польської, Чеської й ін. Словянських незалежних демократичних республиканських держав і за словянський союз межи ними з збереженням повної самостійности кожною з тих держав. У програмі й „Книзі Битія" братчики вживають як синоніми однаково терміни „соєдініться" — утворити союз, „соєдіненіє" — „союз". Цей термін „соєдіненіє" читаємо і у Сергеєвича в тім самім значінні „союзу". Україна, Польща і Московія (пишуть братчики) повинні бути „три Речі Посполиті" — три незалежні Республики „в однім союзі" (Битіє § 86). На адресу панства на Вкраїні,

дезертирів своєї народности, змосковлених Малоросіян братчики написали: „Хоч і з Української крови були ті виродки, одначе, не псували вони своїми мерзенними губами української мови і самі себе не називали Українцями“ (§ 93). „Війна за свободу, оборону й визволення ближніх своїх з неволі — є то найсвятіша й найславніша війна, яка тільки есть в історії (§ 74), а розділ України єсть найпоганіше ціло, яке тільки можна знайти в історії“ (§ 88). Цим останнім осуджено такі акти, як Андрусівський договір, який потяг за собою страшну епоху в Українській історії, прозвану „Руїна“. Осуджено й орієнтації, які оплачувалися шматками території й національного тіла Українського народу, його свободою й життям. Братчики ставили завданням утворити самостійні словянські демократичні національні республиканські держави, з режимом свободи, права, братерства, рівноправ'я, без насильства і свавільства. Очевидно, що ці засади противні фашизмові, диктатурам, вождівству, отаманії нинішніх часів і рухів у Європі, але вони перейняті вимогами вічного в людстві ідеалізму й підпорядковані йому й моралі. Братчики мріяли про українську державність, самостійність, незалежність, про умови й ґарантії свободи й розвитку Українського народу та визволення його з ярма неволі й насильства над ним поработителів. За їх програмом такі ж самостійні республ. демократ. свої держави повинні були б мати кожен зокрема словянський нарід: Український, Польський, Чехословацький і ін. Між собою ці держави, не тративши своєї самостійности, повинні були утворити союз словянських держав. „Лежить в могилі Україна, але не вмерла“ — каже „Книга Битія“ (§ 95). Вона воскресне і „буде Україна непідлеглою Річчю Посполитою в Союзі Словянськім“ (§ 104).[27]) Так воно й сталося б у 1917 р., коли б українська інтеліґенція, що взялася за українську справу й демагогічно захопила провід у свої руки, не була б так глибоко зрусифікованою, бо русифікація зробила її деструктивною, не здатною до конструктивної творчої праці, зарозумілою і позбавленою чуття моральної й реальної відповідальности за свою роботу, до якої проявила дивовижну нездатність.

Як сталася 28/II—3/III-1917 р. абдикація царя, він зрікся престолу, влади й узурпацій та звільнив усіх од присяги підданства, то Українці повинні були все це використати для прав Українського народу і негайно з відповідною науковою аргументацією проголосити відновлення суверенітету Українського народу та Української Самостійної незалежної демократичної республиканської держави. Але, цьому стала на дорозі й перешкодах та пануюча числом, горлом і язиком русифікована частина інтеліґенції, що демагогією захопила в свої руки владу й стала

[27]) „Былое“, 1906 р., № 2, Из ист. „О-ва св. Кирилла и Мефодія“. „Наше минуле“, № 1, 1918, Київ, „Книга Битія Укр. Народу“.

панувати на зразок царського уряду. Вона нищила самостійницький рух, закликала до автономії, якої гаразд сама не розуміла, сліпо позбавляла нарід самостійно належних йому прав і свободи на користь московських інтересів та московської інтеліґенції, а свій нарід всюди понижувала. Так відновляла у своїй сліпоті й інерції московського думання московське ярмо на шию Українського народу, що тільки що без участи тієї інтеліґенції впало з його шиї. На чолі автономістів стали керманичами М. Грушевський, Винниченко та духово підлеглі йому українські соц. демократи, у яких, окрім назви, не було нічого ні соціялістичного, ні демократичного. За те було багато егоїзму, антисоціяльности, деструктивности й нездатности до конструктивної творчої роботи. Не менше було й охоти до державних грошей, карєризму й міністерських портфелів. Природньо, що швидко вони збанкротували, а нарід цілком завели. При патологічній амбітності і колосальнім бажанні бути владою вони боялися самостійників, у яких провід складався з людей освічених і учених, відданих визвольній народній справі, противників демагогії, саможертвених, чистих морально і далеких од всякої думки про наживу чи карєризм. Вони несли на рятунок Батьківщини все, що мали, дехто з них навіть голодував, віддавши всі свої засоби, а з тих, що вели перед, принаймні $^2/_3$ в боротьбі за волю України наклали життям, полягли. Це були справжні патріоти. Автономісти, які потім мусіли перейти на шлях самостійности і які на цім шляху, для їх психології ще не яснім, блудять з своєю безпринципністю, їх не згадують і святої памяти їх не шанують. Але це минеться, бо бутафорія тут не переможе. Назвемо імена декого з самостійників, що загинули смертю в боротьбі за волю України — народу й Батьківщини: Міхновський (адвокат, військовий старшина, учений державник), І. Луценко (доктор медицини й канд. природн. наук, кінчив Петерб. унів. і війс. академію з золотими медалями, зоставлений був і там, і там на професуру, але пішов служити в військо, де й пробув 12 років), полков. генер. штабу, академік-стратег Мішковський, учений моряк Білинський, військовий Вітовський, учений лісовод Ол. Макаренко, лікар Ів. Липа, Рябовол, Калабухов... досить їх цих! У Луценка є наукові друковані праці. Петлюра, укр. соц. дем., амбітний нездара й карєрист, особливо ненавидів соціялістасамостійника Луценка, переслідував його, і цей міг виступати тільки з рушницею в руках, як звичайний вояка. За Луценка я мав з Петлюрою гостру розмову. В однім із боїв цю вже стару людину покололи в груди й живіт на решето. Лікарською практикою в Одесі він перед війною заробляв коло 10.000 руб. на рік, з яких проживав коло 2.000 руб., а решту витрачав на українські справи. І цим патріотам довелося боротися за волю України проти своїх же задурманених Українців! На жаль, за інерцією так тягнеться й далі.

Самостійники в традиціях української минувшини знайшли проєкцію будучини української і вже до 1917 р. будували ідеологію самостійництва на історико-правних підставах, складали плян для української конструктивної роботи в будівництві державному, соціяльному, національному, економічному й працювали над цим. Але все таки революція 1917 р. захопила їх ще не організованними, як і всіх інших. Вести широку пропаґанду було взагалі неможливим до 1917 р., бо самостійництво переслідувано, особливо під час війни, як найтяжчий злочин. Необхідні були найсуворіша конспірація й обережність. За Українцями так слідкували, що навіть політично безпечний Є. Х. Чикаленко мусів був тікати й ховатися. Мій академічний виступ у Чернігові на Археолог. Зїзді з докладами на теми про укр. похоронні плачі та про назву „Україна" викликав у „Нов. Врем." донос на демонстрацію українського самостійництва. Слідкували більше, як австійський уряд за Чехами й Словаками. Чого тільки не писали в Петербурґ одеські жандарми на членів „Просвіти"! Тому робота самостійників була законспірованою й кабінетною, а це позбавляло свобідного ширення ідеології серед інтеліґенції та формувати свідомість у народі. Найдужче все таки самостійництво проявило себе в Одесі і найслабше в Києві. Самостійницька ідеологія найбільше була вироблена в Одесі та Харкові і звідси ширилася в середину України. Найбільший спротив проти самостійників виявили автономісти, одні з переляку, інші через залежність свого думання від російської інтеліґенції. Заклик Славінського мав для себе авдиторію. Перша сутичка гостра й серйозна між Українцями в Одесі сталася при організації „Просвіти". Колиб взяли гору автономісти, то можна було знищити всю національну справу руками самих же Українців. Побороли їх самостійники Луценко, Липа, Ящуржинський, Сигаревич, я, кілька студентів і ще кілька фундаторів. На жаль, я сьогодні ще не можу назвати одного надзвичайно енергійного, дуже освіченого і талановитого соц. дем., який ішов з самостійниками. Опозиція відійшла зовсім, а коли робота в „Просвіті" пішла добре, то вернулася і працювала спільно. Між самостійниками працював і один с. р. Розбиття вийшло на тім, що самостійники ввели в Статут організацію в „Просвіті" наукового відділу з українськими докладами що-тижня. Це дало можливість читати реферати на теми з історії, права, державного устрою, природознавства, народознавства і т. д. Тут праця йшла і для самостійницької ідеології. Відділ цей так функціонував, що одержав запрошення на Археолог. Зїзд у Чернігів. Деякі доклади в перекладі потім зачитувалися в Істор. Філолог. Т-ві при Одеськім універс. З самостійниками, які все таки не розкривали своєї конспірації, йшла майже вся урк. демократія в Одесі. В Києві був інший дух, тому межи Одесою й Києвом існував у великій мірі антагонізм. Київський дух був отруєний московським духом так, що М. Ша-

повал висловився в „Укр. Хаті“ на адресу Винниченка й інших соц. дем., що вони „хотять грітися в пір'ї двоголового орла“. Ради того духу С. Єфремов підфальшував цитати з Драгоманова, і я проілюстрував це наочно в ч. 3-4 „Укр. Хати“ (Київ, 1909 р.) в статті „Літературні Геростратн України“. Самостійникам найбільше шкодили автономісти, до яких належали і с. д. та с. р.

1917 рік застав у Одесі значну групу підготованих лекторів із українознавства — істориків, правників, філологів, лікарів, економістів, і це дало можливість негайно організувати ріжні курси, як тільки прийшла вістка про абдикацію царя і революцію. В Одесі практика в „Просвіті“ виробила і лекторів і схеми для рефератів про українське національне імя, про державноправні підстави відновлення української державности й самостійности, про значіння договору 1654 р. і т. д. Прослухання тих лекцій с. р. Голубовичем помогло йому урятувати ситуацію в Бересті.

Моя схема з 1917 р., поширена лекціями, прийнята була самостійниками. З нею в декабрі 1917 р. я виступив і в Укр. Цен. Раді проти підміни самостійности на автономію, в наслідок чого було знищення плакату з написом „Хай живе вільна Україна в Федеративній Росії“.[28]) З нею я виступав і в дебатах на мирових

---

[28]) Як видно з раніше поданого, я, стоючи на грунті історико-правному, вважаю, що з моменту абдикації (зречення) царя між Московією і Україною автоматично не стало ніяких звязків правного характеру і Україна автоматично відновила своє політичне становище незалежної Української самостійної держави.

В Укр. Цен. Раді, виступивши в початку декабря 1917 р. з відповіддю на заяву Винниченка, що з Україною чужі держави перестали вести переговори, я між іншим вказав, що Україна нічим правно не звязана з Московією чи Росією, а такі звязки вигадують і реклямують противники української державности й самостійности, і що ніхто не має права касувати належних народові його власних суверенних прав, а про те, ігноруючи історичні традиції Українського народу й існуюче в нього право самостійности, в І. Універсалі, з 10. июня 1917 р., підкреслено, що Україна виступає на політичну арену, як підлегла Московії і Тимчасовому Російському урядові частина Росії, та робить цей виступ, „не відділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською“ і підпорядковуючись, як Всеросійським Установчим Зборам, так і Тимчасовому урядові, так і „Всеросійському Парляментові“. Після абдикації царя не існує ніяких правних політичних звязків, а Універсал оголосив, що вони існують. Керуючі представники Укр. Ц. Ради, каже Універсал, звернулися до Тимчас. уряду за визнанням Української а в т о н о м і ї і обєднанням влади на Вкраїні через комісара, затвердженого „Центральним Рос. правітельством“, але Рос. Тимч. уряд на це не погодився, в наслідок чого „нас п р и н е в о л е н о, щоб ми сами творили нашу волю“, тому ми мусимо сами приступити „до організації автономії України“. Це є протиправним і протинароднім визнанням неіснуючої Московської влади над Україною. В ІІ. Універс. 3/VII-1917 р. проголошується, що поповнена національними меншинами Укр. Ц. Р. утворить Генеральний Секретаріят (міністерства), який буде представлено на з а т в е р д ж е н н я „Временного Правительства“ (Тимчас. Рос. уряду), і що забороняються навіть „заміри самовільного здійснення автономії України до Всерос. Устан. Зборів“. Цим підкреслюється, що Україна не має ніякої

переговорах у Києві з московським большевицьким урядом у 1918 р. Це зафіксовано в стенограмі. Протокол, фотографію якого ми вище надрукували, свідчить про осягнення. Але, Грушевський, Винниченко і їх „прісні" навіть після IV. свого Універсалу зоставалися московськими автономістами й вели атаку на самостійників, хоч себе й проголосили самостійниками. На Різдво 1918 року я написав статтю „Українська державність і самоозначення" й передав її для київського часопису „Трибуна". Бувши вже за кордоном, я прочитав її в чч. 28. і 30. „Трибуни" за 25. і 28. січня 1919. року. Тут надруковано в питанні про відновлення (реституцію) Української самостійної держави ось що: „Україна була незалежною державою і залишила собі права своєї державности й після 1654 р. Через те й після 1654 року український уряд зносився з державами від свого імени, напр., з Туреччиною, Польщею, Трансильванією, Молдавією, Швецією і т. д. Московський уряд визнавав Україну субєктом міжнароднього права і сам вступив у договори з її урядом. І після 1654 р. Московський уряд зносився з Українським урядом через Приказ (Міністр.) Закорд. справ. ... Україна пішла під протекцію царя московського і зосталася державою, а під нарід Московський вона не йшла і його власти над собою не приймала і не визнавала. Царі зловжили своїм становищем та своєю владою, як і над народом Великоруським, але все те покривдження Українського народу утворено царями і на руку царям, а під Великоруським народом Україна не була ніяк і ніколи. Коли в 1917 р. в Росії вибухла революція і не стало царя, то правовий стан України від того утворився такий, який був у 1654 році. Україна з 1654 року пішла під царя, під його протекцію. А в 1917 р., як не

самостійности, а і у внутрішньому, і в міжнародньому житті залежна від Россії та її уряду, тому ніяк не може вважатися за субєкта міжнароднього права. В III. Унів. 7/IX-1917 р. Укр. Цен. Рада виступила „во імя рятування всеї Росії", „не відділяючись від Респуб. Російської і зберігаючи єдність її", щоб утворити федерацію і „через Центральне Правительство" приступити до мировых переговорів з державами четверної згоди". Цим просто заявила, що Україна не є субєктом міжнароднього права і сама не має права вступати в зносини з чужими державами. Відповідно до цього напис на плакаті над кріслом Голови Укр. Цен. Ради: „Хай живе вільна Україна в федеративній Росії", проголошуючи, що Україна не самостійна і не є субєктом міжнароднього права, вказує чужинцям адресу пана над Україною — Російський уряд і каже в справах українських звертатися до нього. Але хто і на основі якого права позбавив Український нарід його власних прав суверенітету після абдикації царя, відновлених автоматично в наслідок тієї абдикації?

Недавно при зустрічі з інженером О. Коваленком, відомим учасником повстання „Потемкина", я почув від нього, що він був присутнім в Укр. Ц. Р., коли я казав цю самостійницьку промову, і що біля нього сиділа дружина Винниченка. Коли оголошено перерву, Винниченко підійшов до них, та й каже: „Нічого не поробиш — прийдеться оголосити самостійність". Шкода, що він не згадав цього тоді, як складав і підписував 24/XII-1917 р. ноту в Берестя про вступ України в мирові переговори, які раніш блудно оголосив можливими тільки „через Центральне правительство"!

стало ні царя, ні його влади, то під ким опинилася Україна? Ні під ким. Бо вона вийшла зпід царя та його влади на свою попередню волю. Це в юристів зветься restitutio in integrum, поверненням у свій попередній державно-правний стан. Таким чином, у 1654 р. Україна, коли йшла під протекцію царя, була республиканською державою, так і тепер, як не стало царя, повернулась у своє попереднє становище, тобто, стала Українською Народньою Республикою. Як тоді Український нарід вирішав свою долю, як суверенний нарід, так він вирішить її й тепер, як власний господар над своєю землею, над самим собою і над своєю долею. У всякому разі Український нарід себе не віддавав під владу Великоруського народу, ні його більшости, ні його партій, ні його інтеліґенції, а через те, всякі претенсії їх, як чужинців, великоруських націоналістів, централістів, імперіялістів, поработителів, русифікаторів і т. ін. цілком безпідставні і свідчать тільки про їх замах на свободу Українского народу та його землю, працю й багацтва. Ясно, що Україна є правно республиканська незалежна держава на підставі своїх історичних та юридичних прав, які повернули її в попередній її стан субєкта міжнароднього права". Самостійники працювали.

Тут відповідь і на колінопреклонне перед Москвинами прохання автономістів про автономію, і на віддачу долі України на волю Російських Установчих Зборів, і на відречення автономістів од належних народові його власних прав на свою державність, самостійність, незалежність, і на питання про відносини між Українським народом і Московським та до його інтеліґенції з її величезним апетитом на панування над Україною і Українським народом. Автономісти — Грушевський та збаламучені ним і Винниченко з товаришами — цього ніколи не розуміли. Моєї концепції й мого обгрунтования ніхто з них критикою не повалив і навіть не виступав з нею.

Ця концепція відновлення Української Держави з дати абдикації царя незалежно ні від кого, а на підставі власного права Українського народу була основою переговорів у Бересті і з Московськими большевиками в Києві. 14. листопаду 1922 р. Українська Селянська Соціялістична партія, Українська Партія Самостійників Соціялістів, Партія Українського Народного Обєднання, Українська Трудова Соціялістична Партія, Всеукраїнське Обєднання Діячів Земського й Мійського Самоврядування і Президія Українського Селянського Парляментарного Союзу видали Меморіял до Високих Урядів культурного Світу, де, ігноруючи IV. Універсал, обгрунтували самостійність Української Республики відновленням її на підставі вище зазначених історико-правних основ: договор 1654 р. про союз та ґарантії, абдикація царя 1917 р. і санкція населенням України „відновлення політичної самостійности України".

Сьогодні цієї концепції не приймають абсолютно так звані „Петлюровці“, які гуртуються коло центру з соц.-дем. Андрієм Лівицьким і орієнтуються на чужі держави й сили, від яких цілком залежать. Це колишні автономісти. Останніми роками вони особливо завзято реклямують з якимись цілями свято й видання IV. Універсалу з фальшивою датою 22/I-1918 р., як основою й початком державности й самостійности Української Республики, не вважаючи на визнання в Бересті самостійности України за 13 день до IV. Універсалу. Цим все справу ставлять на цілком фальшивий грунт і зводять нанівець; визнають залежність України від Московського народу до IV. Універсалу і факт сепаратизму; взагалі роблять існування Української Державности й самостійности безгрунтовним з правного боку і спірним. Цієї самої концепції не приймають також і ті, що співробітничають з Петлюровцями для Конгресу, а саме партія українських соц. демокр., також з колишніх автономістів, і партія україн. соц. револ., з якої дехто вже перейшов на бік концепції відновлення Української Республики. Взагалі, хто за концепцію з IV. Універсалом, той у дійсності не за самостійність, бо IV. Універсал ніяк не може бути основою її, і його не визнав за основу не тільки ніхто з чужих урядів, а, як ми навели документ, і Українці. І в справі про назву „Україна“ з тогож табору IV. Універсалу ширять, що „Україна“ означає „окраїну“, чим також спричинюються до баламуцтва.

Замовчувати ці болячки не патріотично, бо вони шкідливі і їх треба знищити з корінням. Проф. Т. Масарик, нині Президент-Освободитель, для правди, яка завше потрібна всім друзям необхідної народові свободи, виступив проти автентичности Краледворського рукопису і довів, що його сфальшовано, не дивлячись на те, що цей рукопис вважано за національну святиню.

В декабрі 1917 р. поїхала з Києва в Берестя делеґація Ук. Ц. Ради для мировых переговорів. В ноті з 11/24 дек. 1917 р., підписаній Винниченком і О. Шульгиним, було прохання вступити в мирові переговори з Українською Народ. Респ. „до того часу, поки буде утворено спільну державну федеративну владу“. Себто: тимчасово вести переговори і не кінчати до утворення федерації. Подано ноту представникам Четверного Союзу 24/XII ч. 726. Представники чужих держав не знали, що робити з такою нотою, в якій контрагент сам визнає себе не правоздатним і тимчасовим. Большевики заявили, що нічого не мають проти задоволення, а самі зараз же послали в Харків вимогу негайно утворити й прислати делеґацію федеративного уряду, щоб прислану У. Ц. Радою, згідно з нотою, відсторонити й замінити харківською федеративною. Представники держав Четверного союзу рішили самі залагодити справу з нефортунною нотою. Вони запитали в Голубовича пояснень. Пригадавши прослухані ним в Одесі лекції про історико-правні підстави відновлення Укра-

їнської самостійної держави відповідно до договору 1654 р. і з моменту абдикації царя, він пояснив ноту, що У. Ц. Рада просить на тій правній підставі, що Україна нині „відновила своє державне міжнароднє існування, яке мала в 1654 році, зо всією повнотою належних їй в цій області прав". Це було прийнято, і 30. дек. 1917 (12/I-1918 р.) гр. Чернін з уповноваження всіх представників проголосив: „Ми признаємо Українську делеґацію, як делеґацію самостійну і як повномочне представництво самостійної Української Республики". Швидко з Харкова в Берестя приїхали уповноважені федеративної частини Р. С. Ф. С. Р. — України Шахрай і Медведев, але Україна вже була визнана самостійною і їх не прийняли. Таким чином визнання України самостійною державою сталося на підставах міжнароднього права чотирьма державами в Бересті 30. Дек. 1917/12 січня 1918 р. на 13 день раніш, ніж вийшов IV. Універсал! Ним федералісти — Грушевський і Винниченко — рятували свою репутацію політиків, а клопоту наробили багато. Та й досі ще цей ніким з чужинців невизнаний Універсал баламутить.[29])

Під час мирових переговорів у Києві Української Держави з Московською Большевицькою Державою, Українській делеґації, в якій мені довелося головувати, в звязку з IV. Універсалом і роботою Винниченка, прийшлося переборювати великі труднощі. В IV. Унів. з 25. січня 1918 р. сказано: „Однині Українська Народня Республика стає самостійною ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу". „Однині" — це з 25. січня 1918 р., а „до нині" з марта 1917 р., коли сталася абдикація царя, виходить, за признанням авторів Універсалу, зоставалася „не самостійною" і „залежною". Від кого? Москвини — і не большевики, і большевики — претендують, що Україна була з народом Українським залежною від них, від народу Московського, і була під народом Московським. IV. Універсал іде цьому назустріч, як і попередні. З його вони твердять, що Українці IV. Універсалом утворили акт політичного

[29]) Стенограми, „Мирові Переговори в Брест-Литовську", т. I, Москва, 1920, с. 49, 87 і сл. — Універсал вийшов без дати. Вотум був у ночі з 24. на 25. січня — це і є датою. Означення 22/I є фальшивим — у цей день не було ще й проєкту. В стеногр. дата 24/I. У проф. Масарика — 25/I. У Грушевського і в вид. Гол. Упр. Ген. Штабу „Як жив Україн. Нарід", 1919 р., Камянець, дата 24/I (с. 13). — М. Славінський в часопису „Наше Життя" (Буеноc-Айрес, 22. січня 1933 р., № 3) надруковав, що IV. Унів. проголошено „святочно і урочисто" 22. січня 1918 р. „з площі св. Софії" в Києві і що в IV. Універсалі появилася модерна назва „Українська Народня Республіка". Все це неправда. Уже в III. Унів., з 7. лист. 1917 р., проголошено: „Віднині Україна стає Українською Народньою Республикою". Ніколи IV. Унів. взагалі не проголошувався „з площі св. Софії". А 22. січня і взагалі не міг проголошуватися, бо для його не було ще навіть складеного проєкту. 22. Січня 1918 р. по Софійській площі й ходити не можна було, а не то що збіратися — така була стрілянина большевиків.

сепаратизму, чим порушила право Московського народу, за що повинні заплатити. Цей „сепаратизм“ як вважати на IV. Універсал, був би протиправним, самовільним, одностороннім і шкідливим для Москвинів, тому проф. Неміровський в імени большевицької делеґації прислав ноту, в якій, посилаючися на міжнароднє право, заявив вимоги заплатити Москвинам шкоду від одділення України в окрему державу. В компенсацію большевики поставили вимогу дати їм за відділення $^1/_3$ Волині, $^1/_4$ Чернігівщини, частину Катеринославщини з залізом і камянним вугіллям і т. д. Вони казали, що відділення це самовільне і що це випливає з самого ж Універсалу, який не подає ніяких правних мотивів для проголошення самостійности без згоди на те Москвинів, а посилається тільки на волю авторів Універсалу, яка не має під собою ніяких правних підстав. Великі труднощі, утворені Грушевським, Винниченком і ін. виданням і редакцією IV. Універсалу й нотою їх у Берестя та публікаціями Грушевського, Винниченка, Порша й ін. автономістів, виникли ще такі:

1. Австро-Угорський представник у Києві мав плян зректися Берестейського договору й відкинути правність його на тій підставі, що в Бересті Австро-Угорщину ввели в блуд. Вона одна не ратифікувала Берестейського договору з Україною, а Германія, Турція і Болгарія ратифікували. В Авство-Угорщині вироблено політичний плян прилучення України й Галичини до Австро-Угорщини в ролі її провінції на правах автономії. Коли українські автономісти на чолі з Винниченком, Грушевським та ін. проголосили для України автономію, зрікшися самостійности й інших політичних прав, належних Українському народові на основі його власного права, на користь Москви, то чому ж, думала австрійська дипломатія, їм так само не поступитися суверенними правами на користь Відня, щоб одержати більше свободи, ніж од азійської Москви! Цей плян мав переводитися таємно представником Австро-Угорщини на Вкраїні Форгачем при участи архікнязя Вільгельма Габсбурґа (Василя Вишиваного), який для цього взяв на себе ролю чільника політичної авантури і повинен був знищити самостійність по IV. Універсалові. Частина листування в цій справі була сфотографована й видана в Парижі в 1919 році польським бюром і розіслана дипломатам, щоб вони вважали українські домагання за німецьку інтриґу. Австрійська комбінація була невигідною для Германії і вона знищила її, бо сама ставила собі завданням заволодіти причорноморськими частинами України і утворити з них територію німецької колонізації з назвою „Тевтонія Євксіна“.

Для анулювання Берестейського договору з визнанням самостійности України австрійські дипломати знайшли кілька формальних приводів на вибір відповідно до потреби й обставин. Всі ці приводи утворив нездарий уряд України на чолі з Грушевським, Винниченком і їх товариством. З цих приводів подамо головніше.

Нота Українського уряду з 11/24 Дек. 1917 р. ч. 726 в Берестя до урядів чотирьох держав Згоди була доручена їм 10/I-1918 р. (28/XII-1917 р.) з підписами Винниченка й О. Шульгина. Вона базується на III. Універсалі Ук. Ц. Р. 7. листоп. 1917 р. і на сподіваній Російській федерації. Універсал проголосив, що Україна „не відділяється від республики Російської і зберігає єдність її", виступає во імя „рятунку Росії", як автономна частина її, і хоче установити мир „через центральне правительство", а нота ч. 726 заявляє, що становиться на шлях самостійности лише тимчасово, поки організується російська федеративна влада. Це навело Австрію на ідею скасувати берестейське визнання самостійности України, бо вона стремиться лише до автономії, і прилучити її до Австрії на правах автономної провінції.[30]) Приводом до скасування може бути виставлена помилковість визнання представництва України в Бересті, як представництва суверенної держави, тоді як Україна сама не визнавала себе такою і не дає ґарантій виконання своїх зобовязань при залежности від Росії. Хоч поправка Голубовича, що Україна відновила свою стару державність, оздоровила ноту й досягла визнання самостійности України 12. січня 1918 р., але IV. Універсал перекреслив це заявою, що Україна до 25. січня 1918 р. не була самостійною. Спірна й правність IV. Унів., бо в нім вказано, що його видало представництво „селян, робітників і салдатів", а склад дійсної У. Ц. Ради інший: представники від „ріжних громад і товариств українських" та всієї „української демократії", щоб „заступати інтереси всієї людности" України. Через всі такі суперечності й неясності з боку уряду України Австрія рішила не ратифікувати договору і анулювати своє берестейське визнання самостійности України. Так ставилася справа формально, а за цим крилася протиукраїнська політика.

Московська делеґація в Києві заявила, що має визнати самостійність України на підставі IV. Унів. з його дати й на основі принципу самоозначення. Ми мотивовано відкинули це. Юридична комісія Укр. делеґ. з участю проф. О. Ейхельмана, проф. Богдана Кістяковського й ін. під моїм головуванням твердо стала на історико-правних підставах автоматичного відновлення Української самостійности з дня зречення (абдикації) царя і на визнанні нами Московської федеративної комуністичної держави, тільки як факту, бо в неї немає ні конституції, ні точного означення членів федерації. Настоювання на IV. Унів. крило в собі бажання Москви зробити берестейський договір не зобовязуючим її, а універсал, у звязку з суперечностями його з берестейським визнанням 12. січня, признати недійсним і в наслідок цього заявити потім недійсним і своє визнання самостійности

[30]) Bureau Polonais de publications politiques. „Documents Ruthено-Ukrainiens", avec 10 fac-similés. Paris, Mai 1919.

України по IV. Універсалу. Далі, прийнявши признання IV. Унів. державної єдности України з Московією до 25. січня, признати проголошення IV. Універсалом самостійности України актом політичного сепаратизму і вимагати від України на основі міжнароднього права винагороди за сепаратизм. А з признання тим таки універсалом державної єдности України з Московією до 25. січня 1918 р. вважати, що за шкоди, заподіяні Московськими большевиками на Вкраїні чужинцям до 25. січня, мусить нести відповідальність і Україна, як, на основі признання Ради в IV Унів., належна в ті часи (до видання IV. Унів.) з Московією до Російської державної цілости. Це вимога, щоб за московські грабунки відшкодовання заплатила Україна.

Українська делеґація мотивовано відкинула вимоги в звязку з IV. Унів., як і значіння самого унів., і Москов. делеґ. підписала протокол 30. травня, фотографію якого ми подали. А все таки прислала ноту про відшкодовання за сепаратизм України.

Мирових переговорів нам не вдалося закінчити. На те було багато причин. Держава — це нарід, його територія в установлених межах і влада на ній. Без територіяльного розмежування кордонами неможлива державна організація народу, території і влади на ній. Мировий договір України з Московією повинен перш за все мати означення державних кордонів, а Українська делеґація поставлена була в неможливість досягти цього, хоч і виставила безспірний принцип етнічного розмежування з поправками географічного, економічного, стратегічного і т. ін. значіння. Ясно, що в нормальних умовах державности уряд перший повинен бути заінтересованим в устійненні державних кордонів. Але міністри уряду Гетьмана Скоропадського в переважаючій більшості належали до російських „єдинонеділимців“ і були проти проведення кордонів межи Московією й Україною, а тим і проти мирового договору. Українська мирова делеґація не мала від цього уряду ніякої помочі і зустрічала на всі домагання лише лукавство та відпор. Українські військові частини обеззброєно. Брак своєї армії і залежність від Германців та Австрійців робили такі труднощі, що Українська делеґація не мала світлих перспектив.

Німці заінтересовані були в затяганні мирових переговорів, бо утворення кордонів робило б зайвим пробування їх армій на Вкраїні. Армії тут відгодовувалися й посилали харчі додому родинам, тому мали для себе інтерес сидіти на Вкраїні. В Австрії були й інші, вже вказані нами політичні цілі. Щоб Україна мала потребу в тих збройних силах, військо німецьке ніколи не розташовувалося на етнографічних кордонах, а далеченько до них не доходило і цим творилася можливість большевикам робити грабіжницькі наїзди на Україну до прифронтової лінії. Німці могли кожну хвилину відступити ще далі і відкрити большевикам ще більшу площу території для наїзду. Коли я з полковн.

Мішковським вказали Німцям етнографічний кордон і просили їх держатися цього кордону й тим рятувати українське населення від розбоїв, то нам відповіли, що III. Універсал вказав територію України меншою. Означення в Універсалі зроблене було безпринципно й не відповідало науковій правді. Це помагало большевикам при переговорах ще зменшити його і ставити такі вимоги, на які ніяк не можна було згодитися. Так недбальство українських політиків наробило клопоту Укр. делеґації і зробилося піддержкою претенсій Москвинів.

Московським большевикам також не було інтересу поспішатися з утворенням мирового договору і проведенням кордонів, бо від цього вони нічого не вигравали, а очевидно програвали. Україна не нападала на Московські землі, і проведені кордони тільки перечили б московським наїздам на українське населення для грабунків скоту, хліба, цінностей, машин і вивезення награбованого в Московщину. Українські кордони були всі в руках большевиків, і большевики мусіли б відступити до себе. Їм брак кордонів був на руку. Затягання Московською делеґацією мирових переговорів всякими причіпками, проволіканнями, штучними ускладненнями, крутійствами було очевидним і Українська делегація не раз на це вказувала. Вона кілька раз хотіла перервати пореговори, але протиукраїнський уряд на словах згоджувався, обіцяв, а переговври тяглися і він нічого з обіцяного не робив. Гетьмана Скоропадського уряд просто не слухався. Ми чули й нарікання на III. Універсал, що він утруднив справу з проведенням кордонів і можливість прискорення переговорів та мирового договору. В цім була правда. Не бачивши затяганням кінця, я послав Московській делеґації ноту, яка рішучо вимагала або ясної відповіді, або припинення переговорів. Відповіді не було. Я тяжко заслаб і просив закінчити справу мого заступника Стебницького. За згодою зо мною він склав додаткову до моєї ноту й послав. Переговори перервано.[31])

Цим лихо не вичерпалося. Ми на стор. 54. подали про втручання Винниченка, щоб большевики мирилися з ним, а не з нами. Умови большевиків з Винниченком і його товаришами проєктовано такі, що від державности, самостійности й свободи Українського народу фактично нічого не зосталося б уже за згодою з українською стороною, хоч і самозванною. Шаповал поступив розумно й чесно, відмовивши Винниченкові. Це втручання Винниченка також руйнувало можливості швидче збалакатися й утворити договір та встановити кордони. Через неозначення офіційних кордонів большевики пограбували населення до рубця,

[31]) Частина докум. матеріялів у справі ноти моєї й Стебницького та акції Винниченка надрук. з мого архіву проф. Дм. Дорошенком в „Іллюстр. Іст. України 1917—23 р.“, II. т., с. 183—187. Там таки про порозуміння з большевиками соц. дем. Авдієнка, М. Галагана, Висоцького й інших, ст. 419.

і проливалася там українська кров. Але на це ні уряд, ні Винниченко не звертали уваги.

Ми навели досить фактів, які свідчать, скільки шкоди Українському визвольному рухові й українській справі наробила самаж таки зіпсута денаціоналізацією українська інтеліґенція, головно Грушевський з слухняною йому частиною соц. револ., соц. дем. Винниченко з своїми соц дем. та більшість соц. дем. і соц. революціонерів. Вони, хоч і не виявили особливої сили інтелекту й розумности, одначе монополізували собі розум, знання правди, здатність до державної роботи, таланти й політичну мудрість Української нації та патріотизм. На ділі вони показали себе нездарами й руїнниками, позбавленими з природи конструктивности думання. Я двічі з необхідности був мін. юстиції й обидва раза зрікся після спроби, бувши підготованим до цієї служби й переконавшися в неможливості працювати продуктивно у складі нездібної партійної більшости. Проявивши жадобу влади, вони творили нездатні уряди, які нищили свободу нації і не виявили ані найменшої здібности до конструктивної державної роботи. Узькість розуміння, інерція думання за трафаретом, брак критики, зарозумілість, нетерпимість до іншого погляду, впертість перед противними аґументами, нездібність розбіратися в фактах, нездатність передбачати й робити висновки з свого власного поступування, крутійство і брак чуття справжньої відповідальности за роботу — ось що нищило українські визвольні змагання, національну державну роботу і свободу Українського народу, а ворогам давало сильну зброю для нищення українського руху українськими таки силами. Такою виявила себе пануюча демагогічна частина укриїнської інтеліґенції. За неї Українська нація розплачується своїм життям і по цей день. Робота цієї частини інтеліґенції, хоч і не свідомо, а через духові дефекти та патологічну жадобу влади над народом і всім, була противна свободі, демократії, соціяльності, була руїнницька. Запанувала вона тільки тому, що рішучий виступ проти неї загрожував би внутрішньою війною брата проти брата і кровопролиттям. В цих умовах інтеліґентніша й розумніша частина не могла працювати.

Не дивно, що в українському сенаті в 1918 р. довелося вести боротьбу за українську мову і внесено проєкт вважати за державну мову не українську мову, а „русскій язик". Дехто йшов ще далі: знищити й назву „Україна" та „український", а ввести назву „Малоросія" й „малоруський". Міряючи по розуму пануючої частини укр. інтеліґенції, чому не спробувати? Коли взяти на увагу, що проголошення Гет. Скоропадським автономії України в Федеративній Росії було лише повторенням напису на плакаті в Укр. Цен. Раді над кріслом Голови її і відозв Генерального Секретаріяту (Міністерств) часів Укр. Цен. Ради,[32]) виявиться,

[32]) С. Шелухин, „Нова Рада", 17. лист. 1918 р., ч. 216, „Федерація".

що все це ростини з грунту автономістів і противників соціялістів-самостійників та безпартійних самостійників, до яких належав і я. Їх можна було бачити в меншості по всіх партіях але на них дивилася більшість косим оком, замісць розібратися глибше й критично, щоб не спізнюватися і не бути примушеним подіями кидати попередні позиції, змарнувавши час і наробивши шкод. Є фактом, що майже всі соц. дем. і соц. рев., окрім тих, що перейшли до большевиків, потім заявили себе самостійниками, яких раніш переслідували. Деж раніш був їх розум?

Навіть найочевидніші факти не впливали на український уряд. Коли я послав Петлюрі й А. Лівицькому (обидва соц. дем.) докази повної невідповідности гр. Тишкевича на роль представника У. Н. Р. в Парижі й на шкідливість його роботи, то це викликало реакцію проти мене, хоч я абсолютно ні на ще не претендував і дбав лише про добро України. Я маю в себе телеграми й папера з запросинами в уряд Петлюри, але я рішучо відмовився. Досить було б самої публікації, вказаної нами в прим. 30., щоб бачити що Тишкевич, бувши клерикалом і монархістом, не міг представляти в антиклерикальній і республиканській Франції український соціялістичний уряд. Це факт, що характеризує українських „соціялістів" на державній роботі. Цим представництвом осмішувалася Україна в очах чужинців. Досить і того, що Тишкевич чинив під диктовку блюдечка з спіритистичного сеансу при участі двох українських масонів. Може через це його й не звільнили, бо з масонством Петлюри навіть скандал вийшов у Паризькій Делеґації, що я його мусів був залагоджувати. В липні 1920 р. в Спа була конференція послів ріжних держав, на яку од УНР. поїхали Тишкевич, Марголін, Василько і Яковлів. Вони зараз же розпізнали шкідливість Тишкевича в ролі українського представника і визнали резонними мої домагання замінити його ким би там не було. Про це вони склали протокол і відіслали його Петлюрі з домаганням звільнити Тишкевича. А мені Василько прислав 17. липня 1920 р. за своїм підписом на 6 листах всі подробиці, просто жахливі і скандальні для Українців. Але зпоміж тих трьох послів не було ніодного соц. дем. чи соц. рев., а також і причетного до масонської ложі, до якої належали Петлюра й дехто з членів Паризької Делеґації. Це розкрилося підчас мого розслідування в Париз. Делеґації. Тому й ще з одної причини не вплинув і протокол 3-х послів, рівно як і мої домагання. Тишкевич зоставався на місці представником України ще і в 1921 р., слухався блюдця, відбував зібрання з монархістами і ще більше обурив проти України

Тут наведено факти проголошення Секретаріятом У. Ц. Р. автономії й федерації, як у Ґет. Скоропадського, скритиковано це і подано історико-правні підстави державности й самостійности Української Республики. В статті я мусів був оглядатися на цензуру, і все таки в двох місцях моє скреслено.

респуб. франц. уряд участю в опозиції до французького республіканського режиму, яка складалася з монархістів і клерикалів. Взяв він участь і в зїзді в Кані монархістів з вел. кн. Кирилом, де обмірковувався плян знищення української самостійности на користь монархічної Москви. З 1917 р. Тишкевич брав участь у знищенні самостійности України на користь Австрії, про що ясно з публік., одміченої вище в прим. 30. Так працював для України сліпий уряд Петлюри за кордоном. Очевидно, що тут про творчість не може бути й мови, і все руйнувалося та валилося як у нутрі України, так і за кордоном. Така робота йшла на „зеленому столі" у цивільних, коли українські патріоти, борці за волю Українського народу і Батьківщини, її державність і самостійність несли в жертву за це своє життя і лягали трупом в боях на „зеленому полі". В той час, як борці на „зеленому полі" гинули від недостачі ліків, соц. демократ Супрун у Берліні з народніх грошей, за згодою уряду, давав „у позику" без віддачі на соц. демократичну партію сотні тисяч повноцінних марок, а два соц. демократи не довезли в Париж грошей з державної скарбниці на відсилку ліків для війська в Камянець Подільський, один із них забрав собі велику суму на відомі йому й однопартійникові його — міністрові — партійні потреби, а другий прислав у Париж, замість грошей, фальшивий чек. Я вів ревізію в цій справі і зафіксував усе в паперах Паризької Делеґації, звідки маю офіційну копію. Робота при „зеленому столі" компромітувала Україну й руйнувала її. Грошові художества з Берлінською фінансовою експозитурою на чолі з соц. дем. Супруном прибрали назви „супруняди" і зафіксовані актом ревізії. Укр. соц. демократи брали звідти державні гроші, як з своєї кишені. В Варшаві виходив тижневик українського козацтва „Син України" і я надрукував там 25. вересня 1920 року, в ч. 8., статтю під заголовком „Підтягнімося". В ній я кажу, що „свою тяжку боротьбу за свободу і право на своє власне життя Український нарід веде „на зеленому полі і на зеленому столі". В програх винуваті ми самі „може найбільше". „Боротьбу на зеленому полі веде наша безпартійна славна армія лицарів-вояків, які жертвують своїм життям за свободу Батьківщини і щастя всього Українського народу. Боротьба на зеленому столі провадиться цивільною владою, яка працює дома і за кордоном — в дипломатії. І от, наша армія не раз уже мала великі й блискучі успіхи, а цивільна влада майже ніколи не мала ніякого успіху. Вона не вміла використати й успіхи армії, чим зводила їх нанівець, як і саму армію. Вона не мала духу творчости. В результаті ми ще й досі не маємо держави, і все у нас так зруйновано, що не знаєш, за що вхопитися найперше. За кордоном заведено наші місії. Але проходить ось уже два роки, а не було ще ні одної ревізії місій, хоч би для обєднання роботи. Не дивно, що деякі місії посилають урядові фальшиві хлестаковські, само-

реклямні, пліткарські звідомлення і тим прикривають своє банкротство та недотепність до роботи. Чи на таких матеріялах можна будувати закордонну політику? Не дивно, що в Австрії, Німеччині, Чехії наші дипломати довели нас до прогри, як і в Парижі". „Роботу на Вкраїні захопили в свої руки партії, з яких кожна заявила свою претенсію на міністерські портфелі, на монополію розуму, державности, патріотизму і права творчости та ініціятиви тільки за нею. Що з того вийшло — всі бачимо, і кожен знає по тяжких результатах. Претенденти на міністрів та інші високі й одвічальні посади, не мавши ні знання, ні практичного досвіду, ні технічної умілости, ні хоч якогось службового стажу, мріяли тільки про права, а обовязків за собою не визнавали, бо обовязки треба почувати за собою, треба знати їх і треба вміти їх виконувати. Добра робота може бути тільки в добрих майстрів, а у нас вважали їх непотрібними й на посади саджали й недотепних, аби партієць. Через те робити державну справу не було кому і в результаті — перемога ворогів і руїна України. Не треба повторювати помилок. Досить гратися в міністрів, якими повинні бути тільки люди з знанням, освітою, досвідом, технікою, стажем і свідомістю своїх обовязків та відповідальности. Народ Український має досить справжніх діячів і творчих сил, щоб організувати державу і добрий лад. Досить експериментів! Час дійсним серйозним робітникам, хоч би їх і гнали, стати на державну роботу, не відріжняючи партій. Тоді робота на зеленому столі не буде гіршою, як безпартійна державна робота на зеленому полі, перша допоможе другій, і ми будемо господарями в своїй хаті. Наша армія знову своїм життям і своєю кров'ю відбила і здобула від ворога терен своєї Батьківщини. Наша армія знову з самопожертвою йде вперед. Підтягнімося ж і ми, цивільні робітники, станьмо вище за партії і гуртом, кожен у міру своїх сил, берімося за нашу велику державну працю". На пануючих цивільних стаття зробила таке враження, що „Сину України" наказано далі моїх статтей не друкувати, ніяких ревізій місіям і делеґаціям не зроблено, а уряд котився все більше вниз і тяг за собою й розваляну ним Українську армію. На найголовнішому місці в Парижі сидів Тишкевич. У Празі М. Славінський мав доручення завести найтісніші звязки з Чехословакією, а ми діждалися того, що Чехословацький уряд один час припинив був видачу Українцям віз. Доручення це дав уряд з Києва, де з моєю участю, як міністра юстиції, під головуванням прем'єра мін. Чехівського, вироблено плян утворення Союз словянських держав, про що й опубліковано потім в київській „Трибуні", з 25. січня 1919 р., ч. 28.

30. жовтня 1921 р. я одержав з Варшави лист од Модеста Левицького. В розпуці від того, чому він був наочним свідком, Левицький між іншим пише: „Я бачу ту гангрену, що розїдає центр, бачу і ганебну свистопляску оттих мародерів (тут дає

перечислення і на першому місці поставив праву руку Петлюри і найближчого йому міністра), бачу й шашні тої камарілії, що окружає Симона (Петлюру) — все бачу і іноді мало не плачу: є тут у цій смердячій гущі і чисті люде, щирі, вірні сини України,... вони ходять обірвані, напівголодні. Я бачу, що й Симон бажає добра Україні, а що не вміє йти до мети, то... Маєте кращого? Як маєте, то давайте! Наші найщиріші люде не „Петлюровці", а Українці: їм тільки Україну врятувати треба. ... Не Грушевський, не Винниченко доведуть нас до незалежности — це політичні трупи, а Симон ще живий, хоч навколо його $^4/_5$ вже трупом смердять, бо втратили і перспективу, і логіку, і совість". Тодішній кабінет міністрів Петлюри Левицький назвав „балаганним кабінетом". Кінчає він переказом своєї розмови з Петлюрою, в якій цей признав себе нездатним і сказав: „Як би мав кому певному здати тягар свого хреста, то зараз же здав би і одійшов би на спочинок, щоб потім стати до праці на іншій, меншій ниві. Та на кого ж здати?". Кандидатом він мав того саме, кого Левицький в цім листі назвав „мародером". Це зразкує нездатність Петлюри розбіратися в людях, коли $^4/_5$ оточення „трупом смердять", а на чоло їх проєктується „мародер"! Лист Є. Чикаленка мені з Карлсбаду 20. червня 1920 р. ще більш розпучливий, але глибший думками й пророчий. Чикаленко пише, як Петлюра викликав його до Варшави, й тут вони мали розмову, в якій „я (пише Чикаленко) Петлюрі предрікав... і перестерігав його, що доля його може постигнути така сама, як Виговського... Петлюринська авантура ... спровокувала українську інтеліґенцію так само, як російську — Денікін". Хто з української інтеліґенції зостався в Києві „ризикує бути розстріляний большевиками", а хто втік за Петлюрою — ризикує бути „інтернованим і замученим голодом чи тифом. А коли й пощастить кому втікти на Захід, то пропадатиме з голоду, бо у місій грошей вже не буде, а „товарищі", що накрали мільйони, з ними не поділяться. Страшна трагедія. Не поможе і Винниченко, хоч большевики певне поставлять його замісць Раковського, а потім зашлють в якийсь Пролетаро-Кокшайск комісаром, як Петра Дорошенка". В пізнішім листі Чикаленко про державні гроші за кордоном, про те як з ними господарять партійні люди, що державність зробили для себе коритом, пише ще гірше. Це пише патріот, що свої величезні багатства витрачав і витратив на піддержку й розвиток українського демократичного визвольного руху.

Наука державного права визнала, що правдива свобідна правова держава — це мирний організований народній політичний колектив, як громадський союз і вища мирна організація свобідних, вільних людей на своїй території з своєю владою і установленим мирним ладом.[33]) Очевидно, що стан скупчених

[33]) Проф. Коркунов, „Теорія Права", або „Руск. Гос. Право", I, СПБ. 1904, вид. 5, с. 27.

насильством у політичну цілість ворогуючих між собою народностей, чи з пануванням якоїсь з них над іншими вже не є станом правової держави. В правовій державі існує рівноправ'я для всіх на основі закону й фактично (Швайцарія). Організація, де немає умов для мирного ладу співжиття, рівноправ'я і свободи громадян без огляду на їх народність, не підходить під назву правової держави. Де нема однакової свободи для всіх народностей, там нема її і для громадян, бо без народности нема громадянина. Де юридично й фактично не існує рівноправ'я, там завше йде боротьба за визволення, права й свободу, і через те вже нема і мирного ладу.

Нарід найбільше свобідний, коли має свою самостійну, незалежну, суверенну державу і всі свої інтереси, потреби й цілі задовольняє й досягає найбільш повно, свобідно, незалежно ні від чиїх втручань, дозволів, згод, самостійно на основі свого права. Коли існує в цім залежність чи обмеження, то нарід неможна вважати свобідним. Залежність ця обмежує свободу, а то й касує її зовсім. Автономія є виявом обмеження свободи з попущенням у дечім. Федерація теж обмежує свободу народу на користь інших народів у федерації, які звязують свободу. Народи, які не доросли ще духово до правового думання і вирішують питання взаємовідносин за принципом переваги грубої сили, не здатні до федеративного ладу. Духова культура їх ще на низькому рівні, в них панує примітивізм думання, який визнає права лише за дужчим брутальною силою і над правом ставить вище грубу силу. Федерація вимагає високого рівня правосвідомости, поваги до права й моралі, підпорядкування їм життя, розуміння цінности свободи й людської гідности. Ми не знаємо ні одного вченого, що визнавав би існування цих умов у народа Московського. Проф. І. А. Ілїн аргументовано і блискуче це показав у своїй статті: „Основния задачі правовѣдѣнія в Росії".[34]) Вказавши, що Москвини „міряють в житті все не достоїнством, а силою", він каже, що "створивши владу, вони творять владу, яка не поважає духової гідности громадянина, не має до його довір'я, відкидає всяке значіння свободи, править заборонами й застрашенням і своє самозбереження може поставити вище за цінність своєї батьківщини" (с. 168). Таких признань можна подати дуже багато. Московський імперіализм і шовінізм речі відомі всім.

Очевидно, що з таким народом ні автономія, ні федерація — речі фактично не здійснимі і не досяжні, бо він не здатний до цього духово. Тут можливий лише союз між суверенними самостійними державами на основі свобідного договору з взаїмними правами й зобовязаннями. Українські автономісти й федералісти

[34]) Проф. І А. Ілїн, „Основ. Задачі правовѣд. в Росії", „Рус. Мисль", 1922, кн. VIII—XII., Берлін. Автор бачить джерело лиха в Росії в примітивізмі її культури азійського характеру і в бракові правового думання в питаннях взаємовідносин і моралі.

були ворогами самостійників і самі лізли й затягли нарід у нове московське ярмо неволі під пануючий грубою силою й числом голосів ворожий Українському народові, його історії і европейській культурі Московський нарід з його інтеліґенцією, русифікаторами і „всеросійськими громилами". Українські противники самостійників самі потім заявили себе самостійниками, окрім тих, що перейшли до большевиків. Але ж це питання, оскільки вони перейняті самостійництвом психологічно, бо занадто вже пошкодила їх русифікація своїм примітивізмом думання.

В яку б сферу діяльності українських інтеліґентів ми не заглянули питливим оком критики, всюди мусимо сказати: „Підтягнімося"! Того вимагають інтереси нації, свободи її і державности. Так робити, як досі, не можна, бо це вело Україну в неволю, в ярмо, під панування чужинців. Багато з них, раніш поступаючися свободою, національними правами й інтересами народу на користь їх московської орієнтації, називаючи себе самостійниками, так само поступаються й тепер для нових своїх орієнтацій. Це егоїсти, хорі на слабу мораль і волю.

До чого б не підійти в українських справах, всюди зустрічаємо сумні наслідки попередньої недбалої й недоброї роботи самих же Українців, особливо про рідне, давнє, історичне, про наше національне імя, про початки нашої історії, про наші історичні традиції, звязки з Греками й Римлянами, про нашу державність до появи в Києві в Полян Руси, про договір 1654 р. і т. ін. Українці наче безбатченки. Все це використовують противники українського руху, життя й розвитку, навіть як засіб для пониження нації, і трактують Український нарід згірдливо, тоді як у XVI, XVII, XVIII. століттях читаємо в чужих письменників великі похвали Українському народові, прославлення і його самого, і його національного імени „Україна". В XX. столітті, особливо з 1917 року, українська інтеліґенція своєю роботою, виступами, поведінкою проти інтересів Батьківщини, народу і його свободи все скомпромітувала і це впало на безневинний у тім нарід. Як в 1918 р. виник в Австрії проєкт заволодіння Україною через беззахистність її мілітарну й інтелектуальну, так нині ходить проєкт поділу України, як беззахистної, на частини для окупацій. Використовується й те, що українська інтеліґенція не цінувала свободи самостійности і сама зрікалася власних народніх прав для підпорядкування України й народу в неволю до московської більшости в Всерос. Уст. Зборах і в федерації. Чому ж іншим не поставити своєї кандидатури на місце Москви, коли українська інтеліґенція самостійно не думає, шукає орієнтацій і покірна та податлива інтересам того, на кого орієнтується! Завдячуючи тим українським політикам, які з 1917 р. монопольно держали владу на Вкраїні в своїх невмілих руках і заступництво України перед світом, Український нарід не знайшов собі в Європі симпатій і помочі, нічого не придбав і все загубив так, що

Україна лежить руїною. Факт існування москвофільства в Галичині сам один свідчить безперечно про духову безсилість і слабість знання в інтеліґенції, бо вона не вміє подати селянам висвітлення й переконливі арґументи проти московських баламуцтв за українську ідею. Не може подати арґументів і в оборону нападеного національного імени, бо не має свого самостійного думання й ніяк не вирветься з чужої інерції блуду і вказівки, яка не має нічого спільного з наукою. В статтях україн. часописів 1936 р. на Підкарпатті і в „Ділі“, напр., за 14. лип. ч. 155. і 16. серп. ч. 184., повно жалів, що пляновано росте загроза існуванню нації, починаючи з її словянського імени „Україна“, яке переслідується й нищиться, як це до 1917 р. робилося в царській Росії. В друках наведені рішення чеського й польського судів проти нашої нац. назви на користь вжитку назв „Малоросія“, „малоруський“, „Русь“, „русин“, „русинський“, „руський“, — термінів для нас чужих, не словянських і обезличуючих нас національно. Очевидно, що сюди, не з вини суду, вплуталася політика, але їй тут не місце, і й тут завинили Українці, що й досі не подбали про вияснення походження й значіння нашого національного історичного імени і про пошану до нього. Чи є на світі хоч один нарід, щоб на його національне імя так нападали, бештали, перекручували, висміювали його, як наше імя. Називають його „уродлівим“, „безобразним“, вигаданим злочинцями і т. д., нічого невартим, баламутним, осоружним... Навіть радять писати його в лапках. А як на це реаґують Українці? Помагають своїми вигадками й дають привід. Львська Україн. Заг. Енциклопедія („Книга знання“!), де завинили в цім Крипякевич і В. Сімович, а за нею Т. Коструба, працю якого видав 1936 р. І. Тиктор („Галиц. Вол. Літоп.“), ширять серед непоінформованих, що саме імя „Україна“ є означенням „пограниччя“, окраїни з самого свого народження. З цього блуду починаються всі напади наших ворогів. Коли назва такою народилася, та такою й виросла — підхоплюють заінтересовані. А яке це має значіння, можна бачити хочби з того, що в таємному папері Боґґовута призначається підкуп, гонорар, карєра і т. ін. за поширення наведеної інтерпретації нашого імени. З цього тлумачення зробили, наче б то українська територія є тільки окраїною чужої цілости, а нарід на цій окраїні є тільки частиною чужої етнічної цілости і продовженням її на окраїні. Й поклали це фальшиве тлумачення в основу протиукраїнської політики й неґації прав Українського народу на свою культуру, свій розвиток, свою державність і самостійність.

В Варшаві Українці побили рекорд у компромітації нашого національного імени. Український Наук. Інститут у Варшаві (голова О. Лотоцький) в 1932 р. надрукував шкільний підручник Дм. Дорошенка „Нарис Історії України“ і в т. І. його на стор. 19—20. вбиває в голови й психологію молоді, що назва „Украї-

на“ є означенням пограничних земель, окраїнної землі, Польське пограниччя, та що взагалі назви „Україна“, „Українці“, „український“ є „речі умовні, конвенціональні“. Коли річ умовна, конвенціональна робиться з нашого національного імени, то, очевидно, його можна на бажання й перемінити на інше. Так його й стараються перемінити на інше ті, що хотіли б перемінити і нашу народність на іншу, денаціоналізатори, асимілятори. Можна й так перемінити, що це нас обезличить національно, бо за умовне, конвенціональне не варто сперечатися. І так пише був. український міністер закорд. справ Д. Дорошенко, а другий був. україн. міністр. Лотоцький це видає. Українські ж патріоти в боротьбі за Україну з її іменем у душі й на устах жертвували своїм життям і полягли трупом. Така пошана їм од укр. міністрів несамостійників і по їх смерти. Можна бути певним, що від них самостійники Луценко, Міхновський, Білинський, Мішковський, Вітовський, Рябовол, Калабухін і ін., не менш учені, як вони, але більш жертвенні для Батьківщини, бо віддали за неї життя своє, не діждуться вшанування, бо ці патріоти вважали те, за що пожертвували життям, і не умовним, і не конвенціональним. А національне вважали за національні святощі, відкидаючи недобре.

Треба завше памятати, що без свого імени не буває народности, як і звязаних з іменем прав, свободи, культури. Імя стоїть на сторожі національних прав і свободи носіїв його, без свого імени народність не може мати своїх, звязаних з іменем, прав, бо чинних прав без імени того, кому вони належать, не буває. Свобода є також правом.

Свідомість своєї національної назви є свідомість своєї народности і належности до неї, її природніх прав, стремлінь, ідеалів, завдань, призначення в світі межи людством і свого рівноправного з іншими місця серед інших народностей, які всі разом являють собою людство, а кожна окремо інтеґральну частину його. Без свого імени не буває носія прав, і це річ дуже важлива. Тому всяка народність, яка дбає про свої власні права і свободу, зокрема повинна дбати про своє власне природнє постійне імя, щоб бути субєктом прав, мати іх під своїм іменем і стояти на історичному грунті життя й розвитку. Для національної свідомости необхідна свідомість своєї народности і свого національного імени насамперед, щоб робити всі національні придбання на своє національне імя, а не на чуже імя. Московія, присвоївши собі з 1713 р. імя Руси і Росії, присвоїла з іменем і всю історію, звязану з ним, як свою власну. Тому своєї історії не знає і творить баламуцтва, від яких багато лиха мають Українці перші за всіх.

Московський філософ і мораліст, проф. В. Соловьов, учень українського філософа, проф. Юркевича, обороняючи від „російського зоологічного націоналізму“, московського шовінізму і

від режиму „восточної хороби" пригнічені й переслідувані в Росії народности — Українців, Поляків та ін., надрукував з 1883 по 1891 р. на тему про народність кілька прінципіяльних статтей. Особливо сильною була стаття в 1889 р. „Про гріхи та хороби". Соловьов писав: „Народність є позитивною творчою силою, і кожен нарід має право на незалежне від інших народів існування і на свобідний розвиток своїх національних здібностей. Народність — це найголовніший чинник природньо людського життя, і розвиток національної свідомости є великим успіхом в історії людства. Національна ідея, як політична справедливість, во імя якої обороняються і визволяються народності малосилі фізично й пригнічені, має високе моральне значіння і заслуговує всякої похвали, поваги, симпатії. Націоналізм чи національний егоїзм, себто, стремління окремого народу утвердити себе коштами інших народностей для панування над ними, — є повним викривленням і каліченням національної ідеї, бо тут народність з здорової позитивної сили перетворюється в патологічне неґативне зусилля, шкідливе для вищих людських інтересів, і веде самий нарід до занепаду й загибелі. Національний егоїзм так само, як і особистий егоїзм, має аморальний характер. Національний егоїзм губить нарід, він робить цей нарід ворогом людства, а людство завше дужче, ніж окрема народність. Душити й ковтати інші народності для власного насичення є справою тільки зоологічного інстинкту, ділом не людським і безбожним, як для окремої особи, так і для цілого народу. Формула народнього егоїзму чи націоналізму неґує всяку справедливість, установлює право на життя й розвиток тільки для одної якоїсь народности, а решту їх засуджує на національні убивства асиміляцією, винародовленням, обезличенням, знищенням з світу, щоб і їх імени не зоставалося, чим санкціонує взагалі всяке насильство, гноблення, пригнічення, безконешні війни, все зле й темне в історії світу". Такі діячі ницать істину, бо „право на існування є істиною". Самі вони байдужі до істини й схиляються лише „перед виявом грубої сили та перед грубим фактом, не запитуючи від нього ніякого внутрішнього ідеального виправдання", і виказують себе в своїм поступованні „браком поняття про людську гідність та про права людської особи". Спеціяльно про Росію Соловьов у 1889 р., коли вже „русскіє націоналісти" правили вакханалію з переслідуванням українського руху, писав, що в ній панують проти народностей і в уряді, і серед „офіційної рускої народности" грубо егоїстичні інстинкти й стремління, не тільки противні, а просто ворожі моралі й істинному патріотизмові, хоч і проголошено їх патріотичними. В наслідок панування цих ідей і такого режиму та деяких історичних умов, пише

Соловьов, „духовний розвиток Росії загальмовано і глибоко скалічено“.[35])

У нас інтеліґенція цього не доцінює і тому легко денаціоналізується, асимілюється, поступається рідним, хоч би й вищим, і переймає не вище, а що егоїстично вигідніше. Тому не шанує й національного імени, не шанує й памяти борців за волю й визволення. Балакаючи українською мовою, вони гадають, що цього досить, а психологія й думання зостаються в них чужими, не національними. Зовнішній формі надається все значіння. Так і творять собі бутафорні свята, а памяти істинних патріотів жертвенників і мучеників не згадають і не шанують. Це недостача національної свідомости й самоповаги. Треба „підтягтися“ й не робити ганьби й профанації памяти справжніх наших патріотів та героїв. Названі нами самостійники всі вели боротьбу на зеленому полі й загинули за визволення й свободу Українського народу, ні один з них не гнався за владою і портфелем, але всі вони гналися за визволенням і свободою для України і її народу.

Культурні люде дуже цінять таких діячів. Недавно я був у Збраславі коло Праги, в Чехії. Тут на мене зробив величезне враження величавий монумент героям чеського визвольного руху, самостійникам, що полягли в тій боротьбі. Стоїть він на великій площі, де збіраєтся багато молоді. Монумент має вигляд військового щиту, висіченого з величезної камяної плити. На шкелі стоїть чешка з національним прапором спиною до щиту, а по боках два обеліски. На педесталі спереду висічено по чеськи: Z Vaší Smerti Naše Svoboda. 1914—1918. З Вашої смерти — наша свобода. На обелісках написано 89 імен і прізвищ, що загинули в боротьбі за визволення Чехословаків і Батьківщини. Вони походять з Збраслава. Всього 5 слів — і ціла лекція патріотизму й історичної памяти для поколінь. Всякий Чех знає, що він з народности Чех, хоч має ще й інші назви, але Чех — це незмінне, постійне, рідне, національне імя. Він завше, незалежно від якої б не було держави і якого б не було політичного імени, зостається і є Чехом, бо народність природнє, незмінне, постійне явище і він живе в тім явищі. Політичне імя

[35]) Волод. Соловьов, „Зібрання творів“, т. V., с. 11., 15—16., 78—79., 248, 260—261 і ін. Витяги подано в моїй праці: „Значіння рідної мови для народности і творчости“, Київ, „Світло“, 1911, кн. IX. і окрема брошура, с. 10—11.; також у моїй праці: „Н. В. Гоголь і Малорусское Общество“, Одеса, 1909, в збір., виданім Новорос. (Одеським) університетом, і окрема брош. 1909, с. 11.; Журн. „Украинс. Жизнь“, Москва, 1916, ч. 7—8., в моїм „Откритім письмі В. Шульгину“. Я цілком поділяю висловлений тут погляд Соловьова на народність і цінність розвитку її, тому не раз цитував. За Соловьовим асиміляційна політика — це духове людоїдство. Він дуже обороняв Поляків у їх національних правах. Вжити ж імя Українців у ті люті часи він не міг. Але надруковане ним цілком відносилося і до прав української народности. Особливо незадоволений ідеями Соловьова був Мілюков.

змінливе, воно автоматично відпадає, коли утворюється приналежність до іншої держави, його можна змінити і простим виконанням формальностей переміни підданства. Але з іменем своєї народности кожен родиться і вмірає, а змінити його ніякими формальностями не може. Хіба зрадити ренеґатством. Тому імя „Україна“ й „Українець“ не умовне і не конвенціональне ні в якому разі, і зректися його для тих, хто родився з української народности, ніяк неможна, хіба тілько зрадити їй ренеґатством. Тим то іменем за народністю дорожить кожна свідома людина і народність, та й повинна дорожити, бо брак свого природнього постійного імени обезличує, робить кожного „без роду і племени“, без природнього найближчого і найріднішого, робить порабощеним чужому й слугою його, одірваним од свого пня. Імя за народністю не дає загубитися в світі безвісністю межи чужими народностями, установлює природню належність до своєї народности, промовляє про кровні й духові звязки з нею і каже про його культуру, національні ідеали й стремління, традиції, надбання, права, свободу, обовязки й людську гідність. Свідомість про належність до своєї народности каже про звязки з людством і не допускає до відірваности від нього, бо кожна народність звязана з ним. Національне імя є голосом предків, яким вони промовляють до нащадків і поколінь, виховують в них історичну память і самоповагу, вяжуть їх у національну суцільність, яка стає внутрішньою й зовнішньою силою і творить свою історію й культуру, чим тільки й може викликати заінтересування собою й повагу до себе. Звязки народу з національним імям не формальні, а перш за все внутрішні, моральні, духові, матеріяльні, повні любови, інтимности і взаїмности. Природнє імя народу є для його основою моралі і школою її. Самий патріотизм, як одна з найвищих категорій моралі, звязаний з народністю і її іменем. Таким і є національне імя „Україна“, „Українці“, „народ Український“. Назва Руссю відриває нас од предків і підмінює їх поработителем.

В пісні про козака Сопрона, що з військом пішов орду бити й попав у полон, і як вязали його в неволю, то він прохав у Татар милости — вивести або винести його на могилу: „Гей, нехай гляну, гляну — подивлюся на свою я Україну“, щоб востаннє попрощатися з нею, скілько захоплюючого змісту коло імени „Україна“!

В пісні про Бурлаку в Полтаві, він, зажурившися, каже: „Зійду я на могилу та погляну на Вкраїну“, щоб мати з того полегшу душі й утіху серцеві.

Чумак, умираючи на чужині, просить насипати над ним високу могилу, посадити калину й повісити хустину, щоб було видно Україну і щоб про його смерть „пішла славонька на всю Україну“. Душа й думка нерозлучні з Батькивщиною та її іменем і в момент смерти.

Коли полковник Нечай поляг у бою в війську Б. Хмельницького під Красним, то козаки, одшукавши його голову, поховали її на високій могилі, яка й до нині зветься Нечаєвою, а село біля неї Нечаївкою, і посадили над головою червону калину, „Гей, щоб зайшла Нечаєва слава на всю Україну".

Козак, умираючи на чужині, просить у пісні поховати його на могилі й посадити червону калину, бо сподівається, що „Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти, та й принесуть з України на могилу вісти".

В 1768 р., в пісні про козака Швачку, полонених козаків вязали по парі й одвозили „на муку", то „Ой, як глянуть на ту Україну та й обіллються сльозами", і, от, за ними „Гей засмутилась уся Україна, як те сонечко у хмарі".

В 1575 р. Байду захопили в полон і одвезли до султана. Цей запропонував йому зректися християнства й стати мусульманом, за що він зробить його „Паном (володарем) на всю Україну". Байда відмовився. Тоді султан звелів повісити його на гак за ребро так, щоб він дивився на Україну. Цим султан хотів збільшити йому страждання.

В 1649 р. Морозенко, український патріот із шляхти, який за волю України віддав своє життя, попав у полон. Його катували, „живцем з його серце рвали" і поставили на могилу, промовляючи: „Дивись тепер, Морозенку, на свою Вкраїну"! Цим знущалися над ним і його патріотичним чуттям та любовю до Батьківщини України, щоб збільшити його муки й страждання.

Французький історик Лесюр, писавши свою L' Histoire des Cosaques" в 1812 році по документах франц. Міністерства Зак. Справ, вживає всюди назву „Україна". Він описав, як після Полтавської поразки цар Петро І., Шереметев, Меншиков і ін. Москвини мучили, катували, знущалися над Українським населенням і над жінками та дітьми, маючи в тім насолоду. На стор. 447. він описав, як Меншиков, щоб збільшити страждання жертв, поставив у Переволочній ешафоти так, щоб мучені на них для більшого страждання дивилися на свою Батьківщину Україну. На с. 458. Лесюр пише, що безжалісний до Українців цар мав жажду крови всієї їх нації ... tcar avaít soif du sang de toute leur nation. В іншім місці Лесюр завважив, що такою жорстокістю перейнята вся московська раса, тому й цар у них такий.

Бачимо, що навіть чужі люде підмітили особливу чаруючу моральну внутрішню силу в імени „Україна" й інтимно глибокі звязки межи українською душею Козацької Нації й іменем її Батьківщини — „Україна". В цім вороги знайшли собі спосіб збільшувати відчування мук і страждань вірних синів України — полонених Козаків під час катування їх і страти на смерть: „Дивись тепер, Морозенку, на свою Вкраїну"!

Пройшло з того часу більш як чверть тисячеліття, і який контраст нині! Батьківщину треба рятувати і в ці часи, вірні

сини Українського народу й Матері-України, борці за її волю не перевелися. Але виросла в умовах винародовлення й денаціоналізації така інтеліґенція, що з неї з 1917 року в ріжні часи появилися головно претенденти на владу й були при владі люди, духом чужі нації, такі, що не дочували народнього голосу і не відчували духу кращих синів національної минувшини, які боролися за волю України, жертвували своїм життям і вмирали за неї з її іменем на устах і в серці та з зором на неї, як на наймилішу й найдорожчу святиню своєї душі і свого життя.

З 1917 р. ми мали дуже багато „міністерських кабінетів", а в них повно „міністрів", які лише самі себе вважали справжніми міністрами, бо за таких їх ніхто з людей серйозних не вважав. Майже ніхто з них не мав для міністерської роботи ні знання, ні якоїсь підготовки, бо досить було зарозумілости, амбітности й приналежности до партії. На лихо України все треба було заводити наново, все вимагало конструктивности й організаторського уміння. Ділового апарату в цих міністрів ще не було, а підібрати потрібних робітників та організувати його майже ніхто з цих міністрів не вмів, бо шукав лише однопартійників і сам не мав поняття ні про апарат, ні про його функції. Єдиним службовим цензом на посаду міністра вважалася приналежність до партії, переважно до соціялістичної, хоч партія чи людина в ній соціялістичною лише прикидалася. Тому й люде, що не мали нічого спільного з соціялізмом, а перш за все з соціяльністю, і називали себе соціялістами для карєри, робили собі карєру, а Батьківщині несли розклад і руїну. Назвавши себе соціял-демократом чи соціял-революціонером, найлегше можна було стати міністром або близько до того.

Найбільш завзятими російськими федералістами до 1918 року були українські соц.-дем. і соц.-революціонери на чолі з Грушевським і Винниченком, у яких соціялізм був вивіскою, бо обидва вони являли собою в дійсності людей буржуазного типу. Майже всі міністри українських „кабінетів" уміли носити лише порожні портфелі, але майже ніхто з них не знав, що робити, коли в портфелі лежать справжні діла, тому й старався носити порожній портфель, наповнюючи його лише грішми за службу. Ще гірше стало, коли „кабінети" зробилися „петлюрівськими". В 1918 р. від соц.-дем. Петлюри й Винниченка, в ролі членів Директорії, приходив до мене О. М. Андрієвський з проханням від їх імени навчити соц.-демократа Сиротенка робити „міністерські прийоми" з службовими докладами. Тут в апараті були справжні юристи з високим стажем. З цікавости, що з того вийде, я згодився. Сиротенко ще й кандидатських іспитів не складав, тому по Юстиції не мав права і на найменшу посаду з самостійними функціями. Про апарат Міністерства Юстіції і його роботу не мав поняття. Одначе прийняв „портфель" міністра Юстіції, щоб всім управляти. Він зараз же спорожнив свій

портфель. З такою ж легкістью він швидко став військовим міністром, бо вважалося, що для того досить належати до партії соц.-демократів. І це робилося тоді, коли на Вкраїні все кричало „рятуйте"! Так і Петлюра, учившися до „кадила й кропила", був військовим міністром і зразу ж зруйнував військо, армію. Не мавши поняття про цю організацію, він маскувався тим, що армія зовсім непотрібна, а треба завести міліцію, про яку теж не мав поняття. Так він сам себе зробив і Головним Отаманом, не мавши поняття про військову організацію й роботу. Оттак було поставлене партіями все, аби лише були свої люди, хоч би й нічого нетямущі в тім, до чого приставлені, чи за що взялися. В цих умовах робота при „зеленому столі" була лише руїницькою, і Україну тому робили р у ї н о ю. Грушевський з Винниченком не розуміли державно-правного договору 1654 р. настільки, що не знали навіть того, хто саме був контрагентами в тім договорі, й од себе втисли туди Московський нарід, і настільки не розуміли значіння державно-правного акту абдикації царя, що про цей надзвичайно важливий акт для української справи і для України навіть ніколи не згадували. Рішали все від самих себе та від своєї волі, звязаної з московською інерцією, позбавляли нарід Український свободи, належних йому на основі його власного права самостійности, суверенітету, державности, були противниками цього й самостійників і тягли Батьківщину й Український нарід у замасковане московське ярмо федерації, роблячи Україну московською провінцією, обдарованою московською бутафорною автономією. А бувші міністри ще й тепер у ролі учених ведуть пропаґанду серед молоді, наче само національне імя „Україна" — це означення чиєїсь „окраїни", „пограниччя", є річчю „умовною", „конвенціональною", і тому не цінною й легко замінимою на щось інше. Про цю книжку Д. Дорошенка, яка топче наше національне імя та понижує й ображає честь і гідність Українського народу і цим слугує в поміч ворогам, мною в „Дзвонах" за 1935 р. надрукована „Критика нового наукового підручника історії України", де подано з книжки просто жахливі речі. Вийшла й окремою брошурою моя критика. Нічого, за що треба жертвувати собою! А це інше зробило з Батьківщини р у ї н у, з народу — мученика, з України — обєкт чужих зазіхань, як на свою „окраїну", своє „пограниччя". Гуртом свій духовий занепад довели до того, що, страшно й згадати: в Українській Центральній Раді треба було в декабрі 1917 р. утворити фракцію самостійників для рятування прав і свободи Українського народу од політики й роботи пануючої більшости Укр. Центр. Ради, бо ця більшість сліпо й стадно йшла за Грушевським, Винниченком і їх однодумцями. І з України, і з здобутків революції, і з свободи, і з українського визвольного руху вони зробили посміховисько і погубили справу, яка стояла добре. Коли б був Шевченко, він сьогодні повто-

рив би про нещасну Україну те, що вибрав з псалмів для „Великого Льоху“: „Поклав нас на глум сусідам нашим, на зневславлення й збештення народам навколо нас. Поклав нас для притчі в народах і похитання головами в людях“. (Псалом XLIII, с. 14—15). Так воно тягнеться й досі.

З баламуцтвами і взагалі зо всім руїнництвом треба давно вже покінчити, вилікуватися від „чаду“ і всім чисто „підтягти“ себе на рівень справжніх синів Української нації, справжніх патріотів, справжніх державників і самостійників, одкинувши всяку бутафорію і всі маскаради, щоб дійсно рятувати Україну, як рятували її патріоти всіх часів, що несли на зелене поле своє життя за Матір Україну, її імя, свободу, добро й честь та полягли в боротьбі за права і вольності Українського народу. Треба робити так, щоб нові руїнники, названі у Шевченка „шашіллю“, не підточували „дуба“. Тоді в конструктивній національній солідарній роботі воскресне воля, державність і самостійність незалежної демократичної України.

Борцям за волю України, що полягли в цій борні, всіх часів і всіх партій присвячується далі подана розвідка про назву „Україна“, „Українці“, „український“. Їх смерть наказує всім живим „підтягтися“, обєднатися в солідарну цілість національного державницького, самостіницького, незалежницького фронту і з іменем „Україна“, як освяченим віками символом свободи і гаслом прав і вільностей народу, здобути для Батьківщини і народу всі права і вольності. А для народу — то і для нації, і для всіх Синів її.

Заголовок на мапі Боплана 1650 року: „Ukrainae pars quae Podolia vulgo dicitur“ — Часть України, що в просторіччі зветься Подоліею.

I.

СТАРІ НАЗВИ.

Походження слова „країна“, „вкраїна“, „україна“ губиться в темряві античних віків. Знаходимо його і у словян у Приадріятиці. З цього слова утворилася для території й населення назва „Вкраїна“, „Україна“ так самісінько, як із слова „поле“ утворилася для давнішої Київської держави назва „Поле“, а для її населення назва „Поляни“. Тоді це був лише невеликий трикутник коло Києва. Ця назва старіша за Русь, бо Русь зявилася лише в VIII. столітті, коли виказала себе походом на Сурож (Судак у Криму) з князем Бравлином коло 750—760 року, за 100 років до леґендарного Рурика. В літопису читаємо: „Поляне, іже нині зовомая Русь“, а раніш звалися лише Полянами. Велика давнина імени „Україна“ стала причиною труднощів у питанні про походження його, без сумніву словянське. Історична память не зоставила про це ні леґенди, ні згадки. Але ясно, що назву утворила з словянського матеріялу українська псіхологія.

Воскресити походження античної назви народу чи країни часто буває майже неможливим, коли давній час загладив память, спогади, свідоцтва й необхідні факти, та через труднощі установити, хто і де саме був творцем назви, чи хто, звідки, за яких обставин, для чого приніс її, коли саме, за яких умов життя, для чого, з яких причин, на основі яких прикмет і яка свідомість творила назву, які були тоді матеріяльні умови життя, звязки, оточення, впливи, потреби й примуси й т. д. Коли память про походження назви загубилася, а самопізнання й свідомість цікавляться й докопуються, то для задоволення потреби знати минувшину творилися часто леґенди, іноді дуже поетичні, влучні і в той самий час такі обманні, що приймаються за правду. Частіше ж подаються всякі здогади, і тільки наука старається своїми методами знайти істину. Що торкається фактів народньої творчости, то тут звичайно й традиції зостаються ще рідше, тому справа ще тяжча для вирішення. Велику ролю для дослідника, як ключ, тут повинна відограватн психологія народньої творчости. Все це річ складна, дуже небезпечна від помилок і часто навіть не вирішима через неможливість воскресити всі необхідні для того факти давньої минувшини і її таємниць. Найлегше дошукатися в тих випадках, коли творцями назв були Греки або коли творчість ішла в площині грецького культурного впливу чи грецької психології, або в гармонії з нею, бо грецьке думання, уява й творчість характеризуються надзвичайною конструктивністю, реальністю, звязками з природою й фактами дійсности. В українських питаннях давнини і воскресення минувшини треба брати на увагу, що на українську словянську стару культуру мали великий вплив Греки, Римляни,

Кельти з їх культурами. Культура Кельтів була під великим впливом грецької й римської культур. Взявши на увагу наукові факти, проф. М. Грушевський зробив цілком вірний висновок, що українська культура є західньо-европейська і стоїть у тісному звязку „з кельтською культурою Подунав'я", з культурою держави Мітридатів (себто, з мішаною грецькою культурою Боспорського царства коло Озівського й Чорного моря) та побережжя Понту й ін.[36]) З цим мусимо рахуватися і в розвідці про назву „Україна". Леґенд про походження цієї назви не маємо. А натомість нові часи тенденцій, псевдо-науки, політик і крутійств утворили цілу гору всяких баламуцтв, на які дослідник над іменем України мусить звернути увагу в передбаченні тої критики його висновків, яка ставить ціллю удержати позицію для інтересів, сторонніх науці й істині.

Стара творчість звичайно була простою, не заплутувалася в складні мудрування, була звязана з дійсністю реально й ішла в площі тих прикмет, які впадали в око всім і наочно та зрозуміло промовляли й відріжняли один предмет чи одне явище від другого. Це також мусимо мати на овиді, щоб не впасти в ту фантастичність здогадів, про яку ми подали в згадці про пояснення проф. Рудницького. Як треба приглядатися навіть до дрібязку, щоб уникнути помилки, може служити прикладом помилка грецького письменника XII. ст. фесалонікійського митрополита Євстафія в його „Комментарії до землеопису Діонісія" (другого віку по Хр.). Ми саме на це звертаємо увагу тому, що й дослідники назви „Україна" іґнорували другу форму цієї ж назви в тих самих джерелах пізнання й самі собі закрили шлях до істинного вирішення, не звернувши уваги всього на всього на одну початкову літеру „В", на форму „Вкраїна". Євстафій пише: „Скитами вони звуться або від *σκύτη* — шкір, в які зодягаються, або од *σκύζεσθαι* (сердитися), бо вони гнівливі, або від імени Скита, сина Геракла" (стїх 728). Ні одної з цих указівок ніяк неможна причепити спеціяльно до Скитів (у літоп. Скуфь). Що до *σκύτη*, то по-грецьки Скит — *Σκύθης* — з *θ*, а не з *τ*, та всі пастуші народи ходили в шкірах, і це не прикмета для Скитів. Геродот, переказуючи леґенду про походження Скитів, у частині про те, що їм упали з неба „плуг, ярмо, сокира й чаша", речі характеристичні для скитського побуту, слово „чаша" передав по-грецьки *φιάλη* цілком помилково. Скитська чаша мала широкий верх і узьке дно, а *φιάλη* — це чаша з ужчим верхом і широким дном, як раз навпаки. Така чаша, з широким верхом і узьким дном, по-грецьки зветься *σκύθος*, скуфь. Таку скитську чашу знайдено в Кульобській могилі на золотій бляшці, де два Скити п'ють на побратимство, згоду, договір побратимства. Чаші у Скитів робили з черепів убитих ворогів,

[36]) Проф. М. Грушевський, „На порозі Нової України", 1918, с. 19—21.

така чаша могла мати тільки форму широкої вгорі і узької внизу. Форма ця дала підставу й попівську камілавку на голову, шапочку, називати „скуфією". В скитському побуті чаша відогравала таку поширену і важливу ролю, що це впадало всім у вічі й було такою прикметою, що спричинилося до того, щоб і нарід з цією прикметою називати Скитами. Це назва, яку утворили й дали Греки Скитам, народові, що вживав таку чашу. Коли у Скита народжувався син, то чаша відогравала ролю в ритуалі. Коли Скит сватався, то молода питала, скільки в нього чаш. Він старався вбити ворога і зробити з його черепа чашу, яку оздоблювали й золотом. З такої чаші Скити пили й давали пити гостям. При утворенні договорів у таку чашу наливали напиток, накапували крови з уколотого пальця й пили, як завершення і зміцнення (ґарантію) договору. З такої чаші пили, творивши побратимство, як на Кульобській знахідці. Вояк такими чашами пишався на людях. Коли Скит умирав, то в могилу йому на той світ клали чашу, а то й кілька їх. Цілком природньо, що за цією прикметою Греки й прозвали нарід, який мав такий звичай з чашею, Скитами. Ця назва пішла від Греків для чужого їм народу за прикметою вжитку тим народом чаші з широким верхом, поширилася й вважається й досі за скитське, слово, а воно грецьке. І тому вчені й досі шукають пояснення цієї назви з інших мов цілком марно. Так не знайдуть його й ті, що шукають пояснення для назви „Україна" з московської мови від виразу „у края", ігноруючи форму „Вкраїна", що її ніяк не дасться вивести від „у края", а по-московські „в кра́я" сказати неможна.

У Греків і їх власне імя „Еллени", „Еллада" утворилася за прикметою, яка спеціяльно відноситься до грецької народности. Всі Греки живуть понад морем, моряки, мореплавці, ведуть морський торг. В грецькій мові маємо такі слова: *ἐλάτη* — ялина, сосна, корабель, весло вироби з ялини. Звертає увагу, що грецьке „еляте" в нас ялина — однозгучне. Грецьке *ἐλάω* жену, приводжу в рух, даю хід, їду, пливу. З того ж пня *Ἑλλάς* Еллада, Геллада, Греція також *Ἕλλην* і дорійське *Ἕλλαν* — Еллен, Геллен. З того ж пня *Ἑλληνίς* (*χῶρα*) — Греція, Еллада. З того ж джерела *Ἑλλησ-πόντος* — Грецьке море, Геллеспонт, море між Європою й Азією. З того ж пня й походження звертає увагу назва наших суден „лодь", лоді, а тако ж „оляді" — лоді, судна (напр., в Іпатіїв. літ. під 942, 1224 р.). Ясно, що назва „Еллени" утворилася й пішла за прикметою мореплавства Греків, як їх спеціяльности, й за постійною прикметою побуту грецького народу й Греції. Побачимо далі, що так утворилася і назва „Україна", „Україняне", „Українці" за спеціяльною прикметою також.

Назву „Римляни" й „Рим" не могли відшукати й утворили леґенду. Дочка царя Нумітора, весталка, согрішила з богом війни

Марсом, і від того в неї народилися близнята Ромул та Рем. Вигодувала їх вовчиця. З гуртом чабанів вони заснували місто Рим (Roma). Рем убив Ромула й назбірав собі злодіїв, волоцюг, розбишак, втікачів, з ними награбував від Сабінян дівчат та жінок, вони наплодили дітвори, всі помирилися з Сабінянами, змішалися з ними, і від цього пішов нарід на імя Римляни, Романи. Це леґенда. Але в них було й друге імя — „Квірини" — Populus Romanus Quritium, нарід Квіритів, Квіринів, за прикметою національної зброї — короткого спису, вкороченого коп'я; така зброя військова по-сабінськи зветься qiuris, квірис, як каже переказ, таку зброю носив Ромул. Таким чином, Римляни за прикметою військової зброї мали назву Квіритів, у перекладі на нашу мову назву — „Списів". В леґенді підкреслена дійсність — войовничість, вовча вдача, племінна мішанина римського народу.

Територію нинішньої Франції займали Кельти, які потім називалися також Галлами. Юлій Цезар пояснив (І. в. до Хр.), що Кельтами вони звуться у своїй мові, а „в нашій (римській, латинській) мові вони звуться „Galli" — це в перекладі означає „півні". В Кельтів був культ півня і за цією прикметою їх Римляни прозвали півнями. В перекладі на нашу мову назва народу — „Півні".

У Греків повно назв народів за характеристичними прикметами, які впадають в око. На українській території нинішній грецькі письменники, починаючи особливо з Геродота, який багато назв узяв від інших грецьких письменників, зазначені: Таври, Аґафірси, Неври, Андрофаґи, Меланхлени, Алазони, Калліпіди, Гелони, Вудіни, Савромати, Скити й ін. Деякі з цих назв не вимагають навіть розсліду, а зразу ж легко перекладаються на нашу мову: Таври — Бики, Аґафірси — носії палиць Діоніса, (пояс. Євстафія), Андрофаґи — Людоїди, Меланхлени — Чорножупанники, Калліпіди — Доброконники, Алазони — літописні „Бродники", Гіпомолги — Кобилодої й т. д. Звертаємо увагу на Гелонів. На нашу думку, всі грецькі назви в Полянській землі пішли від них, а як вони кровно злилися з тубільним українським населенням, то це вплинуло і на українську творчість щодо назв.

Найстаріші відомості про Україну та про назви її населення і зайнятих ними земель ми маємо від давніх грецьких поетів, народописців, істориків і географів. Багато відомостей нам зоставив Геродот (жив коло 484—425 р. перед Хр.). Його праця зветься: *Ἡροδότου τοῦ Ἁλικαρνησσῆος Ἱστορίων* (книга) — Історія Геродота Галікарнаського. З його опису скитська територія являла собою прибл. нинішню етнографічну Україну з формою чотирикутника, який займав просторінь з зах. на схід прибл. від річки Пруту по Дін і на південь по Чорне море, а північ виразно не означалася. Пануючим тут було племя Царських Скитів, а за ними і підлегла їм територія називалася Скитією, за територією ж і всі ріжноплемінні мешканці називалися Ски-

тами, мавши в той самий час і свої племінні назви. На думку археологів та істориків тут з заходу по Дніпро і на лівому його боці проживали також словяне — предки Українського народу. До них підмішувалися інші народності, особливо Греки й Кельти, а також і ті словяне з Придунайщини, що переселилися звідти згодом, як про це розповів Київськ. літопис і ін.

Перечисливши народи і вказавши, де вони сиділи, Геродот назвав нарід Будінів (Вудінів), русявий блакитноокий, приблизно на території Харківської, Полтавської, Чернігівської, Київської, Подільської, Волинської губ. до Полісся й Пінських багнищ. Межи Будінами оселилися Гелони, Греки, що вийшли з грецьких міст і пробралися до Будінів, найшвидче річкою Дністром. Вони збудували собі деревляну фортецію й город з назвою „Гелон". Проф. Надеждін на основі своїх почислень та вимірів прийшов на думку, чи не був це Київ.[37]) Геродот пише, що Гелони денаціоналізувалися, бо зливались з тубільним населенням. Вони балакали двома мовами — скитською і грецькою, але мішано. Шанували грецьких богів і святкували Діоніса через кожні два роки; мали храми, грецьких богів, творили жертвоприношення, але вливалися в тубільців і мішалися з ними. Так і Калліпіди були Греки мішані зо Скитами, напівгреки. Гелони були хліборобами, садоводами, огородниками, ловцями бобрів і ін. звірів.

Будіни жили з скотарства і міст не мали. Проти Дарія й Персів „царі" Гелонський, Будінський і Сарматський одностайно пообіцяли Скитам свою поміч. Деревляну фортецю Гелон з містом Перси спалили.[38])

Інші грецькі письменники, напр., Скілак із Каріянд, Скімн Хіоський (перед Р. Хр.), Діоніс (II. в.), Євстафій (XII. в.) також писали про Гелонів. Євстафій підкреслив, що вони споконвічні хлібороби. Для новіших часів Євстафій пише: „Гелони — Сарматська держава". Пригадаймо, що козацькі памятки називають нарід Український „народом Сарматським".[39]) Очевидно, за іменем побідника.

Виходить, що Гелони -- це осілі Греки в північно-захід. Україні, які змішувалися з місцевим населенням кровно й культурно, жили з хліборобства, садівництва, городництва і полювання на звіря, мали державну організацію на чолі з царем і свій політичний центр Гелон. По можливості старалися держатися грецької культури й мали вплив на тубільців такий, що Греки і Будінів називали Гелонами. За старих часів Гелони мусіли були

---

[37]) Надеждін, „Геродотова Скіфія", Зап. Одес. О-ва Ист. і Древ.", т. I, Одесса, 1844 стор. 93.

[38]) Геродот, „Історія", кн. IV, гол. 108, 109, 119, 123.

[39]) Євстафій, „Коментарії до землеопису Діонісія", гол. 302, 310. Самійло Величко, „Сказаніє о войні козацькій", т. I, Київ, 1926, вид. Україн. Акад. Наук, напр. с. 47 і ін.

бути народом вояцьким, бо інакше всидіти на однім місці, займатися хліборобством, садівництвом і огородництвом було б не можливим через навали кочовників. Гелони мусіли були бути на поготові до оборони, щоб захищати свою землю, гнати ворогів збройною силою. Зрозуміло, що до такої землі мусіла творитися і любов, і особливий звязок. Звіроловний промисел по лісах і болотах також вимагав сміливости, боротьби, войовничости. Очевидно, що Гелони, як Греки, давали грецькі топографічні назви довкола свого центру. За цією прикметою такою місцевістю для Гелонів з масою грецьких назв була лише Полянська земля. В трикутнику її маємо старі назви: Канів, Халеп'я, Трипілля, Китаїв, Василів, і в леґенді про походження Києва персоніфіковані назви: Київ, Скавика (Щекавиця), Хоревиця, Либедь, Дир, Аскольд. Всі ці слова ми знайшли в грецькій мові, а деякі являють собою двійчаки назв із Греції. Всі вони мають прикметою грецьку конструктивність і відповідають природній дійсності. Доклад на цю тему, читаний мною в науковому зібранні, готовий до друку, тому тут ближче спинятися не будемо, тільки підкреслимо потрібне. Звертає на себе увагу й той факт, що літописець дав населенню Полянського трикутника особливо вигідну характеристику в порівнянні з Северянами, Древлянами й ін. словянами. Це вказує на домішку до місцевих словян у Київщині людей вищої культури і вплив її. Судячи з назв, цією домішковою були Греки. Мішаючися з тубільцями, вони принесли їм і простоту, і конструктивність творчости. З яким захопленням Геродот розповідає про Скитів Анахарсіса і Скіла, що перейняли собі звичаї і культуру Греків. Скіла навчила грецької мови й грамоти його мати — грекиня. Він і за жінку взяв собі грекиню.[40]) І от, Греків не стало в Київщині вже з тисячу років, а їх назви зосталися й живуть, як українські. Держаться тому, що вони в гармонії з словянською українською психологією творчости, вихованою грецьким впливом. Тому вони припали до душі і якось навіть не помічається, що ці назви є грецькими, а не нашими.

Для нашого Канева (Канова) маємо старого грецького двійчака в гірлі річки Нілу, де грецький сторожевий пункт називався *Κανῶβος* — Кановос.[41]) Наше Халеп'я біля Києва — це з грецького *χαλεπά* — халепа, лихо, біда. Не дурно археологи знайшли тут при розкопках багато боєвої зброї. Трипілля під Києвом — маємо таку назву вже до Р. Хр. на Малоазійському березі Чорного моря для грецького міста Тріполіс з грецького *τρεῖς πόλεις* — три городи, три укріплення.[42]) Для Китаєва під Києвом маємо двійчака в Криму поруч з Теодосією за багато років перед Р. Хр., а саме по-грецьки *Κύταια*, що в пере-

[40]) Геродот, Історія, кн. IV, гол. 76—80.

[41]) Страбон, Географія, кн. II, гол. 1, § 18.

[42]) Путцгерс, Історич. Атл., нім., Відень 1910 р., третя мапа.

кладі означає затоку води під гору в кут, наче в печеру.[43]) Так і Василів є назвою грецького походження. Персоніфікації в леґенді про походження Києва всі грецькі. Для леґенди про перевізника через Дніпро Кия використано історичний переказ, що його розповів і Геродот, як Дарій, цар перський, наказав знищити ґа собою переправу через Дунай, перейшовши на територію Скитів. Мітіленський стратег, лесбієць Кой, Кий, по-грецьки *Κώης*, переконав Дарія відкликати наказ і не руйнувати переправи на Дунаї, бо вона може придатися для переправи війська назад. Дарій послухав і цією переправою урятувався, тікаючи з військом із Скитії так, що покинув частину війська і скот. Ось цього перевізника Кия через Дунай і взято для леґенди та зроблено перевізником через Дніпро.[44]) В другій леґенді про походження Києва фігурують брати Кий, Щек, Хорів, сестра Либедь, далі Дир і Аскольд. Це персоніфікація топографії Києва, для чого взято грецькі слова, відповідні або природі, або призначенню місцевости. Київ, Кияне — з грецького *Κυανέος* — темносиній, страшний, грізний (скелі, така місцевість). Як підїздити Дніпром до Києва, то Київська гора, вкрита темносинім сосновим і дубовим лісом, робить враження чогось похмурого, грізного, страшного. За давніх часів тут був „бір і ліс велик", де водилася сила-силенна всякого звір'я. Такими страшними були скелі на Чорному морі коло Малоазійського берега і Боспору, а звалися вони *Κυανέαι πέτραι* або Сімплігадськими скелями; їх уважали за блукаючі й погибельні для суден. На східньому побережжі Чорного моря буйна річка Ріон звалася *Κύανεος* — таке було її імя у давніх грецьких географів. В Чехії, на Мораві, за цією же прикметою, є старе місто Київ, колись, видимо, грецька факторія.[45]) Скавика, у словянській вимові Щекавиця, від грец. *σκάφος* — яр, провалля, яма, заглибина, Так воно й сьогодні — тут яр, провалля. Хорів — з грецьк. *χωρίον* — укріплене місце на боці, збоку, фортеця. Так воно й було в цім місці. А сестра Либедь — це від грец. *λιβάδιον* — в перекладі на нашу мову: л е в а д а, луг, низина. І сьогодні Либедь у Києві така. У Греків *β* = б і в. В Києві існує Дирова могила, і далеко від неї Аскольдова. Промишляли Кияни — Поляни, за свідоцтвом літопису, ловом звірів і торгом вичиненими з них шкірами. Шкірки були такою цінністю, як гроші, і тому й грошові одиниці — куна, білка. Очевидно, що було місце, де цінні шкірки

---

[43]) Скілак з Каріянд, Опис, 68. У В. Латышева „Scythica et Caucasica", т. I, греческіе писатели, вип. I. СПБ. 1893, с. 84.

[44]) Геродот, Історія, IV, 97, 98, 136.

[45]) Ми тут не даємо більших пояснень, бо це зайняло-б багато місця, Це ми зробили в спеціяльній розвідці. Назву цю дуже часто зустрічаємо у грец. письм.: у Геродота, Іст., кн. IV, 85, 89, у Скімна Хіосського, 820, у Страбона, кн. I, г. 2, § 9-10, кн. II, г. 1, § 18, у Діоніса, у Євстафія, г. 311, у Флавія Арріяна, § 37, у Кл. Птоломея, кн. III, г. IX.

здирали спеціялісти, вичиняли і віддавали князеві готовими, як гроші. По-грецьки здираю, деру шкіру — *δείρω, δέρω* — деру, здираю. А вичинена шкірка, готова на вжиток — *ἀσκός*, свято готових зібраних шкір, свято шкір з вином і випивок та „веселія“ — по гр. *ἀσκώλια* — асколіа: в персоніфікації леґенди — Аскольд і Дир, два боярини, у яких сполучена операція здирання, виріб, склад шкір на продаж. Ними представлений монетний двір князя, як Хорівом оборонна фортеця на горі.

Проф. В. Данилевич подав критичну зводку археологічних даних про Київщину і наукові висновки з невеликого поки що археологічного обслідування України. Київщиною він назвав землю Полян і Древлян, а дані археологічні він взяв з палеолітичних, неолітичних і пізніших часів. Результати такі. Спільність археольог. знахідок у Києві й Каневі вказує, що тут жили ті самі люди. В північ. частині Київщини знайдено знаряддя здебільш звіроловного населення, а в південній — бойову зброю вояків. У Халепї й Трипіллі знайдено військову зброю — вказівка на вояків. Люд осілий, примушений боронити себе, землю, своє добро, свої родини від напасників. Похоронні обряди і антропологічні дані вказують, що автохтонне населення Київщини словянське, українське, з домішкою чужинців. Геометрична орнаментика на посуді вкраїнська. Фінської орнаментики (звіринної) тут немає. Значить — московської народности тут не було. Похоронний обряд і археологічні та антропологічні дані показують, що Українці в Київщині, та й взагалі в Зах. Україні є автохтонним населенням, тубільцями, а Фінів-Москвинів тут не було. Українці та Москвини чужі один одному народи. Західня Україна — є частиною правітчини й словянського Українського племени з часів неоліту. Тут же маємо також археологічні покажчики давньої грецької культури. Традиція знахідок свідчить, що тут жив нарід той самий, бо традиція одна.[46])

Візантійський історик Прокопій у працях 550—554 р. і інші розповіли, що Анти жили в Україні вже в III. в. і що вони нарід одноплемінний з словянами, а прийшли з Серед. Подунав'я і ширилися за Дніпро по Озівське море. Жили вони в сусідстві з Словянами, мова у них спільна з ними, побут і вірування однакові, лад також один — вічевий, демократичний, але це два ріжні народи. В VI. в. вони посварилися межи собою, счинилася війна і в ній Словяне побили Антів, а їх Йордан називав найхоробрішими зпоміж Словян. Анти творили договори з Римлянами окремо від Словян. А наїзди на Іллірію, Тракію, Македонію, Грецію, Херсонес і країни Римської імперії робили спільно. Анти були в близьких стиках з Візантією і служили в військах імператорів, як потім служила Русь.

---

[46]) Проф. Василь Данилевич, „Археологічна минувшина Київщини“, Збірн. Іст. Філ. Від., Україн. Акад. Наук, Київ, 1925.

Грек Маврикій у військовому трактаті кінця VI. в. підкреслив, що Словяне й Анти свободолюбні й не піддаються рабству й пануванню над ними.

Готський письменник Иордан (Іорнанд) 551 р. писав, що Анти, Венети і Словени походять з одного племени. Анти прийшли в Україну з Серед. Подунав'я. На Вкраїні коло 375 р. Остготський кн. Вінітар напав на Антів і розбив їх, а їх кн. Боза (Бооза, Буса), його синів і 70 старшин повісив. З Антів узяв великий окуп золотом. Але в початку VII. в. імя Антів цілком заникло. Очевидно, нарід не зник — Анти або цілком злилися з Українськими Словянами в антропологічну цілість, або ж сполучилися с Руссю, що була того ж кельтського походження з Галії, як і Анти, і прийшла на Вкраїну також з Подунав'я, тільки пізніш. Словянившися на Подунав'ї, Кельти, вже мішані з Словянами в великій мірі, ще більше словянилися в Україні, куди принесли Українським Словянам здобутки своєї кельтської культури. Франц. антрополог Фуйе недурно називає Українців „правдивими Кельто-Словянами".[47]) Археологія свідчить, що Кельти були на українській етнографічній території вже до Р. Хр.

---

[47]) Про Антів є велика література. Назвемо тут доступніше. „Труды В. Г. Васильевскаго", т. I, вид. Акад. Наук, СПБ., 1908, 124—125; Проф. М. Грушевський, „Історія України-Руси", т. I, Київ, 1913 р., 172—182; А. А. Шахматов, „Древнейшія судьбы Русскаго Племени", Петроград, 1919, с. 7—14. У них подано й літературу. Ми зробимо тут кілька виписок і зауважень. Иордан пише так: Sclaveni a civitate Novietunensi et lacu qui appellatur Mursianus usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur: hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum. (Василевський, с. 125). В перекладі: Словяне проживають од міста Новіодуну і Мурзіянського озера аж по Дністер і на північ по Віслу: вони болота й ліси мають за держави. Анти ж, які з них найвідважніші, де Чорне море завертає, ширяться від Дністра по Дніпро. Тут підкреслено, що Анти fortissimi — найвідважніші, найхоробріші з усіх словян, а також, що проживають вони по р. Дніпро. Мурза було місто при вливі р. Драви в Дунай, а на Півд. Схід коло р. Сави місто Новіодун, де були Кельти. В Галлії Кельти мали аж пять Новіодунів. В Галлії ж на заході її в середній частині Венети і Анти. Ясно, що це кельтські назви. (Див. істор. атлас Путцгерса, мапи 9, 10, 12). Про те, що Анти на Україні назва кельтська, див. у Акад. Хв. Корша, в Філолог. Збір. памяти К. Михальчука, Київ, 1915 р., в статті „Спробунок вияснити етімологично деякі українські слова", с. 22., а також у Шахматова в „Дрен. судь. Рус. пл." (1919 р.), с. 11, прим. Король чи князь Антів, повішений Вінітаром, звався Боз, Бус — це імя кельтське — в IX. ст. герцог Прованський називався Бозо, Боз, потім він став королем Бургундським (Шахматов, там же, прим. на стор. 10). Про те, що Русь походила з Кельтів, з Провансалю в Галлії, нині Франції, див. мою працю: „Звідкіля походить Русь", Прага, 1929 р. Анти, злившись з словянами й послав'янившись на Серед. Подунав'ї, дали цій групі словян своє імя Антів, такими вони пішли й прийшли в Україну. Звідти ж у VIII. ст. прийшли й кельти Русини, Русь, значно послав'янені. Побідивши Полян, вони накинили їм своє кельтське імя Руси, як політичне імя побідника. Перш за все Русь, зустрівши мішаних одноплемінників Антів, сполучилася з ними і надала їм своє імя Руси, через що імя Антів зникло. В „Слові о Полку Ігоревім",

Ми згадуємо лише про головніші домішки і впливи. На Вкраїні вже в часи походу Дарія підмішувалися до тубільців Греки-переселенці, насамперед — Гелони. В цім процесі гору взяла словянська стихія. Мішане населення було осіле, хліборобське, войовниче, бо мусіло бути завше при зброї й на сторожі для оборони. Красномовно це описав Діон Хрізостом в I/II в.[48]) Тоді як словяне-тубільці перейняли собі грецькі назви місцевостей і осідків, Греки засвоїли від українських словян мову і розпливлися в словянській стихії, зоставивши для історії память своїми назвами, що живуть і досі. Кельти, запанувавши над українськими річками, переїменували їх з грецьких на свої назви.[49]) Назви ж Канев, Халепа, Трипіль, Китаїв, Київ, Хорів, Либедь — грецькі, живуть і досі, а в історичному змістові звязані з поняттям про небезпеки, військові чи взагалі бойові наступні чи оборонні акції, виступи. Тут знайдено багато бойового знаряддя людей військових, войовників. Саме ловецтво за давніх часів було свого роду війною, тому також мусіло творити войовничу психологію й творчість. З поучення Володимера Мономаха дітям, внесеного в Лавр. літ. під 1096 р., маємо дуже багато для уяви про життя, війни й лови того часу. Кн. Володимер радить дітям своїм завше бути готовими до війни й каже: „оружжя не знімайте з себе". Про лови каже: „... со отцем своїм ловив єсм всякий звір. А се в Чернигові діяв єсм: конь диких своїми руками звязав єсм в пущах 30, а крім того ... імал єсм своїми руками тіж дикі коні, два тури метали мене на рогах з конем, олень мене бив, а лосі — один топтав ногами, а другий бив рогами, кабан мені на бедрі меч відтяв, медвідь біля коліна вкусив, лютий звір скочив на мене й повалив зо мною

памятці 1187 року, розповідається, що „Готськия краснія діви воспіша на брезі синему морю, звонячи Руским златом: поють время Бусово". Таким чином антське золото, взяте Готами з Вінітаром у IV. ст. після побіди над Антами і їх кн. Бозом, Бусом, названо в „Слові о Пол. Іг." золотом руським. Очевидно, була в XII. ст. традиція на Вкраїні про одноплемінність Антів та Руси і про злиття Антів з Руссю, через що й золото антське названо руським, бо однаково воно кельтське, взяте Готами від пославянених Кельтів. З України Анти ходили в Візантію групами на службу так само, як потім Русь, наче продовжуючи традицію, ходила на службу до візантійських імператорів. Візантійський імператор Юстініян, приборкавши Антів, додав до свого титулу *'Αντικός* — імператор Антський. В передмові до збірника законів під назвою „Інституції Юстініяна" імператор пише, що він видав їх і для Готів, Аланів та Антів, себто, для населення України середини VI. століття. Свідоцтво чинности на Вкраїні Римського права. Нарешті, що Русь була походженням з Кельтів-Галлів, свідчить і лист Папи Іоанна XXII. з р. 1320 в Київ до свого уповноваженого Генриха, де про Київську Русь сказано, що раніш вона називался Галатами, Галлами. (К. Подільський, „Дзвони", Львів, 1935, ч. 10, с. 469—470, „Новий документ до висвітлення української історії".

[48]) В. В. Латишев, „Грецькі письменники", т. I, в. 1, СПБ., 1893, с. 171—176.

[49]) С. Шелухин, „Хто й коли переїменував грецькі назви укр. річок на латино-кельтські", „Дзвони", 1934, ч. 12, с. 557—563.

коня, і з коня багато разів падав, двічі розбив собі голову, і руки, і ноги собі ушкодив, не бережучи свого життя і не щадивши своєї голови на війні і на ловах, ніч і день, по теплу й по холоду, не даючи собі покою... Не бійтеся смерти ні на раті (війні), ні от звіра". За небезпекою для життя він трактує лови нарівні з війною. Тодішня зброя була не багато краща від озброєння звірів природою. Носити при собі незмінно зброю — це й думання робити нерозлучним з призначенням її. В київських договорах з Греками 911, 945, 971 Кияни клянуться своїми мечами і зброєю. Душа киянина так звязана з військовим ділом, що печенізький князь у 969 р., щоб зробити приємність воєводі Претичеві, подарував йому шаблю, стріли, а Претич віддячив йому подарунком броні, щита, меча. Греки, щоб прихилити до себе кн. Святослава в 971 р., послали йому в дарунок „мечь і іно оружіє", він прийняв і „нача любити й хвалити". Навіть думали військовими термінами. Коли кн. Володимер почав обстроюватися городами, то літописець не пише, що князь заселив той город, а каже, що він „нарубав" собі людей для залюднення городу. Тому в Київс. літ. під 988 р. читаємо: „І нача нарубати мужі лутші от Словен і от Крівіч... і от сих насели і гради". Це переселення в городи коло Києва. Або під 992 р. читаємо: „Володимер заложи град Біл і наруби в нь от иніх град і много людей сведе в онь". Київська земля так була перейнята духом бойовим, військовим, що Константин Порфірогенет (905—959) в праці про „Управу держави" не називає Див *Πόλις* — поліс, город, місто, а пише: *„τὸ κάστρον τὸ Κιοάβα"*, а це *κάστρον* взяте з латині од римського castrum — каструм — фортеця, замок, військовий осередок, місто, де стоїть військо; castra(orum) — стан війська, лагер, шанці, окопи, військові шатра, касарні.

Ще до появи Руси в Києві, коли Козари, знайшовши Полян „на горах у лісах", сказали їм платити данину, то (за літописом) „сдумавше же Поляне і вдавша от дима меч". Козари понесли князеві своєму й почули: „Не добра дань — у них оружжє обоюдогостре — мечі, вони мають мати дань і на нас і на іних странах".[50]) Поляни також нарід войовничий.

За влучним виразом кн. Вяземського: „Язик є сповіддю народа, в нім чується його природа, його душа і побут рідний". В цій площі і беручи на увагу архаїчну простоту, треба шукати і вияснення назви „Поле", „Поляни", і чому ця назва далі київського трикутника не поширилося, а з кінцем X. ст. зникла, хоч Полянська земля з Києвом для завойованих і „примучених" земель стала осередком і політичним центром, і чому народня назва „Україна" покрила собою назви Полянською, Древлянською, Северянською, Велинською, Галицькою землями — взагалі етнографічну територію українського словянського племени,

[50]) Іпат. л., 1923, с. 12—13, Лавр. літ., 1926, с. 16.

як назва соборна. Русь була лише політичною назвою для цього племени і ширилася тільки на завойовані частини України.

Коли саме появилася назва „Поле", „Поляни", „Київ", „Кияни" — ми не знаємо. В писемних памятках ці назви вжито без означення часу появи їх, але раніше, як назви „Русь" і „Україна". В Київс. літоп. появу Руси відмічено початком царювання в Візантії Михаїла — 852 роком.[51])

В Київському літоп. після леґенди про Кия, Щека, Хоріва, Либедь і заснування ними города та назви його за Києм — „Київ" сказано: „Бяше около города ліс і бор велик і бяху ловяще звірь, бяхуть бо мудрі і смислені і наріцахуся Поляне, от ніх же суть (звуться) Поляне Кияне і до сего дне".[52]) Поляни жили „в лісі на горах над річкою Дніпром".[53]) А початок назви „Руская земля" літопис відносить до початку царювання в Візантії Михаїла (852 р.).[54]) Про попереднє літопис під 898 роком каже: „Поляне, яже ннні зовомая Русь".[55]) Злиття Руси з Полянами, одначе, тоді ще не було, бо в переліку війська кн. Ігоря в 944 р. Поляни і Русь показані окремо.[56]) Літопис каже, що назва „Русь" пішла від захід.-европ. чужинців — „от варяг бо прозвашася Русью, а первіше біша Словіне". Так і Полянами звалися, а „словінська річ була, Полянами ж прозвашася, занеже в полі сидяху, язик словінський був їм єдин".[57]) Про Древлян в літоп. сказано про їх головне заняття, хоч вони й живуть в лісистій місцевості, що вони „ділають ниви своя і землю свою".[58])

З цитованих місць літопису виходить: 1) що Поляни жили, над річкою Дніпром на Київських горах у лісі й великому бору, де полювали на звіри („ловяще звірь") і тому називалися „Поляне", від чого й пішла назва „Поляне Кияне"; їх осідок на горах і в лісі та великому бору названо „полем" — „в полі сідяху"; 2) що „полем" в літопису названо гори, ліс і бір великий, де населення полює на звірів („ловяще звір"), промишляє ловами: 3) що Древляне, живучи в лісистій місцевості, через що й звуться Древлянами, мають головним зайняттям хліборобство, обробку поля, нив, землі („ділають ниви своя і землю свою"), але вони не звуться „Полянами"; на їх території княгиня Ольга установила собі в прибуток, як данину їй, „становища ея і ловища ея".[59]) Підкреслюємо в цитатах вираз

---

[51]) Іпатіїв. літ., Петроград, 1923, вип. I, вид. 3, с. 13, запис під 852 роком. Лавр. л., Ленінград, 1926, с. 17.

[52]) Іпат. л. с. 8.

[53]) Іпат. л. с. 13.

[54]) Іпат. л. с. 13.

[55]) Іпат. стор. 19, під 898 р.

[56]) Іпат. л. ст. 36, Лавр. л. ст. 44, під 944 р.

[57]) Іпат. л., стор. 21—22, зап. під 898 роком.

[58]) Іпат. л. с. 48, запис під 946 р.

[59]) Іпат. л., під 946 р., стор. 49.

„от ніх же суть Поляне Кияне і до сего дне“ і сполучення з цим вказівки на проживання на горах, вкритих лісом і бором великим, де ці мешканці „ловяще звірь“, полюють, мають лови, тому „Поляне“. Є звістки про існування „Дніпрового городу“, опис якого цілком відповідає Києву, тому учені думають, що так звався Київ. Але ж цей самий город у людей назву мав також „Темнний ліс“, „Темна Діброва“,[60]) по грецькому ж „темний“, темносиній, як ліс дубовий та сосновий на Київській горі, *κυάνεος* — кюанеос, кіанеос, кианеос, що означає тако ж: сумочний, страшний, небезпечний. Ми вже вказали, що назва „Київ“ — на основі цієї природньої прикмети — грецька. За таку саму грецьку вважаємо і назву „Поле“, „Поляни“. *Πολέω* — (полео) значить живу, кручуся, рухаюся, промишляю, здобуваю, шукаю здобичі, а робити це в лісі — значить: шукати й ловити звірів. *Πολεμέω* (полемео) значить: нападати, боротися, вести боротьбу, воювати. *Πόλος* (польос) — необроблена земля. В літопису слово „поле“ вживається в кількох значіннях, звязаних з грецьким словом. В 968 р. Святослав „прогна Печеніги в поле“ — в степ; в 1103 р. князі в поході на Половців, дійшовши „ниже порог“, од р. Дніпра „ідоша в поле 4 дні“, і тут, у степу, був бій; у 1034 р., коли Печеніги „оступили“ Київ, кн. Ярослав „виступі із града, ісполчі дружину... і соступіша (з Печенігами) на місці, де стоїть нині св. Софія, бі бо тоді поле вні града і бі січа зла“, — тут „поле“ — це місце бою, де йшов бій військ, а не степ. В. 1020 р. Ярослав після побіди над Святославом біля річки Альти з „поля“ бою „прішед сіде в Києві, утер піт с дружиною своєю, показав побіду і труд велик“.[61]) Полем називалося за старих часів також місце судового герцю. Поняття „поле“ звязано завше з землею, на якій іде боротьба з природою, з ворогами, військова битва, бій, війна, і яка вимагає від людей зусилля, рухатися, крутитися, вивертатися, перемагати труднощі, „напасті ратнії“, битися, одолівати, перемагати, стільки витрачати сил і нести такий „труд велик“, що треба „утерати піт“. Це все в звязку з землею міститься в слові *πολέω* (полео), яке означає: живу, кручуся, стараюся, рухаюсь, існую, здобуваю, промишляю, населяю. Для цього потрібна зброя, вживається „оружіє“, меч, яким рубають, січуть, крають, сокира й т. ін. Тому, замісць „переселив людей“, казали „нарубав“. В термінології, звязаній з землею, жила психологія фізичних намагань, примусу й зусиль, боротьби, війни, боїв, праці, поту, „ізсікання“, січі, рубання. Проф. Максимович писав: „Південно Руська Полянська земля чи поля Дніпрянські називалися Україною, тим імям, яке в Південно-Руській мові означало те саме,

[60]) Про „Темний ліс“ — див. у проф. М. Грушевського „Історія України-Руси“, т. I, 1913 р., с. 545.

[61]) Іпат. літ. 968 р., с. 56; 1103 р., с. 250—253; 1034 р. с. 137; 1020 р., с. 130-132 Лавр. літ. 968 р., с. 267; Лавр. 1036 р., с. 147; 1919 р., с. 141-142.

що й поле". В своїх працях він часто вживає вираз: „Кієвская Русская земля или Украина".[62]) Вказавши на звязок цих назв і їх споріднення, Максимович, на жаль, не проаналізував глибше значіння терміну „поле", тоді вираз „те саме, що й поле" мав би поправку, яка помогла б повному висвітленню правди, до якої він так близько підійшов. Виявилася б прикмета для назви „Поле" — гори, лісу і бору великого, де „ловяху звірь", роблять „лови", полюють на звіра. Назва „Україна" ширша, але ідею аналогії й спільности подав Максимович перший.

Русь, використовуючи Полян, робила завойовання. Вона могла і Полянську землю, і завойовання називати політичним іменем завойовника „Русь" і робила це. Але імя Руси для населення промовляло лише як імя насильника, поработителя, розбійника. Добровільно такої назви собі не приймають. Походи Руси на Сурож і Амастру були розбійничі. Похід на Сурож був за 100 років до леґендарного Рурика. Можливо, що тому благочестивий літописець і не згадав про це, бо і в Сурожі, і в Амастрі Русь грабувала християнські святині й лютувала. В Царгороді вона таке виробляла, що патріярх Фотій у посланії 860 року схарактеризував Русь розбійничим страховищем для людей, що допускається нелюдських жорстокостей і катувань. Вона приносила своїм ідолам в жертву людей. Під 941 р., розповідаючи про похід кн. Ігоря на Царгород за добиччю, літ. пише, що Ігор, висадившись з Руссю на беріг, виявив неїмовірну жорстокість до населення. Русь ловила людей, розтинала, вбивала „гвозди желізни посеред голов", палила церкви і забірала собі все цінне. При переліку вояків кн. Ігоря в поході на Царгород в 944 році Русь і Поляни названі окремо. Це через 200 років після появи Руси на Вкраїні і походу її ва Сурож у Крим. А хижацтво й жорстокість Ігоря та Ольги над Древлянами в 945 р.[63]) І ми не знаємо симпатій народу до назви „Русь". Це імя побідника й поработителя, чуже, не могло бути для Українського словянського населення принадним. Прославляли його ті, що мали вигоди від панування Руси над народом і самі панували — вища кляса, бояри, дружина, духовенство. Так це виявило себе рішуче і в 1917 році на Вкраїні. Нарід мав своє стародавнє словянське імя для себе й свого краю, соборне для всього племени і вживав його. Воно мало свої спеціяльні прикмети, якими відріжнявся носій його від інших. Ці прикмети були тієї самої військової, бойової психології, що й для назви „Поле", але відносилися не тільки до гір, лісу, бору, ловів, а охоплювали більш ріжноманітну територію з населенням. Назва „Поле" не могла поширитися на Древлян чи Северян, — у них не та природа, а назва звязана з нею, та поширення викликало б перечення, бо

[62]) Максимович, „Собр. Соч.", т. III, стор. 365 і далі.
[63]) Іпат. л., 941 р., с. 35; 944 р., с. 36; 945 р., с. 44—49.

справді, з якої б речі накидалося ім'я Полян Древлянам! Це зачіпало б самолюбство, прийнято було б за пониження і не відповідало б прикметам місцевости (рівнина) і зайняттю населення. Літопис свідчить, що до появи Руси Поляни, Древляни й Северяни жили мирно межи собою. Таким іменем, що мирило всіх на племінній, етнографічній словянській території, було лише одно: словянське соборницьке ім'я „Україна", „Вкраїна", а для населення „Українъяни", в новішій формі „Українці", од слова „вкраїна", „украіна", „краіна".

Наскільки переіменування за старих часів, бувши звязані з нищенням традиції, були справою тяжкою, може бути прикладом спроба Кельтів-Галлів переіменувати Київ на Самбат. Це їм не повелося, хоч свою назву вони утворили також на основі прикмет. Про це в окремій праці моїй про Київ.

II.

СЛОВО
„краіна", „вкраіна", „украіна".

Ми вже зазначили, що назва: „Краіна", „Вкраіна", й „Украіна" походить од слів „краіна — вкраіна — украіна" так само, як од слова „поле" утворилася назва „Поле" і для населення „Поляни". Всі три назви „Краіна — Вкраіна й Украіна" ми читаємо в Іпатіївському літопису й маємо у вжитку Українського народу в його живій і писемній мові. В Іпат. літоп. під 1187 роком читаємо — Украіна; під 1189 р. — Украіна, а в Єрмолаївському сп. — Краіна; під 1213 р. — Украіна; під 1268 р. — Українъяни; під 1280 р. — Вкраіна, а в Єрмолаївс. та Хлебниковському списках — Украіна; нарешті, під 1282 р. — Вкраіниця.[64])

Наведені слова й назви — Краіна — Вкраіна і Украіна — у вжитку є синонімами, а Вкраіна і Украіна в літопису і в живій мові є ще й одним словом у двох формах, у яких початкові У і В заміщають одно одне і замінюються одно одним без зміни змісту й значіння слова, а тільки з вимог музичности мови. Ця взаїмна заміна початкових У і В без зміни змісту й значіння слова є характеристичною особливістю української мови і свідчить про українське походження слова й назви „Україна" і „Вкраіна". Таким чином, усі три слова й назви, як і форми іх, одного словянського і українського походження, Цілком очевидно, що слова — край, краіна, вкраіна, украіна — і назви від них мають один спільний для них пень, що ним є старословянське слово „кра". Цей пень „кра" творить психологічну основу

[64]) Іпатіївс. літ., вид Археографич. Комісією, т. II, С. Петербург, 1908 р., стор. 653, 663, додат. с. 53, с. 732, 864, 881, прим 24, дод. с. 76, 889, дод. с. 77.

слова й назви, єдність походження і солідарну цілість. Вищенаведений вжиток указує на три форми того самого слова, а від його й назви: Країна, Вкраїна, Україна.

Я не філолог і пишу в цій царині тільки те, що не вимагає бути спеціялістом філологом і задовольняється цілком тільки використанням експертиз, як це вимагається від юристів. Ми не йдемо далі обовязкового для кожної освіченої людини, проконтролювали себе через обмін думок з філологами й гадаємо, що далі тему повинні розробити українські філологи й історики, бо вони й досі над цим спеціяльно не працювали. Свіжим доказом може бути блудне пояснення, надруковане про назву „Україна" у львівській Українській Заг. Енциклопедії, названій безпідставно й зарозуміло „Книгою Знання", „Нарис Історії України", виданий Україн. Наук. Інститутом у Варшаві, і т. ін. література, що легковаженням теми наробила величезних прикростей і шкод.

Київський літописець у початок своєї хроніки вніс відомості з грецької хроніки Георгія Амартола і навів з неї часто дослівний текст Амартола в перекладі з грецького оригіналу на стару словяно-київську книжницьку мову. Саму хроніку Амартола було також перекладено коло X-XI. століття на тодішню київську словяно-українську мову, з ужитком перекладчиком чи редактором українського словесного матеріялу. Студії над словесним матеріялом оригіналу й перекладу виявили, що переклад роблено добрим знавцем обидвох мов слово за словом грецького оригіналу і що автор при перекладі вживав ріжні синоніми й українські народні слова, які існують і сьогодні в українській живій мові, як словесній, так і літературній. Тому цей матеріял полегшує дослідникам розібратися в київській словяно-українській термінології і відшукати значіння словянських і українських архаїзмів з допомогою грецького тексту та його грецьких термінів і грецького словесного матеріялу.

Ми вибрали тільки те, що відноситься до нашої теми, використавши учених філологів, як експертів.

Насамперед звертаємо увагу, що Амартолове слово *τμῆμα* (тмема, тміма) перекладено старословянським словом кра і разділеніє та що Амартолове *ἀκρωτηριάζειν* перекладено в ріжних місцях словами: КРАЯТИ, УСІКНУТИ, ОБРУБИТИ. Амартолове *ἐκκόπτειν* перекладено: УСІКНУТИ, ОБРУБИТИ, УТЯТИ в ріжних місцях, а *ἀποτέμνειν* перекладено: УТЯТИ, УРІЗАТИ, УСІКНУТИ.[65])

[65]) В. М. Истрин: „Книгы Временьныя и Образныя Георгия Мниха", Хроника Георгия Амартола в древнем Славянорусском переводе. Текст, исследование и словарь. Т. III, Греческо-словянский и словяно-греческий словари. Ленинград, издательство Академии Наук СССР. 1930. Наведені слова взято з словника Георгія Амартола і Перекладу, у Істріна стор. 183, 10, 63, 30, 251 (КРА), 251 (КРАЯТИ), 340 (УСІКНУТИ), 341 (УТЯТИ), 274 (ОБРУБИТИ) 339 (УРІЗАТИ) — *κόπτειν, τέμνειν, ἀποτέμνειν.*

Слово *τμῆμα* походить од *τέμνω, τάμνω*, і означає: одрізок, шматок, одрізаний, одкраяний, вкраяний окремий шматок землі, уділ, що передається й словом *τέμενος* од того ж *τέμνω*.[66])

Констатуємо факт: у старій київській мові, як живій, так і літературній, вживано українських народніх слів: краяти, усікнути, обрубити, урізати, утяти, а також — старослов'янського слова „КРА" — одрізок, одрізаний шматок землі, вкраяний окремий шмат землі, уділ, самостійна земля.

Академик Істрін у згоді з Акад. П. А. Лавровим пише: „кра" — тому, що це слово зустрічається в староруських памятках, напр., в Літопису, то це доказує, що в руській літературній мові XI. ст. воно було добре відомим; „краяти" — отрєзать: україн. „краяти" і „кравець", русск. „кроить" (рєзать), і словінське krajat з тим самим значінням вказує на спільнословянський вжиток слова".[67]) Ми до цього додамо, що і в чеській мові того ж самого значіння слово krájeti — краяти, різати, звідси kraj — край, страна, krajina — страна, окрема земля, окрема територія, krajan — земляк.

По-грецьки: *τέμνω, τμήγω, τάμνω* означає — краю, січу, рубаю, розрізую на шматки, і *τέμενος* — одруб, одрізаний шматок землі, уділ, звідси маємо й значіння *τμῆμα* — того самого походження — кра, край, вкраїна, україна — окрема одсічена, одрубана, одрізана, одкраяна, вкраяна, украяна, відділена в самостійне посідання земля. І сьогодні „вийти на одруби" означає виділитися з спільного володіння землею на окремий участок її з індивідуальним володінням тим шматком чи участком землі. Ясно, що назва „Україна" боєвого походження.

В перекладі з Амартола вжито слова: „кра", „краяти" й синоніми з „краяти" — „сікти", „усікти", „усікнути", „урізати" з ненаголошеним „у" в початку слов. А в українській мові ненаголошене „у" в початку слова — з вимог музичности — переходить на „в", вони — „у" і „в" — взаїмно замінюють одно одне з вимог музичности, не міняючи значіння й змісту слова. Тому: усікти — всікти, усікнути — всікнути, урізати — врізати і т. д. — це те саме слово лише в двох формах, які не змінюють значіння слова. Старі форми: усікти — всікти з сікти, урізати — врізати з різати дають повну аналогію природньому словотворові з краяти — вкраяти — украяти. Пень у них один — КРА, а в приставці ненаголошене „у" є те саме, що „в", і вказує лише на момент акту чинности або виконання: краяти — недоконаний, а вкраяти і украяти — доконаний. В цім тільки й ріжниця межи словами: країна, вкраїна, україна. Підкреслюємо, що

---

[66]) Відсилаємо до словників: греко-німецького — Менґе, греко-російського — Івана Сінайського, французько-грецького *(Γαλλοελληνικόν λεξικόν)* Дмитра Пантазі, латино-рос. — Кронеберга.

[67]) В. М. Истрин, вище названа праця його, вступ стор. XXX.

пень у них один, спільний, той самий — КРА. Кінцівка „ЇНА“ — для слів, які означають результат чинності, акту, акції: рити (землю) — свинориїна, мити — водомиїна, промити — промоїна (на леду), руйнувати (з латин. ruo) — руїна, бити, збити — збоїна (при молотьбі хліба), вибити — вибоїна (на дорозі), краяти — країна, вкраяти — вкраїна, украіна, украяти — украіна, окраяти — окраїна. Ця приставка „о“ цілком іншого значіння, ніж „у“ і „в“, тому й значіння слова „окраїна“ цілком інше, як слова „вкраїна“, „украіна“.

Даємо наочний покажчик прикладами, які вказують, що значіння слов „украіна“ („вкраїна“) і „окраїна“ абсолютно ріжні і що ототожнювати їх неможна ніяк, тому й твердити, що „Україна“ є означенням „пограниччя“, „окраїни“, ніяк не допустимо, хибно.

Прийменник „У“ ненаголошений і „В“, а значіння слова те саме.	Прийменник „О“ до того самого пня, а значіння слова інше.	Прийменник „У“ ненаголошений і „В“, а значіння те саме.	Прийменник „О“ до того самого пня, а значіння слова інше.
вбити—убити	обити,	впадати—упадати . . .	опадати,
впасти—упасти . . .	опасти,	вкопати—укопати . . .	окопати,
вточити—уточити. .	оточити,	вжити—ужити	ожити,
вбігти—убігти	обігти,	всмикнути—усмикнути	осмикнути,
вкрасти—украсти. .	окрасти,	вкрасити—украсити . .	окрасити,
вскубти—ускубти. .	оскубти,	впитися—упитися . . .	опитися,
вгнути—угнути . . .	огнути,	вкинути—укинути . . .	окинути,
вмити—умити	омити,	впустити—упустити . .	опустити,
вписати—уписати. .	описати,	вкликнути—укликнути	окликнути,
втесати—утесати . .	отесати,	вказати—указати. . . .	оказати,
втікти—утікти . . .	отікти,	встригти—устригти . .	остригти,
всипати—усипати .	осипати,	вгорнути—угорнути. .	огорнути,
вступити—уступити	оступити,	вкраяти—украяти . . .	окраяти,
вкраїна—украіна . .	окраїна.	вступити—уступити. .	оступити.

Наведені приклади наочно вказують, що приїменника „У“ і „В“ ніяк неможна змішувати з „О“ і що слова з прийменником „О“ мають інше значіння, як з „У“ або „В“.

Давно вже помічено, що в стародавніх памятках українського письменства звуки „У“ і „В“ часто заміняють один одного взаїмно без зміни значіння слів і що це є спеціяльною характеристичною особливістю української мови. В московській чи русскій або російській мові цього не було й не існує. Ці „У“ і „В“ є характеристичною особливістю й прикметою української мови, тому й слово „украіна“, „вкраїна“ є українського твору й по-

ходження, тоді як „кра“, „країна“, „край“ — спільнословянські. Пень у них у всіх один — КРА.

Акад. Соболевський у статті „Двє замєчат. рукоп. XIII. ст.“, одна з яких є Еванг. 1283 р., писане на пергаменті галицького князя, завважив про цю і взагалі про Галиц.-Волин. памятки, що одною з їх особливостей, у порівнанні з московськими, є „спорадичний вжиток „в“ замісць „у“ і навпаки“. Він подав приклади.[68]) Але ж не вказав на три речі: 1) що ця заміна в початку слова робиться, коли „у“ не наголошене; 2) це „у“ і „в“ ніколи в „о“ не переходить, і 3) що приростком „о‘ до того самого пня утворюється слово цілком іншого значіння і змісту. Цим виразно виявляється ріжниця межи московською мовою і українською і їх словотвором та недопустимість шукати пояснення для українського слова „україна“, „вкраїна“ з московського — лише однозвучного — слова „украйна“ і виразу „у края“.

Акад. Кримський підкреслив це явище взаїмної заміни „у“ і „в“ межи собою і глибше, і раніше ніж Соболевський. Він пише: „ненаголошений згук „у“ міг у XI. в. повстати і з приголосного „в“: київський писар Ізборника вел. кн. Святослава 1073 р., так само, як і киянин сьогочасний, замісць „вред“, вимовляв „уред“... Частенько теж плутав він прийменник „въ“ та „у“. Так само й у червоноруських Словах Григорія Богослова XI. в. Пілатові слова передано так: „еже уписал єсмь, въписах“. Зрештою, вільна міна прийменників „у“ та „въ“, що її люблять так Українці, може вважатися за міцно вкорінене явище ... і в XI. в. виявляється воно вже виразнісінько“.[69])

З Іпатіївського літоп. ми з свого боку могли б подати дуже багато прикладів уживання „у“ і „в“ для взаїмної заміни одного другим. Напр., „у дворі“ і „в дворі“ (1097 р.), „вкраси город“ і „украси город“, (1091), „успрієм“ і „вспрієм“ (1091), „украстися“ і „вкрастися“ (1093), „укріпися“ і „вкріпися“ (1093), „втягли“ і „утягли“ (1130), „врядившеся“ і „урядившеся“ (1140), „удав єму“ і „вдав єму“ (1097), „вдарен“ і „ударен“, „вмирим“ і „умирим“, „вспять“ і „успять“ (1097 р.), „узвратився“ і „взвратився“ (1096), і т. д.

Глибше до цього мовного українського явища віднісся проф. І. Огієнко. В „Рідним писанні“, в § 238, він вказав, що прийменники чи наростки в українській мові „в“ і „у“ чергуються межи собою, не міняючи значіння слова: по голосній попереднього слова треба писати „в“, а по приголосній треба писати „у“: вона в хаті, він у хаті. Коли слово починається ненаголошеним

---

[68]) „Чтенія в Истор. О-ве Нестора летописца“, Київ, 1898, кн. 12, с. 3—11, Акад. Соболевский, „Двѣ замѣчат. рукоп. XIII в.

[69]) „Нариси з історії Української мови“, акад. А. Шахматова і акад. Аг, Кримського, Укр. Акад. Наук, Київ, 1924, Кримський: „Найголовніші риси Південно-руської мови, що їх видно з памяток XI. віку“, стор. 100.

„у", то по голосній попереднього слова пишемо „в", а по приголосній „у": прийшов учитель до вчителя; він увійшов у хату, вона ввійшла в хату. А коли початкове „у" чи „в" не наросткове, а корінні звуки, тоді вони позістаються незмінними: влада, власний, вражий, ужівка, уздечка і т. д. В словах „Україна" й „український" початкове „у" не корінне і не наголошене, тому може мінятися на „в" вільно — „Вкраїна".[70]) Ясно, що в слові „вкраїна" і „украіна" початкове „у" і „в" не корінні звуки, а приймениики до пня „КРА".

Підкреслимо ще одну особливість, яка відріжняє від московського слова з приростком до його „у" або „в". В московській мові приростки „у" і „в" до того самого пня дають слова не одного значіння, а ріжних значінь, тоді як в українській мові такі слова мають одно значіння, і від зміни приростка „у" на „в" й навпаки їх значіння зостається те саме. Напр., по-українськи улетіти і влетіти — куди? — в клітку, в кімнату; уїхати і вїхати — куди? — в двір; внести й унести — куди? — в хату; і т. д. А в моськовській мові справа стоїть цілком інакше, напр., улетєть — звідки? — з клітки, з кімнати, а влетєть — куди? — в клітку, в кімнату; уєхать — звідки? — з двору, въєхать — куда? — в двір; унесть — звідки? — з хати, а внесть — куди? — в хату; і т. д.

Поняття „краяти" так звязане з землею, її площею і володінням нею, що в 1673 році, коли після війни з Турцією проводилися розмежовання й нова границя, кияни дали своїм уповноваженим наказ доглянути за тим, щоб з Київської землі нічого не було „закроєно" (закраяно) до Туреччини.[71])

Землю, украяну в своє посідання силою меча, переможці чи володільці ділили на княжі „уділи" і межи народом. Уява про хліб, скот, ліс і багатства від хліборобства, скотарства і ловів на звіря так нерозлучно звязана з уявою про землю в посіданні, на якій все те родить і водиться, що український весільний коровай з фігурами колосків, зерен, плодів, скоту, ратичок, дійок, ростин є необхідною символічною приналежністю стародавнього поганського весільного ритуалу Українського народу: коровай означає земельну площу з її багатствами, територію, землю в посіданні роду й князя (на весіллі молодого величають князем, а молоду — княгинею). Ця земля належить спільно всім володільцям, цілому родові, тому й ділиться на всіх. Землю, вкраяну і оборонену спільними силами й мечем, ділять межи всіма учасниками. Так і коровай, що символізує землю, територію з її багатствами, зібганий і спечений спільними силами родичів та сусідів і приятелів, крають на окремі шматки й роздають кожному з весільних у його володіння, посідання, спожиток. Коли

[70]) Проф. І. Огієнко, „Рідне писання", вид. 1933 р., стор. 88—90.
[71]) Архив Юго-Зап. Рос., ч. II, т. II, ст. 329.

наступає цей урочистий момент у весільній процедурі, а саме — краяння, різання на шматки і роздавання короваю, то весільні дружки співають:

Дружба м е ч а (вар. н о ж а) не має,
Нам короваю не ВКРАЄ,
Дайте му колодача (звичайного ножа) —
Най нам УКРАЄ калача.

Дружко питає: „пане старосто й пане підстаросто! Благословіть коровай краять“ (різати на шматки).

Одержавши дозвіл од весільного старости, дружко бере меч од світилки або здіймає його з гільця, що стоїть на столі біля короваю, який лежить під гільцем так, наче гільце росте з його, робить мечем символічні знаки військового бою, після чого віддає меч світильці, як представниці роду молодого князя, бере звичайний ніж і крає коровай на шматки, які роздають усім так, щоб нікого не минути, бо земля здобута зусиллям, потом і кровю всіх, як і хліб на ній, — усе те охоронено спільними силами і зброєю всіх рідних і близьких кровно. Дружки в цей час співають:

Дружко коровай к р а є,
Золотий ножик має,
Ой к р а й, дружбоньку, дрібно,
Щоб усім стало рівно,
Пшениця при долині,
Щоб стало всій родині.[72])

Цей ритуал і це дійство воскрешають давно минулі часи родового життя і тодішній побут, з пізнішими додатками новіших часів, коли в Українській землі були князь і дружина та віче. Та сама психологія, що утворила цю пісню, початок якої губиться в давнині віків, утворила й примовку: „У нас Україна — треба самому собі хліба у к р а я т и“.[73]) В тільки що процитованому уривкові весільної пісні з народньої творчости маємо вжиток слів з одного пня й словянського слова КРА: крає, вкрає, украє, з яких пішла назва „У к р а ї н а“. Слово „украіна“ і „вкраіна“ відноситься спеціяльно тільки до землі, до земляних просторів, посідання й володіння ними. Це цілком зрозуміло, бо на землю Українського народу було стільки навал, нападів, посягань, що кожен її ступінь нарід мусів був одбивати збройною силою з мечем у руках, стерегти своє володіння й тяжко здобуті земельні блага та багатства тим самим способом збройної сили й жертвою свого життя, своєї крови й поту. Тільки цим способом і можна було самому осіло удержатися на землі, обробляти її й користуватися для життя її благами й багатствами.

[72]) „Основа“, СПБ., 1862, Апр., с. 6.
[73]) Уманець і Спілка, „Словник“, 1893 р., с. 570.

Таку землю природньо й психологічно правдиво за всіма прикметами тільки й треба було називати Україною, вкраяною в своє посідання збройною силою меча. Підкреслюємо ще раз, що в Іпат. літ. під 1187, 1189, 1213, 1268, 1280 і 1282 р. читаємо: Країна, Вкраїна, Украіна, як синоніми.

Оттак само і в народніх піснях та думах, у чужих памятках і в наших, у географів, у чужих і у наших письменників. Так і у Шевченка, у народнього поета, устами якого промовляє сам нарід. І це слово, і ця назва ніде не є означенням окраїни, пограниччя. Така вигадка подібна тій, що дехто каже, наче наше національне імя походить од якогось азійського народу під назвою „Укри", начебто нашого предка. В назві того якогось народу „Укри" початкове „У" наголошене і корінне, а тому вже з цієї причини з цього слова ніяк не могло вийти „Вкраїна" й „Країна", ні слова „кра", „краяти", „вкраяти", „украяти".

Ми вже подали докази, що слова: край, країна, вкраїна і украіна — мають своїм пнем старословянське слово КРА, яке означає одруб, одрізаний, украяний, вкраяний окремий шматок землі, уділ, який має свої межі, свої пограниччя, свої окраїни. Український нарід належить до Адріятичної або Динарійської словянської раси, тому ці слова з спільнословянського пня КРА можуть бути і в Сербів, Словінців, Босняків, Хорватів, Чехів, Словаків, бо вони належать до тієї самої Адріятичної словянської раси. Дійсно, і у них ми знаходимо в цім спільність з нами. Ми вже зробили вказівку на слова krajat, krájeti, kraj, krajina, krajan. В Сербії в її північно-східній частині при р. Дунаї область називається Країною, а головний город її зветься Неготин. В Боснії округа при річці Врбасі з містом Бігач також називається Країною. В Далмації область від Омиша до Неретви також зветься Країною. Як ми вже подали виписку з Іпатіївс. літоп. під 1189 роком Галичину названо Україною і Країною Галицькою. У півд. словян Країною звуться ті землі, за які треба було битися, сіктися, рубатися мечем, щоб удержати їх народові в своему посіданні. Це назва бойового, войовничого походження, як слово КРА, по-грец. *τμῆμα*, тмема, тміма. У південних словян країна означає також: війна, рать, бій, військо, відділ війська, військова частина. Але і в Українського народу, коли йде річ про військо, повстанчі загони, відділи, про військову частину, то для цього існує спеціяльний термін „кравчина". Це назва бойова, військова, як у південних словян від того самого пня „КРА" така сама назва „країна". В думі про Саву Чалого він жде „кравчини", себто, військової частини собі в поміч, військового відділу. У Т. Г. Шевченка в „Тарасовій Ночі" читаємо: „Обізвався Наливайко — не стало кравчини! Обізвавсь козак Павлюга — за нею полинув". Це означає, що на журбу й горе України обізвався Наливайко та не поміг, бо

у його не стало повстанчого війська, кравчини, яку Поляки розбили. На цю біду обізвався козак Павлюга й за нею, себто, за кравчиною полинув, тобто, кинувся збірати військову повстанчу силу, нове військо, військові частини, кравчину. У Срезневського в І. т.: „Запорожської Старини“ читаємо також: „Славна стала та кравчина, як на Польщу стала“. У М. Драгоманова наведено думу: „Ой уже Гнатко з кравчиною (хлопцями — увага співця)“. Також: „Тікав Гнатко та і з кравчиною“.[74]) Драгоманов сам вживає це слово в своему тексті в значінні війська, військової сили. Ми мусіли так багато написати про це, бо В. Сімович поширив неправдиву інтерпретацію в поясненнях до „Кобзаря“ Шевченка.

Слово „україна“ утворене з спільнословянського матеріялу українською психологією. Що воно означає — це висвітлюють цілком вжитки його в Пересопницькому Євангелії, в народніх піснях, примовках, думах і т. д. Почнемо з Пересопницького Євангелія.

III.

СЛОВО „УКРАЇНА“
в Пересопницькому Євангелії.

Слова „поле“ й „україна“, а від них власні назви землі, території: ПОЛЕ, КРАЇНА, УКРАЇНА, ВКРАЇНА, відносяться до стародавньої територіяльної термінології і звязані з поняттям перш за все про землю і переносно — населення, яке по ній зветься ПОЛЯНЕ, УКРАЇНЯНЕ, УКРАЇНЦІ, а також просто ПОЛЕ, УКРАЇНА, як персоніфікація. В літопису для означення земельних володінь і територій читаємо ріжні терміни й означення: земля, область, страна, жребій, преділи, часть, уділ, поле. Всі оці терміни в Пересопницькому Євангелії часто замінялися словом УКРАЇНА. В початку літопису земельні терміни подано з грецького тексту Георгія Амартола в перекладі на книжку словяно-українську мову. Перекладач придержувався грецького тексту і грецького значіння слів. Це дає добру можливість, порівнюючи київський літописний текст з грецьким текстом Амартола, установити, щó розумілося в давні часи під тим чи іншим київським словом територіяльної термінології, а також разібратися в стародавнім розумінні народнього слова „україна“ і назви „Україна“. Греки мали добре вироблену термінологію. Порівнюючи грецький і латинський тексти Євангелій, ми досягаємо ще докладніших результатів. Учені гадають, що переклад цілого Амартола зроблено київським ученим книжником, добрим знавцем грецької й київської мови, в першій половині XI. століття,

[74]) М. Драгоманів, „Політичні пісні Українського народу“, ч. 1, розд. 1, стр. 11, 17, 18. Женева, 1883.

за кн. Ярослава, а можливо і в X. в. Установлено, що в тексті перекладу ясно відбилися впливи „українського слова“.[75]) Очевидно, що літописець потрібні місця з Амартола міг перекласти сам, незалежно від перекладу кимсь іншим цілої хроніки. За це промовляють одміни в тексті перекладу. Книжна мова перекладчиків продиралася і в живу мову народу, видержавши іспит і конкуренцію з словами живої народньої мови, які в Києві часто перемагали книжне слово і самі завойовували собі почесне місце в книжній мові „високого стилю“. Оце й є те, що академік Істрін назвав відгуком „українського слова“ в перекладі.

Київський літопис починається з оповідання, взятого з хронографу Амартола.[76]) Тут розповідається, як Ноєві сини Сим, Хам і Яфет поділили всю землю межи собою на части і що саме кожному з них припало в окреме одрубне володіння. Симові дісталися „восточния страни“, Хамові — „полуденния страни“, Яфетові — „Запад і полунощния страни“ — що кому преділено, припало. Брати постановили „не преступати нікому же в жребій братен, живяху кождо в своєй части“.[77]) Володіння окремих народів означається: земля агарянська, земля волоська, земля угорська... Таким чином, для окремих територій земного простору маємо в найдавнішому київському літопису терміни: земля, страна, преділи, часть, жребій, бо землю ділили, „жребьи метавше“. Вираз у Амартола на ст. 40: „καὶ μέρος τῆς Ἀσίας“ перекладено в літопису: „часть Асійския страни“; вираз на 26. ст. „ἐν γὰρ ἑκάστῃ χώρᾳ καὶ ἔθνεσιν“ перекладено в літоп.: „ібо коємуждо языку овім ісписан закон єсть“. „Коємуждо языку“, себто, народові, з грецького дослівно: „в кожній стране і племенах“, народам.[78]) Академік Істрін в 1930 р. видав III. том з майже повним греко-словянським і словяно-грецьким словником з Амартола й перекладу його. Ми беремо з названого словника необхідне для вияснення слова „україна“ в Пересопницькому Євангелії, маючи на увазі, що це слово народнє і що це слово мало свою стару традицію в XVI. ст., бо за старих часів традицій держалися міцно. Для більшої ясности подаємо з Євангелій відповідні терміни латинський, грецький, чеський і словяномосковський. Використовуємо словники: греконімец. Менге, греко-московс. Сінайського, греко-українс. до Го-

---

[75]) Академ. В. М. Истрин, „Хроніка Ґеорґія Амартола“, т. III, Ленінград, вид. Академ. Наук СССР., 1930 р. Вступ, стор. VII, XVIII, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXVI. Термін „малорусскій“ тут вжито автором для XI. ст. не доладу, бо назва „малорусским“ появилася тілько в XIV. ст. Термін „українське слово“ вжито автором правильно кілька раз.

[76]) В вид. Лаврен. літ. 1926 р., Ленінград., Акад. Н., справки з хронографа Амартола вказані за виданням Амартола в Петербурзі в 1859 р.

[77]) Лаврентіївс. літоп., Істор.-Археогр. Ком. Акад. Наук СССР., Ленінград 1926 р., стор. 1, 2, 4, 5. Те саме і в Іпатіївс. літоп.

[78]) Лаврен. літоп., 1926, прим. на стор. 3. з грец. текстом і прим. на стор. 13. з грец. текстом з Амартола.

мера — І. Огоновського, греко-словянс. з Амартола — Істріна, латино-московс. Кронеберга і чеський та словацький Я. Ваня, М. Калала й ін. Просимо цю вибірку слів мати перед очима, читаючи далі подані нами витяги з Євангелій, що їх ми подаємо в таблиці паралельно до вжитого в Пересопницькому Євангелії терміну „україна“. Ось ці слова:

krajina, kraj, krajna — земля, батьківщина (vlast), край, страна, держава (říše),

končina — страна,

χώρα — страна, земля, край, область, просторінь, село, нива, нарід.

χωρίς — окремо, особо.

περίχωρος — страна, окресність, околиця, навколішня земля чи просторінь біля чи навколо чогось.

μέρος — нарід, страна, земельний уділ, доля, пайок.

μείρομαι — одержую свій уділ, свою долю, свій пай, розділяю.

ὅριον — преділ, устав, що приділено в межах, установлено межами.

ἐνορία — преділи, уділ, що лежить у межах.

τμῆμα — кра, одкраяний шматок землі в окрему цілість.

regio — страна, область.

fines — in fines, — в преділи, в межі якоїсь землі, в страну.

ager — орна земля, поле, окру́га, страна, околишні городи.

ager Helveticus — Швейцарія, Швейцарська країна, Швейцарська держава.

ager Gallicus — Гальська земля, Гальська країна, Гальська страна, Галлія.

pars — часть, доля, страна.

circumjacens od circumjaceo — коло чогось знаходиться, облягає щось, оточувати, лежати довкола.

Цілком очевидно, що ні один з поданих термінів, перекладених в Євангелії словом „україна“, не означає окраїни чийогось володіння або чиєїсь землі, якоїсь области, страни, ні пограниччя, ні границі.

Тепер перейдемо до Пересопницького Євангелія, в якім відповідна частина тільки що наведеної термінології перекладена словом „україна“.

Пересопницьке Євангеліє являє собою дорогоцінну історичну памятку старої української мовн 1500-их років. Перекладчик почав працю 1556 року і закінчив переклад 4-х Євангелій 1561 року, за 5 років. Зробив він це в Пересопницькому манастирі. Пересопниця раніш була удільним городом київських, а далі галицьких князів. Тут був манастир, тепер це невелике село Луцького повіту на Волині. Хто був автором перекладу чотирьох Євангелій — це питання зостається не вирішеним. Писарем був Михайло Василькович, син протопопа з Санока, а „устроїв“ книгу ієромонах Григорій, архімандрит пересопницький. Чи один

Виписки з Евангелій.

Пересопницьке Євангеліе, переклад старою Українською мовою 1556—1561 р.	Грецький текст Євангелія.	Латинський текст Євангелія.	Чеський текст Євангелія.	Московсько-словянський текст Євангелія.
I		ЛУКА, VIII, 26.		
И переехали до украины Гадаринськои, которая єсть з другои стороны напротив Галилеи.	*εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν.*	Et navigantur in regionem Gadarenorum.	I přeplavili se do krajiny Gadarenské.	И приплыли в страну Гадаринскую, лежащую против Галилеи.
II		ЛУКА, XXI, 21—22.		
Тогды тым, которыи бы били в земли жидовскои, нехай утекають на горы, а которыи в середині его (Іерусалиму) — нехай выидуть, а которыи на украинах — нехай до него не входять.	*καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις — μὴ εἰσερχέσθωσαν.*	et qui in agris non ingrediantur in eam.	a kteří v končinách, nevcházejte do něho.	а кто в окрестностях — не входи в него.
III		ЛУКА, VII, 17.		
И пошло тоє слово ажь по всей Іудеи о нем и по всіх украинах.	*καὶ ἐν πασῃ τῇ περιχώρῳ.*	in totam regionem circumjacentem.	i po vší okolni krajině.	И по всей окрестности.

IV И вышла о немь повѣсть по всей украини.	*ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου.*	ЛУКА, IV, 14. in totam circumjacentem regionem.	po vší té okolní krajině.	по всей окрестной стране.
V И ходиль по всей украини Іорданскои проповедуючи крещеніє.	*εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου.*	ЛУКА, III, 3. in omnem regionem circumjacentem Iordani.	po vší okolni krajině Iordánské.	по всей окрестной стране Іорданской.
VI И плынуль до украинь долманутьскых.	*εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.*	МАРК, VIII, 10. in partes Dalmanutha.	do krajin Dalmanutských.	прибыл в пределы Далмануфскіе.
VII вышоль з Галилеи и пришоль в украины иудейскыя по онуи стороні Іордана.	*ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας.*	МАРК, X, 1. venit in fines Iudaeae.	prišel do končin Iudských scrze krajinu za Iordánem ležící.	приходит в пределы Іудейскіе за Іорданскою стороною.

він працював над перекладом, чи обоє — не відомо. В напису зазначено, що переклад зроблено „з язика болгарського на мову руску“, що в ті часи означало: з мови церковно-словянської на мову українську. В перекладі пояснено, що його зроблено „для ліпшого вирозумлення люду христіянського посполитого“, себто: люду простого, не книжного, не вченого. Це вказує, що перекладчик старався слова оригіналу перекладати на слова простонародні українські, зрозумілі кожному селянинові. Тому він і замінив у перекладі книжні земельні терміни українським народнім терміном „україна“, замість страна, земля, область і ін., чим показав, що „україна“ означає те саме, що земля, область, страна і т. ін. Перекладчик знав добре українську мову Волині, був тамошньою людиною, але добре знав і мову церковнословянску і був ознайомлений з мовою польською, чеською, сербською. — Правдоподібно, що знав і грецьку та латинську мову.

Пересопницьке Євангеліє якось попало до Гетьмана Мазепи, а він подарував його в переяславську катедральну церкву, де воно й зберігалося. Коли в Переяслав стали насилати з Петербургу єпископами Москвинів, то один із них забрав Євангеліє з церкви і віддав у бібліотеку переяславської духовної семинарії. Тут хтось на нім зробив латинський напис: Ex libris Bibliotecae Seminarii Parvo-Rutheni Perejaslaviensis. Навели ми це ради терміну Rutheni для Переяслава на Україні в Полтавщині. Тепер це Євангеліє переховується в полтавськім єпархіяльнім музею.[79]) Текст цього Євангелія використав я з праці Павла Житецького. Він читав про це Євангеліє реферат на археолог. зїзді в Києві і надрукував у „Трудах III. Археолог. Зїзду в Россії, що був у Києві в Авг. 1874 р.“., в т. II., Київ, 1878. В прилозі до II. т. додано текст Євангелія від Луки. Інших трьох євангелистів не надруковано, то і я не міг використати їх. В прилозі табл. II. подано текст уривку з Єванг. од Марка-факсиміле оригіналу. Я це використав. Це факсиміле надрукував і проф. Огієнко в журн. „Путь Правди“, Варшава, 1930 р., ч. I, с. 12—32 (в відбитці стор. 6) з статтею: „Пересопницька Євангелія, 1556—1561 р.“.

Хоч поданий нами словничок пояснює в таблиці все, але ми всетаки звернемо увагу на дещо. Так, що до терміну regio, то у старих географів, як це буде подано в свому місці, Україна звалася також regio Cosaccorum, у Італійців paese, у Французів — pays, що означає: край, земля, страна, батьківщина, країна, отчизна козаків. Звертаємо увагу на текст із Єван. Луки VIII, 26: тут виразно сказано „україна Гадаринська“, χώρα, regio, krajina, страна Гадаринська. В Єван. Луки XXI, 21-22,

[79]) Проф. д-р Олександер Колесса, „Погляд на Історію Української Мови“, Прага, 1924 р., Інавгурац. виклад в Україн. В. Університеті в Празі дня 23. жовтня 1921 р., стор. 12.

україна — χώρα, ager, končina. Ager — україна і в той самий час воно ж означає поле. Мимоволі напрошується порівняння з назвою „Поле“ київської землі, яка за євангельською термінологією є україною. Звертаємо увагу і на тексти Єван. Луки IV, 37. і VIII, 37, де страну Гадаринську названо regio і περίχωρος, в VIII, 26 названо χώρα, regio і україна. Вжиток в Пересоп. Єван. 1556 р. народнього слова „україна“ в значінні χώρα, περίχωρος, μέρος, ager, regio, krajina, končina, страна ясно показує, що слово країна, вкраїна, україна в народньому розумінні і вжитку це і не окраїна, і не пограниччя, а страна, область, край з своїми границями, межами, окраїнами, це окрема територія.

Далі факти про це скажуть ще красномовніше.

IV.

УКРАЇНА і ВКРАЇНА
в творах народньої словесности.

В народніх творах слово „україна“, як іменник, і назва „Україна“, як власне імя території, вживаються з найдавніших часів. Як іменник, воно означає: край, земля, область, страна, і звязане виключно з поняттям про землю, територію. Але ж ми абсолютно ніде й ні разу не зустріли його в значінні „окраїни“, „пограниччя“. Таке значіння є вигадкою. Просимо до поданих далі прикладів на місце слова „Україна“ вставити слово „пограниччя“ або „окраїна“, і зразу ж виявиться вся нерозумність і неможливість надання слову „Україна“ такого значіння, поняття, розуміння, як окраїна або пограниччя.

Ось поширена по всій Україні пісня про „Орла і Сокола“: „Побратався Сокіл з сизокрилим Орлом. — Ой брате, мій брате, сизокрилий Орле! Даю тобі, брате, всі області мої, всі мої пожитки й маленькії дітки, а сам я полину в чужу україну, в чужу вкраїноньку, в чужу сторононьку“. Тут іменники: область, україна, вкраїна, сторона — однозначні слова, синоніми.

В козац. літоп. Самуїла Величка (1720 р.) читаємо: „... король полский... виправил Чарнецкого... в Померанію, державу шведскую, который... в Померанію з войском прибувши, а городи тамошніе, то єст Щетин, Пазвалд, Мекелбург и Грац порохом окуривши и всю тамошню украину мечем и огнем... сплюндрувавши, не з великими єднак добичами до своєи повернули Полщи“.[80]) Тут „україна“ означає те саме, що область, страна, територія, яку названо „державою шведською“.

[80]) Самуїл Величко, Памятки Укр. письм., вид. Археогр. Коміс. Укр. Акад. Наук, т. I, Київ, 1926 р., „Сказаніе о войні козац.“, с. 173.

Пантелеймон Куліш, добрий і авторитетний знавець української мови, перекладаючи Біблію на українську мову, місце, де розповідається про городи Содому і Гомору, як Бог в їх області знищив городи, передав так: „І було, як руйнував в україні тій городи, спогадав Бог Авраама і вислав Лота з руйновища“.[81]) І тут „україна“ — це страна, область, земля Содомська і Гоморська. Просимо не забувати нашого зауваження, що як з іменника „поле“ утворилася назва „Поле“ і „Поляни“, так з іменника“ вкраїна“ утворилася назва „Україна“, „Українці“.

Почнемо приклади народнього вжитку з одеського видання „Южно-Рус. О-ва Печат. Дѣла“, під загол.: „200 найкращих пісень“, 1897 р. Багато пісень маємо тут із Збірників Максимовича (Москва 1827 і 1834, Київ, 1849 р., Собр. Соч. Максимовича, т. I, 1876 р.) Чубинського, Куліша, Костомарова (Собр. Соч. кн. VIII, т. XXI, СПБ., 1905 р., с. 693—932, а раніш це саме було надр. в 1880 і 1883 р.) й ін.

В пісні „Ой у лузі та й при березі“ козак їде з дому воювати Турка. „Виїзжає та із України козак молоденький, виїзжаючи, ще й шапку зняв, громаді вклонився“... Просить прощення, „може перед ким звинився“ (вар. “з ким сварився“). Військо Запоріжське ділилося на козаків низових і городових. Запоріжжя лежало на окраїні України, але було самостійною частиною її і носило свою назву „Запоріжжя“, „Військо Запоріжське“, чим і пояснюється офіційні терміни, напр., в Унів. Богдана Хмельницького 15. січня 1655 р. „Ми от сего войска Запорожского и Украинского“. Коли б „Україна“ було означанням окраїни, пограниччя, то, очевидно, що Запоріжжя перш за все мало б для себе головною назвою „Україна“. В поданім уривку з пісні про Городового Козака він їде з України, з дому, Турка воювати.

В пісні „Стоїть явір над водою“ співають: „Ой поїхав з України козак молоденький, оріхове сіделечко ще й кінь вороненький, ой поїхав на чужину (варіянт: в Московщину) та там і загинув, свою рідну Україну на віки покинув. Велів собі насипати високу могилу, казав собі посадити в головах калину: будуть пташки прилітати калиноньку їсти, будуть йому приносити з України вісті“. Цілком ясно, що Московщина — чужина, а Україна — рідна земля. Це не „окраїна“ і не „пограниччя, а така сама окрема територія, як і Московщина, а назва „Україна“ таке саме імя окремої землі, як і назва „Московщина“, „Московія“.

В пісні про „Козака за Дунаєм“ співають: „Ой там за Дунаєм та за тихим Дунаєм молодець гуляє та на той бік гукає: „Подай перевозу, та подай перевозу — я перевезуся, на свою Вкраїну ще раз подивлюся, не так на Вкраїну, як на ту

[81]) Куліш, перекл. Біблії, кн. I Мойсія, кн. Битія, гол. 19, стіх 29.

дівчину"... Про загибель козаків у поході на Турка в Чорному морі так співають: „Гей, по синьому морю хвиля грає, гей, турецький корабличок розбиває... гей, сорок тисяч війська потопляє, гей, сорок тисяч ще й чотирі, гей, то ж виїхали козаченьки з Украіни". Дуже популярна пісня про козака Сопрона: „Гей, не знав козак, ой та й не знав Сопрон, а як славоньки здобути? Гей зібрав військо славне Запоріжське та й пішов Орду бити". Сопрона Татари зловили і, як почали вязати, він звернувся до них з проханням: „Гей, хоч виведіть, а хоч винесіть мене на Савур-могилу, гей, нехай гляну, гляну - подивлюся на свою я й Украіну".

В пісні ч. 155., на ст. 128., козак каже: „Ой піду я в Московщину цареві служити"... Народня свідомість окремішности своєї Батьківщини, що зветься Украіною, і повне протиставлення чужим державам: Московії, Польщі, Турції й ін. ясні до очевидности ще й з таких місць історичних пісень: „Ой була Польща, була Польща, та стала Вкраіна..." Або: „Ой поїхав козак з Польщі на Вкраіну". Або: „Гей не дивуйте, добрії люде, що на Вкраіні повстало: там за Дашевим, під Сорокою"... Або: вказується Полякам, що вони, „Як ісхотіли — забунтували, та й утеряли Вкраіну". Або: „Максим козак Залізняк, козак з Запорожжя, як виїхав на Вкраіну, мав повная рожа" — це під час Гайдамачини козаки з Запоріжжя приїхали в Умань і ін. місця на Вкраіні помагати повстанцям.

Бурлак у Полтаві на ринку каже: „Як зійду я на могилу та погляну на Вкраіну — на Вкраіні добре жити".[82]) Або: „Було нас три брати, ох, та всі не в купі: один в Самарі отаманом, другий в Петербурзі осаулом, а я молоденький на Вкраіні наповаю коня з бистрого Дніпра".[83]) Ця пісня з часів після Мазепи, коли козаків з України цар ганяв усюди. Нарід одокремлює свою Україну й після Полтави, як окрему індивідуальність, і не включає її в Московщину.

Полонена Українка в Турції каже: „Пусти мене, Турчиночку, побачити родиночку ще й рідную Вкраіночку". Або: „Пошлю зозуленьку на Вкраіноньку по свою родиноньку... Ні батенька з раю, ні родини з України".[84])

В додатку до книги Костомарова „Истор. знач. южно-рус. пѣсеннаго творчества" є варіянт цієї історич. пісні з тих часів, коли Турки й Татари набігали на Вкраіну, хапали молодих Українок і завозили до себе. В пісні про татарські набіги співають: „Ой чого ти зашуміла зелена діброво? — Татари йдуть, везуть волиночку, молодую Вкраіночку". В другій пісні Українка просить Турка пустити її додому, на Вкраіну. Або ось

[82]) Чубинський, стор. 1012.
[83]) Чубинський, ст. 1013.
[84]) Чубинський, т. IV, с. 67.

така ж пісня: „Молода Марієчка калиноньку пригортала — батенька шукала. — Пошлю соловейка, пошлю маленького по батенька рідненького, а зозуленьку на Вкраїноньку. Ні батенька з раю (вмер), ні зозулі з України, ні моєї родини“...

Бувало, що молоде дівча виростало в Туреччині, звиклося там з чужиною і цим порвало звязки з Батьківщиною так, що Україна для неї ставали чужою і люде її чужими. В пісні чуємо:

„На Вкраїні все чужії люде,
Ой там мені пароньки не буде,
На чужині ж ні отця, ні неньки,
Тілько співа в саду соловейко“.

(Збірник Костомарова).

Звідтіля ж беремо такий уривок:

„Ізїздив я Польщу і всю Україну,
А не бачив тополі, як на нашім полі“.

Звертаємо увагу: форми Україна і Вкраїна вживаються однаково, міняючи „У“ на „В“ і „В“ на „У“ з вимог музичности; назва ця відноситься до цілої етнографічної території; ніде вона не означає „окраїну“ чи „пограниччя“; Україна протиставляється Московії, Турції й Польщі, як окрема від них земля, територія, край, область, держава. В свідомості народу, який склав і співає такі пісні, виразно втілилося і ясно позначилося поняття про Україну, як про свою землю, свою державу, свою окремішність національну, що має і своє національне імя — „Україна“.

В „Українс. Співанику“, виданім в Одесі Фесенком у 1904 р., таких пісень чимало. Ось, козак з матір'ю опинився на чужині і зажурився:

— Ой зза гори, зза крутої орел воду носить,
Ой там мати свого сина вечеряти просить.
Ой вечеряй, моя мати, коли наварила,
А я піду на Вкраїну, де дівчина мила.

Або ось у пісні про молодого чумака, що занедужав у дорозі, козак переказує своїй матері, щоб там, де його поховають:

— Ой, нагорни, ненько моя, високу могилу
Та посади, ненько моя, червону калину,
Та й почепи, ненько моя, червону хустину,
А щоб пішла славонька на всю Україну.

У Москвинів червоний колір улюблений: він колір радощів. В Українців мертвого козак у знак трауру, прикривають червоною китайкою. Тому і в пісні козак просить посадити на його могилу червону калину і повісити червону хустину.

Назви „Україна", „Вкраїна", „Українець", „український" вживаються в памятках народньої словесности з найдавніших часів. В думі про Гет. Свірговського, що вмер 1574 року в поході на Турок, з приводу його смерти „Україна сумувала, ой Україна сумувала, свого Гетьмана оплакала"...[85])

Тут звертає на себе увагу персоніфікація: Україна в уяві є живою людською істотою, яка, як і це й далі побачимо, радіє, сумує, плаче, жириться, робить повстання і т. д. — це колективна людина, це нарід.

В думі про Байду, якого вбито 1575 року, співають, що турецький султан хотів перетягти Байду на свій бік і обіцяв йому, як що той зрадить свій нарід і свою віру, віддати за його свою дочку і зробити його „паном (володарем) на всю Україну". Байда відмовився, і його повішено за ребро так, щоб він дивився на Вкраїну і мучився.

В думі про похід Наливайка проти Жолкєвського 1596 р. співають:

Ой, у нашій у славній Україні
Бували колись престрашні злигодні бездольні години,
Бували й мори, й військовії чвари —
Ніхто Українців не рятував,
Ніхто за них Богові молитов не посилав,
Тілько Бог святий не забував —
На великі зусилля, на одповіддя держав,
Тілько Бог Святий знав, що він думав-гадав,
Як незгодини на Українську землю посилав.[86])

В цій думі три терміни: Україна, Українці і Українська земля.

В листуванні Жолкєвського з королем Жігімонтом III. за тих самих часів термін „Україна" й „Українці" вжито багато разів од Підкарпаття аж за Дніпро. Про це далі.

В повстанні Богдана Хмельницького взяв велику участь корсунський полковник, шляхтич Станіслав Морозовський. Під іменем Мороза й Морозенка він бився за визволення Українського народу в одній лаві з ним і придбав собі великої популярности і слави. Шляхта шукала зловити його і вбити. Використавши перемир'я, вона 28. Липня 1649 р. захопила його, катувала і вбила. Нарід прославив Морозенка в своїй пісні, як патріота й героя. Цю пісню етнографи записали більш як у 100 варіянтах од Карпат аж по Дін. Вона така популярна, що її можна знайти майже в усіх збірниках українських пісень. Подаємо більш поширений варіянт.

---

[85]) „Істор. Пісні Малор. Народа", сб. Антоновича і Драгоманова, т. I. Київ, 1874, і т. II, 1875 р.

[86]) Собр. Соч. Максимовича, отд. істор.. т. I, 1876 р., стор. 619.

„Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче;
За тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче!
Не так тая Україна, як те горде військо...
. . . . . .
Взяли Ляхи Морозенка, руки повязали,
А звязавши назад руки, до замку віддали.
Вони ж його там не били, ні в чверті рубали,
Тілько з його молодого живцем серце рвали!
Поставили Морозенка на Савур-Могилу:
Дивись тепер, Морозенку, на свою Вкраїну"!

Оттак і Нечая народ прославив у пісні. Брацлавський полковник Данило Нечай, як і Морозенко, завзятий оборонець свободи й незалежности України, бувши вже літньою людиною, показав себе в повстанні Хмельницького таким, що його вважали за одного з найбільших бунтівників. Так писав про нього Адам Кисіль. Користаючися з перемир'я, Поляки напали на нього в Краснім (нині Ямпільського пов., Подільск. губ.) і в крівавім бою вбили його й порубали. Козаки, найшовши його голову, поховали її на могилі біля Красного, яка й тепер зветься Нечаєвою. Нарід склав про його вдачу й смерть пісню, в якій розповідається, що козаки поховали голову Нечая на високій могилі й посадили червону калину:

„Гей, щоб зайшла Нечаєва слава на всю Україну".

Ось уривок думи про початок повстання 1648 р.:

Гей у лузі червона калина, гей, похилилася,
Чегось наша славна Україна, гей, засмутилася.
А ми тую червону, калину, гей та піднімемо,
А ми ж свою славну Україну, гей, та розвеселимо.[87])

Калина — символ України, а Україна — жива істота, Український нарід, якого хотять підняти на повстання і розвеселити успіхом.

В думі про Жидів, утікачів з України за часів Хмельницького, в половині XVII. століття, в Польщу, співають: „Ей, Полоняне, Полонянська громадо! Коли б ви добре дбали, од Польщі ворота одбивали та нас за річку Вислу хоч в одних сорочках пускали! То б ми за річкою Вислою пробували та собі дітей дожидали, та їх добрим ділам наущали: щоб на Козацьку Україну і кривим оком не поглядали".[88])

---

[87]) „Истор. пѣсни Малорус. народа", В. Антонович і М. Драгоманів, т. II, 1875 р.

[88]) Також: Д-р Філарет Колесса, „Українські Народні Думи", вид. „Просвіти" у Львові, 1920 р., стор. 140. В цій книжці подано велику літературу щодо козацьких дум, але все ще неповно. Колесса тут надрукував повний збірник дум, виключивши ті, що їх вважав за фальшиві. Відсилаємо сюди, бо найлегше дістати. Вказано тут і збірники пісень.

Український нарід колись за етнографічну межу межи Польщею й Україною вважав річку Вислу. В цій думі назва „Козацька Україна“ відноситься до території, яку трактується самостійною, незалежною від Польщі, як цілком окремий політичний організм з політичним іменем „Україна“. В думі про жидівські утиски й козацьке повстання 1648 року вираз „Славна Україна“ вжито пять разів, а шостий — „Козацька Україна“.[89])

Даємо кілько витягів з „Ист. пѣс. Мал. Нар.“ з II. т. Антоновича і Драгоманова та з „Укр. Нар. Дум“ Колесси, куди й одсилаємо за подробицями. Це матеріяли історичні за XVII. та XVIII. ст. 1. „Як із день — години зачиналися великі войни на Україні“. 2. „Пану Барабашу схотілося на славній Україні з Хмельницьким великі бенкети вчиняти... 3. „Нехай не зрікається Барабаш... на славній Україні огнів та тернів ізгашати“... 4. „Оттоді то вони на славну Україну прибували королевські листи читали“.[90]) 5. „Як зажурилась та заклопоталась бідна удова, то ж не бідна вдова, то королівська земля. Ой, земле ти Польська, Україно Подольська!“ — Тоді Поділля було під Польським королем. 6. „Хозяйко моя Рейзю! Якої я на Вкраїні слави заживав, що мене козак український ще й вельможним паном називав“.[91]) Термін „український“ для назви козака.

В думі про похід на Молдавію Хмельницького Господар Василь послав листа до Івана Потоцького з проханням помочі: „Ей, Іване Потоцький, королю Польський! Ти ж бо то на славній Україні пєш-гуляєш, а об моїй пригоді нічого не знаєш. Що ж то в вас гетьман Хмельницький, Русин, всю мою землю Волоську обрушив“. Йому на це Потоцький відповів: „Ей, Василю Молдавський, Господарю волоський, коли ж ти хотів на своїй україні (себто, в волоській, у молдавській землі) проживати, було б тобі Хмельницького у вічнії часи не займати“.[92]) Ясно, що „україною“ названо волоську, молдавську землю, як шведську Померанію, в тім самім значінні іменника, як в Пересопницькому Євангелії: страна, область, земля. Звертаємо увагу, що Хмельницького названо тут „Русин“. В думі про „Сестру та Брата“ сестра пише: „Трудно то, братіку, рибі без води пробувати і звіру, птиці без лісу в чистім полі гуляти, а ще трудніше, тяжче і важче бездільному та безрідному чоловікові на чужій україні без родини кревної й сердешної проживати“.[93]) Тут „україна“ іменник, як у виразу Потоцького, або в пісні про „Орла і Сокола“. В похороннім плачу: „Чи тебе

[89]) Там же у Драг. і Антоновича; там же у Колесси, стор. 137—140. Також Куліш, „Зап. о Южной Руси“, т. I, 1856 р., стор. 57—61.
[90]) У Колесси стор. 129—132.
[91]) Драгом. і Антон., Іст. пісні, т. II., 1875 р.
[92]) У Колесси в „Укр. Нар. Д.“ ст, 142—143.
[93]) Там таки, с. 112.

виглядати з поля, з моря, чи з високої могили, чи з далекої України".[94]) Тут також іменник, а не власне ім'я, не назва.

Багато можна подати з „Записок о Южной Руси" Куліша, з І. т., виданого в Петербурзі 1856 року. „Ой, як на славній Україні, та в славнім городі Крилові, там жила стара жона, удова".[95]) Крилов коло Кременчука. В думці про Білоцерковський мир Богдана Хмельницького співається: „Тоді то пан Хмельницький добре дбав — козаків до схід сонця у поход виправляв (це з Запоріжжя) і стиха словами промовляв: „Ей, козаки ви, діти, друзі! Прошу вас добре дбайте, на славну Україну прибувайте"...[96]) (з Запоріжжя). „А там великі шляхи йдуть: один у Московщину, а другий у нашу сторону".[97]) Московщина — це не наша, а чужа сторона: „наша сторона", страна — Україна. „Поклонимося ми тобі нижче, будем радитися, чи гаразд добре на славній Україні проживати".[98]) В пісні про зруйнування Києва Батиєм 1240 року є таке місце з згадкою про Андрія з Боголюбова, з Суждальщини, князя, що в 1169 р. зруйнував Київ гірше, ніж Татари з Батиєм. „... другий Андрій, на віру гонитель, всім городам українським він був розоритель... В неділю рано-пораненьку города дістали, всім церквам українським верхи позбивали, полотняні образи під кульбаки клал".[99])

За Гайдамацького руху (1768 р.), окрім Гонти, Залізняка й ін., вславився козак Швачка. Московське військо підступом захопило його і віддало Полякам. У них у Кодні засідала комісія, яка судила й вигадувала найстрашніші муки, щоб застрашити терором. Довго потім матері лякали дітей Коднею, а нарід і досі лається словами: „А щоб тебе Кодня не минула"! Зловлених гайдамаків вязали парами спина до спини і везли в Кодню, а головніших у Польщу. В пісні „Ой поїзжає та по Україні козаченько Швачка" співають: „Ой побрали та попарували, та повезли возами, ой як глянуть на ту Україну, та й обіллються сльозами. Ой забрали та попарували, як голубів тих у пари, гей, засмутилась уся Україна, як те сонечко у хмарі".[100])

В думі про повстанньо Пушкаря на Полтавщині проти Виговського 1658 року Виговський каже: „Ой будете знати, як мене поважати, як Вкраїну до себе єднати". „Вкраїну" — це нарід Український.[101])

З наведених нами вжитків слова і назви „Україна" ясно, що в українській мові це слово вживається не тільки як назва землі,

---

[94]) Там таки, стор. 52. З „Етногр. Збір.", Н. Т. ім. Шев., XXXI-II, ч. 30.
[95]) Куліш, з думи про вдову і 3-х синів, с. 19.
[96]) Куліш, з думи про Білоцерковський мир, с. 54.
[97]) Куліш, с. 135.
[98]) Куліш, з думи про Ганджу Андибера, с. 208.
[99]) Куліш, „Зруйнування Київа", стор. 315.
[100]) Куліш, там таки, с. 80.
[101]) Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, Львів 1920 р., т. CXXIX.

залюдненої Українським народом, а і взагалі як іменник у значінні землі, области, страни, володіння, території, народу на ній, як синонім з загальним значінням. Так слово „поле“ має загальне значіння степу, ниви, рівнини, поля зору, поля бою, поля поєдинку, а спеціяльне значіння з того самого слова стало для київського трикутника в назві його „Поле“ і населенвя його „Поляни“. Аналогія повна. Додамо ще дві виписки з іменником „україна“. В пісні про вдову, що, працюючи над пшеницею в полі, бідкається над своїми малими дітьми й журиться їх долею, а діти їй кажуть, що, повироставши, вони розійдуться від матері на роботи всюди і тоді: „Ой буде нас, мати, по горах, по долинах, ой буде нас, мати, по чужих українах“, себто: по чужих краях, землях, странах, володіннях, полях, нивах, на заробітку. В книжці Номиса, „Приказках, прислівях і т. ін.“, надрукованій в СПБ. в 1864 р., є приказка: „Ромен вславився своїми циганами по всіх українах“, тобто: по всіх землях, сторонах, краях, по всіх усюдах земних. Вжиток іменника „україна“ тут той самий, що в пісні про „Орла і Сокола“ і в інших наведених на це прикладах. А як назва, як власне імя, слово „Україна“, „Вкраїна“ означає територію Українського народу, землю, зайняту ним, яка протиставляється таким самим територіям, землям, що мають свої назви: Московія, Польща, Турція і т. д. В думах і піснях часто вживається вираз „вся Україна“, „на всю Україну“, бо в народі живе свідомість цілости своєї — національної і територіяльної. В уяві народу Україна це не шматочок, не окраїна, не пограниччя, а „Великий Світ“. В пісні XVI. віку про наїзд Татар на Вкраїну, про набіг на Волинь і забор звідти великого полону співають:

Великий світ Україна,
Та нігде прожити:
Витоптала орда кіньми
Маленькії діти.

Старших Орда забрала в полон, везе й веде його з України до себе в неволю, аж діброва зашуміла з жалю: Татари йдуть,

Везуть Волиночку,
Молодую Вкраїночку.

Кінчається ж пісня підбадьоруванням, повним надій на свої сили:

Живіть-живіть, Українці,
Не бійтесь нічого!

Тут Україна — це „великий світ“, велика земля, великий нарід, якого не знищити й Татарам. Волинь, відділена від Татар Київщиною, Брацлавщиною, Поділлям, у всякому разі не пограниччя й не окраїна, а така сама Україна, як і решта етнографічної території. Дівчина з Волині — Волиночка, молодая Вкраїночка. Коли б річ ішла про хлопця, то як дівчина з Волині „молодая Вкраїночка“, так хлопець „молодий Українець“.

Ми навели з думи про Наливайка 1596 року назви: Україна, Українці, земля Українська, а далі також "великий світ".

У Шевченка, народнього поета, устами якого промовляє вся Українська нація і її свідомість, читаємо також, що Україна — це земля, Край, Країна, світ великий. В вірші „ГАМАЛІЯ" полонені Українські козаки в турецькій неволі в Скутарі співають: „Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі із нашої України... О, милий Боже України! Не дай пропасти на чужині в неволі вільним козакам!" Цей голос невільників донісся до Великого Лугу і понеслися запоріжці на чолі з Гамалією байдаками по Чорному морю рятувати братів-невільників. Відчули це козаки-невільники, раді й щасливі, що „пливуть козаки", хоч би навіть не за ними, але „О Боже наш, Боже! Хоч і не за нами — неси ти їх з України: почуємо славу, почуємо та й загинем:" І море несло їх — воно „любило завзятих чубатих словян". Запоріжці виручили їх на волю і козаки заспівали:

„Слава тобі, Гамалію,
На весь світ великий, —
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти Товариству
Згинуть на чужині".

Яка сила поезії й думки! Це гімн патріотизмові, альтруїзмові, моралі, любови до України і до її народу, виконанню обовязків, ідейності й ідеалам. Своя земля, світ великий Україна протиставляється чужій землі — Турції. В своїй землі щастя і вмерти, бо „на чужині" можна лише „згинуть".

Україна — це цілий світ, милий, тихий. В „Розритій могилі" Шевченко пише:

„Світе тихий, Краю милий,
Моя Україно,
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?"

Україна — це Світ, це Край, це Мати, а нарід її — це її діти.

Світ — це земля. В „Сні" („У всякого своя доля") Шевченко пише: „Лечу й прощаюся з землею: „Прощай, світе! Прощай земле, неприязний Краю!... І все то те, вся Країна повита красою". Гетьманові Богданові Хмельницькому в „Розритій Могилі" Шевченко шле докір за його союз з Московським царем в 1654 р.: „Ой Богдане, нерозумний сину! Подивись тепер на Матір, на свою Вкраїну".

Коли в 1775 році способом московського підступу й зради було зруйноване Запоріжжя, то народ Український склав про це багато пісень, в яких цариці Катерині II. закидає нечесність, підступ, обманство, проклинає її й називає понижуючими її

людську гідність словами, а про Запоріжських козаків згадує з великим жалем, повагою й пошаною. Він висловлює великий жаль за Кошовим Калнишевським, що гинув у засланні, і за запоріжцями, що мусіли еміґрувати в Турцію з Украіни. В пісні „Розвивайся ой ти старий дубе!“ співають: „Виїзжає та із Украіни козак молоденький. Ви, галочки сизокрилі, підніміться вгору, ой ви, хлопці, славні Запорожці, верніться додому“, в свою Батьківщину, на рідну землю, в Украіну.

З наведеного матеріялу, а його можна подати ще дуже багато, маємо ясний висновок, що Український нарід з дуже давніх часів уже має: 1) народню свідомість імени своєї Батьківщини, назви своєї території, яку він сам своїми силами здобув для себе з земних просторів, украяв собі мечем і залюднив, вона у нього має словянську українську військову назву: „Украіна“; 2) народню свідомість свого імени: „Украінці“, він як долю свою звязав з украяною ним територією під свій осідок, так і імя своє з назвою території, за словянським звичаєм „прозвашася імени своїми де сідше на котором місті“; 3) народню свідомість суверенних прав на свою етнографічну територію, здобуту власними силами, своєю працею, своїми потом, кровю і життям, через що влада на ній повинна належати йому, як господареві, суверенові, незалежно ні від кого, бо то своя „украінська земля“. В цім виявляється народня свідомість усіх трьох елементів держави: народу, своєї території і своєї верховної влади.

V.

НАЗВА „УКРАЇНА“ і „ВКРАЇНА“ в літописах.

Книжники давніх часів, наслідуючи Греків, держалися в письмі „високого стилю“ і всяко уникли вжитку простонародніх слів. Вони штучно творили слова, „кували“ мову, аби не допустити в писемну річ простонароднього елементу. Високий стиль робив і з письменницького цеху людей, віддалених від простого народу, вищу клясу суспільства, тому письменники, щоб не понизити себе, старалися не допускати в високу книжну мову понижуючих її простонародніх слів. Але життя брало своє, і в штучну книжницьку мову проникали вже на зорі її творення природні елементи народньої творчости. Так Греки довго уникали вживати в своїх писаннях назву „Русь“. Вжиток народньої назви „Україна“ в книжницькій київській мові свідчить про давність існування цієї назви в живій мові Українського народу ще перед тим, як її допущено було до вжитку в літературній мові книжників. Назву „Україна“ читаємо в Іпатіївс. літоп. з 1187 року, а в Татарському літоп. під 1240 роком. Це свідчить про давнє існу-

вання цієї назви в народньому вжиткові за багато часів до 1187 р. Татари прийшли з Азії в 1224 р. і напали на Половців. Звоювавши по Дніпро, Батий в 1240 році взяв Київ і далі дійшов аж в Угри і до Дунаю. Цьому оповіданню Іпат. літ. відповідає літописне татарське оповідання, писане турецькою мовою і знайдене в Криму в старому спискові на 257 листах. В цій хроніці читаємо під 1240 роком в перекладі, що Чінгіз, спустошивши Іран, послав Джуджі-Хана в Дешт-Кіпчак воювати, і він „покорив страну Сігнак, увесь Хорезм, Черкесію, Детш-Кіпчак, Україну, Булгарію, Росію, Крим, Валахію, Трансільванію, Венгрію, Прусію, Польщу, Молдавію, часть Румелії і Германії і вмер раніше Чінгіза на 6 місяців. Син його Батий одержав собі батьків улус".[102]) На жаль, подробиць про цей літопис ми не маємо. Одначе ясно, що в завойованнях Батия 1240 року названо поруч з іншими странами, землями „Україну". Так її названо. Вона стоїть поруч з назвами земель: Крим, Валахія, Трансильванія, Венгрія, Прусія, Польща, Молдавія й ін.

З записом у Татарському літопису цілком сходиться щодо вказівки на Україну звістка, яку надрукував у своїй праці в 1799 році латинською мовою Іван Безілевич, ігумен на Чернечій горі біля Мукачева, на підставі, як він пише, „старих джерел". Книжка має заголовок Brevis Notitia Fundationis Федора Коріатовича. В цій крижці, в ч. I., гол. II., § 1. сказано що 1241 року „Батий з 600.000 війська вдерся в Польщу, Силезію, Моравію, Угорщину й інші землі, а Україна і вся Подолія уже були під його владою". Ясно, що і в Татарському літопису, і в інформації Базілевича 1799 р. з старих джерел Україною названо не чиєсь пограничча чи чиюсь окраїну, а таку саму окрему землю, як Польща, Силезія, Моравія, Угорщина, Крим, Валахія, Трансильванія, Молдавія і ін. землі, області, території, названі в перечисленні.[103])

Що торкається названої в перечисленні Татарського літопису Руси, Росії, то це відноситься виключно і спеціяльно до Київа з його трикутником. До Черніговщини, Галичини, Волині, Смоленщини назва „Русь" взагалі не відносилася. Така була в ті часи територіяльна термінологія. З династичною вона не покривалася. Землі Суждальска, Володимерська, Ростовська й ін., що згодом стали зватися купно Московською землею, Русью не називалися і за Русь не вважалися. Вони навіть бунтували в 1176 р., як про це розповідає Лаврент. літ., проти князя і

---

[102]) Переклад частини хроніки надруковано в „Записках Одес. Общества Исторіи и Древностей", під загол.: „Извлеч. из Турецкой рукоп. Общества, содержащей Исторію Крымских Ханов", Одеса, 1844 р., т. I, стор. 380. Ми цитуємо звідси. Переклад на російську мову зроблено в „Одес. О-ві Історії і Древностей".

[103]) С. Шелухин, „Назва України в давніх джерелах", Ужгород, 1932, вид. „Українського Слова", стор. 6.

вимагали, щоб він не наводив до них „Руських“ та не роздавав їм посад.[104])

Переходимо до Іпатіївського літопису. Тут ми маємо корінне слово „к р а“, край, Країна, Вкраїна, Україна, Україняни від пня „кра“. Ми вже подали, але ще підкреслимо, що в перекладі з Амартола в X-XI. столітті слово його *τμῆμα* передано словянським словом в однім місці „к р а“ і в другім „розділення“, і що те грецьке слово (тмема, тміма) означає: одрізок, одрубок, одріз, одрізаний, украяний, одбитий шматок чогось, а походить воно від *τέμνω* (темно), *τάμνω* (тамно) — рубаю, січу, одрубую, всікаю, відрубую шмат чогось, розсікаю, розділяю на шматки, а *τέμενος* від нього означає: відрізаний, відділений шмат чогось, коли землі — то участок, одруб, уділ землі, коли полотна — то шматок, уріз, коли відноситься до льоду, як річка замерзла

---

[104]) Для ілюстрації тодішньої термінології даємо кілько виписок з літописів. В 1149 році Київський князь Ізяслав, прийшовши з Новгороду в Київ і почувши, що зоставлений ним „стерегти Руську землю“ князь Ростислав, син Юрія князя Суждальского, не добре виконував його доручення, прогнав його до батька в Суждаль. Син поскаржився батькові в Суждалю і ображений кн. Гюргій каже: „тако ли мні части н і т у в Р у с к і й з е м л і, і моїм дітям“. Далі каже так: „Ізяслав... сина мойого вигнав із Р у с к о ї земли і волости йому не дав“. (Іпатіїв. літ. вид. 1843 р. стор. 41—42, під роком 1149). В 1148 р., прийшовши з дружиною в Новгород з Киева, кн. Ізяслав на вічі казав Новгородцям, що ради них він, „оставя Рускую землю“ (Київську), прийшов до них на поміч проти кн. Суждальского Гюргія. Тут його Київське військо назване „Рускіе полки“, „дружина Руская“, а інші звуться „полки Смоленські“, „полки Новгородські“, (Іпат. л. під 1148 р., вид. 1843 р. стор. 40). В Лавр. л. під 1152 р. читаємо: „Поіде Гюргі (Суждальский) с сином своїм, і с Ростовці, і с Суждальці, і с Рязанці, со князі Рязанскими в Р у с ь“ (вид, 1846, с. 145). В 1187 р. кн. Рурик київський послав у Суждазь до кн. Всеволода сватати його дочку Верхуславу, 8 років, за свого сина Ростислава. Всеволод згодився, дав велике придане і одпустив її „в Р у с ь“. Кн. Рурик справив пишне весілля, якогу „несть бувало в Р у с і“, а потім тих, що привезли Верхуславу з Суждалю, „Якова свата і с бояри одпустив ко Всеволоду в Суждаль“. Яков „приїхав і з Р у с і (в Суждаль), проводивши Верхуславу, і бисть радість“. (Іпатіїв. л. під 1187 р., вид. 1843 р. с. 136 і вид. 1908 р. с. 658). В Новгородській І-й літ. під 1135 р.: „пошел в Русь Новгород. архіеп. Ніфонт і застав Киян і Черніговців стоящими друг проти друга“. А під 1145 р. там же: „ходиша в с я Р у с к а я земля (Київська) на Г а л і ц ь і много попустиша о б л а с т ь їх; ходиша же і із Новгорода поміч Кияном“. В. Іпат. л. під 1202 р.: „Собравшю же Рурику Половці і Р у с і много і пріде на Г а л і ч“. (вид. 1843 р. с. 155) Під 1213 р. в Іпат. літ.: „Мстислав бо бі со всими князьми Р у с к и м и і Ч е р н і г о в с ь к и м и“ (в. 1843 р., с. 161). В Троїц. л. під 1223 р.: на Татар коло Дніпра зібралися „в с і князі Рустії і всі князі Черніговськії“. Під 1240 р. читаємо: „Пріде Батий Киеву ...і бі исполнена земля Р у с к а я ратних“. Татари взяли „град Киев“. Тисяцкий Дмитро, бачивши „землю Рускую гибнущу от нечестивого“ Батия, порадив йому йти в Угри і він дойшов до Дунаю. (Іпат. літ. СПБ. 1843 р., під 1240 р., с. 176—178.). Там же під 1234 р.: „Половцем же, прішедшім Киеву і плінящим землю Рускую“ (с. 174.). Там же: „Возвел бо бяшеть на Данила (кн. Галицького) Михаіл і Ізяслав Ляхи, і Р у с ь, і Половець множство“ (під 1235 р. с. 174). Батий „пойде в землю Половецкую ... і поча посилати на гради Рускіе і взят град Пере-

і на ній тріснув чи поломився на шматки лід, то пішла крига, льодини — отсі шмати льоду звуться тако ж „кра". Ці предмети мають свої краї, вони одрізані, самостійні. В Іпатіївському літопису під 1190 роком записано, що князь Ростислав Рурикович, задумавши зимою похід за Дніпро на Половців, не міг їхати на вежі Половецькі за Дніпро, бо не можна було переправитися, „зане бі Дніпро в крах", себто на Дніпрі поломився лід і йшла крига, пливли льодини, ішов лід, Дніпро був покритий ламаним льодом, кригою, „в крах".[105]) В чеській сучасній живій мові: kra — льодина, крига, kraj — страна, край, область, krajan — земляк, krajic — шмат, шматок, krajina — страна, земля, місцевість, krajeti — краяти, різати, рубати на шматки.

Коло Адріятичного моря на південь від Каринтії область називається власним іменем „Країна", поблизу від Штірії, в Іллірії, куди, як розповіли в VI. ст. Прокопій і ін., ходили походом і Анти. За Країну й на території Країни за неї йшли бої. Тут, як розповідає Київський літопис під 898 роком, жили Словяне і їм проповідував Андроник, учень ап. Павла. Від тих Словен, каже літописець Київський, „і ми єсме".

яславль копієм... В тоже время посла на Чернігов... і град взяша" (Іпат. л. під 1237 р., с. 176). В Лаврен. л. під 1249 р. читаємо: „Хан пріказаша Олександрові Киев і всю Рускую лемлю, а Андрей сіде в Володимері" (в. 1846 р. с. 202). Галицько-Волинська земля була окремо з кн. Данилом і вона не входить в вираз „всю Рускую землю". В Густинському літопису під 1240 р. читаємо: „Сартак Батієвич царь Татарський даде Києв і Рускую землю Александру Ярославичу Києвському,... а брату єго Андрею Володимер і Московскую землю" (Додаток до Іпат. літ., вид. 1843 р., під 1249 р. стор. 341). Там же під 1252 р.: „Александер Ярославич... Московський поїде в Орду к Сартаку, царю Татарському, і упроси собі княженіе над всею Рускою і Московскою землею... і прійде ко Владимерю граду столному Московському" (с. 342). В Іпат. л. під 1195 р. росповідається, як кн. Суждальский Всеволод вимагав од Київс. князя Рурика й собі части в Руській землі: „нині сів єси в Киеві, а мені части не учинив в Рускій землі,... а то Киев і Руская — область (в Єрмол. сп. літ.: „а то Киевская область" — Руская-Киевская), а кому єси в ній часть дав, з тим же і блюди і стережи" (Іпат., в 1843, під 1195 р., с. 144). Звертаємо увагу на запис там же 1213 р., в якій Черниговські князі не руські князі.

Таким чином, в Татарському літ. згадка про Русь окремо від згадки про Україну відноситься спеціяльно до Киева і Руської, себто — Київської області, яка мала ці обидві пазви (див. цитату з Іп. л. під 1195 р.). Ця область являла собою лише частину України. Спеціяльна вказівка на цю частину була необхідна через особливе політичне значіння її. Черніговщина, Бологовщина, Галичина. Волинь і Холмщина тут в означенні „Русь" не ввійшли. Тут були інші князі (Данило, Василько) з своїми відносинами з Татарами. Тут Татари мали труднощі через гори, ліси, болота. Тому в 1240 році вони не могли зруйнувати тут всіх городів. Як розповідає Іпат. літ. під 1261 роком, Бурундай з Татарами тільки через 21 рік після знищення Київа руйнував городи в Волині, Холмщині, Галичині з вимушеною участю й поміччю самих же князів.

[105]) Іпат. літ. вид. 1843 р. с. 140 і вид. 1908 р. с. 671, зап. під 1190 р.

Під 1183 р. Іпат. літ. розповідає: Київський кн. Святослав і вел. кн. Рурик Ростиславович рішили пійти на Половців і „посласта по окольнії князі". Зібралося в похід 12 князів і межи ними й Володимер Глібович Переяславський та поміч од Ярослава Галицького. Святослав пішов за Дніпро з своїми й союзними силами і послав наперед Володимера Глібовича та сина свого Мстислава. Половці, як тільки побачили полк. кн. Володимера, побігли вїд нього, „гонимі гнівом Божим". Святослав і Рурик мали велику побіду. І далі Володимер Глібович Переясавський в війнах проти Половців усе попереду і виступає дійсним оборонцем од Половців там, де тільки вони з'являються. В 1184 р., як розповів Іпат. літ., Святослав з Руриком також пішли знову війною проти Половців. Вони знов послали наперед Володимера Глібовича з Мстиславом, а сами пішли позаду. Володимер і Мстислав розбили Кончака біля Хоролу і набрали багато полону. Ясно, що Володимер Глібович для Половців був грозою, а для Українців усіх оборонцем.

В Іпатіївс. літ. під 1185 роком читаємо запис: Половці рішили йти походом — Кончак на „Київську сторону", а Кза — на Чернігівщину. Кончак, дойшовши до Переяславля, „оступив" його і тут був бій цілий день. Переяславський князь Володимер Глібович „дерз і кріпок к раті" бився з ним кріпко і був ранений тяжко трьома списами, тому вїхав у город свій і „утре мужественного поту за отчину свою". Зараз же він послав до князів Святослава, Рурика і Давида за поміччю. Почувши про це, Кончак покинув Переяславль і пішов „к Римові". Знову Володимер послав до князів по допомогу йому, але вони забарилися і спізнилися. Половці тим часом взяли Римів, набрали багато полону й пішли додому, а князі вернулися також додому, „бяхуть бо печальні і со сином своїм Володимером Глібовичем, зане бяшеть ранен велми язвами смертними". Кза також набрав полону й попалив багато сіл.[106])

Половці робили найчастіші наїзди на Переяславську, Київську, Чернігівську, Волинську землі, як найближчі до їх „веж", але їздили брати полон і грабувати українське населення й далі. Тому для Українського народу був дуже цінним кожний оборонець його від цих азійських хижаків. Цілком природньо, що в нього були особливі симпатії і вдячність для Переяславського князя Володимера Глібовича, який виявив себе на ділі завзятим ворогом Половців і постійним оборонцем од їх наскоку не тільки своєї Переяславщини, а також і Київщини, і Черніговщини, і взагалі всіх українських земель. В 1187 р., як читаємо в Іпат. л., проти Половців вирядилося на чолі з кн. Святославом багато князів, а межи ними, як завше, і Володимер Глібович, Переяславська земля якого була цілком спустошена Половцями. Святослав,

[106]) Іпат. л., вид. 1908 р., під 1185 роком, стор. 646–649.

щоб славу побіди над Половцями, доставити своїм синам, хотів вислати наперед своїх синів. Але інші князі на чолі з Руриком, знаючи хоробрість і незмінну ролю Володимера Глібовича, якому цілком довірялися, настояли на тім, щоб наперед війська йшов він, як відомий всім чисто борець проти Половців і знавець війни з ними. Половці, почувши про цей похід, повтікали, а кн. Володимер Глібович, погнавшись за ними, так застудився, що його принесли в Переяслав і він умер. Коли Рускі князі „бяхуть бо печальні", як його було тяжко поранено, то, розуміється, вони на його смерть натурально повинні були реагувати ще більше. Він у їх був передовиком у походах і боях проти Половців, і вони загубили того героя, якого самі ж посилали завше наперед; він виконував доручення успішно і ніколи їх не підвів, а кожен раз виправдав покладені на нього надії й довіря. Літописець описує з великою любов'ю до Володимера Глібовича його діяльність і вихвалює його більше, як робив це для нього завше. Тепер він все це згущує й пише ще сильніше: „І плакашеся по нем всі Переяславці, бі бо любя дружину, і злата не сбірашеть, імінія не щадяшеть, но даяшеть дружині, бі бо князь добр і кріпок на раті і мужьством кріпком показася, всякими добродітельми наполнен, о нем же Україна много постона".[107])

На це місце літопису всі інтерпретатори назви „Україна" звертають особливу увагу. Просимо й ми звернути на це місце пильну увагу й мати на оці, що літописець, писавше, думав категоріями, поняттями, мовою, термінологією свого часу, а не XIX. чи XX. століття. Літописець за всі роки записів старається виставити Переяславського князя Володимера Глібовича в найкращому світлі й прославити його за великі заслуги перед народом. Він до цього улюбленого князя має особливі симпатії, тому нічого не проминає, щоб прославити його і підкреслити кожен його патріотичний виступ своїм завваженням чи виразом. Напр., під 1185 р. він одмітив, що князь, тільки вернувшися додому, дуже поранений, „утре мужественного поту свойого за отчину", і що руські князі „бяхуть бо печальні і со сином своім Володимером Глібовичем, зане бяшеть ранен велмі ранами смертними".[108]) Сама собою напрощується думка: коли літописець так прославляє його й коли князі руські реаґували так на його поранення за життя, то все це мусіло бути без міри сильнішим з факту його смерти. Це мусіло статися в 1187 році, бо князі і великий князь Руський Рурик настояли вирядити його наперед війська проти Половців, як саможертвенного, мужнього, кріпкого на раті й досвідченого в війні проти Половців, які також знали його і, вже забачивши його полк, тікали. Тільки що зацитоване літописне місце з приводу смерти кн. Володимера Глібовича в

[107]) Іпатіївс. літ., вид. Археогр. Ком., С. Петербург, 1908 р., с. 653.

[108]) Іпат., під 1185 р., с. 647—648.

1187 р. є висловом найбільшої похвали й жалю за князем, як людиною й як носієм найвищої влади в державі. І як раз тут під 1187 р. ми вперше зустрічаємо вжиток народньої словянської назви „Україна“, і рівночасно з цим тут немає назви „Русь“ чи „Руський“. Одначе, щоб Русь ніяк не реаґувала на смерть свого улюбленого князя, який мав великі заслуги і смерть якого була величезною втратою, це річ неймовірна, і літописець, що старанно писав про його смерть, не міг би цього пропустити. Але тут вжито вперше в писемних памятках простонародньої назви „Україна“, тоді як назви „Русь“ немає. В цю хроніку — в Іпат. літ., — як раз увійшло багато народнього словесного матеріялу. Так увійшла й назва „Україна“. Смерть князя Вол. Гл. принесла Половцям велику радість, і поготів вона повинна була викликати жаль з боку руських князів і їх союзників у війні 1187 р., коли Володимера Глібовича послали наперед, він блискучо виконав доручення, Половці втікли, але він застудився й умер, ставши жертвою того виконання. Ніяк не могло бути, щоб князі й Русь не реаґували своїм жалем через велику втрату для них усіх. Проте Русь і князі не названі спеціяльно, окремо, бо вони ввійшли в спільну назву „Україна“, якою покривається все, що в неї входить, в тім числі й Русь.

Цілком природньо, що в порівнянні з передущими запис під 1187 роком має великі відміни: за князем плачуть, журяться „всі переяславці“, Русь і князі окремо не названі, а за те зявився на письмі новий термін із народньої мови „Україна“, яка мов жива соборна істота людська, помимо „всіх переяславців“, також жалкує за князем — „о нем же Україна много постона“, за ним же, як і найближчі йому „всі переяславці“, багато журилася, жалкувала, плакала й Україна.

При інтерпетації цього тексту треба мати на увазі, що Переяслав держава, і вмер її князь-носій найвищої влади в ній над територією і народом, над населенням Переяславської землі, яке мало назву „переяславці“ і „Переяславська земля“. Це тодішня термінологія. Літописець виразом „всі переяславці“ каже, що за князем своїм плакала вся держава Переяславська, все населення її, вся Переяславська земля. Інтерпретація повинна йти в площі тогочасних понять, уяви, мови, термінології.

В 1054 р. вмер кн. Ярослав Мудрий і розділив свою державу межи синами так: „Ізяславові — Київ, Святославові — Чернігів, Всеволодові — Переяслав, Ігореві — Володимер, Вячеславові — Смоленск“. Ці літописні вирази означали: Всеволодові Переяславську землю, Святославові Черніговську землю і т. д. Назва центрального городу була назвою і цілої держави-землі, а також і її населення. Звідси: переяславці, ростовці, чернігівці — це означення населення не самого лише города, а цілого князівства, цілої землі. „Олег прія град Смоленск : посаді в нем муж свої“ — каже Київс. літ. під 882 р., що означало покорення цілої землі

Кривичів. Завойованням центрального города відбулося завоювання цілої землі. В 1169 р. Суждальский кн. Юрій і союзні з ним князі утворили договір розділу межи ними того, що рішили завоювати, і в договорі написали так: „Юрієві — Володимерська земля й Ростовська, Ярославові — Новгород, Смоленськ — Святославові, Київ — Чернігівським князям, а Галич — Юрієві." Київ, Галич — це означало: Київська, Галицька земля. Племінні назви земель (Поляни, Древляни, Северяни, Словяни, Кривичі) дуже рано, пише проф. Володимерський Буданов, замінилися назвами за іменем старшого города: Кияни, Новгородці, Смольняни, Чернігівці, Суждальці, Переяславці й т. д.[109]) Це означення населення не самого лише города, а і цілої землі, яка зветься за іменем города. Так випливало з тодішніх відносин. „Новгородці бо ізначала, і Смольняне, і Кияне, і Полочане і вся волости на віча сходяться і на „чтоже старійші здумають, на тім же пригороди стануть" — бо кожний з земли свого города міг брати участь у городському вічі, і це було правом.

Переяславський князь Володимер Глібович був оборонцем од Половців не лише своєї землі — його діяльність виходила далеко поза межі його держави й поза межі Руської землі. Він брав участь у союзних походах князів і земель Руських і інших, тому на його смерть повинні були реаґувати й ці інші. З ним, напр., в поході 1187 р. їздили в передовому військові й Чорні Клобуки. В поході 1183 р. брали участь і „окольнії князі" — з Лучеська, з Минську, з Городені, з Галичу. Як раз тут оповіда літопис, як Половці, лише „узрівши Володимерь полк", втікли.[110]) Всі ці і руські, і союзні князі обірали Володимера Глібовича й посилали йти вперед війська, піддаючи цим найбільшій небезпеці і найбільшому ризикові його життя. Цілком очевидно, що ціла етнографічна територія з її населенням реаґувала на смерть Володимера Глібовича, і це саме літописець і зазначив словами: „О нем же Україна много постона". Україна більша за Русь, тому за Русь, назвавши Україну, можна і не згадувати, бо Русь є інтегральною частиною України, території етнографічної, яка має цю народню старословянську назву. Вираз „всі переяславці" — це тільки Переяславське князівство, Переяславська земля, яка є інтеґральною частиною етнографічної України, землі вкраяної мечем словянського племени в своє посідання, охороненої ним і политої його кров'ю. Очевидно, що за своїм князем повинна була жалкувати перш за все його земля-держава, а тоді інші. Тому і в літопису вказані в початку переяславці, а під кінець додано, що не лише вони тільки, а й інші: „О нем же Україна много постона". Сказавши „всі переяславці",

[109]) Проф. Володимерський Буданов, „Обзор Исторіи Рус. Права", Київ, 1909 р., вид. 6, стор. 14, 17, 21—23 й ін. Там подано великий джерельний матеріял, і ми цим тут обмежуємося.

[110]) Іпат. л. під 1183.

літопис вказує і на дружину, якою звалися не тільки ближчі до князя вояки, а також нарід. Та й ближча дружина тільки збіралася при потребі в центральний город чи в призначене місце, а проживала по цілому князівству, що ж торкається кметів, то вони ще й господарство вели в князівстві — хліборобське, скотарське і т. ін.

Половці робили напади на цілу етнографічну територію Українського народу, а не лише на саму Русь. Тому на них ходили походами не тільки руські князі, або князі Руської землі, а також і „окольні князі". В 1185 р. Половці напали одночасно на Переяславську і Чернігівську землі. Чернігівщину вони спустошили, як і Переяславщину. Князь Володимер Глібович боронив і Чернігівшину, і Київщину, і всю етнографічну українську територію з її населенням. Цілком природньо, що на смерть князя оборонця повинні були реаґувати не самі лише переяславці, себто, не сама лише Переяславська земля, в якій він був князем, а всі чисто землі з їх населенням, для яких він також був оборонцем, бо вони понесли велику втрату від смерти свого славного оборонця. Це територія більша, як Русь, і народня назва цієї етнографічної території в її соборній цілості і в частинах „Україна". Тому літопис і каже: „О нем же Україна много постона". Щодо самого виразу: „О нем же Україна много постона", то це та сама народня персоніфікація, як в уже згаданих нами народніх піснях: „Зажурилась Україна, що нігде прожити, витоптала Орда кіньми маленькії діти", або „За тобою, Морозенку, уся Україна плаче", або в 1574 р. з приводу смерти Свірговського: „Україна сумувала, ой Україна сумувала, свого гетьмана оплакала" або: „Гей у лузі червона калина, гей похилилася, чогось наша славна Україна, гей, засмутилася", або в 1658 р. Виговський каже: „Ой будете знати, як Україну до себе єднати", і т. д. Поняття „Україна" в 1187 р. було ширшим, як „Русь". Тоді, напр., Галичина називалася „Україна Галичька", а „Руссю" ще не називалася. Руссю вона стала зватися лише в XIII. столітті. В Іпат. літ. під 1189 роком читаємо: Галицькі мужі послали до кн. Ростислава, який тоді пробував у Смоленську, „зовуще його к собі на княженіє". Він „іспросися у Давида" (кн. Смоленського), поїхав і швидко приїхав „ко Україні Галичькій". В Єрмолаївс. списку тут стоїть: „К Країні Галицкой".[111]) „Країна" й „Україна" тут те саме. Пригадаймо запись під 1187 р., за 2 роки перед цим, „О нем же Україна много постона" і стане ще яснішим, що цей вираз відноситься і до Галичини. Для границі чи пограниччя в памятках є термін „сумежьє" і „на межах", „граница", „рубеж"[112]). Як Русь в окремих частинах цілости називалася Київською, Переяславською,

[111]) Іпат. л., в. 1908 р., с. 663, під 1189 р. Дод. до неї Єрмол. сп. с. 53.
[112]) Лавр. л. під 1186 р., Ак. Ю. З. Руси, т. I, 1361, 1400, 1418, 1541, 1551 і ін. роки.

Чорною, Білою, Червоною, Галицькою і ін., так і Україна в ріжних частинах мала додаток для означення тої частини: Київська, Волинська, Подільска, Холмська, Галицька, Мункачівська і ін.

Під 1213 роком Іпат. літ. розповідає, як Мстислав, на заклик Лестка в Галицькі князі, приїхав із Новгороду в Галич і захопив собі Галицьку землю, яка правно належала Данилові. Літопис каже: „Галичане же всі... послали по князя Данила", але він запізнився. Тоді Данило „їха з братом і прія Берестій, і Угровеск, і Верещин, і Столп, Комов і всю Україну".[113]) Він цим способом здобув собі частину Галицької землі, яка по народньому називалася „Україною Галицькою" (літоп. зап. 1189 р.). Але Данило в 1213 році „прія" лише частину „України (Країни) Галицької". Вираз літописця „всю Україну" означає, що Данило прийняв усю ту частину Галицької України, що належала до перечислених городів. Він собі взяв, відібрав од Мстислава Побужжя на південь од Береста з частиною Холмщини. Це і є „вся Україна" тих городів. Де хто тлумачить, що тут „всю Україну" означає „все пограниччя". Це абсолютно не відповідає правді. Коли б цей вираз був означенням пограниччя з Поляками, то Данило вкраяв собі тільки частину його, а більша частина зосталася у Мстислава. Вже це каже, що „всю" не можна віднести до пограниччя з Поляками, бо в Данила була лише частина його, а у Мстислава зосталася друга частина його.

Під 1268 р Іпат. л. розповідає, що Ляхи розпочали військовий наступ із Польщі біля Холму на територію, залюднену мішано й Поляками. Отсі Поляки і є „Ляхове Українне", бо вони мешканці України Холмської. Вони провідали про польский наступ і попередили холмщаків, а ці приготувалися до відсічі. Стара форма назви: Українне, Велиняне, Смольняне, а пізніша: Українці, Велинці, Смоленці.[114]) Маємо в літопису, таким чином, під 1268 р. назву Українне, Українці.

Під 1280 р. Іпат. л. розповідає, що кн. Лев, схотівши собі по смерти кн. Польского Болеслава „часті в землі Лядської города на Вкраїні, єха к Ногаєві проклятому помочи собі прося на Ляхи". В Єрмол. сп. літ. на місці „города на Вкраїні" стоїть „города на Україні".[115]) Маємо тут обидві форми слова: Україна і Вкраїна. „В землі Лядської" бо річ про частину України Галицької, якою заволоділи Ляхи й тому вона стала „землею Лядською".

Нарешті, під 1282 р. Іпат. хроніки читаємо: „І вспомяну Володимер, оже преже того Лестко... взял бяшеть у него село на Вкраїниці, іменем Воїнь, і напомінася ему Володимер о том

[113]) Іпатієвс. літ., під 1213 р., вид. 1843 р., с. 160, в. 1908 р. с. 731–2.
[114]) Іпат. л., під 1268 р., в. 1843 р., с. 203, а вид. 1908 р., с. 864. Лавр. літ., в. 1926 р., на с. 10 „Велиняне", а в Радз. і Акад. сп. „Волинці".
[115]) Іпат. літ., під 1280 р., в. 1843 р., с. 208, а вид. 1908 р., с. 881.

много, аби єму воротіл челядь".[116]) Річ тут про невелике хліборобське господарство кн. Володимера в Україні Галицькій. На це вказує назва „село" і взяття звідти „челяді" — робітників, які обслуговували те господарство. У Греків „хора" — означає: страна, область, село, маєток. Так тут невелике село, маєток на Вкраїні — це Вкраїниця, як дільниця, криниця і т. ін.

Звівши до купи назви в Іпат. літ. „Україна", бачимо, що соборна, цілокупна назва „Україна" відноситься до цілої етнографічної території, землі Українського народу, до його історичних земель.

В Густинському літопису (складеним за старими джерелами в 1670 році) автор його, Михайло Лосицький, поставив питання: „Чесо ради наш народ Русью наречеся" і в відповідь на це між іншим пише так: „Ісперва бо егда із Пафлягонії ізидоша, наріцахуся Генети, Венеди, Венеціди, Анти, Аляни, Роксани, Роксоляни... Греці їх для тіранства Савромати наріцаху. Тякоже і в Сармації сідше, различно прозивахуся: Поляне, Древляне, Сівери, Кривичі і проч., ілі якоже і нині, Москва, Білая Русь, Волинь, Подоля, Україна, Підгоря і проч.".[117]) Тут назву „Україна" вжито поруч з назвами „Москва", „Біла Русь", як назву того самого характеру, для означення окремої землі. Там же під 1516 р. читаємо: „Єгда король забавляшеся з Москвою, а Міндікерей полони землю нашу, посла Жігмонт король посла ко Міндікерею, глаголя: „почто... поплінил єси мою землю"?.. Жігмонт... посла Прецлава Лянцкорунського на Україну собірати люду і такожде Татаром пакостити".[118])

Літописець каже в Густинськім літопису, що „в сіє літо (1516 р.) начашася на Україні козаки", і пояснює, що „от начала своєго сей наш народ Руский" завше мусів воювати і „отісперва" вживав зброю військову, далі, за часів князівства, „сей народ наш бранилюбний (войовничий) не преста" вести бої, як „не з окольними народи — з Греками, Половцями, Печенігами, то межи собою", поки „Батий Татарський цар землю нашу Рускую пусту сотвори" і „от Ляхов, і Литви і Москви, тако ж і усобицями зіло... умаленні биша". Після того, як король Жігімонт послав з Польщі „Лянцкорунського на Україну собірати люду", він з тим людом учинив дуже щасливий похід на Татар та Турок. „І потім бранилюбивий (войовничий) цей нарід козаками нарекошася" і сам став „на Татарську землю ходити". Козаки обірають спромеж себе старшину „по своєму древнему обичаю", літом живуть на Запоріжжі і ловлять рибу, яку сушать на сонці, „а на зиму росходяться кождо во

---

[116]) Іпат. літ., під 1282 р., в. 1843 р., с. 211, а в. 1908 р. с. 889.

[117]) Додаток до Іпат. літ., вид 1843 р., Густинс. літ. стор. 236.

[118]) Там таки, запис під 1516 р., стор. 368.

свой град", себто: на зиму вертаються додому в Україну, і „на літо паки (знову) собираються" на Запоріжжя.[119])

Термін „Україна" й тут цілком ясно означає етнографічну територію Українського народу, її словянську народню назву, її народнє імя, а термін „наш народ Руский" означає тут те саме за книжницькою назвою „Русь", що народ Український. Назва „Русь", „Руський" являє собою для 1516 р. (XVI стол.), як і раніш, книжне, оффіційне, чуже словянам імя побідника, накинуте Українцям переможцем Руссю, походженням із Кельтського, Гальского народу, частина якого прийшла на Вкраїну з Провансалю, (Південь Франції) з народу, що звався там Rutheni — Русини, Русь, у грецькій вимові Рос, а в перекл. Дроміти.

Густинську хроніку складено українською книжною мовою XVII. століття, але її термінологія історична, давня, традиційна. В ті часи традицій держалися міцно. Книжна мова того часу штучна, мішана церковно-словянщина з безмірно більшим додатком народнього мовного елементу, ніж це було, напр., в XII. столітті. Густинська хроніка являє собою памятку XVII. століття, написану на підставі багатьох старих джерел, помічених у виданні хроніки. Її закінчення помічено 2. августа 1670 року. Ми вже подали з цього літопису вжиток назви „Україна" для окремої території поруч з поданими в спільнім переліку земель назвами того самого характеру: Москва, Московська земля, Біла Русь. Це і не окраїна чиясь, і не чиєсь пограниччя, а окрема земля і назва для неї, як у момент появи цієї народньої назви в літературній мові XII. віку, так і в 1516 році. З бігом часу межі Руси поширюються, досягають меж цілої України, але політична чужа народові кельтська назва за побідником „Русь", „Руський" все таки зостається чужою Українському словянському народові і лише книжною, вживаною книжниками й пануючою верствою, тільки не народом. Тому її в народніх творах словесности ми не зустрічаємо, а тілько в літературних. Назва „Русь" і „Руський" не перетворилася в народню і не видержала конкуренції з народньою, словянською, національною назвою „Україна", „Український" в такому ступені, що, не вважаючи на всі заборони й переслідування з боку російського уряду назви „Україна" та на вимоги вживати назв „Русский" і „Малороссійський", як тільки настала революція 1917 року, зразу ж запанувала в народі національна назва „Україна", „Українці", „нарід Український". В Густинському літопису читаємо назву „Русь" і „Руський" дуже часто, але як письменницьку назву, а поруч з нею вживається, як в Іпатіївс. літ., і народня назва „Україна", що все більше завойовує собі місце в книжницькій мові високого стилю. Подамо ще кілька прикладів з Густинського літопису ради термінології. Під 1362 р. читаємо в

[119]) Густинський літ., дод. до Іпат., вид. 1843 р., стор. 368.

Густинс. Літоп.: „Олгерд от Подоля ізгна власть Татарскую. Сей Олгерд і інния Рускія держави во свою власть пріят, і Кієв под Феодором князем взят". Під 1367 р.: „Олгерд же, собрався вскорі, і нападе в Москву".[120]) Москва не Русь і не Руська держава. А щодо виразу „Рускія держави", то в листі до турецького султана 14. октября 1648 року Богдан Хмельницький підписався: „Гетьман Війська Запоріжського і всих Русей".[121]) Тому „всих", що Москва не Русь, і нарід Московський не Руський нарід. Україна по народному називалася Україною, а по книжному, з імени пануючого покорителя, називалася політичною назвою Русь, Росія.

В запису Густинс. під 1399 р. Україну названо „Руская земля". Під 1406 р. читаємо, що „Свидригайло... начат много зла з Москвою творити Литовській землі і Русі". Під 1414 р. читаємо, що „Фотій митрополит, по обичаю живучи в Москві, дані же многі от Руских священників ізимаше... Вітолт же не любяше сего, еже із его князства дані во іну область ізносят, повелі его (Фотія митрополита) зо всего ограбити і ні з чим на Москву отпустити". Під 1415 р. там таки читаємо: „Вітолт, вел. кн. Литовський, бачивши, що митрополити, приходивши з Москви в Київ, забірають з св. Софії все, що красно", і „в Московську землю" односять, щоб не умалялося „багатство в землі Рускій", скликав єпископів Чернігівського, Полоцького, Луцького, Володимерського, Туровського й ін. священників та множство бояр і наказав їм обрати свого митрополита. Вони обрали Григорія Цемивляка і Вітолт послав у Царгород до патріярха Калліста прохання „посвятити іного митрополита Київу, бо не хощет митрополитов Московських". Патріярх „благослови Русі посвятити собі Григорія на митрополію Київську".[122]) Густинську хроніку писано українською канцелярською, кучерявою, книжницькою мовою і лише з впливом народньої мови. Автор, одначе, свідомий народньої назви „Україна", а щодо назви Русь, то ставить питання: „Єсть недоуміне многим, откуду, і в кая літа, і чесо ради наш Словенський народ наречеся Русю". Він свідомий словянства Українського народу, а чому цей нарід „Русю наречеся, звідки й коли" — цього не знали в XVII. в. але все таки знали, що це назва зайшла і чужа, тому все більше давали місце своїй рідній назві „Україна" і це імя стало й літературним. В козацькому літопису Самовидця, що охоплює часи з 1648 до 1702 р., імя „Україна" вжито всюди і в хроніці Самовидця повно його. Цей літопис написано живою українською народньою мовою і от у нім

[120]) Обидві цитати з Густ. л., стор. 350.

[121]) У В. Липинського, „Z dziejów Ukrajiny", Київ, 1912 р., стор. 181, там таки він вказав своє джерело: Арх. давн. актів м. Кракова, збір. Піноччі, Acta publica, 1.

[122]) Густинс. літоп. стор. 256, 350-358.

всюди вживається назва „Україна“, „Вкраїна“ для цілої етнографічної території, як власне імя її й населення від меж Трансільванії до меж Польщі, Москви і Придонщини. Вжиток у тій самій хроніці української народньої мови і назви „Україна“ є вказівкою, що це імя народнього походження, своє, рідне, звязане з народністю, її душею, совістю, свідомістю, яка вважає назву „Русь“ і „нарід Руський“ не за рідну, а за занесену кимось звідкілясь і за накинуту, як побідником та пануючою верствою на знак свого панування над народом покореним. Тому, оскільки народня назва „Україна“ промовляє до душі, совісти й серця, остільки назва „Русь“ не викликає до себе високих і інтимних відчувань та прихильности, бо накинута пануючими для ознаки покори й підлеглости їм народу. Тому нарід ніколи не дорожив назвою „нарід Руський“ і „Русь“, як не дорожив такими ж накинутими чужими поработительскими назвами „народ сарматський, роксолянський, козарський“. Перекладення дані Козарам на дань Русі було переїменованням на „нарід Руский“, зобовязаний платити Русі, а це було знаком підлеглости і давало волю поработителеві накинути підлеглому своє імя, хоч київські словяне культурно були вищі за Русь.

З наведеного констатуємо такі факти. Як в Іпат. літ. під 1187 роком у прославленні князя не вжито назви „Русь“, бо вжито народньої назви „Україна“, якою покривається те, що міститься в назві „Русь“, так і в Густинс. літ. в перечисленні земель і народів на стор. 236. сказано: Москва, Біла Русь, Україна і ін., а не вжито назви „Русь“, бо вжито назву „Україна“, чим уже покрито те, що міститься в назві „Русь“. Взагалі, де вжито „Україна“, там не вживається назва „Русь“, бо перша включає в себе другу. Як в Іпат., так і в Густинському літоп. однаково Україною зветься, як власним іменем, окрема обширна етнографічна територія з своїми границями, окраїнами, пограниччями, більша за Русь, яка входить в Україну і ширилася коштами Української землі. В найдавнішому київському літопису читаємо, що словінеск язик (нарід) в Русі тільки (токмо) Поляни, Древляни, Новгородці, Полочани, Дреговичі, Сівер, Бужани, Волиняни, а про населення території, яка згодом стала називатися Москвою, Московією, сказано, що то не словяне і не Русь, а „інії язиці, іже дань дають Русі: Чудь, Меря, Весь, Мурома, Череміс“ і т. д. Так і в Густин. літоп. до кінця запису в XVII. в. Московія і Московський нарід — не Русь, не Руський нарід і не словяне. Свідомість цілости етнічної й територіяльної та єдности національних інтересів у 1187 році далі ще більше розвинулася. Назва „Русь“ для Українського словянського народу і його території в початку ширилася тільки на землю Полян, далі в міру завойовань Руссю частин України ширилася на завойовані чи прилучені частини, і таким чином зміст її ріс коштами Українського народу. Так за більш, як

400 років, назва „Русь“ поширилася майже на всю Українську землю, але, як назва чужа й не словянська і як назва пануючого над населенням, вона жила лише в ролі політичної назви, і нарід не приймав її, а держався своєї рідної історичної назви „Україна“, традиція ж наповнила її змістом народньої історії і донесла живою до нинішніх часів. Як назви Українського народу за переможцями народом Сарматським, Роксоланським, Козарським зникли, як чужі назви за пануючим, така доля природня і для назви „Русь“, „Русини“, „Рускі“. Не вважаючи на ввесь примус російського уряду й старання його знищити назву „Україна“ і „Українці“, а засвоїти назву „Русскіе“ і „Малоросси“, 1917 рік показав, що боротьба проти природнього є просто марною затратою сил і що найменше — не розумна, а для життя й розвитку народности шкідлива й злочинна. Це те обезличення, що для його може бути єдина тільки назва: практика духового людоїдства. Свідомість Українського народу, як бачимо уже з раніш поданого матеріялу, завше відріжняла Українську націю від інших і підкреслювала ріжницю з Московським народом. Окремішність, природа і свідомість ріжниці не дали можливости російському урядові і Москвинам денаціоналізувати Український нарід, хоч і натворили вони серед інтеліґенції масу ренеґатів насильством, карерою, підкупом, вигодами дезертирства і зради. Назву „Русь“, „Россія“, „Русскій“ і „Россійскій“ засвоїли собі Москвини самочинно, політичним похищенням чужого імени для егоїстичних і злочинних цілей. Це сталося в 1713 році, коли Меншиков з наказу царя Петра І., який використав побіду під Полтавою, написав Василеві Долґорукому, послові у Копенґазі: „Во всєх курантах печатают государство наше Московскім, а не Россійскім, і того раді ізвольте у себя сіє перестеречь, чтоб печаталі Россійскім, о чом і к прочім ко всем дворам пісано“.[123]) Наказано було зробити переїменування в нутрі Московського государства, а за кордоном поведено було потрібну для цього політику, і з бігом часу фіно-монгольску народність Московії стали називати словянським народом, всупереч не тільки вище поданому з літопису (інії язиці), а і природі, і антропологічній науці, а Московську державу „Россією“ і „Русским государством“ та „Русью“. Утворено фальшування і баламуцтво, підступ і обман для політичних цілей панмосковизму і Московського імперіялизму. Очевидно, що для осягнення цього науку треба зробити псевдо-наукою, істину неправдою, факти підміняти вигадками, а совісність цілком відкинути, щоб було місце для безсовісности, шарлатанства і духового людоїдства ради зоологічного насищення одної народности життям другої.

Літопис Самуїла Величка і зібрані в нім матеріяли, особливо строго документальні, дають величезний матеріял для усвідом-

[123]) Соловьев, „Исторія Россіи“, т. XVII, с. 409.

лення собі нашого національного імени. На жаль, Величко писав такою кучерявою мовою українського канцеляриста й книжника, що ми мусимо обмежитися загальними виписками. Коло головніших з них ми робитимемо в дужках указівку сторінок, а цитат повних подавати не будемо: це зайняло б забагато місця, вимагало б перекладу в деяких місцях на сучасну мову і було б потрібним лише при спеціяльнім студіюванні, яке однаково вимагало б користування оригіналом. Власні імена й назви подаємо точно, дослівно.

Використовуємо Літопись Самуїла Величка в виданні Археографічної Комісії Української Академії Наук, т. І., „Сказаніє о войні козацкой з Поляками", Київ, 1926, і звідси означатимемо сторінки.

Коли стало відомим, що Українська Республіка веде переговори з Московським царем про його протекцію, то король Польский написав до „монархи Московського, просячи, аби принятєм Хмелницкого і України в свою протекцію не чинил єму обиди" (с. 96). Хмельницький просив царя, щоб під протекцією його „бути городам Києву, Брацлаву, Чернігову зо всею Україною і її повітами по самую лінію"... (с. 96). В XVII. ст. „Русь" вживається рідко. В 1653 році Гетьман титулувався:„Війська Низового і Городового Запорожського і всея по обох сторонах (р. Дніпра) сущея України Малоросийськія Гетман Зіновій Богдан Хмелницкий" (с. 77). Додаток „Малоросийския" означає: православної, де є юрисдикція православного митрополита, і немає унії й римокатолицтва. (напр., с. 95). В 1654 р. Запоріжське Військо в листі до Богдана Хмельницького писало: „Зичим упрейме Вашій Гетманскій мосці зо всім військом і Україною отчизною нашою"... (с. 94). Це офіційний лист 3. Січня 1654 р. про згоду Війська Запор. на договір з царем про союз з ним і протекцію його. Одержавши цю згоду, Хмельницький удався до царя, бажаючи „со всею Україною Малоросийскою, по обох сторонах реки Дніпра будучою, і зо всим Військом Запорожским під його силною зоставати протекцією" (с. 95). Після цього цар прислав у Переяслав своїх послів „для утвержденія Хмелницкого зо всею Україною і Войском Запорожским под свою високую руку" (с. 95). Московський уряд повздержується вживати назву „Україна", бо в московській мові однозгучне слово „украйна" мало цілком інше значіння, а саме „окраїна", не було іменем, назвою, і тому, щоб не вийшло непорозуміння, Московський уряд вживав термінів: Малая Русь, Черкасія, Малороссійскій. Але, як була необхідність ради точности, то і Московський уряд писав назву „Україна", про що буде далі.

Україн. Акад. наук видала лише один том „Літопису" Величка. З 1848 по 1864 р. вийшло 4 томи. Акад. наук перевидала один том, відповідний оригіналові, бо перше видання мало відступлення від оригіналу. В цім томі події на Вкраїні з 1648

по 1660 р. Писано автором неодночасно в с. Жуках, полтавського пов., на Лівобережній Україні і закінчення ним таки означено 1720 роком. З місця писання вирази автора Україна „сегобочна“ і „тогобочна“ означають: сегобочна — Лівобережна Україна по р. Дніпру, а тогобочна — Правобережна (Київська, Волинс., Подільська і ін.). Хоч автор каже, що він старається писати „простим стілем і нарічієм козацьким“, але ця „простота“ дуже умовна — досить вказати на дуже ріжноманітну кучеряву „високостільну“ книжницьку термінологію, яка робить труднощі. В „Передмові до чительника“ маємо таку термінологію: „Наші Сармато-Козацькі продки“, „Продки наші Козакоруські“, „давні писарі словянокозацькі“, „Отчизна наша Україно-Малоросийська“, „Козацький язик“, „Україно - Малоросийські поля, долини, ліси, сади, річки, озера“..., „Україна“, „Мала Росия“, „Україна тогобочна Малоросийська“, „Україна сегобочна“, „запустіння українське“, „запустіння тогобочне україномалоросийське“. В самім літопису для означення „нашого“ народу вжито назв: Руский, Сарматський, Роксоланський, Козарський, Словянський, Русь, Малоросіяни, народ Український, і ін., а в Московських писаннях ще й Черкаси, нарід Черкаський. Треба, читаючи, мати на увазі, що „Малая Росія“ — це тут Козацька Україна з 10 полками на Правобережжі і 10 на Лівобережжі. В однім місці на Правобережжі 11 полків. „Малоросийський“ означає православний. Тому в „Передмові“, напр., Лівобережну Україну названо просто „Україна“, а до Правобережної назви додається „Україна Малоросийська“, бо та частина України, де була унія або католицька віра, не малоросійська. Але в книжці всюди панує народна назва „Україна“.

Уже в XVI. столітті назва „Україна“ і „український“ набрала собі широкого вжитку не тільки в літературній мові, а також і в міжнародньому вжитку. Далі ми подамо документальні дані, а тут зробимо лише коротеньку вказівку. Напр., на геогр. мапі, зробленій для Генриха, кн. Анжуйського, в 1572 р., територія по обидва боки Дніпра має напис: „Ukraine“ (Україна), або на карті Мотієля, зперед 1580 р., латинс. напись „Uckrania“ (Украніа, Україна). Це ж уже до Захід. Европ. чужинців поширилася народня назва „Україна“. Київський єпископ Йосип Верещинський, Поляк, в 1594 році в листі до шляхти пише: „Україна золота“, „Вся Україна спільно з Короною Польскою повна загрозливої небезпеки“ і далі: „Україна, яка є довша й ширша, ніж Велика й Мала Польща, і таке широке й велике панство утратити або віддати на шарпання поганству“! (Татарам).[124])

В Універсалі Гетм. Богдана Хмельницького, датованім „у року 1655 Януарія 15. в Білій Церкві“, читаємо: „всего войска

[124]) Листи Верещинського видані в Кракові Туровським 1858 року. Тут і цей лист з 1594 року.

Українського", „на корону Польскую і на народ благочестивий Український... замкнули і вход в Польщу і Україну заступили"; „Ми, от сего Войска Запорожского і Українського по обоїм сторонам Дніпра на оборону отчизни нашої назначені зверхністю знайдуємося і повную от Бога і от всего Войска і Народа Українского по обоїм сторонам Дніпра далеко розширяючогося нам вручену моць (силу) і владу, як в войску, так і по всіх городах, і всім Українським народом дириговать маючи"...[125]) XVII. століття повне народніх повстань і рухів, тому народній елемент підноситься вгору і народнє імя „Україна", „Український" також підноситься. У С. Величка, що закінчив свою працю в 1720 р. і наводить документи XVII. ст., назву „Україна" читаємо трохи не на кожній сторінці, а іноді й по кілька разів на сторінці. Народній елемент так просяк у літературну мову, що вона пересякнена ним і назва „Україна", „Український" витиснула назву „Русь", „Руський" так, що ця остання вживається значно рідше, як назва „Україна", „Український". Це назва загальна, спільна для цілої етнографічної території, для її населення, народу і для української влади. Гетьман Виговський намірявся відновити назву „Русь" і „Руський", але і ця спроба, і його доля були трагічними: нарід ні його, ні відновленої назви чужим поработительским імям „Русь", „Руський" не прийняв. Король Польский титулувався „руским" і „всиї Руси".

У Величка назву „Україна" вжито так часто, що ми вважаємо за зайве вказувати сторінки. Ми подамо лише дещо. Так, тут ми читаємо: „Гетман Польний" (с. 33, за 1648 р.). Був ще Гет. коронний. „Польний" Гетьман — це той, що стоїть на чолі війска, веде його на „поле бою", командує ним під час війни на полі бою, влада військова. Прошу пригадати, що Київська держава до появи Руси називалася „Поле", а її мешканці „Поляни". Ми вказали, що це назва бойового, військового, войовничого походження. Державні назви для України у Величка: „Панство Українське" (с. 196, 200, 202 й ін.), „Річ Посполита Українська" (с. 158, 160, 202), „Україна" (с. 253 й ін.). У Перетятковича в записках 1683 р. читаємо латинську назву: Ukrainensis Respublica" — Українська Республіка, а по тодішньому „Річ Посполита Українська", як у Величка, в надгробнім слові Зорки 1657 року.[126]) Читаємо у Величка: „Давні Українські і Козацькі права і вольности" (с. 14), „Старожитні права і вольности Українські" (с. 159). „Військо Запоріжське і цілий народ Український" (с. 15), „Народ Український" (с. 20, 21, 60, 219 і ін.), „люди

---

[125]) Скальковскій, „Исторія Новой Сѣчи или послѣдняго Коша Запорожскаго", ч. III, прилоги, число 1, „Універс. Гет. Богд. Хм.", копія його, посвідчена въ 1773 р. Запор. війск. писарем Глобою, у Скальковс. стор. 275—277.

[126]) Див. тут стор. 55. з виноскою 21. „Памятники", Кієвс. Коміс. для разбора древ. актов, 1898 р., т. III, с. 351.

українські“ (15. 19, 45, 97), „все духовенство українське“ (с. 217), „українські границі“ (87), „станції порубежні українсько-польскі“ (90), „городи й села українські“ (18, 54, 70, 187), „миля українська“ (34), „Військо городове українське“ (170), „Військо українське“ (170), „Військо козацьке“ (33, 116, 117, 118, 125), „Україна козацька“, „Ук. козакоруска“, „Вся Україна“, „Україна тогобочна“, „сьогобочна“, „Малоросийська“, „обої України“ (32, 3, 4, 44, 26, 159 і ін.), „Україна отчизна наша“ пишуть Запорожці в 1654 р. (с. 94), „Оборона України од Поляків“ (с. 116), „Україна в великій зостала печалі“ (с. 116), „Ні Україна от Поляків, ні Поляки од України не могли в домах своїх спокійно заснути“ (с. 179 — тут Україна — це нарід), релігія „православна, грекоруска“ (95, 174), „Хмелницький удався через послів до Алексія Михайл., государя, желаючи со всею Україною Малоросийською по обох сторонах р. Дніпра будучою і зо всим Військом Запоріжским під його зоставати протекцією при своїх древніх правах і вольностях, ... цар радостен був тому, же так значная часть землі Малоросийської, в православіі грекоруском зостававшої, ... без жадної війни приклоняється, і для утвержденія его Хмельницького зо всею Україною і Войском Запорожським під свою високу руку он монарх прислав у Переяслав ... полномочних комисарів“ (с. 95). Тут ясно, що договор 1654 р. творили цар з одного боку і Україна та Військо Запор. з другого боку; що Україна була одна Малоросійська і друга не Малоросійська — додаток „малоросійська“, як і тогобочна, сьогобочна, козацька і т. ін. — це прикметники для ясности, і, нарешті, що „малоросійська“ — це означення православ'я, грекоруської чи просто грецької віри населення та юрісдикції православного митрополита, бо та частина України, яка була під Польщею, була уніятською й католицькою, а не малоросійською. Роля православ'я для Переяславського союзного договору мала велике значіння, і це підкреслюється хоч би такими виразами, як „Войско Запоріжське зо всім народом Україно-Малоросійським в союзі монаршім і протекції“, яко „цар православний“ (с. 94). Титул Гетьмана такий: „Гетьман всея по обоїх сторонах сущея України Малоросийской“ (с. 77), „Гетман Войска Запоріжського і всея України Богдан Хм.“ (с. 87), „Богд. Хм. Гетман Войска Запорож. і всея України Малоросийськия“ (с. 93), „Гет. В. Зап. і народа Україно Малоросийського“ (с. 93), „Гетман Український“ (20, 200). Москвини уникали назви „Україна“, бо в їх мові це слово мало інше значіння. Таких слів у їх мові багато. Напр., по-укр. „уродливий“ — гарний, а по-московськи — навпаки: поганий; по-укр. убити (вбити) — це позбавити життя, а по-московському — це побороти, побити; по-укр. лихий — це зла людина, злочинна, а у москвинів — це бравий, молодець; по-укр. плохий — це смирний, спокійний, а по-московс. — це недобрий, злий, злочинний, і т. д. У мо-

сковській мові „україна“ — це „окраїна“, а слова „вкраїна“ вони зовсім не мають. Українське слово „окраїна“ — це пограниччя, порубежжя, сумежжя, те, що біля краю, біля межі чи границі.

Москвини, щоб уникнути непорозуміння, вживали назви для України і народу Українського: Черкасія, народ Черкаський, Черкаси, Малоросія, Малоросіяне. Але Українськнй нарід ніколи не вживав цих назв, які так і зоставалися лише книжницькими, штучними. Московський стольник К. Хлопов у 1666 році писав „Малороссійскоє государство“. [127]) Але, як була необхідність, то й Москвини писали „Україна“, „Українці“, нарід Український в офіційних паперах.

В літоп. Величка, в т. IV, вид. „Врем. Ком. для разб. древ. актов“; Київ, 1864 р., та ж сама термінологія: „По всій Польщі і Україні . . . до Висли“ (с. 13), „Козаки собі заміряли границю“ (13), „пограниччя“ (с. 83), „Україна“ в знач. державн. терм. (с. 36), „Піддані Українські“ (с. 81), під Замостям Поляки Б. Хмельницькому поставили умову, щоб він „з Польщі відступив“ на Україну (32), „бажаючи утворити межи Польщею і Україною покій“ (мир, с. 83—4), посланця од Пілявець Поляки відправили через козацький табор переряженим за р у с и н а, щоб він пройшов „за р у с и н а себе удаючи“, і Б. Хмельницького названо „Русин“ (с. 6, 82). Наддніпрянці називалися Русинами. Такою була термінологія в XVII столітті й далі. Тут же в IV. т. Величка Київ у 1622 році названо „українським городом“ (с. 179). В цім самім томі надруковано копію „Діаріуша експедиції воєнної“ 1638 р., тоді ж описаної Симоном Окольским. До друку подано його в Кракові в 1639 р. На стор. 207. у Величка про похід Остраниці читаємо в „діаріуші“, що козацькі предводителі „уже Україну ділили межи собою: одному Переяслав, другому Київ, третьому Волинь“. Ясно й виразно зазначено, що в 1638 р. Переяславщина, Київщина і Волинь входили в Українську територію — це Україна.

Літопис Самовидця складена в XVII. ст. і редагована в 1670-х рсках, а видана Київс. Врем. Ком. для розбора древ. актів у Київі 1878 р. В ній всюди вжито назви „Україна“ і „Вкраїна“. Беремо декілька виписок. „1637 р. на козаків пішли Ляхи на У к р а ї н у“ і тоді „на В к р а ї н і ріки зафарбовалися од крови людської“ (с. 78). В 1648 р. „Ляхи . . . пішли на козаків на Вкраїну“ і Гет. Богд. Хм. побідив їх. Польські державці „не мешкали на Україні, тілько уряд держали“ (с. 5). „Народ посполитий на Україні . . . почав купитися в полки, . . . панове державці У к р а ї н с ь к і е мусіли . . . уступувати з України“ (с. 12). „Гет. Хмельницький . . .

[127]) „Записки Іст. Філоог. Від. Укр. Акад. Наук, 1923 р., кн. II—III, с. 53—54, В. Модзалевський: „Підскарбій Р. Ракушка“. З цитати у А. Яковлева: „Договір Гет. Богдана Хмельницького з Москвою р. 1654“. Заголовок з наукового боку хибний. — Контрагенти означені не відповідно з дійсністю. Треба-б: „Дог. Україн. Респуб. з Московським царем.“

вернувся з під Замостя на зиму на Україну до Чигирина" (16). 1654 р. в Переяславі Б. Хмельницький „присягу виконав" цареві і „по усій Україні увесь нарід . . . тоє учинив" (с. 36). „Козацтво Українське", „городи Українські" (с. 55). Року 1660 „знову Україна уся зостала за королем Польским, опріч Переяслава, Ніжина, Чернигова з волостями" (с. 63). „Гет. Бруховецький, маючи з собою кілько тисяч Москви, рушив з під Переяслава ку Черкасам" і побачивши, що „уся Україна противно йому бунтується, рушив . . . у Польщу". (с. 84). В 1662 р. „Сомко пішов з піхотою козаків своїх і з Москвою" (с. 67). В 1668 р. рішили „Москву з городів одсилати" (с. 98). Звертаємо увагу, що нарід Московський зветься просто „Москва". В 1667 р. Гет. Бруховецький „цале отдал Україну, т. є. людей тяглих, мещан . . . і зараз же прибольшено воєвод . . . в Прилуки, Лубні, Гадяч, Полтаву, Батурин, Глухів, Чернигів, Стародуб . . . до тих воєвод, которіе зоставали в Київі, Переяславі, Ніжині" і „переписували усіх людей на Україні" (с. 90). В 1667 р. „у царя ненависть почала рости на Україну" (с. 94), „встали шатости на Україні" (96), пішла трівога „жеби не віддано України Королеві" (96). „Москва стала у Чигирині" (с. 130).

Хроніка, написана Олександром Ріґельманом в 1785—6 р. має заголовок: „Лѣтописное повѣствованіе о Малой Росіи, ея народѣ і козаках", видано в Москві 1847 року. Тут маємо таку термінологію, як у Самовидця з деякими додатками. В частині І. кн. І. автор пише, що Українські козаки походять од словянського народу, Алян і Роксолян, тому їм треба було б називатися словянами Алянського роду, але не Козарського, і слід було б називатися тако ж Черкасами, бо потім „прийшли в Україну" Черкеси і змішалися „з Українцями" (с. 8), які навчилися „козакувати", себто, „засвоїли козацькі військові звичаї" (с. 13). Про Черкас — це для догоди Москвинам.

В 1320 р. Литовський кн. Ґедемін заволодів Київом і „всию Україною по обох боках р. Дніпра" (с. 11). В початку XVI. ст. „один з українських мешканців Дашкевич із Овруча організував козаків для оборони од Татар, які робили походи „на границі Українські" (с. 14). „Козаки Українські" славилися відвагою. Козацьке військо „з Українців" робило походи на Татар (с. 16). В ч. II., кн. III., Ріґельман розповідає, як Гет. Дорошенко „зо всією своєю Україною" рішив піддатися в протекцію Турецького Султана і цей перевіряв, „чи всі Українці тому согласні" (с. 116—7) „Українці виявляли до Поляків ненависть і злобу за минуле", а Московський цар так поводився, що „в народі Українськім" повставали бунти. (с. 109, 127). В літопису Ріґельмана XVIII. ст. назви „Україна", „Українці", нарід Український постійні і є звичайними термінами.

Ще одну виписку. В „Журналі військової генеральної канцелярії" в Глухові (Чернігівщина) велися щоденні записи „діл"

і тут під 8. Августа 1722 року читаємо: „Рано бил у бригадира п. полковник Черніговський з старшиною генеральною, де розговор іміли о всяких приходах і росходах українських“.[128]) Це вже офіційна термінологія: в козацькому діловодстві гетьманському в 1722 році назва грошевих прибутків і видатків Гетьманщини „українські“.

Том IV. Літоп. Сам. Величка, виданий в Києві 1864 року „Врем. Комісією для разбора древ. актов“, містить у собі переважно додатки старих матеріялів, що відносяться до Літоп. Величка. В них народні національні назви „Україна“, „Український“, „народ Український“ і ін. переважають книжну й канцелярську термінологію. З зростом Українського народнього руху до визволення й свободи росте вжиток і народньої національної термінології в порівнянні з штучною, книжницькою, панською, що понижує простонароднє.

В додатку „Про войну Остраниці з Ляхами на Україні“, в IV. т. Величка подано Універсал Гетьмана Остраниці 1638 р, за 10 років до Хмельниччини. На Запоріжжі Кошова Рада Запоріжська постановила: в 1638 р. вирушити „з Коша Запоріжського з військом на Україну Малоросійську“ для визвольної війни проти польскої шляхти. (стор. 139—140). Універсал, датований 20. Мар. 1638 р., розіслано по всій Україні з підписом: „Остранин Гетьман Війска Запоріжського“, з табору „Війска Низового Запоріж., на Базувлуку“. В Універс. вжито назви „городи Українські“ (с. 140), „Козаки по обоїм сторонам р. Дніпра на Україні Малоросійській живучі“ (с. 140), і наказується сюди: „коли прибудемо на Україну (з Запоріжжя), то звольте готовити й кормити коні свої“ для участи в повстанні (с. 141), а закінчує Універсал так: „Желаєм Вас, братю нашу, ... вскорі на Україні оглядати і вітати“. (с. 143).

Тут же надруковано „Записки польского історика Матвія Титловського, 1620—1621 р.“, складені полковим обозним Степаном Лукомським у Прилуках 1770 року в формі історії. (с. 149). Тут читаємо: „По всій Україні, по обох сторонах р. Дніпра, горестнія отягощенія от Поляков козакам і народу православному“ (с. 154). „Город Український Канев“ (с. 156). За 1606 р.: Петро Сагайдачний „із Чорного моря в Україну“ вернувся (с. 155). Михайло Хмельницький „родом з Українського города Лисянки“ (с. 158). Король Жигмонт III. 1. січня 1622 р. прислав Гет. П. Сагайдачному грамоту „рускою мовою“, де висловлює йому, Війска Запор. Гетьману зо всею старшиною і з цілим рицарством Українським поздоровлення“ (с. 176). Король обдарував „Гетьмана і все військо Запорожське Українское“ (с. 177). Сагайдачний 15. февр. 1622 р. відповів ко-

[128]) „Чтенія в Историческом Обществѣ Нестора Лѣтописца“, кн. XII., Київ, 1898, стор. 93, А. Лазаревський, „Отривкі із Дневніка гетманской канцелярії за 1722—23 годи“.

ролеві подякою і скаржився на панів Вишневецьких, Конецпольских, Потоцьких і ін., що, як тільки козаки виступили з України в похід під Хотин і на Чорне море проти Турок, так пани зараз же використали відсутність козаків з дому і стали знущатися над їх жінками, дітьми, матками, мучити роботизнами, вязати, бити. Далі завважує, що Татари „наміряють напасти на Україну, а без козаків, які для оборони України завше потрібні", було б лихо. (с. 178). Домагаються, щоб „в Київських і других Українських городах і містах церквам Божим православним Українським... і народові благочестивому Українському..." не було б ніяких утисків (с. 179). Тут аж тричі на ст. 179, вжито вираз „народ православний Український".

В копії Дневника Семена Окольского 1638 року читаємо національне імя „Україна" на ст. 191. Тут же на ст. 207. читаємо, що під час повстання Остраниці три мужі „уже межи собою Україну ділили: одному Переяслав, другому Київ, третьому — Волинь". На лівому березі Дніпра Переяславщина, а на правому — Київщина і Волинь названі „Україна". В війску Єреми Вишневецького під Лубнями (Полтавщина) було „козаків 200, Венгрів 100, Українских людей 1.000" (с. 225). На ст. 226. сказано, що король потребує, аби Польний Гетьман „до войска на Україну, як найпрудшій поспішав".

Далі йде „доповнення" до дневника Окольского, складене з ріжних історичних джерел Степаном Лукомським за часи з 1639 по 1648 роки. Лукомський був Прилуцьким (Полтавщина) полковим обозним і писав у 1770 році (с. 149). В „Доповненні" читаємо: „Щоб козаки із Українських городів не виходили і в Запоріжжі не умножалися", то Поляки „над першим вгору Дніпра порогом город Кодак з замком" збудували і коронний Гет. Конецпольский посадив туди „німецький гарнізон" і „знатную команду свою одправив", щоб „козаків, які на Запоріжжя з України йдуть, переймали, ловили, в Дніпрі топили і в степах мертвили, а Запоріжців і за малі провини погубляли б" (с. 299—300). Так розпорядивши, Конецпольский „войско Лядское по обоїм сторонам р. Дніпра в Українських городах і селах... розмістив", а „сам з другим військом в Польщу одійшов... В Україні Ляхи... вотчини, якими козаки володіли, од них насильством забрали собі, а їх самих, як рабів, ... роботою отяготили" (с. 300—301). Заволодівши козацькими землями і поработивши неселення, Польскі пани „на всіх Українських людей" наклали нечувані дані. (с. 301). Богдан Хмельницький з Білої Церкви (Київщина) в Іюлі 1648 р. розіслав "по всій Україні" універсал, кличучи на повстання, а Поляки „од короля Владислава IV. вимагали, щоб сам зо всім військом в Україну йшов огнем і мечем козаків звоювати, ... вигубити, в неволю забрати (с. 301). Польский історик Вановський описав страхіття „лядського над народом Українським мучительства" (с. 302—

303). І „церкви православні по всій Україні“ відбірали (с. 303). У француза Левассера де-Боплана в його „Опису України“ 1650 р. розповідається це саме. Він служив у польского короля з 1630 року і був на Вкраїні по 1647 рік, тому писав, як свідок-очевидець. Він, як побачимо далі, всюди вживав назви „Україна“.

Ці „отягощення й утиски, мучення й умерщвлення Україна Малоросійська по обом сторонам Дніпра, бувши сама іздревле свобідною, терпіла (с. 304). Хмельницький, щоб „Україну од іга визволити, а козакам давні права й вільности відшукати“, підняв „війну з Ляхами ... не без відома й дозволу короля Владислава IV.“ (с. 305). Коли „на Україні“ виросли біди, то Хмельницький з Барабашем і ін. козаками „Владиславу IV.... били чолом“ і король сказав: „маєте на оборону прав і вільностей ваших мушкет і шаблю“ (с. 306). Але „Барабаш був недруг і не желатель добра козацькій отчині“, тому „королевський лист таїв без жадної української пользи і не старався про звільнення ... Україно-Малоросійського народу“ (с. 306—307). 1647 року „Ляхи многим числом в Україну прийшли і по тій стороні Дніпра: в Чигрині, в Черкасах і в ін. Задніпровських городах квартирами стали і ... людей Українських озлобляли“. (с. 307). Богдан Хмельницький на Запоріжжі організовував повстання і „народ Український, о таком дійствії почувши, зо всіх городів до його в Дніпровські луги з радістю збірався“ (с. 309—310). „Народ Український, як почув, що Хмельницький іде з Козаками й Татарами к урочищу Жовтим Водам, дуже зрадів у надії на визволення з неволі і козаки з України з дня на день многим числом ще умножилися“ (с. 310). Хмельницький, дізнавшись, що Барабаш іде проти його з 5.000 реєстрових козаків униз Дніпром, щоб схопити його, послав свого полководця Ганджу сказати цим козакам: „чию ви кров ідете проливати — чи не братів ваших, яких одна мати Україна породнла? По кому ви поборяете? ... Кому помагати хочете? Королевство Польске недолею ваше мужество заплатить. Чи матері своїй Україні, яка вас свободою дарувати буде? ... Чи колишню славу козацьку відновити і Україну свою від лядського ярма вічно освободити ви наложились?“ (с. 311). „Вспомяніте колись бувших Українських воїнів, які, ще невірними бувши, мужеством своїм многі страни обїзжали й устрашали, а ви того ж берега діти, хоробрих отців сини, явіть свою природну хоробрість проти неприятелів“ (с. 312). Тут названо воїнів „Українськими“ ще коли вони були язичниками, поганами, нехрещені. „Ляхи примушені були своїм обозом двинутися к Княжим Байракам, к городам Українським ближче“, а там сиділа послана Хмельницьким піхота та покопала рови, і тут Ляхи 8. маю 1648 року були розбиті (с. 312—313). Ми текст скорочували, бо нам для теми потрібна лише термінологія. Ясно, що народнє національне словянське імя „Україна“ прид-

бало всі права загально прийнятої назви і запанувало. Але в 1658 р. була спроба відкинути її і ввести чужу назву, звязану з позбавленням Українського народу самостійности і прав.

Річ про Гадяцьку умову 1658 року Виговського й частини старшини з Польщею. Ця умова була виключно панським твором, який нищив народну національну словянську назву „Україна", „нарід Український", суверенітет і самостійність Українського народу, його права і вольности, і виявляв цілі польскої шляхетської протиукраїнської політики. Король польский титулувався „Великим князем Руским", а Гетьман зветься не Українським, але „Руским" і „військ Руских", або лише „Гетьманом" без прикметника. Виговський підписався „Гетьман Військ Запоріжських", та тільки Запоріжжя не прийняло договору і його не визнало. Замість „Україна" вводилася назва „Велике княжество Руске", „Руска земля", а нарід його „народ Руский". По цьому і „Гетман Руский". (С. 89—90, 93, 96, 95, 98, 100 і ін.). Це князівство складалося лише з 3-х воєвідств: Київського, Брацлавського, Чернігівського. Воно мало являти собою „єдино тіло єдної і Нероздільної Речі Посполитої" (с. 94). На Гетьмана обірали стани названих 3-х воєвідств 4-х кандидатів, з яких король вибірав і призначав одного Гетьманом Руським. Підданство було королеві і всій Речі Посполитій. Суд не самостійний, а підлеглий Гетьманові, призначеному Королем і підлеглому йому та Речі Посполитій. Чужих посольств Гетьман приймати не мав права і з чужими державами зноситися також не мав права. Український нарід цим договором позбавлявся прав суверенітету. Коли порівняти все це з переяславським договором 1654 року Української Республики з Московським царем, то виступить наочно позбавлення Українського народу державности, самостійности, суверенітету і прав Гадяцким договором (с. 94—97) та національного імени „Україна", „Український нарід". Назва „Руский" не тільки чужа, поработительска, а і обезличуюча. Не дурно, Запоріжці і Український нарід відкинули умови й не пішли на цей гачок позбавлення прав і заведення неволі. Коли Богдан Хмельницький в Унів. 15. січня 1655 р. з Білої Церкви писав: „Ми от сего войска Запорожского і Українського по обоїм сторонам Дніпра на оборону отчизни нашої назначенние зверхністю знайдуемся і повную от Бога і от всего войска і народа Українського, по обоїм сторонам Дніпра далеко розширяючогось, нам врученую моць і владу, як в войску, так і по всіх городах і всим Українським народом диригувати маємо", то Виговський, ставши Гетьманом Руським, міг лише писати, що його влада походить од короля Польского, і не міг вважати Український нарід за джерело своєї влади. Дехто з українських істориків у захопленні від Гадяцького договору і зразу вказує на виговорені в нім школи й представництво їх у соймі. Отсей дозвіл як раз вказує лише на позбавлення прав і залежність від чужого дозволу. Суверенна

Україна не потребує дозволу і на основі договору 1654 року в школах нічим не обмежена: без всяких дозволів вона могла заводити в себе всякі школи. Так само і Суд незалежний, і Гетьман обірається народом, а царя лише повідомляється, кого обрано. В Гадяцькім же договорі обірається не Гетьмана, а лише чотирьох кандидатів, з яких одного призначає Гетьманом король. Цей договір був би новою комбінацією відновленого поробощення з знищенням і національного імени, яке наповнене традиціями прав та вільностей народу, носія імени „Україна", в якім живуть безсмертно ідеї свободи і боротьби за неї.

VI.

„УКРАЇНА"
в Повному Зібранні Законів Россійської імперії.

Москоський уряд старався уникати вжитку назви „Україна" для нашої землі вже через те, що в московській мові подібне своїми звуками слово „украйна", що походить від „у края" і означає „окраїну" Московської землі, своїм змістом і значінням цілком відріжняється від української назви „Україна". Ця назва походить од слова „вкраяти", якого в московській мові не існує, як не існує в ній і слова „вкраїна", з „в" в початку. Тому через ріжні розуміння у Москвинів і в Українців цих схожих звуками слів — московського „украйна" і нашого слова „вкраїна" — природньо виходили б неясності й непорозуміння. Московський уряд, уникаючи назви „Україна" і „український", вживав назв Малоросіяни", „малоросійський", „Черкаси", „Черкашани", „Народ Черкаський". Нарід, одначе, твердо держався своєї словянської назви „Україна", а ні „Малоросії", „малоросійський", ні „Черкаси", „нарід Черкаський", назв цілком чужих і штучних, не визнавав, не вживав і держався свого. Книжники й пануюча верства на Вкраїні вживали й чужих термінів, але і вони, і українська влада вживали й народню термінологію. Московська влада, коли примушувала її необхідність, також користала з народньї української термінології і в своїх офіційних паперах. В. Пов. Зібр. Зак, Рос. імперії, складенім в XIX. ст., але з включенням в його матеріялів з 1649 р., зустрічаємо назву „Україна" і „Українці" в Московських памятках в XVII. ст. й далі. При кожній цитаті ми подамо з Пов. З. Зак. Рос. ім. по можливості день, місяць, рік і число Московської памятки, в якій вжито наше національне іля „Україна".

В 2. п. договору Московського царя з Польщею 1656 року читаємо назву „Україна", як імя цілости нашої етнографічної території й населення її. (П. С. З. Р. ім ч. 192). В царській грамоті 1658 р. вже Україна ділиться на дві: „Україна Малоросій-

ская“ (православна) і „Україна Польская“ (католицька й уніятська. П. З. З. Р. ім. 236). В статтях царя з Гет. Бруховецьким 1665 року читаємо: „Для усмиреннія в Малоросійских городах шатости, которая з прошлих Гетманів в Україні бувала“, і далі: „Чтоб Україна с Малоросійскімі городамі і містечкамі... под Е. Ц. В... крепкою рукою... пребивала“ (П. З. З. ч. 376). 30. січня 1667 р. Московський цар і Польща, без участи Українців, зробили межи собою Андрусівський договір про поділ України між ними вздовж р. Дніпра. Цей договір спричинився до великого пролиття української крови і до такої руїни, що період укрїнської історії з часів Андрусівського договору носить назву „Руїни“. В цім договорі термін „Україна“ вживається, як власне імя території й народу, а козаки на ній звуться „Українськими“. Тут і Поляки, і Москвини вжили назву „вся Україна“, „обої України“ — Тогобочна і Сьогобочна (по р. Дніпрові), Польска і Малоросійська. В п. 4. договору написано: „Над козаки Украинскими по ту сторону Днепра, от Переяславля (це на Лівобережній Україні, Малоросійській), ... месть чинена бить не імать... Казаков по другой стороне р. Днепра, от Кіева, (це Правобережній Україні, Польській)... Е. Ц. В. от присяги ... освобождает“. В п. 30: „... меж Нами договорено, что ... имеют полную мочь договариванія о удержаніи обоей України и Запорожья и договариванія способу общей помощи, как против Хана, ... також и против царя Турскаго, когда бы Українских Козаков общими войсками своими до своего послушанія и подданства понуждати имели“ А в п. 31. річ іде про шляхтичів „Вигнанців... з части України, в сторону Е. Ц. В. уступленной“. (П. З. З. Рос. ім. 30 Янв. 1667 р. ч. 398). Яке сильне враження зробив цей з боку Московського царя підступний і зрадницький договір на Український нарід, можна судити з відозви Суховієнка 22. грудня 1668 р., витяги з якої ми подали в тексті і в примітці у цій книжці на стор. 61, де навели з цього історичного документу і тодішню народню термінологію: „Братство Посполитого Українського народу по обох боках Дніпра“, „Матко, Отчизно бідная Україно“, „весь народ України“, „єдність межи лівобережними і правобережними Українцями“ і т. ін.

Після Андрусівського договору 1667 р. терміни „Польска“ і „Малоросійська“ України зустрічаємо постійно. В Польску Україну входив увесь етнографічний склад земель Правобережної України, частину якої, а саме Волинь, Київщину і Поділля було потім названо од Російського уряду „Юго-Запад. Краєм“. Українську Причорноморщину з Запоріжськими землями названо Новоросійським Краєм.

Під 19/30 Авг. 1704 р. в Пов. Зіб. Зак. Рос. ім. читаємо: „Палій... прінужден будет крепості і города, взятие во время бившіх недавно в Україне замешательств, возвратіть“ Польщі. (ПЗЗ. ч. 1991). Україною тут названо Правобережну частину

України. Під 16. Янв. 1712 р. читаємо розпорядження царя Петра І., написане ним власноручно, „О Україні в будущую кампанію. Пункт 1.: Гарнізони в Малоросійсскіх городах укрепить людьми... із Українцев". Назву „Україна" тут він ужив 5 раз. (П. З. З. ч. 2.467). В царськім Указі з 21. Янв. 1709 р. читаємо: „Мазепа... і Шведа для того в Україну прізвал... Прізивая того Лещінскаго (кор. Поль.) на отобраніе Малоросійськаго края (Лівобережжя) будто по общему желанію всея України, називая Україну наслєдіем его". (П. З. З. ч. 2.221). З ч. 2.212 видно, що короля призвано було на поміч до Стародубу, Новгород Сіверска і ін. м. на Черніговщині. В царському наказі 9. Ноября 1708 р. в формі грамоти „Малоросійскому народу", в якій назву „Україна" цар ужив тричі, читаємо: „Потерпєв прі Стародубє і в прочіх мєстах в Україні нєсколько тисяч человєк" (ПЗЗ. ч. 2.212). Про трактат з Турцією 5/15 Апр. 1712 року читаємо: „Хотя Турки сначала претендовалі всей України обєїх сторон Днєпра"... „ Кіев с прінадлежностямі і с древнєйшімі рубежамі, также і Заднєпрская Україн подвержена бить во владеніе Ц. В-ву, і от прочаго, что по сю сторону Днєпра, хотя і напісалі, что Ц. В-ву руку отнять і то не наше"... (ПЗЗ. ч. 2.515). Під 3. февр. 1709 р. читаємо: „Склоня... Мазепу, вошел в Україну, хотя ему поработіть народ Малоросійской і отторгнуть от нашея держави... Мазепа его (Лещинського) на завоеванія України (Лівобережної) прізивает, називая его государем своїм, а Малую Росію наслєдіем онаго... чтоб Україну Польщє завоєвать" (ПЗЗ. ч. 2.224). В грамоті Московського царя „Гетману Скоропадському і всему Малоросійскому народу" він пише: „ Также поселают он Гордеенко і все Запорожци с пісьмом к Лещінскому,... прося его на помощь в Україну, яко своего государя" (ПЗЗ. ч. 2.333, з 26 Маю 1709 р.). 17. Іюля 1709 р. покладені були „Височайші резолюції на прохальні статті Гетьм. Скоропадського". Ми беремо те, що потрібніше для вияснення термінології. На п. 5. прохання резолюція: „Воеводам по давнему обичаю в Україні пребивающім указом ЕЦВ, подтверждено будет, даби до Малоросійскаго народа людей без указу отнюдь не інтересовалісь і прав їх і вольностей не нарушівалі". П. 7. прох. Скоропадського: „... а особливо війська Великорускія, когда лучиться їм переходити через Україну, аби обид і розоренія людем Малоросійским не наносими і не чинили". На цей 7. п. в відповіді: „... с пораженіем непріятеля і разорителя Малоросійскаго краю — короля Шведскаго і ... Мазепи". Прохальний п. 8. про розорені і спалені „по всей Україні" села. На цей п. 8. відповідь царя: „Для нинешняго разоренія Малоросійскаго края". На 9. прох. п. про „вільний на Запоріжські землі шлях з України, понеже весь Малоросійській народ оттоль рибами і соллю пітался, чтоби не чинилось препятствіе", відповідь така: „Сіе

позволеніе Малоросійскому народу дается". (ПЗЗ. ч. 2.235). Запоріжські землі лежали на окраїні, але не звуться „Україна", бо це імя не має в собі поняття про окраїну чи пограниччя. Запоріжжя не входить в Малоросію, яка є частиною України. Після полтавської побіди Москвини лютували по Вкраїні і знущалися над її людністю, убивали, грабували, розбійничали. Гетьман Скоропадський звернувся до царя, щоб дав заборону Москвинам так поводитися. Цар дав заборону, але сам продовжував звірства. Ми їх описали з Лесюра тут на стор. 45 і 89.

5. січня 1710 р. цар Московський Петро І послав грамоту Гетьм. Скоропадскому на уряд гетьманський. В ній цар пише: „І ми, відая его... вірність і службу, которую ми особливо усмотрелі в битность на Україне непріятеля нашэго." В Іюлі 1709 р. цар наказав поставити під Полтавою памятник „в честь побіди над Шведами", з надписом „о всех дєйствіях от вступленія в Україну короля Шведського". (ПЗЗ. ч. 2.236). Надзвичайно амбітний, честолюбивий, жорстокий і підступний московський цар Петро І. старався, щоб за кордонами прославляли його і не знали б правди ні про його, ні про Московію, тому ширив усяку фальш. Для цього він оплачував за кордоном своїх славословців, які повинні були на чужих мовах друкувати й ширити реклями йому й Московії, щоб виставити їх народом европейським і затерти репутацію варварів-азіятів. Славословці одержували для того реклямні вісти з Москви. Одним із них в Амстердамі був Руссет (Rousset). В 1710 році він видав у Амстердамі книжку: „Cérémonial des Cours". Описуючи тріумфальний вїзд царя Петра І. в Москву після Полтавської побіди, Руссет пише, що на шляху цареві стояли „три колони — це три держави" (trois états), а на колонах були написи латинською мовою, які голосили, що перша — це Польща, друга — Швеція і третя — „Україна". На колоні — Швеції написано Victa (побіджена), а на третій написано: „Ukraina-in priscas iterum respirat libera leges" — „Україна вільна знову відпочиває в старих правах". Це було маскуванням сумної дійсности і обдурюванням чужинців, які знали Українську націю, як свободолюбиву і Європейську, а цар Петро І., за виразом Шевченка, „розпинав нашу Україну". Україна в Руссета є державою, государством (état), як Польща і Швеція.

В П. З. З. під 5. янв. 1781 р., ч. 15.006, читаємо: „О разграниченіи между Новороссійскою губ. і Польскою Україною". В розпорядженні 30. апр. 1785 р. ч. 16.190 вжито для нашої території назву „Україна", а 3. марта 1787 р. ч. 16.511 вжито назву для Правобережної України „Польская Україна". 3. августа 1775 р. вийшов Маніфест про зруйнування Січі і тут розповідається, що козакам, на Запоріжську Січ „временно і попеременно із України отряжаємим, возбранено било брать туда с собою жен і дєтей", а вони там стали селитися з родинами,

колонізують степ і мають „поселян в земледелії упражняющихся в мєстах Запорожскаго владєнія до 50.000 душ“ та помишляють „составіть із себя область совершенно незавісімую, под собственним своїм управленіем“, через що й рішено знищити Запоріжжя та Українські поселення. (Пов. Зіб. Зак. 3. авг. 1775 року ч. 14.354).[129]). 9. сент. 1775 р. вийшов „указ“: „Із Черкас сформіровать Українскіе полкі“. (ПЗЗ. ч. 14.365). Черкасами названо Українців, нарід Український. В Маніфесті 22. февр. 1711 р. (Петро І.) вказано, що „Турок, желая забрать подданную ЄЦВ-ву Провінцію Малороссійскую, через ізмєну Заднєпрського Гетмана Дорошенка, нарушивши мир, прішел в превелікой і ужасной сілє на Україну, хотя оной (м. Чигирин) поглотити і далі в Україну вступити... Греков купцев, в Україну єдучих с товари, разбили... Розграніченіе от України 1705 г. с Турским пашею учинено“. (ПЗЗ. ч. 2.322). 19./30. авг. 1704 р. утворили договір „Речь Посполита Польска і Московская Монархія“. Король Польский Август II. тут титулується: „Вел. Князь Русский, Волинський, Подольский“..., а Московський цар Петро І. царем „Велікія, Малия і Бєлия Россії“. (ПЗЗ. ч. 1.991). Волинь і Подолія тут не Мала Росія, ця назва виключена Польским титулом. Звертаємо увагу, що в 1704 р. в Московському офіційнім документі термін „Московская“ монархія. В договорі з Данією 12. янв. 1701 р. також „Московскоє государство“ (ПЗЗ. ч. 1.824). Також і в договорі межи царем Петром І. і Річчю Посполитою Польскою та В. Кн. Литовським 28. іюня 1703 р. читаємо: „Монарх Московскій“, „война Московская“ (ПЗЗ. ч. 1.934). Не Русское государство, не Россія, не монарх Россійскій, а все те зветься Московським. Повторяємо і звертаємо увагу, що, як ми вже зазначили і подали в цій самій книжці документ на стор. 22. в примітці 5, а далі і в тексті, назва Московії „Росія“, а народу її „Русский“ пішла лише з 1713 року з наказу царя Петра І. і штучна та безмірно молодша, як для Українців назва „Україна“.

Після останнього розділу Польщі внйшов указ 12. дек. 1796 р., в якім між іншим читаємо: „Із бившей Польской України, за отдєленіем достаточной ... окружності для составленія Кіевской губ., составить 2 губ. — Подольскую і Волинскую“ (П. З. Зак. ч. 17.634). Назву „Польская Україна“ (Правобережна) ми вже вказали і в П. З. З. 3 марта 1787 р. ч. 16.511.

Через однозвучність московського слова „украйна“ і українського імени народу й території „Україна“, „Вкраїна“, слів ріжних походжень і ріжних понять та означень, Москвини мусіли уникати цих слів ради ясности і для „України“ вживали назву „Черкасія“, „Черкаси“, „Черкасскій“, а своє слово „украйна“ все

[129]) Цей Маніфест надруковано і Ріґельманом в його „Лєтопісное повєствованіе о Малой Россії і ея народе і козаках вообще“, 1785—1786 р. Москва, в університет. тіпогр. 1847 р., кн. 6, стор. 31—35.

більше заміняли словом українським „окраїна“, поки слово „украйна“ в значінні „окраїни“ у них зовсім зникло з ужитку. Напр., в Пов. Зіб. Зак. Р. ім. 10. февр. 1707 р. ч. 2.140, або 13. авг. 1707 р. ч. 2.155 читаємо: „Кіев і другіе Черкасскіе городи“, „Черкасскіе замки“, або 6. марта 1710 р. ч. 2.256: „В Кіевской і в прочіх губ. Черкас“, або 9. сен. 1775 р. ч. 14.365: „В Слободской Украінской губ. (Харківська) жівут Черкаси“, або під 24. апр. 1702 р. ч. 1.912 читаємо: „Поляков і Черкас не прінімать в Преображенскій полк“ — Черкас — це Українців. Наведених документів досить для висновку.

В Пов. Зібр. Зак. за 29. окт. 1650 р. ч. 49. читаємо, що Москвини свої окраїни називали „Государеви украйни“, а городи на своїх окраїнах називали „украйними“. В указі царському 20. окт. 1652 „украйними городами“ і „государевими украйнами“ названо таке перечислення: Тула, Кашира, Калуга, Серпухов, Коломна, Стародуб, Почеп, Новгород Сіверскій, Путивль, Чернігів, Рильск, Курск, Єлецк, Вороніж, Білгород, Лівни — це тоді, в 1650 р., „наші украйние города“ — каже закон Московської держави. Тепер вживають для цього означення слова „окраїна“, „окраїнний“. Далі з відділу про географів побачимо, що вони для окраїн вживали слово „окраїна“ і що було навіть пояснення не плутати імени Україна з поняттям про окраїну.

Що ж до назви „Малоросія“, „Малоросійский“, то ми тут обмежуємося вказівками в цій праці на стор. 19, 24, 36, 37, 57.[130])

Видання Повн. Зібр. Зак. Рос. ім. в 1917 р. припинено. В нього було б вписано Берестейський договір. В цім договорі читаємо: „Мірний договор между Германіей, Австро-Венгріей, Болгаріей і Турціей с одной сторони і Россіей — с другой“. Дата його: „Брест-Литовск 3. марта 1918 года“. В статті VI. цього договору читаємо: „Россія обязивается немедленно заключіть мір с Украінской Народной Республікой і прізнать мірний договор между етім государством і державами четверного союза. Територія Украіни незамедлітельно очіщаєтся от русскіх войск і русской красной гвардії. Россія прекращает всякую агітацію ілі пропаганду протів правітельства ілі общественних учрежденій Украінской Народной Республікі“.

9. лютого 1918 року в Бересті Литовськім підписано також „Мирний договір між Українською Народною Республикою з одної і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною — з другої сторони“. В цім договорі вжито назви: Україна, Український Нарід, Українська Народня Республика. В ст. X. читаємо: „При толкованню сього договору для зносин межи Україною і Німеччиною є міродайний український і неме-

[130]) Більші відомости про назву „Мала Росія“ і „Малоросійский“ ми подали в наших працях: С. Шелухин, „Нѣмецкая колонізація на Югѣ Россіі“, Одесса, 1915 р. с. 16—18; також у Лекціях „Русь, Україна, Малоросія“, вид. Українського Робітничого Унів., Прага, 1928 р.

цький текст; для зносин між Україною і Австро-Угорщиною — український, німецький і угорський текст; для зносин між Україною і Болгарією український і болгарський текст, а для зносин між Україною і Туреччиною український і турецький текст". Це факти межинароднього визнання для назви „Україна", „української" мови, „Українського народу". Цю термінологію вжито і в Ризькому мировому договорі межи Польщею, Росією та Україною в 1920 році. Цю термінологію прийнято і в договорі України з Польщею в Варшаві 21. квітня 1920 року. Такі самі назви читач бачив і на стор. 53. цієї книги, де надруковано фотографію протоколу з 30. травня 1918 р. мирових переговорів у Києві межи Україною і Росією. Це межинародні вжиток і визнання назви „Україна" та української мови в офіційних актах у XX. столітті. Ми подали факти. Висновки очевидні.

VII.

„УКРАЇНА" у давніх географів.

За старих часів географічні карти (мапи) були потрібні перш за все для практичних цілей подорожників у чужі країни, монархам, повководцям, купцям, посланцям, дипломатам і ін. Їздили тоді кіньми і для орієнтації мусіли мати географічні карти чужих країн, щоб не блудити і прибути в намічене місце. Щоб роспитувати про шлях у місцевого населення, треба було мати на картах назви річок, сіл, городів, урочищ мовою тубільного населення, яке розуміло б, про що його питають, чого шукають, чого треба подорожньому. Пригадаймо опис подорожі австрійського післанця Еріка Лясоти в 1594 році на Запоріжя до козаків. Або подорож у 1653 році Павла з Алепа через Україну в Москву. Їхали вони кіньми й питалися шляху в місцевого населення. Найкраще помагала на карті місцева народня назва, всім зрозуміла. Купець Мотієль (француз), що їздив із Франції въ 1580 році через Україну в Турцію, мусів розпитувати про шлях і в Українців. І цілком природньо, що в його паперах про ту подорож знайшлася географічна карта раніша за 1580 рік. Фотогрсфічний знимок з неї ми тут подаємо. Знайшов її в Паризькій Нац. Бібліотеці Ілько Борщак, читаючи папери Мотієля. На цій карті маємо назву „Україна". Є й більш давня мапа — про неї далі. Географи вже для вище вказаних потреб, щоб мати на свої карти покупців, мусіли були писати такі назви, які були в народі відомі й більш поширені. Тому географи раніше завсіх стали вживати для написів на мапах простонародні назви країв, міст, сіл, річок, озер і т. ін., приладнюючись навіт до народньої вимови. Цим пояснюється й те, що в географів було

звичаєм держатися старих назв, хоч би офіційним вжитком і змінених уже давно.

Чужинці, не призвичаєні до словянської мови, ріжно вимовляли назву „Україна“, тому Італійці, Французи, Англійці, Німці й ін., вимовляючи кожен на свій лад, і писали нашу назву ріжно: Ukraina, Vkraina, Uckrania, Ukraine і т. д., але по-нашому це було те саме слово — „Україна“, „Вкраїна“. Наша тема про назву, тому ми географічні карти розглянемо лише з боку вжитку на них географами нашого національного імени „Україна“. Раніше XVI. століття нам не пощастило бачити з іменем „Україна“ ніодної географічної мапи. Публікація в „Ділі“ про давнішу мапу не ясна і тому сумнівна.

Граф М. Тишкевич, бувши українським послом у Римі, вивіз звідти в 1919 році досить фотографій з давніх географічних мап. В Ватиканській бібліотеці їх дуже багато. Частина їх видана в Києві Кульженком. Цей атлас я мав, але в 1919 році він разом з моєю науковою бібліотекою загинув. У збірці гр. Тишкевича було досить карт (мап), які я бачив у перше. Пять з цих мап з XVI. ст. ми тут опишемо по можливості, бо знимки роблено з дуже потертих і пошарпаних ориґіналів 1508, 1521, 1532, 1565 і 1571 р.

1. Мапа Європи, Азії і Африки 1508 р., має на собі попсований напис: „Legere est in libro de inventione . . . Circulus“. До цього зроблено додаток: „Ruysch. Universalis. Cogniti orbis tabula. Romae 1508“. На карті цій Московію зазначено „Moscovia“, Україну з Галичиною „Russia“ (Росія, Русь), Польщу „Polonia“, Францію — „Francia“, а нинішню північну її частину — „Britania“.

2. Мапа Європи, частини Азії і Африки. З наголовку уціліло: „. . . ola Diego Rubero cosmographo de Sumagestad . . .: Ano de 1529. ê . . .“ — початок і кінець напису цілком зіпсуті. Дата „1529“ року. Північних меж Європи і Азії не означено, а намальовані там дерева та звірі, чим складач показав, що на півночі багато лісів, звіру й птиці. Де Московія, там написано Hyperborei montes, а під цим малими літерами Mosczouvi — Москвини. Українська територія має на собі напис: „Sarmatia“, яку поділено від р. Дону на Захід Sarmatia Evropae — Європейська Сарматія (це Україна), а на схід від Дону — Азійська Сарматія. Назви Русь або Росія зовсім немає на мапі. Польщу названо — Polonia, Францію — Galia — названо старим імям „Галія“, а німецьку Баварію названо Francia — також давнім імям. Що ж до Німеччини, то північна частина зветься на мапі Germania (Германіа), середня — Fladria і південь Німеччини Francia (Франція), а ще на південь іде Lombardia (Ломбардія). Звертаємо увагу, що на цій мапі 1529 року назви давніші (Сарматія, Галія, Франція), хоч в ті часи вже були для тих земель інші назви, новіші. Поява на мапі дійсних назв, відповідних часові малювання її, запізнилася. Так

і поява на мапах назви „Україна“ запізнилася й промовляє про значно раніше існування її.

3. Мапа Європи, Азії, Африки має напис вгорі: Typus Cosmographicus Universalis, а внизу — Sim. Grynaeus. Novus Orbis. На мапі одмічено: „Basileae 1532“. Мапа 1532 року. На ній названі нинішні: Франція — Gallia, Данія — Dacia, Германія — Germania, Московія — Moscovia, Україна — Sarmatia Європейська, а вся річкою Tanais (Доном) ділиться на Європейську і Азійську Сарматію. Назви Русь чи Росія на мапі не існує. — Цю мапу зробив Грінеус.

4. Шматок мапи Європи, Азії й Африки. Вгорі уціліла лише частина напису: „. . . utta la terra conoscivta fin . . .“ Бібліотечна отмітка: „Inv. 69.732. Paulo Forlani Veronese fecit. Ferando Berteli ex 1565“. Мапу зроблено 1565 р. На ній читаємо: Moscovia — Московія, Polonia — Польща, а Україна — Russia (Руссіа, Русь).

5. Шматок карти Європи з написом: „Clausio Duchetto ex l'anno M. D. L. XXI.“ одмічено: „Inv. 69.748“. Мапа 1571 року. На ній розбіраємо написи: „Moscovia ducatus“ — Московське князівство, „Tveria ducatus“ — Тверське князівство, „Severa Pro . . .“ — Северянська провінція, „Podolia“ — Подолія. Галичина, Холмщина, Підляшшя і Полісся названі „Russia“ (Руссія, Русь) і написані городи по-латині: Люблин, Хельм, Перемисль, Львів, Коломія. Польща — Polonia з городом „Cracov“ — Краків, а границею межи Польщею і Руссю показана річка „Vistula“ — Вісла.

Просимо звернути увагу, що Московія в XVI. ст. називається Московією. Так і в XVII. в.

Величезні скарби для української науки зберігаються в Парижі — в Національній Бібліотеці і в архівах Мін-ва закорд. справ та військового. З Українців один І. Борщак багато працював там і не мало використав, поділившись дечим і зо мною, за що я йому приношу сердечну подяку. Він дав мені детальний опис важливої мапи 1572 року з українським іменем і фотографію мапи, зробленої раніш 1580 року — ми її тут містимо. В арх. франц. Мін. закорд. справ зберігається мапа України, зроблена в 1572 році з наказу короля Карла IX. для його брата Генриха кн. Анжуйського. На цій мапі територія по обох боках р. Дніпра має напис: „Ukraine“ — Україна. Це найдавніша відома мені мапа з назвою території „Україна“. Цим написом захоплено Слобідську Україну (Харківщину) і територію, де нині Кременчук, Єлисаветград, Катеринослав (Полтавщина, Херсонщина, Катеринославщина), а нижче написано: „Cosaques“ — Козаки.

Слідуюча що до старости мапа з іменем України — це мапа купця Мотіеля. яку Борщак знайшов у паперах Мотіеля, що переховуються в Національній Бібліотеці в Парижі. Це географічна мапа басейну Чорного моря, зроблена невідомим автором. Мотіель у 1580 році їздив із Франції суходоломъ через Україну в Турцію. Виїхав із дому в 1580 р. і повернувся в 1582 році.

Карта басейну Чорного моря, з якою французький купець Мотіель їздив з 1580 року через Україну в Турцію і повернувся в Париж 1582 року. Невідомий автор зробив її раніш 1580 р. Зберігається в Парижі в Національній Бібліотеці. На карті вгорі зліва Україна має на обидва боки річки Дніпра напис полатині Uckrania — Уккраніа, Україна.

Мапу, якою він користувався в дорозі, очевидно, зроблено раніш, і для неї використано якусь ще раніш зроблену мапу з назвами на ній. На цій мапі територія по обидва боки р. Дніпра має латинський напис „Uckrania“ (Україна). На цій території показані міста: Овруч, Житомир, Київ, Каменець-Подільский, Полтава, Чигирин і ін. Звертаємо увагу, що тоді ж показано „Kudac“ — Кодак. Дніпро на мапі зветься Борістенесом.

Ці дві географічні карти з іменем „Україна“ в XVI. столітті ясно й твердо свідчать, що народня словянська назва нашої землі „Україна“ була в XVI. ст. і в межинародньому вжиткові, а відсутність на цих мапах назви Русь чи Росія показує, що народнє імя переважило занесену до нас чужинцями політичну назву „Русь“, „Росія“.

Географічних мап XVII. і XVIII. століть ріжних авторів і ріжних видань можна бачити по музеях, архівах, бібліотеках в Італії, Франції, Германії, Австрії, Голандії, Англії, Чехословаччині, Польщі і в ін. державах дуже багато. В Парижі на набережній Сени можна купити у букіністів карти з старих атласів уроздріб. Звідси і я маю кілька мап. На них етнографічна територія України називається в географів „Україна“ і Московія зветься Московією, а не Руссю і не Росією. К. Подільський знайшов такі мапи в Ольомоуцькій бібліотеці (Чехословакія), а В. Січинський в Львові й Кракові. Вони поділилися зо мною своїми здобутками і я приношу їм сердечну подяку. Уже існування французьких, італійських, голяндських, англійських і ін. географічних мап XVI.—XVIII. століть з назвою „Україна“ свідчить з одного боку про давнину і сталість назви, а з другого боку характеризує неправдивість твердження, наче назву „Вкраїна“ й „Український нарід“ вигадали Жиди, Німці, Поляки, щоб шкодити Росії, або промовляє про сліпоту запевнень, наче ця назва є означенням окраїни чи пограничча Польщі і Росії. Ми в книжці подаємо короткі відомості про давні мапи з написами на них „Україна“ і фотографії стародавніх мап, щоб кожен сам прочитав на них імя „Україна“ і сам дознався-б правди, що наше національне імя дуже старе, словянське, народнє українське і є означенням окремої території. Тому нищити цю назву — значить обезличувати те, до чого вона відноситься.

На деяких мапах підкреслено, що назва „Україна“ є народною.

С. Степанківський, бувши 1912 р. в Лондоні, працював у Британському музеї і тоді ж в Київській „Раді“ надрукував під псевдон. Подолянин кілька статтей, з яких одна присвячена географічним мапам. В каталозі він під заголовком „Ukraine“ зразу ж найшов за ріжні роки 20 географічних старих мап. На жаль, він описав їх досить поверхово, а багато подібних карт і зовсім не розглянув, але для нас головне ми знайшли у його. Сім карт мають спільний заголовок: Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae,

Ucrainae et Prussiae Descriptio. — Опис королівства Польского і князівства Литовського, України та Прусії. Далі 5 мап з деякими варіяціями в спільному заголомку їх: Typus Generalis Ukrainae sive Palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis terras nova delineatione exhibens. (Генеральна мапа України або Воєводств Подільского, Київського і Брацлавського, яка показує землі в новім нарисі). На вінєтці карти намальовано чотирі козаки, з яких один здирає з другого шапку.

Ми маємо в себе карти України Боплана, друковані ним в Руані (Франція) 1660 року, і тільки що наведений заголовок з козаками надруковано ним на генеральній карті України 1660 р. вгорі в лівому кутку.

Таку саму карту Боплан надрукував 1650 року. На цій карті Галичину названо Руссією, а Московію — „Великим князівством Московією". Боплан, бувши на службі в Польского короля, працював на Україні з 1630 року до 1647 р. і поїхав додому у Францію перед повстанням Українського народу на чолі з Богданом Хмельницьким. Він дуже добре знав Україну і топографічні назви. На вказаній тільки що мапі назва Україною відноситься до Київщини по обидва боки р. Дніпра, Брацлавщини, Волині, Подолії, Покуття, Черніговщини.

Мапа України 1720 р. під заголовком: Amplissima Ukrainae Regio (Найобширніша страна, земля, область України). Тут на вінєтці намальовано овочеві дерева, колосся, снопи, мішки, повні зерна, всякі овочі, волів, решето, сито, лопати, дівчину в вінку з колосків і з серпом в одній руці та китицею колосся в другій, тут же фігура Меркурія — бога торгу.

З того-ж 1720 р. мапа під заголовком: Ukraina seu Terra Cosaccorum, cum vicinis Valachiae, Moldaviae, Moseoviae Minorisque Tartariae provinciis. (Україна або земля козаків з сумежними (сусідніми) землями Валахії, Молдавії, Московії і Малої Татарії провінціями. Маємо тут назву „Україна", про яку сказано, що це Terra Cosaccorum, себто земля, страна, область Козаків. На Норінберзькій карті України написано, що Україна Regio — страна, край, область Козаків. Греки в IX. в. вживали слова *γῆ* (земля) в значінні *ἀρχή, βασιλεία*. Ці слова означають: влада, зверхність, царство, держава, управа, а тому й *γῆ* означає таку землю, страну, територію, яка має свою управу, владу, є окремою державою. Просимо пригадати сказане нами раніш, що наша стара термінологія стоїть у звязку з грецькою термінологією Амартола й ін. Тому Київська „земля", Переяславська „земля" і т. ін. В тільки що наведеному напису на мапі України вона трактується нарівні з Валахією, Молдавією, Московією. Звертаємо увагу на означення: Terra і Regio.

Далі Степанківський називає в Британськім Музеї французьку карту України, зроблену в 1719 році, з написом на ній: „La Russie Rouge ou Polonoise qui comprend les Provinces de la

Russie Rouge, le Volhynie et de Podolie, voulgarement connues sous le Nom d'Ukraine ou Pays des Cosaques. — В перекладі: Русь Червона або Польська, яка містить у собі провінції Червоної Руси, Волинь і Подолії, відомі в народі під іменем України, або землі Козаків. Тут підкреслено, що назва „Україна" є іменем народнім, у просторіччі, простонародня, поширена в народі.

Величезної міри мапа Боплана висить на стіні Музею в особій оправі і, щоб дивитися, треба для того підніматися вгору з світлом. Степанківського вразило, що мапа „виглядає догори ногами". Це тому, що за давніх часів на мапах робили південь угорі, а північ унизу. Тепер навпаки. Карта має по-латині заголовок: Delineatio specialis et accurata Ucrainae cum suis Palatinatibus, . . . erecta per Guilhelmum Le Vasseur de Beauplan . . . incissa opera et studio W. Hondy. 1650. Amstelodami.

На цій карті внизу мистецькі вигравіровані фігури козаків у історично правдивім одягу і з такою ж зброєю. Напис латинський означає: Спеціяльний і точний малюнок України з її воєвідствами, ... накреслений Г. Левассер де Бопланом і вирізаний В. Гондієм 1650 р., Амстердам.

На деяких мапах України показані міри маштабу в ріжних мілях (Milliaria), які названо: Ucrainica (Українська), Польська, Германська, Італійська, Московська (Milliaria sive Werst Moscovitica). Маємо вказаними пропорційні міри окремо Української милі і Московської версти. Тут зазначимо, що миля українська вказана і в літопису Величка.[131])

Важлива тако ж на карті вказівка городів України більших (Urbes majores Ucrainae) і менших. В числі більших: Львів, Камянець, Переволочна, а менших — Київ, Полтава. Тут Львів — город український, як і Київ. Тут і свідоцтво стану городів і України в середині XVII. ст. Московію всюди названо Московією, за виключкою двох випадків у XVIII. ст. — один „Russia vulgo Moscovia" і другий: „Russia Russica". В першому випадку це треба розуміти: „Офіційна назва Руссіа, а з народнього Московія", в другому ж випадку неясно, чому протиставляється прикметник. Написи на мапах: Ucraina, Ucrania і паралельно Russia Rubra (Червона Русь) займають просторінь від Перемишля до Батурина (Чернігівщина). Червона Русь — Україна.

З опису Степанківського вкажемо ще три мапи. Одна англійська, військова карта України, відноситься до війни з Турцією 1736 року, надрукована 1740 р. в Лондоні, з участю кн. Кантеміра, має заголовок по англійскому: A New Map of the Ukraine... Стоїть власне імя „України". Друга мапа французька 1769 року, презентована монсеньорові Duc de Choisel королівським географом Robert de Vaugandy. Мапа має заголовок:

[131]) Літоп. Сам. Величка, т. I, вид. Київ. Акад. Наук, 1926 р., с. 34.

Carte des Environs de la Mer-Noir, où se trouvent L'Ukrayne, La Petite Tartarié, La Circaxoié, La Georgíe et les confins de la Russie Evropeenne et de la Turquie. — (Карта довкілля Чорного моря, де знаходяться Україна, Мала Татарія, Черкасія, Грузія і пограниччя Європейської Росії та Турції). Тут також, у 1769 році, маємо власне імя „Україна" так само, як Мала Татарія, Черкасія (Кавказ), Грузія, а пограниччя Росії вказані окремо. — На решті, карта німецька 1831 року з заголовком: Karte der Russischen Provinzen: Lithauen, Curland, Liefland und der Ukraine — Карта Руських Провінцій: Литви, Курляндії, Ліфляндії і України. Тут Україну показано провінцією Росії під власним її іменем „Україна".

Уже з наведеного картографічного матеріялу географів з XVI—XIX. століть ясно, що у всіх народів Європи була відома наша назва „Україна" для окремої землі, области, території нашого народу.

Солідну розвідку про старі географічні мапи з іменем „Україна" надрукував проф. В. Г. Ляскоронський у 12. книжці „Чтеній в Історіч. Об-ве Нестора Летописца" за 1898 р. (Київ), під заголовком: „Иностранние карти і атласи XVI-XVII вв., относящіеся к Южной Россіі", себто — до України. Уряд адміністративно заборонив ужиток назви „Україна" і завів офіційну назву „Юж. Россія". Невиконання цього тягло за собою заборону друкувати працю. Можна було також вживати назви „Малороссія", але цей термін абсолютно не відповідав змістові, який в нього вкладався. Так і я в 1915 році, друкуючи розвідку про німецьку колонізацію на Вкраїні, мусів друкувати „на Юге Россіі", а Одеський Університет, друкуючи в 1909 р. мою розвідку про Гоголя, нагадав мені замінити в заголовку слово „українское" на „малорусское". Інакше праця не побачила б світу, хоч і сам Гоголь вживав терміни „Україна", „український". Російська урядова термінологія допускала тільки рідкі виключки з цього. Проф. Ляскоронський, додержуючись її, натворив багато неясностей, про що саме йде річ. (стор. 97—137). На щастя, для нашої теми потрібні головно написи на старих мапах і ми це використовуємо з цінної розвідки проф. Ляскоронського. До своєї розвідки він додав чотирі мапи Боплана. Пяту він надрукував при XIII. кн. „Чтеній в Істор. О-ве Нестора Лет." за 1899 р. Ця мапа вийшла дуже гарно. Її наголовок: „Ukrainae pars, quae Kiovia Palatinatus vulgo dicitur". В перекладі: України частина, яка Київським воєвідством в народі зветься. Нижче написано, що це карта Боплана, зроблена в Амстердамі. На ній Московія, що межує на сході, зветься „Moscovia" (Московія). Чотирі мапи, надруковані фототипічним способом при 12. кн. „Чтеній", взяті з мап Боплана, виданих Музесом Піттом з участю Весберга. Мапу Київського воєвідства Ляскоронський придбав од Мюллера в Амстердамі, відомого продавця багатої колекції стародавніх карт,

гравюр і т. ін. Всі ці пять Бопланових мап Ляскоронський в 1901 році надрукував у Києві окремим виданням разом з найкращим перекладом праці Боплана, виданої в 1660 р. в Руані (Франція) під наголовком: Description d'Ukrainie, qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie jusqu' aux limites de la Transylvanie, ensemble leurs moeurs, façon de vivre et de faire la guerre. Par le sieur de Beauplan. A Rouen ... 1660. Переклад: „Опис України, що являє собою кілька провінцій королівства Польского і займає просторінь від границь Московії до кордонів Трансильванії, а разом з тим їх звичаїв, способів життя і ведення війни. Написано Бопланом. В Руані, 1660 р." Уже з заголовку бачимо, що в Боплана Україна — це і не чиєсь пограниччя, і не чиясь окраїна, а кілька провінцій, що займають велику просторінь од меж Московії до границь Трансильванії.

В XV. і XVI. вв. в Зах. Європі було вже багато картографічних майстерень, які виконували массу замовлень на мапи. Приморські країни раніш за інші мали потребу в географ. мапах і на них, пише Ляскоронський, був такий попит, що Венеція, Генуя, Болонья, Лісабон, Амстердам, Льондон, далі Аухсбург, Ніренберг, Франкфурт, Відень і ін. городи мали спеціяльні картографічні майстерні, де приймали замовлення на мапи і постачали їх, як і цілі атласи ріжних земель, країв, морів. З розвитком межинародніх зносин появилася і в Данцігу тако ж майстерня відомого в історії Гільома Гондіуса, який виготовив багато мап України і Польщі через особливий попит на них. (с. 97—98). Завдячуючи французькому інженерові Левассеру де Бопланові, що був 17 років (1630—1647 р.) на службі в Польского короля і в весь час працював на Вкраїні, ми з 1650 р. маємо карти України в цілості її й по частинах, зроблені гарно й з подробицями. Були карти України і в XVI. ст., як ми вже вказали деякі з них, але вони були дуже не досконалі. Наша територія на них писалася „Україна". Географи здебільш передруковували, зробивши якісь зміни чи додатки, але Бопланові карти найбільш досконалі й подрібні. Карти Боплана мали безліч передруків і зробили наше національне імя відомим у широких і далеких світах. (с. 99). Ми вказали місця, де шукати карт України, далеко неповно. Є вони по всіх більших бібліотеках і музеях. Це ще мало початий куток для праці в українознавстві.

Проф. Ляскоронський використав досить великий географічний матеріял бібліотек Київс. Універ. і Духовної Акад., Королівс. Державного Арх. в Кенігсберзі, Націон. Бібл. в Парижі і Бібліотеки Париз. Географ. Т-ва (стор. 100). Ми вибіраємо тільки дещо з цього матеріялу, а саме те, що найбільше відноситься до нашої теми про давність назви „Україна" і значіння її. З Кенігсберзьких мап одмітимо зроблену Генрихім Гондіусом і датовану 1630 р. карту під заголовком: „Regni Poloniae et ducatus Lithu-

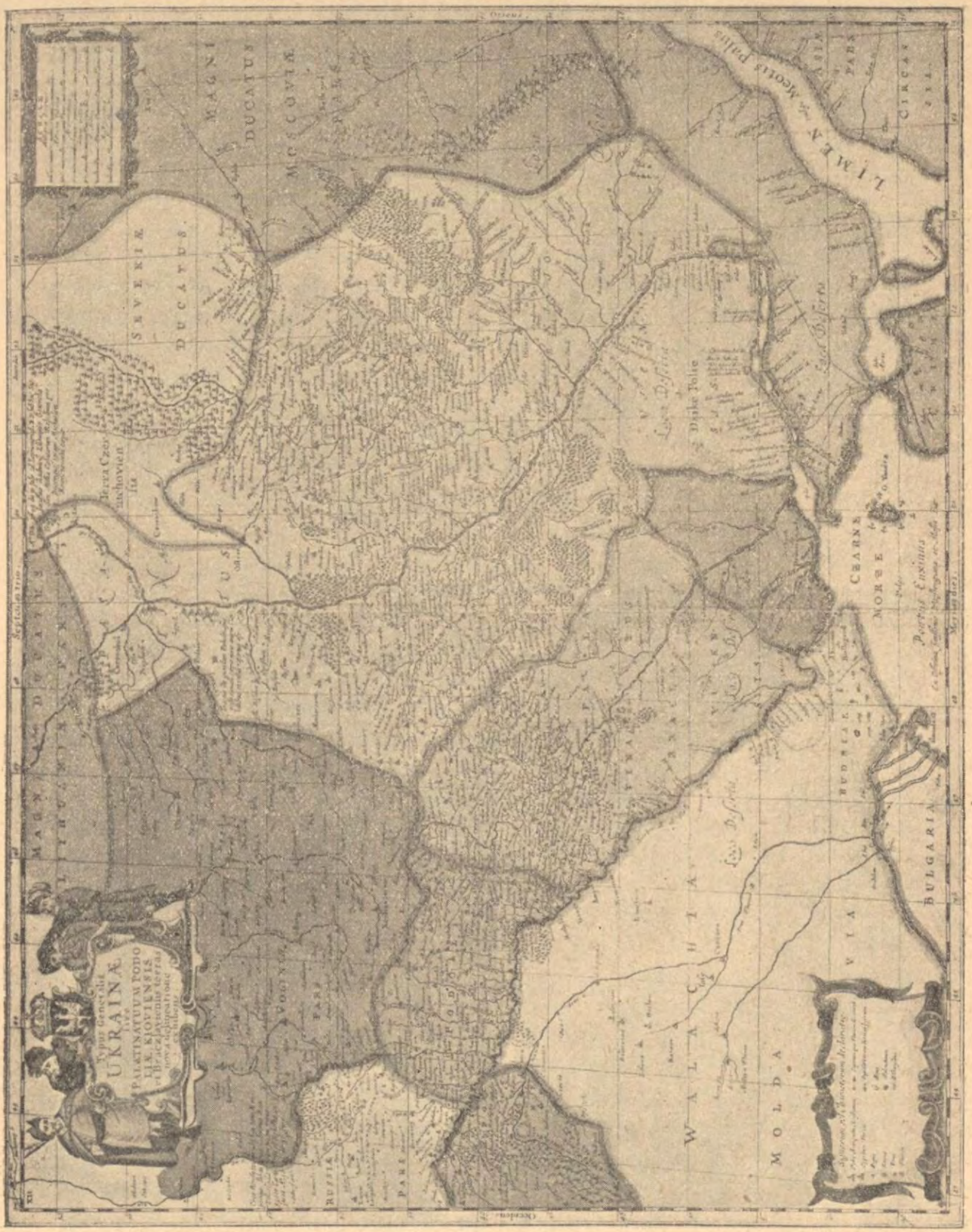

Карта України, зроблена Левассером де Бопланом в 1650 році. В лівому кутку вгорі заголовок: Typus Generalis Ukrainae... Генеральна карта України.

aniae, Voliniae, Podoliae, Ukrainae, Prussiae, Livoniae et Curlandiae descriptio, emendata per Iohannem de Ram". Назва „України" займає територію по обидва боки Дніпра. (с. 101).

Мапа України під заголовком: Amplissima Ukrainae Regio, Palatinatibus Kioviensem et Braclaviensem Complectens, cum adjacentibus provinciis . . . aeri incisa arte et sumptibus Tobiae Conradi Lotteri, geographi Avgustae Windel. Року видання не показано. Назва „Україна" — в ній показані тодішня Київщина по обидва боки річки Дніпра. Брацлавщина, Поділля, Покуття, кожне воєвідство обведено окремою фарбою. Мапа схожа з виданою Бопланом. Навколо заголовкового напису намальовані мішки, снопи, гроші, Меркурія, волів, жінку з колосками в руці. (с. 103—104). Мапу з такою вінєткою і таким заголовком, датовану 1720 роком, описав Степанківський у Лондонському музеї.

В Кенігсберзькім архиві під ч. 720 зберігається карта України, зроблена Бопланом і додана до першого видання його в Руані „Description d'Ukranie" 1650 р. На карті назва „Україна" для території обох боків р. Дніпра. (с. 104).

В Паризькій Нац. Бібл. Ляскоронський далеко не вичерпав мап з іменем „Україна". Він одмітив мапи Боплана. Про них далі. Тут з його одміток звертає на себе увагу карта України 1644 року в атласі Iodoch'a Hondius'a, виданім під назвою „Nova Evropae descriptio . . . 1644". (с. 104). В додатках до атласу І. Гондіуса 1644 р. є спеціяльна карта України і має заголовок: „Tipus generalis Ukraniae, Sive Palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis, terras nova declinatione exhibens". (Ляск. стор. 112—113). Коло заголовку намальовано людей, як на мапі Боплана, виданій Піттом. Тут і чотирі козаки, межи якими один здирає шапку з другого. Це мапа 1644 року, і Ляскоронський має рацію вважати, що Боплан користувався нею для своєї карти України, виданої під заголовком „Tipus generalis Ukraniae" (стор. 113).

В атласі Friderick'a de Wit (Віт жив у другій половині XVII. в.) є карта України, видимо взята ним з видання Данкерта 1632 р. Ця карта має такий заголовок: „Regni Poloniae et ducatus Lithuaniae, Voliniae, Podoliae, Ucraniae et Curlandiae descriptio emendata per Fr. de Wit. Amstelodami" (с. 114 і 115).

В Паризькім Географ. Тов. звернув на себе особливу увагу Ляскоронського атлас Петра Шенка і Сансона за другу половину XVII. в. Тут є карта Сансона, видана в 1655 р. під заголовком: „Etats de la Couronne de Pologne, ou sont les Royaumes de Pologne, Duchés et Provinces de Prusse, Cuiaviae, Mazoviae, Russie noire et Duchés de Lithuanie, Volhynie, Podolie et de l'Ukranie, 1655". (с. 119).

В перекладі це означає: Штати (землі, краї, держави) корони Польскої, або землі Польщі, князівства і провінції Прусії, Куявії,

Карта Боплана 1650 року, має вгорі зліва на малюнку напис по латині: Ukrainae pars quae Kiovia Palatinatus vulgo dicitur . . .“ — Частина України, що звичайно зветься Київським Воєводством.

Мазовії, Руси Чорної і воєводств Литви, Волині, Подолії і України. 1655 р. (с. 119).

Ляскоронський подає відомости про часи видання ріжних карт України Левассером де Бопланом. Ми в ці подробиці вдаватися не маємо потреби. Для нашої теми досить завваження, що мапи Бопланови відносяться до середини XVII. в., появилися раніш епохи Хмельницького і всі Україну вазивають Україною, а Московію — Московією, а назва Руссю на них відноситься до частини Галичини.

Найраніша Бопланова мапа та, що зберіглася в Кенігсберзі під ч. 720, в Кракові в музеї Чарторийських і на Поділлі в збірці гр. Б. Старчинського. На її вінєтці Запоріжець з бритою головою й довгою чуприною, кінь, жінка з колосками і з відрами, коло неї козак з рушницею й шаблею, а тако-ж молодий безусий козак і жінка з сумним обличчям. (с. 126). Цю мапу зроблено спіхом для „Description de l'Ukranie", виданім в Руані 1650 р. В заголовку до назви „Ukraina" додано „Vulgo", себто: по народньому, назва звичайна, загальноприйнята. (с. 123).

1648 р. Боплан надрукував листа до читача, де пропонує йому ... delineationem generalem nobilissimae p r o v i n t i a e ... vulgo U k r a i n a dictae ... — загальну мапу знаменитої п р о в і н ц і ї, ... званої в народі „У к р а ї н а". Перше видання книжки Боплана в Руані 1650 р. зветься „Description d'Ukranie, qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la M o s c o v i e jusqu'aux limites de la T r a n s y l v a n i e ..." Вказано, що видається опис „У к р а ї н и" і що вона уявляє собою кілько провінцій од меж Московії до меж Трансільванії. Карта Боплана до II. вид. його „Опису України" має заголовок: „Carte de l'Ukrainie, contenant plusieurs provinces, comprisses entre les confins de Moscovie et les limites de Transylvanie" — Карта України, яка містить в собі кілько провінцій од меж Московії до границь Трансільванії. Це велика територія, яка шириться від меж Московських до меж Трансільванії. Комплет карт Боплана має 8 аркушів — на двох генер. мапа України, а на 6 частини її, кожна одмічена написом: „pars Ukrainae" (часть України). З датою 1650 р. в Данцігу майстерня Гільома Гондіуса випустила своє видання Бопланових мап України з латинс. заголовком: „Delineatio specialis et accurata U k r a i n a e, cum s u i s palatinatibus ..." На генеральну карту України нанесено воєводства: Київське, Волинське, Брацлавське, Покуття, Сіверщина і Чернігівщина, з означенням їх меж. Границі от Московської держави проведені відповідно межам 1634 року.

На генер. Бопланові мапі України її межі показані: на півночі — від Лоєва, на півдні — береги Чорного моря, на сході — від Курска та північ. Донця і на заході — Карпатські гори

та гирло р. Муховця, що вливається в Захід. Буг. (Ляскоронс. стор. 134).

Бопланови карти України Петро Шенк передрукував у Амстердамі, а Мозес Пітт в Льондоні, помістивши південь внизу, а північ вгорі мапи. Генеральна карта Пітта більша і має заголовок: „Typus generalis Ucrainae, sive palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis“ . . . Пітт видав тако ж обласні мапи Подолії, Брацлавщини, Покуття, з указівкою в заголовку кожної, що це „Pars Ukrainae“ — частина України. Карти України стали поширеними в світі.

Французам і Англійцям не легко було вимовляти в своїй мові словянську назву „Україна“ і вони вимовляли й писали ріжно. А по латині всі робили це майже однаково: на карті Мотіеля 1580 р. Uckrania, Де Вітта 1632 р. — Ucrania, І. Гондіуса 1641 р. — Ukrania, Боплана з 1650 р. і далі — Ukraina, у Пітта — Ucraina. В французькій вимові Боплан писав ріжно: Ukraine, Ukrainie, Ukranie, але по латині у його всюди тілько Ukraina. Це тоді була мова межинароднього вжитку і стала. У французів були в практиці такі заміни: напр., річка Гарумна — нині Гаронна, місто Толоза — нині Тулуза, у Боплана українське місто Ромен — Румне, Полтава — Пултава. На Вкраїні була своя миля „українська“, так називалася і так писалася, напр., в літопису Величка,[132]) але Боплан писав на мапах „ocrenica“ мілліаріа. Отже латинску назву „Україна“ він всюди писав однаково і твердо „Ukraina“, іноді з додатком, що це назва Vulgo — народня, загальна. Для Московії всюди назва „Moscovia“ — Московія.

1921 р. я надрукував у Відні брошуру під заголовком „Назва України у стародавніх географів“. Тут же я надрукував три карти України: Мотіеля (1580 р.), Боплана (1650 р.) і Сансона (1641 р.), а в тексті описав досить карт з іменем „Україна“, в числі їх карти Боплана і глобус Корнеліуса, зроблений в 1660—1670 р. Подам де що з тиї брошури, бо вона роспродана.

В Париж. Нац. Бібл. зберігається геогр. карта італійс. геогр. Сансона 1641 р., перевидана в Римі в 1678 р. На цій карті територія України має на собі напис „Ukraina o Paese de Cosacchi“ (Україна земля Козаків). Територія ця займає обидва боки Дніпра, Волинь, Полісся, Галичину. Назви Русі чи Россії на ній немає, а Московію названо „Московія“. Подаємо тут фотографію.

Там же зберігається мапа Італійського географа Корнетті, видана в 1657 р. і перевидана в Римі 1688 року. Тут майже все, як на карті Сансона і такий же напис з назвою: „Україна земля Козаків“. Тако ж даємо тут фотографичний знимок.

---

[132]) Сам. Величко, літоп., Всеукраїн. Акад. Наук, Київ, 1926, т. І., стор. 34.

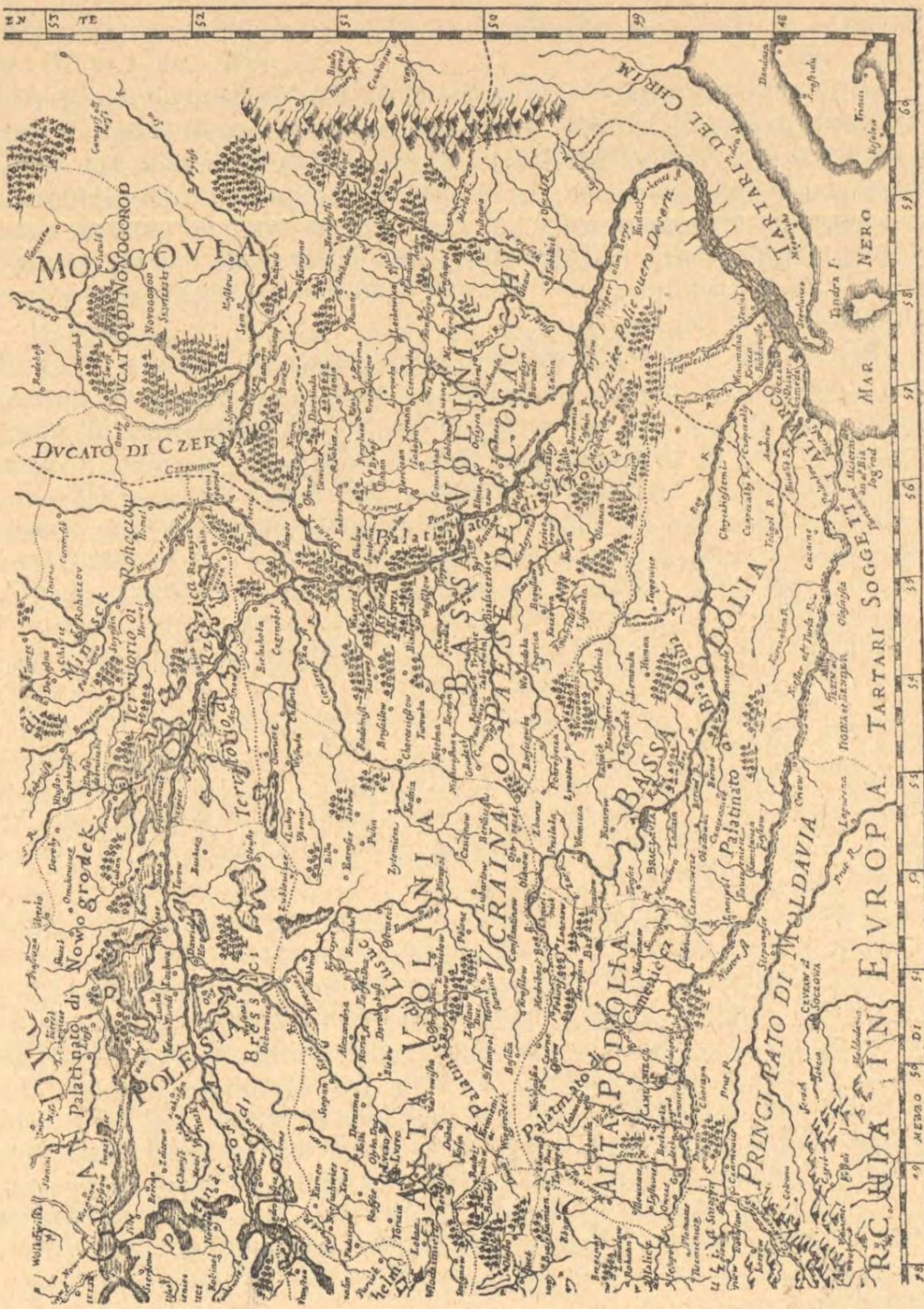

Італійська мапа України, зроблена ґеоґрафом Сансоном 1641 р. і перевид. в Римі 1678 р. Зберігається в Франц. Нац. Бібл., в Парижі, взята з Королівс. бібл. На карті по середині її написано по обох боках річки Дніпра Vcraina o paese de Cosacchi — себто: Україна земля Козаків. Вгорі справа напис по лат. „Московія".

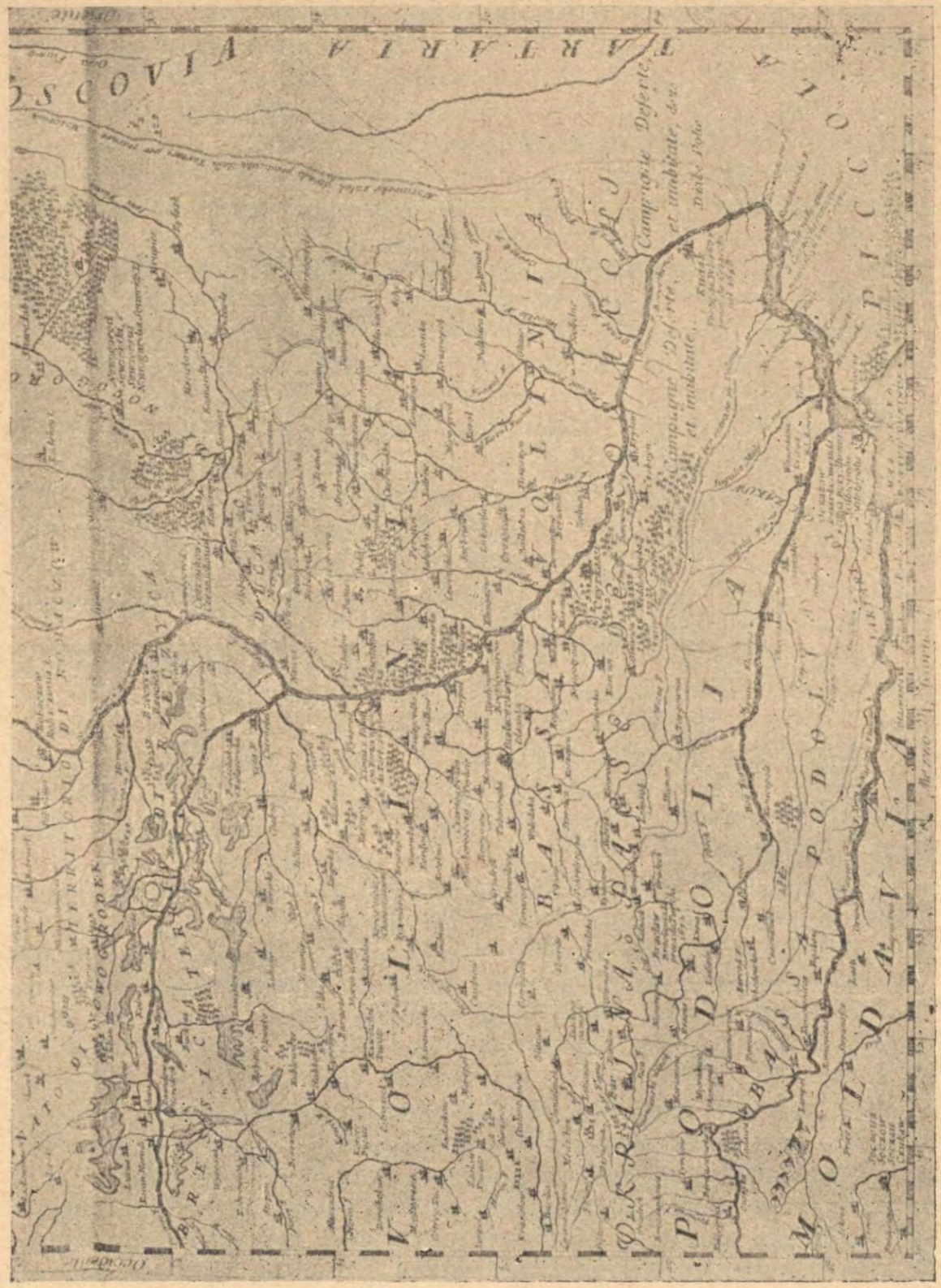

Карта України, зроблена в Венеції італійським космографом Корнетті і видана 1657 року, а перевид. в Римі 1688 р. Зберігається в Парижі в Націон. Бібл., з Королівської Бібл. По середині мапи по обидва боку річки Дніпра напис, як і на карті Сансона 1641 р., по італійські Ukraina o Paese de Cosacchi, що означає: УКРАЇНА земля Козаків. Московія значиться на карті написом лат. „Московія".

Там же в Польськім Відділі переховується геогр. карта невідомого автора, зроблена в 1646 році. На ній територія по обидва боки р. Дніпра має на собі напис „Ukraine“ — Україна.

Там же карта геогр. Дюваля, видана в Парижі 1669 р. (Архив 2.075). В її заголовному напису сказано, що се карта „Польского королівства і держав, які од його залежать“ В числі цих держав названа „Україна“, територія якої займає обидва боки р. Дніпра і має на собі напис: „Ucraine“ — Україна. Польща стоїть окремо і названа Польщею, а Московія названа Московією. Там же є карта голляндського геогр. Де Вітт Фредеріка видана в Амстердамі між 1665—1680 р. На ній Московію названо Московією, а територія по обидва боки Дніпра має напис „Ucrainia“ — Україна. (Арх. ч. 1613, від. „Pologne“).

Там же під ч. 1618 Нац. Бібл. сберігається англійська карта Мордена, датована 1700 р., але складена значно раніше. В англійському заголовку її названо картою „штатів“ (держав) Великої Польщі і ними названо Польске королівство, Литву, „Україну“. На мапі територія по обидва боки р. Дніпра має напис „Ukraine“ (Україна), а нижче під нею по англійські „the Zaporovia lands“ (Україна і Запоріжські землі).

Карта війни між „Руськими, Турками і Поляками“ 1736 р. перевидана в Парижі географом Руже в 1769 році. На ній територія по обох боках р. Дніпра має напис „Ukraine“ (Україна). Тут звертають на себе увагу ще й написи про військові події тих часів і під 20 марта 1736 р. написано: „Мініх (генерал) командував армією України з 70 тисяч Козаків“. (Арх. Нац. Бібл. в Парижі, ч. 2.116).

Там же переховується карта, видана Матеем Севтері в Аухсбурзі за часів війни Московії з Турцією 1773 року. На ній по обидва боки р. Дніпра напис „Ukraina“ (Україна), а на південь „Земля Запоріжських Козаків“ і показана Запоріжська Січ. Це за два роки до зруйнування Січі 1775 року, через рік після поділу Польщі і через 9 років по скасуванні Гетманства на Вкраїні. (Арх. 2.122).

Про карти Боплана ми вже подали досить, тому тут звернемо увагу лише коротко на самий Бопланів „Опис України“ — Description d'Ukrainie Боплана. В своїм опису він „Україною“ називає сумму кількох провінцій, які разом уявляють собою окрему від Польскої території землю, область з своїми межами, окраїнами, пограниччями. Він указав границі України, що відділяють її від Польщі, Московії, Трансільванії і ін. В ті часи Україна була залежною від Польщі. Автор називає Україну землею сусідньою й сумежною з Польщею і в той же час провінцією Польщі в наслідок Люблинської унії. Польского короля Боплан тітулує в своєму Опису Вел. Князем Руським і пише про його, що він володіє „не тільки Польскою державою в її попередніх

межах, а тако ж і Великою Провінцією „Україною". І справді, її просторінь він означає „од меж Московії до границь Трансільванії" (і Угорщини). Територією своєю Україна в кілько раз більша за Польщу. Так про це писав, як ми вже згадали, і Київський польский біскуп Верещинський в 1594 році. На мапі Покуття є напис, що воно уявляє собою „Pars Ukrainae", (частину України). Боплан тут показав Україною і ту частину Підкарпатської Русі, що входила в Покуття. Далі на Захід він не робив знимки. В цих межах показав Боплан Україну, добре знаючи її по своїй довголітній службі у Польского короля і практиці на роботах в Україні (1630—1647 р. — до повстання з Богданом Хмельницьким). Московію він всюди називає лише Московією і другої назви для неї не має, а назву „Русь" прикладає лише до частини Галицьої України. У Боплана Русь лише частина України, а Україна — це Земля Козаків, зайнята Українським народом, віра якого зветься „руською", бо її поширив Руський князь Володимер. Україна — це назва для етнографичної території, для історичних земель Українського наролу. Український нарід і його культуру Боплан вважає дуже давніми і нарід вважає культурним, а називає „благородною нацією". По архітектурних памятках і з дат монет, знайдених в Київі й окрузі його, Боплан в 1648 році налічував Київу звиш 1500 років. Археологи В. Б. Антонович, Армашевський і ін. установили, що Київ існував і мав торгові зносини з далекими народами Європи й Азії вже не менше, як за 100 років перед Христом. Київські печері Боплан відніс до першого — другого віку християнства. Вони такі ж, як давні печері християнські в Криму. Боплан був на XVII. століття ученою й високо освіченою людиною. Його „Опис України" мав багато перекладів і видань. Тому Боплан дуже спричинився поширенню в світі відомостей про Україну і її імя. Це було вже перед повстанням на чолі з Б. Хмельницьким, до Хмельничини. Кращий переклад Боплана на Російську мову зробив проф. Ляскоронський і надрукував у Київі в 1901 році, з примітками проф. В. Б. Антововича і проф. Владимирського Буданова. Він же надрукував фототіпичним способом і 5 карт Боплана. Де які з них ми тут подаємо. Дуже шкода, що дуже цінної праці Боплана про Україну з описом її народу, звичаїв, побуту і т. ін., і цікавої для всякого ще й досі немає в перекладі на українську мову. Перек. в „Нар. Волі" 1930 р. рідкий.

До мапи Боплана з написом: „Ukrainae pars, quae Podolia Palatinatus vulgo dicitur" (часть України, що звичайно зветься Подільским Воєводством) зробимо завваження, що тут Подолія включає в себе і частину нинішньої Галичини аж до річки Коропця з містами: Поток, Бучач, Чортків, Трембовля, Тарнополь, Збараж і що ця територія на мапі носить імя „часть України". За річкою Коропцем показана частина Галичини з написом: „Russiae Pars" (частина Русі, Росії). „Русь" тут назва адміністра-

тивна. Пригадаємо, що Московія нігде не називалася Руссю чи Росією, — ні Русинами, ні Руськими, ні Русскими. Це самозванство, як ми вже казали, поширилося з 1713 року по наказу царя Петра І. Тітулування Польского короля „князем Руським" відносилося не до Польщі, а до Київа. Так і тітул Московського князя „Русским" відносився не до Московії, а до Київської землі. Так його ж тітул „Грузинський", „Шведський" і ін. відносився не до Московії, а до Грузії, Швеції. Тілько цар Петро І. назвав Московію, розуміється фальшиво, Руссю, Россією, давши цим Московії штучну для неї нову політичну назву „Россія", „Русскіе".

В своїй брошурі я звернув особливу увагу на глобус Корнеліуса в Парижс. Нац. Бібліотеці. Зроблено його межи 1660—1670 р. На нім територія України по обидва боки р. Дніпра має на собі великими літерами напис: „Ukrania" (Україна). Напис цей ширіться на Волинь і Подолію. Московію названо Московією. Сумежжя межи Московією і Ногайською Татарією має на собі напис маленькими літерами: „o c r a i n a" (о к р а ї н а). Це окраїна Московської держави. З цих написів цілком ясно, що географи точно уявляли собі ріжницю межи назвою „Україна" і словом „окраїна". Значіння їх виразно вказане для кожної з них територіяльно: словом „окраїна" географ тут позначив пограниччя Московської держави, її окраїну, а назвою „Україна" позначив окрему територію по обидва боки р. Дніпра з Київщиною, Волинню, Подолією.[133])

Тими написами на глобусі Корнеліуса чужий географ означив факти, що ототожнення слов „Україна" і „окраїна" є недопустимим, бо вони відносяться до ріжних понять і предметів. Ми подали на стор. 110 таблицю, з якої ясно, що таке ототожнення в українській мові абсолютно не можливе. Знаючи, що наш молодий учений Ілько Борщак працює в Париж. Нац. Бібл. й архивах над матеріалами старої української історії, я звернувся до його з запитом, чи не зустрічав він у французьких авторів яких пояснень що до вказаних двох вживаних і французами слов. Про написи у Корнеліуса я надрукував 1921 року, а за відомостями звернувся в 1925 році, бо видане у Львові Наук. Тов. ім. Шевченка „Пропамятне Письмо", одержане мною в 1923 р., очевидно, но взяло на увагу таких речей, як правдивий напис на глобусі Корнеліуса та й на інших мапах географів, і хибна інтерпретація „Письмом" нашого національного імени вимагала поправки, щоб не бути джерелом проти визвольних змагань Українського народу. І треба ж було так статися, що Борщак як раз в день одержання мого листу читав те, чого я шукав, і вже готувався поділитися зо мною цікавою новинкою. 10 февраля 1925 р. він послав мені такі цікаві виписки з фр:н-

[133]) С. Шелухин. „Назва України у старих географів", Відень, 1921, стор. 20.

цузького автора, які я далі навожу цілком, як свідоцтво поінформованого чужинця, сучасника зруйнування Запоріжської Січі в 1775 році. Книжка в Париж. Нац. Бібл. під ч. M. 17.592 і має заголовок: „Le Faux Pierre III ou la vie et les avantures du rebelle Jemelyan Pugatschev. D'après l'original russe de M-r F. S. G. W. D. B. Avec des Notes Historiques et Politiques. A Londres chez Ch. Seyffert en Angleterre court Westminstert. 1775". Це означає: фальшивий (самозваний) Петро III або життя й приключки бунтівника Ємеляна Пугачева ... З завваженнями історичними й політичними. Лондон ... 1775 року". Книжка має 296 стор. Вона анонімна, бо автор сховався за вказані літери. Книжку написано проти Катерини II. В ній є відомости, які міг знати лише хтось з придворних або урядових осіб. Російський уряд закидав франц. послові Дюранові зносини з Пугачевим і на його падало підозріння в авторстві. Щоб затерти сліди, автор вказав місцем видання книжки Лондон, підписав її літерами і написав, що вона з русского оріґіналу. Гадають, що книжку було надруковано не в Англії, а в Парижі. В цій книжці на 30 стор. один з Москвинів, Донський козак, ужив для Московської окраїни слово „украйна". Ми вже показали, що московське слово „украйна" походить од „у края" і означає те, що українське „окраїна", а українське слово „вкраїна" іншого походження й іншого значіння. Автор франц. книжки на 30 стор. дав таке пояснення: „Jl est distinguer entre l'Ukraine que les géographes nomment aussi le pays des Cosaques et l'ukraine ou „ocraina", dont il est parle ici. La premiére (l'Ukraine) situé entre la Pologne et la Russie est un pays très fertile, arrosé par plusieurs grandes fleuves. L'ocraina au contraíre est un pays tout couvert de bois presque inculte, habité par des Tartares tributaires qui n'ont ni villes, ni Bourgs, ni villages. Elle (ocraina) est située entre Moscovie Meridionale et la Petite Tartarie". Це означає: „Треба відріжняти між Україною, яку географи називають тако ж землею Козаків, і украйною або окраїною, про яку тут говориться (Москвином). Перша (земля Козаків) росположена межи Польщею і Росією, є територія дуже плодородна, орошується кількома великими річками. Окраїна ж (ocraina), навпаки, є земля вся покрита лісом, майже не оброблена, населена Татарами, які платять данину і не мають ні городів, ні містечок. Вона (окраїна) росположена межи Південною Московією і Малою Тартарією (володінням Кримського Хана)".

В цій же книжці на стор. 66 читаємо про події після 1654 року (Переяславс. дог.): „Коли Україна стала поневолена Росією, багато нещасних мешканців України емігрували в „окраїну" ... і присягли непримиримо ненавидіти все, що було русским" (lorsque l'Ukraine fut soumise á la Russie plusieurs de ses malheureux habitants, s'étant retirés dans l'ocraina ... jurerent une haine implacable à tout ce qui était Russe ...). Автор вживає

вираз: les anciens Ukrainiens — древні Українці, давні, стародавні тубільці. Це що до „anciens“, а що до „les Ukrainiens“ — то це дослівно передається назва „Українці“. Книжка має дату видання 1775 р., тому й події до 1775 року включно. З цієї причини автор уже вживає для Московії назву „Россія“, бо з 1713 року, коли цар Петро I зробив переїменування Московії на Россію, це переїменування на 1775 р. вже увійшло в ужиток. Тоді Московія і Москвини уже називалися Россією і Русскими — так їх називає в своїй книжці і невідомий автор, здогаданий французь. посол в Петербурзі Дюран. Він думає конкретно і хоче, щоб його читачі мали правдиву уяву про речі. Тому він образно пише правду, що територія України займає просторінь межи Польщею і Росією (Московією) та що по ній течуть кільки великих річок (Дністер, Буг, Дніпро, Десна, Донець, Дін, Самара й ін.). Цию вказівкою він установив наочно для кожного, що Україна є великою окремою етнографичною і географичною територією, яку омиває багато великих річок, а не чиєюсь окраїною чи чиїмсь пограниччям. Вона сама має свої пограничча з Польщею і Росією (Московією) і є сумою історичних земель Українського народу, а тако ж його етнографичною територією. Має свої окраїни і не є чужою окраїною. Окраїна чогось завше менша за цілість, для якої вона є лише частиною. І територіально, і кількістю населення Україна завше була більша за Польщу, а в XII столітті вона була більша й за Московію. В XII і XIII стол. Літопис Іпат. назву Україною приклав до Переяславщини, Чернігівщини, Київщини, Галичини, Холмщини, Волині. Французький автор, по здогаду посол Дюран, вказавши предільні межі України — Польщу і Росію в XVIII стол. і обслугу Української території кількома „великими“ річками, цим самим потвердив і для XII ст. дійсне значіння назви „Україна“ і показав усю несуразність ототожнювання термінів „Україна“ і „окраїна“, а поясненням, що таке „окраїна“, досяг, що чужинці не плутали. Помогло їм критичне думання Європейця. На сором українським авторам, багато з них, не вміючи критично думати по європейському, ще й сьогодні плутають і ширять та піддержують московську нісенітницю і московське баламуцтво, за яке раніш російський уряд платив гроші і давав інші нагороди для своїх політичних цілей.

Ще одно завваження. Автор (Дюран), як видно з його книжки, був добре поінформований в історії „Руїни“ і Запоріжської Січі на Вкраїні. Тому правильно вказав, що через московські варварства та жорстокости „нещасний Український нарід“ мусів шукати порятунку, переселяючись з рідної України на чужу „окраїну“ (турецьку, татарську). Тут на стор. 43, 45, 89 і ін. ми навели опис французом Лесюром катування Петром I, Меншиковим, Шереметєвим і взагалі Москвинами Українського населення й Запоріжців після Полтавської побіди, а потім Катери-

Мапа України на глобусі, зробленім Італійськими майстрами в 1697 р. Зберігається в Оломуцькій Бібліотеці (Чехословакія). В лівій половині напис: Vkrania seu Regio Cosaccorum (Україна або земля Козаків). На північнім сході напис Moskow (Московія) і на півдні її на схід і північ од Чернігівської та Сіверської земель напис „окраїна".

ною II, яка завела на Україні дворянство і невільництво народу в формі кріпосного права та нищила рештки свободи Української нації. Петро I, не вважаючи на всю свою просто жахливу жорстокість і кровожадність, мусів видати спеціальний закон, уже наведений нами, щоб припинити хоч трохи жорстокі знущання Москвинів над Українським населенням, бо це вразило і кровожадного їх царя. Пригадаймо історичні пісні, а межи ними „Славне було Запоріжжя всіма сторонами, а тепера жить не можна та й за Москалями“ і „Добре буде Запоріжцям і під Турком жити“, щоб бачити освідомленість про Україну і правдивість французького автора книжки про „самозванця Пугачева“.

Фотографія глобуса Корнеліуса вийшла так невдало, що кліше й друк виглядали не ясно. Я подаю кращий знимок з глобусу в Оломуцкій бібліотеці (в Чехословацькій Респ.), зроблений інжен. Колардом і проф. К. Подільским. Цей глобус є твором італійського географа і датується 1697 роком. Глобус Корнеліуса років на 30 молодший. В лівій половині поданої тут карти, по середині її, межи написами на глобусі: Volhynia (Волинія) і Podolia (Подолія) іде напис: „Vkraina seu regio Cosaccorum“ — (Вкраїна, Україна або Земля Козаків). Напис зроблено від Галичини, яку названо „Russia“ (Россія — Воєводство Руське), через р. Буг і через р. Дніпро аж до Татарії Minor (Малої). В правій половині карти, на північнім Сході стоїть напис Moskow (Москва), а на південь од Московії написано: „Nahaiski“ (Ногайські Татари) і межи цими написами на півдні Московії іде на схід в Азію по над річкою межи Московією і Татарією напис „okraina“ (окраїна). Таким чином і тут ясно географ одріжняв значіння назв „Україна“ і „окраїна“, як речі цілком ріжні.

На карті У к р а ї н и, що зберігається в Львові в бібліотеці Баворовських і зроблена в кінці XVII в., фотографію якої я мав од проф. В. Січинського, якому за неї приношу подяку, іде по території напис по англійському „Ukranie of T Land der Cosacken“ (У к р а ї н а земля Козаків). Цей напис іде від Тарнополя і р. Дністра через верхівя р. Бугу і через р. Дніпро і ширіться аж до Klyn Tartarien (Малої Татарії), а в правому кутку карти вгорі, де кінчається напис Tartarien і показані міста Оскол, Єлец, Вороніжчина, стоїть напис „okraina“. І тут також напис „окраїна“ не на території України, а на сході від Новгород Сіверщини й Чернігівщини, межи півднем Московії та Малою Татарією, де Ногайські татари. Таким чином, цілком виразно зазначено, що „Україна“ і „окраїна“ — це не те саме, не тотожність, а цілком ріжні назви для цілком ріжних предметів. Інтерпретатори, які допустили ототожнення, робили це одні через незнання противних їм фактів, а другі в угоду політиці — просто несовісно.

В Словянській Бібліотеці в Празі, в транспорті новопридбаних старих видань, виказалося кілька старих Атласів. Д-р П. Зленко, вносивши видання в каталог, сповістив мене про це, за що при-

Карта України кінця 17 віку. Зберігається у Львові в Бібліотеці Баворовських. Автор невідомий. З правого боку мапи по середині напис: Ukranie of T Land der Cosacken (Україна земля Козаків) іде від Тарнополя за р. Дніпро до Татарії. В правім кутку мапи, на схід і північ од Чернігівської і Сіверянської земель, на південь Московії, де Єлец і Оскол, написано: okraina (окраїна). Про ріжницю межи Україною і окраїною див. в тексті пояснення Дюрана. (З фотогр. проф. В. Січинського).

ношу йому подяку, і я розглянув тут 4 Атласи, з яких подаю те, що безпосередньо відноситься до моєї теми.

1) Атлас Хрістофа Вейґеля (Ghr. Weigel), з 18 мапами. Видання в Норіберзі. Заголовок зіпсований: „Schaupl (atz) des Russisch — Türkisch Kriegs . . . Nürnberg, bei Chr. Weigel . . . (Місця ведення Руcько-Турецьких війн і сусідніх земель . . . Нірнберг, Хрістоф Вейґель і Шнейдер). В атласі мапи з 1699 — 1717 р. Під числом 5. тут є спеціальна карта У к р а ї н и, означена в німец. оглаві: „Die Ukraine . . .“, а на самій мапі по латині в заголовку читаємо: „Ukrania seu Cosacorum regio Walachia item Moldavia et Tartaria Minor, exc. Christ. Weigelio Norib.“ Тут же группа козаків верхи на конях і піші, без борід, з усами, од них справа гори й горби, а зліва шатро, біля його бочки й жінка, яка дає козакові на коні шклянку з напитком. Судячи по мапі ч. 4, ця мапа може датуватися 1717 роком. Автор її Вейгель, а зроблена вона в Ніренберзі. На карті України: Волинь, Покуття, Брацлавщ., Поділля, Київщина, Чернігівщ., Северянщина. Кожна має окрему фарбу. Нижче Київа йде напис на обидва боки річки Дніпра: „Russia Rubra . . .“ (Червона Русь воєводство), а трохи нижче тако ж по обидва боки р. Дніпра од Камянця напис „Ukraina“ (Україна) до річки Олтви, к м. Полтаві. Звертаємо увагу, що вгорі назва „Украніа“, а по карті „Україна“. Московію названо „Московія“. На карті ч. 1: „Portae Ottomanicae regna“ і т. д., зробленій тако ж Вейґелем, в лівому горішньому кутку по обидва боки річок Бугу і Дніпра йде напис „Ucrania“. Напис нарівні з Лембергом (Львів). Автор той самий Вейґель і зроблено в Ніренберзі, а на мапі ч. 5 „Ukraina“, на мапі ж ч. 1 „Ucraina“ — „к“ і „с“ латинські. Мапа ч. 4 батальна, автор Хр. Вейґель, дата 1717 р., Угорщина. Дунай. Наводимо це для дати.

Карта ч. 6: „Danvbivs et Ister cum Dominio Turcico . . .“ Хр. Вейґеліо, Норіберг. Це в заголовку. На карті справа в горішньому кутку од Каменця напис „Vkrania“ по обидва боки р. Дніпра в напрямі на Полтаву. На Північ. Схід написано: „Moscoviae pars“ — частина Московії. Карта ч. 9 з заголовком: „Novissima totius Evropae“ . . . Де Люблин і Львів (Лемберг) — написано „Руссіа“, а проти них, нижче Київа і вище Брацлава, на лівому боці р. Дніпра написано малими літерами „Ukrania“, на схід і трохи на північ од цього написано „Severia Kraina“ — Северянська Країна, і ще на Північ і Схід напис: „Russia vulgo Moscovia“ (Руссія по народному Московія). Тут, як і в Іпат. літ., Україна і Країна сіноніми. На інших мапах Северянська земля і Черніговщина — Україна. Карта ч. 12, з загол.: „Polonia et Lithvania . . .“, Хр. Вейґеліо, Ніренберг. По обидва боки р. Дніпра йде напис од Санока „Руссіа Рубра“ а нижче тако ж по обидва боки: „Ukrania“ (Україна). На Сході напис: „Moscovia“. Літери „V“ і „v“ вживаються, як В і як У.

2. Атлас, в якім є карти, складені par Guillaume Delisle в 1703, 1720 і ін. р., а прівілегію було одержано на них 15 Сен. 1724 р. Карти роблено в Парижі. На одних мапах написано „Делісле", а на других „De l'Isle". Пізніш ці карти робив Ph. Buache, взяв прівіл. 30 Авг. 1745 р., друкував 1760 р. і раніш. Тут ми одмітимо карту ч. 14 „La Pologne", складену по ріжних мапах Вільгельмом Деліслем і датовану: „Paris 1703". Автора означено так: „Par Guillaume De l'Isle". На мапі по обидва боки р. Дніпра напис: „Ukraine", нижче Київа, йде од Кальника до Єремієвки. На схід напис „Moscovite". Є мапи, на яких автор підписаний „De l' Isle".

3. Atlas Historique — Історичний Атлас, т. IV, містить в собі: Данію, Швецію, Польщу, Московію (la Moscovie), Турцію й ін. Дата означена: „Amsterdam Chez Zacharie Chatellain, MDCCXXXV" (1735 року). Після стор. 70 карта Польщі з сусідніми краями і тут іде по території України по обидва боки р. Дніпра от Збаражу на Полтаву, за Кобеляки, напис: „Ukraine où Pais des Cosaques" (Україна де сторона, земля Козаків). На Схід від України напис „Moscovie" (Московія). В хронольогичному тексті Історії королів Шведських, особливо за роки 1706, 1707, 1708 і далі в французькому тексті читаємо постійно назви: Україна, Козаки, Московіти, Московія. Але Руссю або Росією Московія не зветься. Ширення цієї назви почалося після 1713 року, коли цар Петро I використав Полтавську побіду.

4. На решті, в четвертому Атласі „Atlas D'Etude pour L'instruction" . . ., виданому в Парижі для молоді, міститься 37 карт par Robert de Vaugondy, corrigé . . . par Delamarche, successeur Роберта Вогонді і Сансона, є дві карти, які одмічаємо. Карта ч. 13, Півночі, частини Россії, . . . Польщі. Тут нижче Київа по обидва боки р. Дніпра іде напис Ukraine (Україна). Карта ч. 23: „Nouveau Royaume de Pologne" (Нове Польске королівство). Карта тих же Вогонді і Деламарша, видана в Парижі 1817 р., з одміткою, що відомости відносяться до 1793 р. Напис „Ukraine" (Україна) йде від Львова по обидва боки р. Буга до р. Дніпра, а за його не переходить. Пригадаймо, що в 1802 р. на Лівому березі Дніпра раніш утворена Малоросійська губ. була переіменована на дві: Полтавську і Чернигівську по 12 повітів, а в 1803 р. їх округлено на 15 повітів у кожній. В опису на цій мапі вказано, що Червона Русь — це Холм, Бельц, Лемберг (Львів), Перемишль, Галич, Замостя. Що до L'Ukraine (України), то на мапі вказано, що це Волинь з Луцком, Володимером, Житомиром, Київ з Білою Церквою, Радомислем, Чорнобилем, Подолія з Каменцем і Браславщиною. Тут частина Правобережної України. На цій мапі і Червона Русь має змінену просторінь.

В Бібл. Укр. Соціолог. Інст. в Празі (Україн. Історич. Кабінет при Арх. М-ва Закорд. Справ Ч. С. Р.) зберігається збірка старих географичних карт, придбаних од Парижських букіністів

Н. Григорієвим. Тут ми нотуємо для нашої теми такі карти: 1) Мапа, датована 1663 р., видана в Парижі, складена „N. Sanson d'Abbeville" ординарним географом Короля. Заголовок її такий: Etats de la Couronne de Pologne ou sont les Royaume de Pologne, Duchés et Provinces de Prusse, Guiavie, Mazovie, Russie Noire etc., Duchés de Lithuanie, Volhynie, Podolie etc., de L'Ukranie etc. На самій мапі по обидва боки р. Дніпра напис: „Ukraine". Напис починається вище Києва і кінчається (ne) нижче порогів Дніпрових коло Чорного моря. На схід од України і на північ іде напис: „Knes ou Czar de Moscovie" (князь або цар Московії). Московія зветься в 1663 р. Московією, а не Россією.

2) Карта під заголовком: „Regni Poloniae et Ducatus Lithvaniae, Voliniae, Podoliae, Vcraniae, Prvssiae, Livoniae et Curlandiae descriptio emendata per F. de Wit. Amstelodam". Автор Фр. де Віт, видана в Амстердамі, а року не означено. Відноситься вона до видать XVIII в. На цій мапі написано по обох боках р. Дніпра: „Vkrania" (Украніа, Вкранія). Напис зроблено між князівствами Новгород-Сіверським і Чернігівським та Воєводством Київським, а кінець напису (nia) де Запоріжжя. На сході й півночі од України написано: „Moscoviae pars" (частина Московії). Звертаємо увагу, що в заголовку „Vcrania", а на мапі „Vkrania" (С—К). Літера „V" означає У і В. — Коли підкреслюється В, то знак W.

3) Карта, на якій читаємо внизу: „Ph. Buache. P. G. d. R. . . . de l'Auteur, Avec Privilége du 30 Av. 1745". Відносимо її до 1745-х років. На ній по обидва боки р. Дніпра стоїть фран. напис: „Ukraine Pays de Cosaques" (Україна сторона, земля Козаків). На північ написано: Palatinat de Kiovie (Воєводство Київське), а на півдні — Cosaques Zaporoski (Запоріжські Козаки). На сході й далі на півночі од Сіверянського й Чернігівського князівств написи: Moscovite, Tartarie, Mordva peuples (Мордовські народи). На цій мапі накреслені мілі московська, польска, Українська. Ця остання пишеться: „Lieues . . . d'Ukraine". Назва „українська міля", як у Величка, правильна.

4) Мапа Угорщини і сусідніх земель, датована 1703 р., місце видання Амстердам, автор „Guillaume de l'Isle", географ. На карті іде напис по обох боках р. Дніпра: „Ukraine" (Україна). На північний схід од України написано: „Moscovie" (Московія).

5) Карта з заголовком: „La Pologne. Dressée sur ce qu'en on donné Starovolsk, Beauplan, Hartnoch et autres auteurs". Виправлена під доглядом Гевеліуса, зроблена географом „Guillaume Del Isle" в Парижі. Напис великими літерами іде „Ukraine" (Україна) на території обох боків р. Дніпра. Коло Львова (Лемберга) напис: „Palatinat de Russie" (Руське воєводство), на схід од України — Московія. Тут також показані мілі — Польска, Українська, Пруська, Німецька. Українська написана: „Lieues d'Ukraine".

6) Карта з заголовком: „Mapa Geographica Poloniae“ складена з новіших мап по розділу річкою Дніпром і передана „per Homannianos Heredes“ (спадкоємцями Гомана) з Norimbergae. Це карта кінця XVIII. в., на що вказує напис: „Gubernium Kiovense“ й „imperii Russici pars“. Напис на ній „Ukraina“ (Україна) стоїть на правобережній території до р. Дніпра.

До цього ж роду карт, як шість тільки що описоних, відносяться і мої дві карти тако-ж од Парижських букіністів з набережної р. Сени.

Одна має наголовок: „Carte de la Hongrie“ з сусідніми землями. Автор її „Guillaume De l' Isle, Géographe“. Місце видання Париж, а дата „1780“ рік. Внизу, під картою, надруковано: „P. h. Buache“ і т. д., як на мапі, означеній вище під ч. 3, але без дати. Гравера-ж показано того самого „Lièbaux le Fils“. Карта очевидно видерта з Атласу, в якім вона мала ч. 26. В напису в 7 і 9 рядках вишкрябано слова: „Royale“ і „du Roy“, але читається ясно, а в 10 рядку дата „1780“ видимо перероблена з „1700“. На мапі в числі сусідніх земель показана в правій верхній чверті карти Україна і написано на обох боках р. Дніпра по території його „Ukraine“ (Україна). Напис іде од Кальника (Под.) через р. Дніпро на Полтаву. На північнім сході од України написано „Moscovie“ (Московія). В Україну тут входять воєводства: Волинське, Подільске, Брацлавське, Київське.

Друга мапа географа Ph. Buache, без заголовку, уявляє Московію і сусідів, тако-ж видерта з Атласу, в якім були під ч. 17. Мапу складено 1703 р. і перевидано в 1745 р. в Парижі На карту занесені інформації Матвія Артамонова, який був резідентом Московськсго царя Петра I. в Парижі. Де які з цих інформацій зараз же можна впізнати по написах, напр., латин. літ. написано: „Czarstvo Astrakanskoie“ і тут же „Royaume d'Astracan“. На цій мапі читаємо по території обох боків р. Дніпра: „Ukraine Pays Des Cosaques“ (Україна сторона, земля Козаків). Напис іде од Винниці й Кальника через р. Дніпро на схід аж до верхів'я р. Донця. Нижче Кодака написано по фр. „Запоріжські Козаки“. На північній схід стоїть „Russie Moscovite“ і „Tartarie Moscovite“, а на північ. Захід „Russie Polonoise“. В лівому кутку, де означення міль, читаємо: „Lieues. . . d'Ukraine“ — міля українська.

Просимо звернути увагу, що і українські джерела (літ. Величка) і чужі географи констатували існування цілком окремої від інших української мілі для міри довжині, як і існування окремих міль у Поляків, Москвинів, Угрів, Пруссів, які й називалися: польскою, московською і т. д. Географи змалювали ці мілі на мапах для порівняння їх. Факт існування окремої української мілі свідчить про окремішність Українського народу й його культури. Коли б імя „Україна“ було означенням чийогось пограниччя або окраїни, як цього хочеться деяким інтерпрета-

торам не од науки, а од політики або од незнання, то й своєї мілі Український нарід не мав би, а була б у його та міля, яку малиб земля, нарід, для яких „Україна“ була б окраїною чи пограниччям. Багато абсурдів виходить з тлумачення назви „Україна“ в значінні пограниччя, окраїни. Далі. Географи показали, що Україна — це велика етнографична теріторіальна цілість,

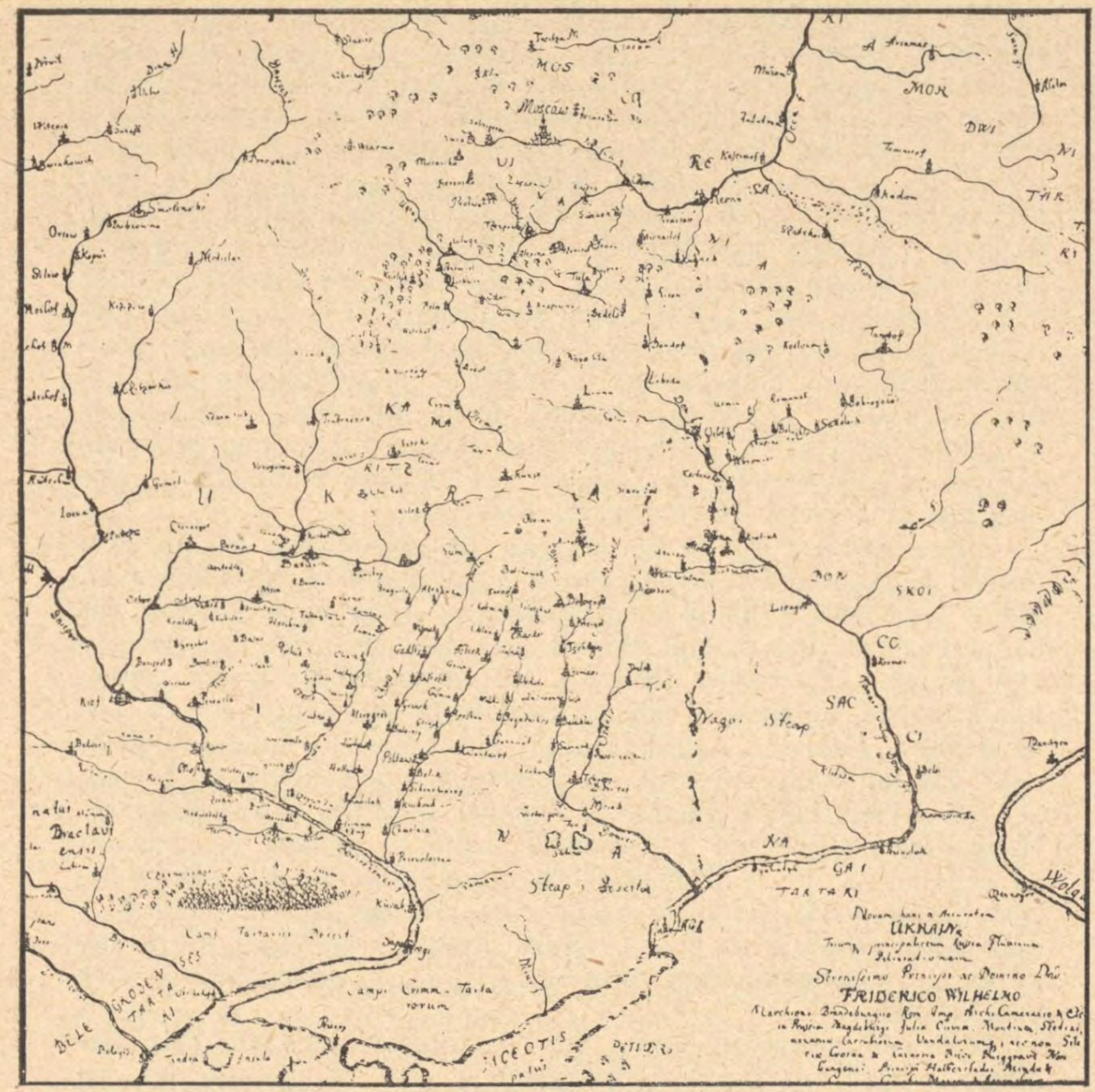

Карта України, зроблена фон Берге коло 1681 року. Зберігається в Берліні, в відділі карт Пруської Держав. Бібл. Внизу в правім кутку заголовок і напис: Ukraina (Україна) і по середині карти з заходу на схід напись Ukraina (Україна). Кінець назви „па“ стоїть на півдні близько гирла річки Донця. Опубл. Л. Левенсоном.

яка має окремі частини. Та частина, що у володінні Козаків, мала назву землі Козаків.

В відділі геогр. карт Пруської Держав. Бібліот. в Берліні зберігається карта України, зроблена Ернестом Ґотлібом фон Берге коло 1681 року. Левенсон звернув на неї велику увагу, присвятив їй серьозну розвідку і надрукував, як розвідку, так і мапу фон Берге.[134]) З 1670 до 1678 р. Берге 8 років був у Московії, Україні і Татарії. Склавши карту України, Берге зробив на полях її по латині надзвичайно цікавий інформаційний історичний напис. У його на карті і на заголовку її написано „Україна" по латині (Ukraina), Для Московії у його написи: Московія, імперія Московська, монархія Московська, Московіти, Мосці (по лат.). Україна має свої межі, це окрема страна з своїми політичними границями, над нею Московський цар має протекторат. Таким чином політичні відносини до Московського царя означає терміном „протекторат" — по латині protectrix Tzarea Majestas, чим зазначується персональна протекція царя. Берге пише, що Московська імперія шириться „до границь України" (ad fines Ukrainae). Московія у його в 1681 р. не Росія, а Московія, Московська держава. Відносини політичні по договору Переяславському 1654 р. він кваліфікує, як персональний протекторат царя, а контрагентами договору називає Українську Республику і Московського царя. Берге був високо освіченою людиною. Відомости свої черпав на місці в Московії і на Вкраїні. Мав діло і з сучасниками подій. Ми тут містимо фотографію карти України Берге, Написи „Україна" легко читаються на самій мапі по середині її і в заголовку.

Великий стародавній картографичний матеріал зберігається в Бібліотеках Чехословацької Республики. Тілько що ми констатували це в Пражській Словянській Бібліотеці. В Оломуці є його безмірно більше. Подаю тут малу частину того, що проф. К. Подільський передав мені, занотувавши на моє прохання.

В Атласі (число в Оломуцькій Бібл. 51.732), складенім в XVIII в., карта ч. 74: „Tabula Hungaria" і сусідніх країн, зроблена Guil. De l'Isle, має на сході мапи напис „Ukrania" (Україна) по території обох боків р. Дніпра. Мапа ч. 132, зроблена в 1705 р. Петром Шенком (Schenkius), має напис по терит. обох боків р. Дніпра од Ярослава в Галичині через Дніпро на схід за Чернігов „Russia Rubra" (Червона Русь), а під цим написом тако ж по обох боках р. Дніпра напис „Vkrania" (Вкраїна, Україна) і меншими літерами „Cosacki" (Козаки). Мапа ч. 138, складена „per Jacobum Sandrart Chalcographum Norimbergensem", має заголовок: „Moscoviae seu Russiae Magnae gen. tabula", а на заході і півдні напис по окремій території „Ukra-

[134]) „Статьи и Матеріалы из чтеній в кружке любителей русской старины", Л. Левенсон, „Неизвестная карта" . . ., Берлін 1932, ст. 41—53. Див. рецензію С. Шелухина в „Дзвонах", 1934 р., кн. 5, с. 131—3.

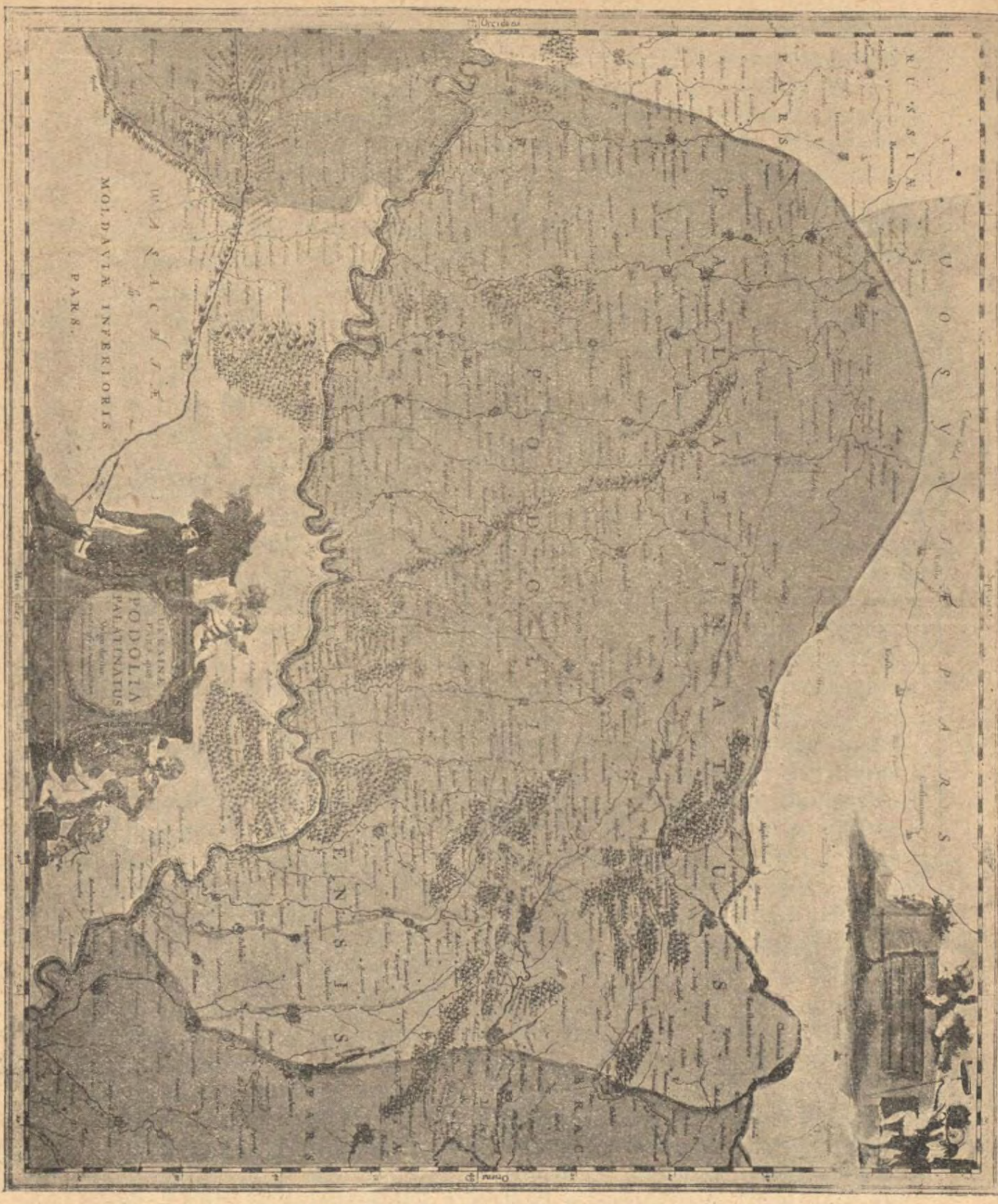

Французька мапа частини Україні, зроблена Бопланом і надр. в Руані 1650 р. На вінєтці напис: Ukrainae pars, quae Podolia palatinatus vulgo dicitur — частина України, що по місцевому зветься Подільським воєводством. Це з Бопланової Генеральної карти УКРАЇНИ. Галичина зветься Руссією. Поділля межує з нею річкою Коропцем, в нього входять річки Коропець і Стрипа, міста Збараж, Тарнополь, Підгайче, Бучач, Поток — нині входять в Галичину і цим Галичина тут є частиною України.

ina" (Україна). Мапа ч. 143 „Accuratissima et Maxima Totius Turcici Imperii Tabula . . . novissima Delin. per J. Danckerum" має по площині обох боків р. Дніпра напис „Vkrania" (Україна). Амстердам.

Атлас Novus, під бібл. ч. 51.725, має заголовок: „Terrarum Orbis Imperia, Regna et Status . . . opera Johannis Baptistae Homanni (Гомана), Norimbergae MDCCXV (1715 року). Тут мапа ч. 13 „Evropa Christiani Orbis . . . per J. Bap. Homannum" (Гоман, Норінберг) на території по обидва боки р. Дніпра од Радомишля за Полтаву має на собі напис „Ukraina" (Україна). Мапа ч. 118 з заголовком: Vkrania quae est Terra Cosaccorum cum Vicinis Walachiae, Moldaviae Minorisquae Tartariae Provinciis exhibita a Joh. Bap. Homanno. Norimbergae", (Вкраїна, що є землею Козаків з сусідніми провінціями Валахією, Молдавією і Меншою Татарією) має коло заголовку малюнок: група Козаків, Швед, Москвин та прапор з двоголовим орлом. У друках Тишкевича мапа Гомана з цим малюнком датується 1716 роком. Ми подали цей малюнок і заголовок з поясненням на стор. 3—4. По території, покритій жовтою фарбою, напис: „Ukraina" (в заголовку „Vkrania") відноситься до Покуття, Волині, Поділля, Брацлавщини, Київщини, Чернігівщини. Тодішня Київщина займала і Лівобережжя р. Дніпра — Полтавщину й по сусідству. Мапа ч. 119 — „Generalis totius Imperii Moscovitici noviss. tabula" має частину України од Києва і напис „Ukrania" (Україна). На мапі ч. 121 „Imperium Turcicum" напис по обох боках р. Дніпра „Ucrania" (Украпія, Україна).

Атлас, по кат. Оломуцької Бібл. ч. 51.570/51.578. В нім є мапа ч. 98: „Tabula Hungaria . . . per Guil. De l'Isle". На ній по обох боках р. Дніпра од Кальника за Єремієвку (Полтавщина) іде напис Ukrania, а на Схід і Північ Moscovia. Мапа ч. 102, зроблена в Амстердамі, має заголовок: „Regnum Poloniae divisum . . ." (Розділене королівство Польске). Амстердам. Карта значиться складаною Герардом і Леонардом Вальк. Тут по території від Галичини (Данів—Дукля) до Полтави через р. Дніпро іде напис „Руссіа Рубра" (Червона Русь), а під цим напис „Ukrania" (Украпія, Україна). Мапа ч. 118 „Accuratissima" і т. д., зроблена І. Данкером в Амстердамі з написом „Vkrania" по обох боках р. Дніпра, нами вже вказана — є вона й тут.

Малий Атлас (катал. Оломуц. Бібл. ч. 19.857) XVIII ст., має 29 мап. Накреслив і склав їх Тобіас Sobeck, а відтиснув Тобіас Sotterus (Соттер). В цім атласі є мапа Європи з написом Ukraina (Україна) по обох боках р. Дніпра з Кодаком і до Малої Татарії. Друга мапа з загол. „Poloniae Regnum . . ." напис Russia Rubra (Червона Русь) охоплює Галичину, Полісся, Волинь і йде на схід на лівий берег Дніпра до Полтави. Під цим написом від Збаража на схід за лівий берег р. Дніпра йде напис: „Ukrania" (Україна). Далі мапа з загол.: „Imperium Russicum omnisque Tar-

taria“ — Російська імперія і вся Татарія. Тут межи Московією і Малою Татарією написано „ocraina“, окраїна. До України це ніякого відношення не має. На 47 стор. Правобережжя Дніпрове названо „Ukraine“. На 49 ст. читаємо по німецькі „Russland oder Moscau“ — (Россія або Москва) і тут в числі ріжних земель названі при ній Карелія, Інгерманландія з Петербургом, Ліфляндія, Тверська земля й ін., а в п. 9 стоїть: „Die Russische Ukraine oder Cosackenland“ — (Російська Україна або Козацька земля) з Київом, Полтавою й ін. Вказівка на Петербург звязує з XVIII ст. Німці Московію називають Руссланд, Россією згідно з наказом царя Петра I-го 1713 року. У інших Московія ще тільки Московія. Маємо підстави думати, що само переіменування Московії на Россію і Москвинів на Русских сталося з 1713 року за порадою Німців. Поздоровляючи царя Петра I з побідою під Полтавою, Австрійський імператор в листі радив йому всіх Українців виселити й розвіяти по Сібіру ради свого покою, а спорожнені землі колонізувати Німцями. Катерина II, наслідуючи Петрові I, видала закон про знищення Запоріжжя, чого й досягла підступом та зрадою, а далі по її ж закону роспочалася німецька колонізація. Таким чином, назва Москвинів Русскими виходить утворена німецькою інтрігою проти Української нації і вигадана для Москвинів Німцями, з якими Петро I, і Катерина II були в найтісніших звязках, а проти Українського народу разом з ними творили варварства й злочинства на Україні. І свою столицю Петро I назвав Санктпетерсбургом по німецькі.

Атлас Сансона (Sanson), 1692 року. В т. I на мапі „Le Cours du Danube“ — Шлях р. Дунаю, частина України від Шаргороду (Под.) носить напис „Ukraine“ — Україна. На мапі „L'Evrope Par le Sanson“ Галичина зветься Russie Noir (Чорна Русь), а на схід від неї, від Тарнополя, написано „Vkraine ou Pays des Cosaques“ — Вкраїна (Україна) або Земля Козаків. Напис іде до Ногайської Малої Татарії.

Атлас Сансона т. III. Карта „Білої Руси або Московії“ з „князівствами, державами, провінціями і народами Sous la Domination du Czar de la Russie Grand Duc de Moscovie“ (під владою царя Руссії великого князя Московського). Карта складена географом С. Сансоном.

Мапа датована 1692 р. В частині, де Україна, є напис: „Vkraine Pays des Cosaques“ (Україна земля Козаків). Мапа ч. 185, Сансона, датована 1692 р., має в заголовку: „L' Ukraine ou Pays des Cosaques“. По площині іде напис „Vkraine ou Pays des Cosaques“ від Збаража на схід через р. Дніпро за Полтаву на шлях, яким Татари робили набіги на Московію. По каталогу Оломуц. Бібл. карти Сансона мають ч. 51.566 і 51.567.

Німецький географичний Атлас Карла Ріттера, 1851 р. В нім на мапі Європи по обидва боки р. Дніпра написано „Ukraine“

від Дубна (Волинь) до Ніжина (Черн.). Тут географи раніш писали „Червона Русь".

Атлас Сансона т. IV, ч. кат. 51.742. Атлас з мапами XVII і XVIII віків. Тут мапа з загол. „Estats de Pologne" (Штати Польщі), Сансона, зробл. „в Амстердамі у Петра Шенка". На ній напис по франц.: „Україна або Земля Козаків" іде від Волочиска за Полтаву. Далі, мапа Фрідеріка Августа Шенка (Schenkius), датована 1705 р. Тут назва „Україна", як вказано раніше. Далі мапа з заголовком: „Regnum Poloniae divisum" ... (Царство Польске, розділене ...), вид. в Амстердамі Герардом і Леонардом Вальк (Valk). На ній назва „Ukraine" (Україна) для Української території. Далі йде спеціальна карта України з заголовком: „Typus generalis Ukrainae sive Palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis" ... зроблена Герардом Вальком і П. Шенком. Це репродукція карти Боплана. На сході від України (після Черниг. і Северянс. земель) напис по латині „Московія". Далі, мапа Гомана з написом „Vkrania" (Україна). Далі видана в Амстердамі мапа з загол. по латині „Regni Poloniae et Ducatus ..." і написом „Vcrania" в заголовку і „Vkrania" на площі обох боків р. Дніпра. Далі мапа Польщі, Литви, України ..., вид. в Амстердамі Данкерсом (Danckerts). Тут напис „Vcrania" — Вкраїна. Далі мапа під загол. „Tabula Moscoviae", зроблена П. Шенком. На ній на заході від Московії читаємо по обидва боки р. Дніпра „Ukraine Pays des Cosaques" (Україна земля Козаків). Далі мапа Гомана з фран. нап. „Україна". Далі мапа Матвія Севтера (Seutter) з написом „Ucrania" (Україна). В Оломуцькій Бібліотеці, як бачимо, зберігається великий географичний старий матеріал з іменем „Україна" за XVII—XIX століття. Оломуцькі мапи вкажемо й далі.

В Кромержіжі (Kroměříž) в Архібіскупському палаці тако ж є бібліотека з старими виданнями і мапами. Тут зберігається глобус, зроблений Італійцями в 1691 р. в Оломуці, подібний до Оломуцького. Напис на нім „ocraina" іде межи південною Московією і „Татарською Мордвою".

В Оломуцькій бібл. під катал. ч. 51.743 зберігається Атлас De Wit Frideric під заголов.: „Atlas generalis totius orbis terrarum", в нім 17 карт, виданих в Амстердамі 1688 року. Мапа ч. 4 дає з Азією частину Європи. Тут на лінії Брацлав (Под.) — Путівль і до Очакова зроблено на обох боках р. Дніпра напис „Vkrania" (Вкраніа, Украніа, Україна). Від Московії й Польщі Україну відділено. — Мапа ч. 5 „Nova et accurata totius Evropae ..." Зробив її Фредерік де Віт, видано в Амстердамі. Московія на ній означена жовтою барвою з латин. написом „Московія", Польща починається од р. Вісли, а Україна має напис „Vkrania" по лінії Брацлавщина через р. Дніпро на Путівль і на південь до Кодака. — Мапа ч. 12 „Regni Poloniae et Dncatus Lithuaniae, Voliniae, Podoliae, Vcraniae, Prvssiae, Livoniae et Cvr-

landiae", зроблена Фр. де Віт, в Амстердамі. Україна трактується нарівні з Литвою, Прусією і ін. землями. Московія шириться до Брянска в Ducatus Severensis (Северянська земля), Покуття має міста: Неболов, Снятин, Добрилів, Колемаче, Корсо, Чорногора, Секіт. Покуття входить в Україну, як і Волинь, що тягнеться по обох боках р. Дніпра до р. Орелі й Самари. В Покуття, яке є частиною України, входить частина Підкарпаття. По території України напис „Vkrania", Україна. — Мапа ч. 14: „Regni Hungariae et Regionum, quae" . . . (Королівства Угорщини і країв, які . . .) Мапу зроблено Фрідеріком де Віт і видано в Амстердамі 1688 р. Тут тільки частина України, Правобережжя р. Дніпра, тому й напис „Ukraniae pars" — часть України. Кінцеві літери „AE" переходять на Лівобережжя до Кременчука, Полт. Бібліот. ч. 51.737: „Apendix Theatri A. Ortelii et Atl. g. Mercatoris Continens tabulas Geogr. diversarum orbis regionum" . . . т. I, у Guilelm Blaeuw, 1631, Амстердам, Атлас. (Автори Ортелій і Меркатор, вид. в Амстердамі у Блева, 1631 р.). На стор. 387 мапа: „Magni Ducatus Lithuaniae" і інших земель, що прилягають до неї. Цю мапу зробив у Амстердамі 1613 р. Guill. Janssonius. На ній Волинь ділиться на citerior (сьогобочна — Чарторийск, Городля, Кремянець, Звягель) і ulterior — од річки Случ на Схід. Про Волинь ультеріор (тогобочну, дальшу) сказано: „quae tum Vkraina ab aliis vocitatur" — яка У к р а ї н о ю тако ж (у других) називається. Це од р. Случ (примовка історична: „Стій тут, Ляше, по Случ наше"), од Звягіля, йде на Схід через Дніпро на другий бік його, де Чернігів, Лубні, Полтава. На мапі малюнок, як Запоріжці бьються з Татарами.

З цього Атласу згадаємо ще карту Московії ч. 29, зроблену Ісааком Массом, і його ж карту ч. 30, видану в Амстердамі у Янсона, 1638 р. Читаємо тут нижче Рязані, недалеко від Оскола і м. Єлец, на північ од лінії Курск—Вороніж, напис „ocraina". Чужі географи не плутали і з назвою „Україна" не змішували Московської окраїни.

В 1919 р. гр. Михайло Тишкевич видав у Лозанні французькою мовою книжку під заголовком: „Documents Historiques sur l'Ukraine", з вінєтками, взятими од мене з карт Боплана. На всіх вінєтках читаємо по латині „Україна". У Боплана їх було надруковано в 1650 і 1660 р. В цій книжці є важливі документи що до границь межи Україною і Польщею та Литвою, сполучених Люблинською унією 1569 року. Тут же заміщено мою статтю про назви: Русь, Мала Русь і Україна. В цій книзі надруковано шість географичних мап, сфотографованих з збірки мап в бібліотеці „De l'Abbaye d'Einsiedeln". З надрукованих тут мап одмітимо: Карту України Левассера де Боплана 1650 року, під заголовком: „Typus Generalis Ukrainae" . . . — Генеральна карта України. У Тишкевича її подано в репродукції І. Бапт. Гомана, з його „Атлас Новус" 1716 року. Ми Генеральну Карту

України, складену Бопланом, містимо в цій книжці по фотографії, зробленій мною з карти, надрукованої в Київі проф. Ляскоронським в 1901 році. Всі Бопланови карти того видання ми маємо в нашій збірці.

Карта Московії 1735 р. в репродукції після Вішера звертає увагу написом „ocraina“ (окраїна) на сході від Северянської землі і від всиї України, цей напис на невеликому шматку землі межи півднем Московії і Татарією. Автор географ добре розумів і відріжняв значіння назви „Україна“ і слова „окраїна“.

В виданні Тишкевича звертає особливу увагу зменшена ним карта України, зроблена І. Бапт. Гоманом в 1716 р. для „Атлас Новус“. На ній в заголовку стоїть „Vkrania, quae et (треба — est) terra Cosaccorum“ . . . (Україна, що є землею Козаків), а по території написи: Russia Rubra і нижче: „Ukraina“ (Україна). На карті у Тишкевича, дуже зменшеній, є вінєтка, яку й ми надрукували тут на 3 стор. з поясненням на 4 ст. Малюнок вийшов, на жаль, не чітко. Після друку його я придбав, за посередництвом п. Архіпова, дуже гарний чіткий орігінал циї карти 1716 р. і подаю з його доповнення до 3—4 стор.

Територія України на моїй карті Гомана обведена по границі пунктіром і покрита вся жовтою фарбою. Сусідні землі означені іншими колірами. Малюнок з людьми увесь ясний. Замислений козак, що сидить під написом „Vkrania“ і має бути Гетм. Мазепа, сперся правим ліктем на перевязаний великий дорожній пакунок з речами, держить в тій же руці люльку й курить. На лівому боці вінєтки стоїть козацький старшина, піднявши шаблю і вказуючи нею на напис „Vkrania“, а позад його стоїть Московський вояк, схожий на царя Петра І, з прапором в руці, на якім ясна фігура московського двоголового орла. На правому боці вінєтки сидить на підстильці козацький старшина з шаблею при боці, курить люльку, держучи її лівою рукою, а праву руку простяг з витягнутим пальцем до Мазепи й переконує його. Це мав би бути Орлик. Позад його сидить Запоріжець. Біля них стоїть Швед і шаблею торкає Мазепу йти з ними, а не з царем Петром. По жовтій території України йде напис: „Руссіа Рубра“ (Червона Русь) великими літерами по обидва боки р. Дніпра, а нижче під цим тако ж на обидва боки Дніпра ще більшими літерами написано: „Ukraina“ (У к р а ї н а). Ці обидва написи відносяться до території з жовтою фарбою, обведеної по границях України пунктіром. На цій території показані на заході: Рокітна, Чорторийськ, Ковель, Володимер, Сокаль, Торговиця, Львів, Яворів, Ярослав, Перемишль, Сянок, Карпати, Добрилів, Коломия, Корсів, Снятин. На півдні межують з Україною: Угорщина, Трансільванія, Валахія, Буджацька Татарія, яка володіла й гирлом р. Дністра. Українська межа місцями на цій карті переходить за р. Дністер, на правий берег його і особливо глибоко врізується в Буджацку Татарію. І в пісні співається: „За Буджацькими сте-

пами їдуть наші з бунчуками, а я з плугом . . .“ Дніпровий лиман та пороги показані в Україні. На сході за р. Дніпром (Лівобережжя) показані: вся річка Орель, міста Городище, Конотоп, Батурин, Чернігів, Почеп. На північ і північний схід од них іде „Московія“. На південь від неї і схід ідуть незалюднені місця, а ще на південь і на схід—Татари. Ця карта України й сусідніх земель помагає орієнтуватися й по інших картах. Московія зветься Московією. Бопланів вираз в його Опису України вид. 1660 року, що У к р а ї н а шириться від „les confins de la Moscovie jusqu' aux limites de la Transilvanie“ — (од меж Московії до границь Трансільванії) знаходить собі потвердження і у інших географів, а особливо виразно у Боплана 1650, 1660 р. і у Гомана на карті України 1716 року.

Карта України, Гомана, 1716 р. Цих мап багато зберіглося. Вінєтку до неї ми подали тут на 3 ст. На ній Мазепа, Швед, Москвин, у якого прапор з двоголовим Московським орлом, Фортеця Бендери і в заголовки напис: Ukrania, quae est Terra Cosaccorum (Україна, яка є землею козаків). З нашого примірника ції карти ми подали опис Української землі. На площі її написано по латині: Волинь, Червона Русь, Покуття, Київщина, Поділля, міста: Львів, Ярослав, Перемишль, Сянок, а найбільшими літерами йде по середині напис: U k r a i n a (У к р а ї н а) по обидва боки р. Дніпра. Тут надрукована зменшена мапа України з фотографії проф. В. Січинського з мапи, що зберіг. в Бібліот. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. Нашу вінєтку на 3 стор. книги ми взяли з іншого примірника мапи.

Карта України середини XVIII в. „Шлях між Полтавою—Бендерами". З видання Kleine Tartarey зфотогр. проф. В. Січинський. Гравір. Gabriel Bodenehr. По середині йде на обидва боки р. Дніпра напис двома рядками: Ukraine-Cosackische Laender — Україна-Козацькі землі.

Карта України XVIII стол. Напис на ній Ukraina йде навкося вгору з півд. зах. на північн. схід. Карта зберігається у Львові в Бібліот. Народ. Дому. Т. VIII, ч. 134. Тут містимо з фотографії проф. В. Січинського.

Ми подали досить великий картографичний матеріал XVI, XVII, XVIII, XIX століть, з якого в звязку з іншим вже поданим фактичним матеріалом виходять такі висновки:

1. На географичних італійських, французьких, голландських, англійських, німецьких картах в XVI—XIX століттях назва Ук-

раїни її словянським іменем „Україна“, лише в ріжних чужонародних вимовах і транскріпціях, як це буває в таких випадках звичайно у чужинців, є загально прийнятою назвою у географів, відомою в межинародних вжитках, як назва того ж характеру, що й інші назви окремих земель: Московія, Польща, Трансільванія, Молдавія, Валахія, Литва, Угорщина і т. д. з своїми границями, окраїнами, пограниччями. Це велика етнографична територія з чисельними великими річками, історичні землі Українського народу.

2. На географичних італійських і французьких мапах XVI стол'ття (1508 — 1572 р.) Україна зветься то Сарматією, то Русью по пануючих переможцях, то власним її народним словянським іменем „Україна“, яке набірає собі все більшого вжитку в письменстві, витискуючи з ужитку чужі назви.

3. На географичних французьких, італійських, англійських, німецьких, голландських картах XVII ст., з 1600-х років, Україна зветься „Україною“, а Східна Галичина частиною України і Росією, Русею, можливо, що в звязку з адміністративним наіменованням „Руським Воєводством“.

4. На франц., італ., нім., голланд., англійс. геогр. картах XVIII ст. Україна зветься Україною, а тако ж землею Козаків, Стороною, Областю, Володінням, Державою Козаків і додатково тако ж Червоною Русею (Terra, Regio, Paese, Pays, Land, Russia Rubra).

5. До XVIII ст. Московія на чужинецьких географичних картах пишеться Московією, Московським Государством, Московським Царством, а ні Руссю, ні Россією її чужинці не називали і на географичних картах так не писали. Назва Московії Россією стала ширитися з XVIII ст., в початку з пояснюючими додатками. Цар Петро I оточив себе Німцями і з ними та за їх порадою творив свої реформи, одною з яких було переіменування Московії на Россію і Москвинів на Русских наказом, даним од Петра I в 1713 році через Меншикова. Німці перші й на географичних картах ввели назву Московії Россією.[135])

---

[135]) З Петра I почалося, а за його наслідниками на престолі розвинулося засилля Німців у Московії, що викликало проти них великий спротив з боку Москвинів, який, одначе, розбивався об царську волю й заступнацтва. Імена Остермана, Байера, Бірона, Шлецера, Міллера й ін. були зненавидженими. Для своїх цілей Німці фальшували Московську історію й походження Руси, перекручували на свій лад літописи, географію, етнографію, філологію, а в дінастичнім питанні виявили просто неймовірні речі. Напади Німців на Татіщева за публікації з літописів невідповідного тверженням Шлецера зробили для його неможливою наукову роботу. Шлецер, фабрікуючи Московську історію, терроризував незгідних з ним так, завдяки царським протекціям, що взагалі припинилася наукова робота московських учених. Ломоносов, мавши царську ласку, використав це для сміливої критики писань Шлецера й ін. Німців. Розібравши критично Шлецерову граматику московської мови, він назвав Шлецера „сумасбродним“, який пише без здорового розуму, лається по дурному й зарозуміло, фальшує. Критику Член Акад. Наук Ломоносов на роботу Члена тієїж Акад.

6. Старі географи ясно відріжняли „Україну“ від „окраїни“, як два цілком ріжні по своїй природі предмети і поняття, не ототожнювали їх і не плутали їх. Україна — це у них, відповідно дійсности. велика територія, regio, terra, pays, paese, Land, страна Козаків (Cosaccorum), по якій протікає багато великих річок, плодородна, багата, росположена в своїх етнографичних межах од Московії до Трансільванії і од Польщі на схід за Дніпро до Татарії, залюднена словянським народом, а „окраїна“ — це лише пограниччя на схід од України, пустиння, сумежжя межи Південною Московією і Ногайською Татарією: нічого спільного межи Україною і окраїною немає.

7. Назва України Малою Росією чи Малороссією у географів взагалі не практикується і на картах XVI, XVII, XVIII ст. взагалі у географів не зустрічається. Це назва внутрішнього вжитку, чужого походження, порівнюючи нова, не географична, а з свого походження церковно-адміністраційна, не популярна, звязана з релігією і мінлива територіяльно, ще і в XVIII столітті була означенням православної віри населення, а з XIX ст. стала тілько адміністративним означенням для Полтавської та Чернігівської губ. До країн, в яких населення уніати або католики, вона відноситися ніяк не може.

8. Україну давні географи називали тако ж Сарматією, Руссю, Руссією, Червоною Руссю. Але Московію вони ні одним з цих імен не називали і взагалі вона цих назв не мала. У географів старих Московія носила імя лише Московії. У них же Московія, Україна і Польща — це три ріжні організми, три окремі обєкти, кожен з своїм імям і життям, з своєю культурою й історією, з своєю власною територією і своїми межами, окраїнами, пограниччями.

9. Україна в IX—X віках, коли ні Польскої, ні Московської держав ще не існувало, була вже великою державою. В старих письменних памятках, які дойшли до нас, назва Україною вжи-

---

Наук Шлецера закінчив так: „Із сего заключіть должно, какіх гнусних пакостей не наколоброділ в Россійскіх древностях такая допущенная в них скотіна“. Цітату навожу з „Древнейшей Исторіи Северних Славян“; Александр Васільєв, СПБ., 1858 г., с. II, III, 34. Там же про те, як діссертація Міллера „О начале Русскаго Народа“ в 1752 році була забракована і знищена. Німці як раз старалися про імя Руси й Русских для Москвинів і тому природно, що й переїменования Московії на Россію, а Москвинів на Русских було зроблено по наказу Петра I в 1713 році за німецькою ініціативою. Тоді назву Москвинів Русскими треба вважити дійсно німецькою політичною інтрігою. А Москвини як раз пустили в обіход дійсно вигадку, що назву „УКраїна“ вигадали Німці! Уже з того, що ми подали, ясно, що ця назва загальнословянська, старовічня і утворена самим народом, а не ким би там не було чужим. — У Соловьова, в його „Исторіи Россі“ (т. XVII., стор. 409) читаємо дату цього наказу „1713 р.“ і що зараз же його було послано в Копенгагу кн. Довгорукому, щоб передати переїменования на здійснення Голландцям і Німцям. Дата переїменования точна і недавня!

вається вже в 1187, 1189 роках. В ті часи Польща ще тільки складалася в державу, а Московської держави ще не було і ще й не складалося. Сама Москва тоді ще уявляла собою невеличке боярське село на болоті, з чого й назву собі має, бо там жило Фінське племя, а по фінському „москва“ означає: каламутна вода, болото. Перший союз України с Польщею склався в 1569 році (Люблинська унія), а з Московським царем в 1654 р. (Переяславський договір Української Республики з Московським царем про мілітарний союз і персональну царську протекцію). З Московським народом ніяких договорів Українська Республика не заключала і він ніяких прав на Україну не мав і з Українським народом ніяких правних звязків не мав також.

10. Окраїна є завше менша своєї цілости, до якої належить. Українського люду й сьогодні більше в два з половиною рази, як Польского, а територія України (етнографична) в 5 раз більша, як територія етнографичної Польщі. Україна існувала, коли Московії ще не було на світі. Твердити, що назва „Україна“ означає окраїну Польщі чи Московії — це говорити абсурд.

11. Французькі, італійські, німецькі, англійські, голландські географи оперували не фантазіями, а реальностями і назву Україною в XVI, XVII, XVIII століттях вживали, як назву сталу, ясну і властиву певній народності й території, яка міняла свій обсяг і свою фігуру в залежности від історичних умов так само, як було це і в інших народів. Але ж назва „Україна“ постійна для етнографичної території, яка росла, існувала й існує незмінно. Це назва межинародного і всесвітнього вжитку і певного значіння для певної території і словянської народности, а ніяк не є означенням чиєїсь окраїни чи чийогось пограничча.

12. Таким чином Український нарід має для самого себе і для своєї етнографичної території свій власний і споконвічний словянський внутрішній і закордонний, географичний, історичний, етнографичний і політичний паспорт з своїм історичним словянським власним іменем України і Українського народу, Української Нації. Це назва і для історичних земель Українського народу.

VIII.

„УКРАЇНА“
в ріжних історичних і ін. памятках.

Коли назву „Вкраїна“, „Україна“ ми читаємо в Іпат. літ. під 1187, 1189 і ін. роками, в Татарс. літ. під 1241 р., в італ., франц. і ін. географів у XVI, XVII, XVIII, XIX в., в Повн. Зібр. Зак. Рос. імп. в XVII—XVIII ст., то це вже само свідчить про стародавній поширений не тільке устний і народній, а тако ж і книжний та офіційний внутрішній і межинародній вжиток на-

шого національного словянського імени „Вкраїна“, „Україна“, „Український“. Ми подали докази, що ця назва має старовинний словянський пень „кра“, од якого пішли слова: кра, краяти, вкраяти, украяти, край, країна, Вкраїна і Україна. І в наших, і в чужих старих памятках зустріли ми це національне імя нашої етнографичної території й населення її так часто, що спорів про стародавність і поширення вжитку нашого імени, його народнє походження і його перевагу над іменем „Русь“ в нашім народі і у чужинців не може бути, бо проти фактів дійсности не спорять.

В старі часи те, що нині піддержується в памяти книжною літературою, піддержувалося історичною памяттю й традиціями, записками та переказами, що йшли од старіших до молодших з покоління в покоління. Тілько цим способом могло статися, що автор „Слова о Полку Ігоревім“, складаючи його в 1186 чи 1187 році, згадує в нім про людей і події майже за 1000 років перед ним. Цілком природно, що і з традиціями про стародавню Україну й стародавніх Українців, піддержаними й старими памятками, ми зустрічаємося й за ті часи, коли Українці ще були язичниками, поганами, себто вже до прийняття ними в Київі в X вікові христіанства. Свідоцтво про прийняття христіанства з участю р у с ь к о г о кн. св. Володимера було о стілько живим, що й саму релігію, хоч вона прийшла від Греків, називали по князеві „руською“ навіть в XVIII столітті. В старі часи й переписували один від другого памятки про події і цим шляхом історична память закріпляла часто дуже й дуже стару давнину.

В 1638 році Семен Окольский писав дневник про війну на чолі з Остраницею проти Польских панів. Переклад його записок Самуїл Величко вніс у свою історичну працю разом з Універсалом Остряниці. Степан Лукомський, Прилуцький Полковий Обозний, складаючи історичну працю в 1770 році, помістив у своїй збірці і дневник Окольского, і універсал Остраниці про причини повстань, і виписки з Універсалів Богдана Хмельницького і пояснюючі до всього того додатки та виписки з таких історичних памяток, які до нас не дійшли. Проф. Володимер Антонович та І. Самчевський, складаючи в Врем. Коміс. для Розбору Древ. Актів IV-й том „Літопису Самойла Величка“, виданий в Київі в 1864 р., звернули особливу увагу на працю Лукомського, бо вона відповідала історичним даним і була доповненням і поясненням для дневника Окольского, а тому, хоч і не всю, надрукували її в IV т. літ. Величка. (стор. 297—315).

В праці Лукомськоло 1770 року читаємо терміни: Україна, Народ Український, Мати Україна, Українські воїни, городи Українські, віра Грекоруська православна, віра руська, польза українська, Україна козацька отчизна, люде українські. Запоріжжя не Україна, тому гетман коронний Конецпольский (Польский гетман) видав наказ ловити всіх, хто йшов з Українських городів і з України на Запоріжжя, топити в Дніпрі і „всякими образи

мертвити“ (стор. 299—300). На скарги за утиски, Король Владислав IV відповів Барабашеві й Богдану Хмельницькому в 1636 р.: „Маєте на оборону прав і вольностей (свободи) ваших мушкет і шаблю“ (с. 306). Далі читаємо: „Україна, сама іздревле свобідна, терпіла до Богдана Хмельницького“, а він, „щоб Україну освободити од іга, а козакам отискати попередні їх права і вольности“, за згодою короля Владислава IV почав війну проти Поляків. Барабаш, одначе, пішов проти його з 5000 реестрових козаків. Тоді Богд. Хм. послав до цих козаків Ганджу з командою сказати їм: „Чію ви кров ідете проливати — чи не братів ваших, яких одна Мати Україна породила?... Чи королівству Польскому пособлять хочете, чи Матері своїй Україні, яка вас свободою дарувати буде? Чи ви надієтеся на Ляхів, які багатьох козаків у підданство поработили, а багатьох помертвили, і імя козацьке з світу згладити намагаються, чи хочете колишню славу козацьку відновити і Україну свою від Лядського ярма вічно освободити ви наложилися“? В відповідь на це Реестрові козаки, приведені Барабашем, перейшли до Хмельницького. (Стор. 311). Хмельницький був тому радий. В своєму військові він такими річами піднімав дух і єдність на війну проти Поляків: „Браття і молодці Славного Війска Запорожського! Прийшов час, прийміте оружіє і щит віри, маючи помічником Бога! Не бійтеся і не устрашайтеся сили гордої і не бійтеся й не устрашайтеся їх свиріпства, ні їх страшидл з шкір леопардових і пер струсевих улаштованих, згадайте колись бувших українських воїнів, які ще невірними будучи, мужеством своїм многі страни обїзжали й устрашали, а ви того ж берега діти, храбрих отців сини, явіте свою природную хоробрість проти наступаючих на вас неприятелів! Вам по Богу причтеться вічная слава!“ (стор. 311—312). 8 Маю 1648 р., каже Лукомський, Хмельницькому й Козакам Бог дав побіду. (С. 313).

Так в народі закріплялася й ширилася історична память і традиції, що його ісконна предковічна Батьківщина зветься Україною, а його предки називаються „Українськими вояками“ спокон віку, коли вони були ще невірними, язичниками, поганами, себто й до часів князя Володимера. В Універсалі з під Білої Церкви в Іюні 1648 р. Хмельницький закликав Український нарід боронити „цілість отчизни вашої України“, нагадує, що він і раніш уже звертався „універсалами, во всю Україну засланими“, щоб боролися за свої „древніе права і вольности“, „за віру свою православну і за цілость отчизни“, яку він зве „Україна“. Цей унів. надрук. у Величка в I т. вид. 1926 р., с. 46—51. А Універсал Суховієнка нами вже цітований (с. 61, 157)! Або Універсал Хмельницького 1655 р. (с. 147—148)! В основу покладено традиції, звязані з елементами держави і державністю, з правами й вольностями, якими дарувала нарід свій Мати Україна. І цих історичних скарбів не використали 1917 р.!

Одначе, все таки вважаємо користним подати ще кільки фактів, бо протиукраїнська пропаганда вщепила в здорове розуміння й правдиву уяву стільки отрути з грунту псевдонауки й неповаги до правди та натворила стільки політичних шкідливих баламуцтв, що стало потрібним збільшення протиотрутної дози. Фальшування, крутійства. вигадки і підміни істинного вигадками так глибоко закорінилися в памяти й душах, що для місця правді і науці треба зусиль, часу і терпіння.

В 1915 р. проф. Київського універс. Кулаковський, історик і філолог, в ч. 258 „Кієвлянина“ надрукував, що назва „Україною“ — це „калікуватий польский термін, яким підмінюється наш ісконний термін „Малороссія“. На цій підставі В. Шульгин в ч. 292 „Кієвл.“ за 1915 р., виступив під час війни з політичним закидом і написав: „Коли Київ примушують називатися Україною, себто окраїною, тільки через те, що він якийсь час був окраїною Польщі; коли цю ж назву приліплюють і до Волині, яка ніколи не називалася Україною, бо окраїною навіть у Польщі не була, то що окрім огидливого й глузливого відношення можуть викликати до себе мислителі й історики, які так легко перехрещуються на „українців“, щоб ця назва навіки нагадувала, що Південна Русь була колись тільки окраїною чужої держави“. Очевидно, що таких противників „огидою й глузуванням“ у відношенні до них, як Кулаковський, Шульгин і їм подібні, не повалиш і їх наслідувачів цим способом ні в чім не переконаєш. Проти них треба виступати з науковими фактами та ще так, щоб вони опинилися в становищі тих спійманих, що ніяк не можуть викрутитися. Тому, хоч і нудно перечитувати, а я стараюся подати як мога більше фактів наукового значіння і прошу мати на увазі, що це у мене єдина зброя, на силу якої я цілком покладаюся, бо вірю в правду і науку. Це добра зброя і проти нахабства та несовісности. В 1928 р. в Празі утворилося „Русское“ Т-во „Єдинство“ на чолі з університетськими професорами, які взялися видавати, писати й ширити брошури в тілько що згаданому духові й напрямі. Перші брошури були таких „мислителів та істориків“, як кн. Волконський і проф. Мякотін. Більш оскандалити російську університетську професуру, як вийшло тут, навряд чи можна. А про те знайшлися і читачі, і наслідувачі, і пропагандисти, розуміється серед темноти, якої більшість. Їй треба дати істинні факти, які пролють світло на свідомість і совість, а з цього виросте побіда правди над кривдою. Чи не сором, що університетський професор Кулаковський, історик і філолог, називає народню старословянську назву „Україна“ польским терміном, а чужий грецький новоутворений термін „Малороссія”, якого нарід ніколи не вживав і не вживає, він називає „нашим ісконним“! Ми показали, що термін „Україна” вживається в Іпат. літоп. уже в 1187 р., в XII в., а термін „Малороссія“ вигадали Греки в Константинопольскому патріаршому право-

славному Синоді в 1303 р. і на Вкраїну він прийшов звідти в XIV ст.! Виходить, що „Україна“ термін давніший і свій, а „Малороссія“ термін новий, зовсім не ісконний і не „наш“, а чужий і привозний для церковно-адміністративного означення. Цілком згоджуючись з Шульгиним, що Волинь ніколи не була окраїною ні Польщі, ні Русі, ні Московії, ми в цій праці уже подали матеріал, який свідчить, що Волинь все таки називалася Україною і, поваливши одну неправду, звалили цим і другу неправду, бо з назви Волині „Україною“ виходить, що Україна, в супереч тверженню Шульгина, не є означінням окраїни. Тому то російський уряд, як свідчить таємний папер Богговута, і підкупав на ширення неграмотної інтерпретації, наче Україна є означінням окраїни. Ми вже писали, що наша аргументація зробила вражіння на противників у користь наукової істини. — Подамо тут де що ближче до теми з надрукованого нами в 1916 р. в чч. 7—8 „Україн. Жиз.“.

Посланець Австр. імп. Рудольфа II Еріх Лясота, їдучи на Запоріжжя в 1594 році з дорученням, в своєму щоденнику вживав назву „Україна“ і тут у виразі „ Не тілько України, себто Волині“ свідчить, що Волинь тако ж називалася „Україною“.[136])

Король Степан Баторій в універс. 1580 р. звертається: „К Україні Рускій, Київській, Волинській, Подільській і Брацлавській“.[137]) „Україна Руська“ — це те, що в Іпат. літ. під 1189 роком названо „Україна Галицька“ — тоді князівство, а потім воєводство. В цім королівськім оффіційнім акті Волинь ввіходить в Україну і зветься Україною. У Боплана це зветься „pars Ukrainae“ — частина України. В другім акті з 16 січня 1592 р. той же король пише по польскі: „Дійшло до нашого слуху, що вже на Україні в воєводствах Волинськім, Київськім . . .“ Волинь, Київщина — це Україна.

В листі до Козаків з 1618—1619 р. написано так (в перекладі): „. . . язичники спустошили вже майже всі области України: недавно ще такий багатий Волинський край, Покуття . . .“.[138])

В дневнику Семеня Окольского 1638 р. читаємо: „. . . уже росподілили Україну межи предводителями: одному віддавали Переяслав, другому — Київ, третьому — Волинь“.[139]) Так от і Волинь, і Київщина, і Лівобережжя (Переяслав на Полтавщині), і Галичина, і Покуття — то все Україна. Таких документальних даних можна подати багато, а в „Кієвл.“ україноненависники

---

[136]) „Подорожні запис. Еріха Лясоти“, вид. 1873 р., стор. 45.

[137]) „Арх. Ю. З. Рос., вид. 1863 р., т. I, ч. III. Тут же акт з 16 січня.

[138]) Там же, стор. 266.

[139]) „Мемуари, що відносяться до Історії Юж. Русі“, вип. II, перекл. К. Мельник, вид. 1896 р., стор. 226. Ми вже подали це місце з літоп. Сам. Величка, вид. Врем. Ком. для Розб. Древн. Актів, Київ, IV, 1864 р., стор. 207.

вбивали всім в голову, що „Волинь нікогда ні прі какіх обстоятельствах Украіной не називалась", а Українці ширять свої власні вигадки, фальшують, шарлатанять... Он з якими противниками Українці мають вести боротьбу і сьогодні в цілому світі. Очевидно, що для успішности виступів і добрих наслідків потрібно бути озброєним грунтовною національною свідомістю і науково установленими фактами істинного знання. Тоді противник завше опиниться сам в тім стані „презрітельно-насмешліваго отношенія", в якому Шульгин уявляв собі Українців, а не самого себе з своїми анальфабетськими інформаціями, прийнятими ним за наукове знання. Прошу до цьоро пригадати те, що писав Боплан в 1650 році про Україну, які межі вказав, і т. ін. Він вказав межі Україні від Московщини до меж Трансільванії: в цю територію входить і Волинь, і Галичина, і Покуття, Поділля, Брацлавщина, Чернігівщина.

В своїх записках про подорож через Україну в Московію і назад учений Араб Павло Алеппський (їздив з патріархом Макарієм) в записах 1653 і 1654 років називає Україну Україною і Землею Козаків, не виключаючи Волині.[140])

В 1719 році видано в Парижі франц. карту України з заголовком: „... les Provinces de la Russie Rouge, le Volynie et Podolie, voulgarement Connues sous le Nom d'Ukraine". Карта зберігається в Британському музеї. Напис каже, що імя України загальне, народне і що Волинь в Україні, її інтеґральна частина.

В літопису Самовидця на стор. 15 читаємо: „І так з собою трактовати почали през днів два і учинили згоду, же не іміли по самую річку Случ жолніри на Вкраїну бувати". В пісні: „Гей, чи бач, Ляше, що по Случ наше, по Костяную могилу: як ісхотіли-забунтували, та й утеряли Вкраїну"... До Случі — Україна, а р. Случ на Волині.

При найбільших успіхах Богдана Хмельницького границя Польщі від України означалася річкою Вислою. Хмельницький після бою під Пілявцями відповів Польским послам до його: „Ставши на Вислі, я скажу Ляхам: Сидіть, мовчіть, Ляхи! По всій Україні не зостанеться ні одного князя, ні одного шляхтича... Нехай вам ваша Польща, а Україна нехай нам, козакам зостанеться!" Треба завважити, що Волинь в XVII ст. була територіально іншою. Київське воєводство тоді включало в себе тако ж Житомирський і Овручський повіти, себто частину Волині. Волинське воєводство включало в себе Луцький, Владимир-Волинський і Кременецький повіти. В цій комбінації частина Волині входила в Україну вже тому, що Київське воєводство уявляло собою частину України. Але в Україну входила вся Волинь, як це бачимо вже з вище наведеного.

---

[140]) Щоденник писано арабською мовою. Переклад, зроблений Муркосом, надруковано в Москві й видано в 4-х томах. Це дуже цінна памятка.

В Актах, вид. в Арх. Ю. З. Рос. назву Україною читаємо всюди, як власне імя території, в яку входять і Київщина, і Волинь. 20 Авг. 1669 р. Київські дворяне дали своїм послам інструкцію хлопотати про найскорше друкування Статута, по якому твориться Суд на Україні в воєводствах: „Київським, Волинським, Брацлавським і Черніговським", а Волинські дворяне дали 29 сен. 1669 р. таку ж інструкцію своїм послам і тільки що перечислені воєводства називають в інструкції „Українськими" воєводствами.[141]) Тут Волинське й Київське воєводства названі в офіційному документі „Українськими".

Ми вже навели пісню з виразом „Татари йдуть, везуть Волиночку, молодую Вкраїночку". Нарід називає Волинь Україною.

Французький історик Вольтер в своїй „Історії Карла XII", вид. 1730 року, вживає назви „Україна" і додає іноді до неї „сторона Козаків". Границі землі Козаків, України він означив так: Україна лежить межи Малою Татарією, Польщею і Московією. Московію зве Московією. Волинь в Україні.

Там же Вольтер пише: L'Ukraine a toujours aspìré à la liberté — Україна завше устремлена до свободи, натхнена свободою. Цариця Катерина II підкупала Вольтера писати про Україну тілько згідно з указівками з Петербургу. В кінці XVIII в. Петербурґський уряд підкупав на це й німецького історика Енгеля. Але вони не послухали й історії Української не фальшували. Вольтер вживав термін „Україна" в 1730 році для території і як персоніфікацію Українського народу. Ціль держави — свобода, а найповніша свобода досягається в своїй державі („В своїй хаті своя правда і сила, і воля"). Виразом про жадобу Українського народу до свободи Вольтер вказав на стремління його до відбудови своєї незалежної Української держави. Це саме міститься і в народнім гаслі повстань та боротьби: „За права і вольности". Тут всі три елементи держави: народ, територія і влада. Так і Хмельницький в універсалах проголошував до народу: „Вас одна Мати Україна породила", ви всі брати і „Мати Україна вас свободою дарувати буде". Таким ідейним змістом налите, ось з чим історично звязане і якими традиціями дихає паціональне імя „Україна"! Тому то ця назва, по правдивому вислову В. Шульгина, уявляє для народу „щось чарівне", привабливе, повне внутрішньої живої сили. Тому противники свободи так стараються знищити цю назву, цим обезличити нарід і позбавити його історичної памяти.

Звертаємо увагу і на завваження Київського Біскупа Поляка Верещинського в листі до шляхти 1594 року. Він вживав для

---

[141]) Арх. Ю. З. Рос., т. II, ч. II, стор. 263, 277, 278. Тут же на стор. 329 читаємо інструкцію Київс. дворян послам 4 січня 1673 року. В ній вони наказують послам доглядати, щоб при розмежованні Польщі й Турції „не закроєно" було чогось Турції з їх землі. Звертаємо увагу на термін „закроєно" Туркам землі з Української території.

нашої землі назву „Україна“. Ми вже згадували про цей лист на с. 147, а тепер зробимо додаток. Просимо мати на увазі, що деякі речі ми свідомо повторюємо, щоб звернути на них більшу увагу читача Ми хочемо, щоб правда не стояла у порога, а сиділа-б кінець стола.

Верещинський в листі 1594 р. висловив бажання, щоб „золота Україна“, яка є „довшою й ширшою за Велику й Малу Польщу разом“, була б у безпеці „спільно з короною Польскою“ од Москвинів і, уявляючи з себе „широке й довге панство“, не стала б через недбальство жертвою поганів. Верещинський вважає, що Україна не є Польщею, але, бувши сама великою й „панством“, є „з Короною Польскою“. В конституції 5 Апріля 1710 р. межи Військом Запоріжським і гетманом Орликом, написаній латинською і старо-українською книжною мовою, латинські: regnum, imperium і dominium передані словом „панство“. Назва у Верещинського України „панством“, вказівка на звязок з „короною“ і вище наведені латинські значіння „панства“ свідчять, що у Верещинського термін „панство“ для України має державно-правне значіння. Україна — і не Польща, і не пограниччя, і не окраїна, а окрема земля, звязана з короною. Річ про звязок по Люблинській унії.

В листах Канцлера і Гетмана Станіслава Жолкєвського та короля Польского Жигимонта III з 1594 по 1620 рік постійно вживається назву „Україна“, „Українці“, „Москва“, „Русь“, „Козаки“. Москву ні разу Русею або Росією не названо.[142]) Назву „Україна“ вжито тут в листах звиш 50 разів. В неї входять: Київщина, Поділля, Брацлавщина, Покуття, Немирів, Винниця, Бершадь і т. д. по частинах. Вжито кільки раз „Вся Україна“, „Українці“ вжито 5 раз (стор. 226, 367, 406, 407, 432), двічі Підкарпатська Русь названа „Україною Угорською“ („Ukraina Wengierska“ — стор. 545, 547). На стор. 205—208 читаємо договір з Московськими уповноваженими 1610 року. Подано текст Московською і Польскою мовами. Читаємо: „Москва“ (держава), Московскоє государство, Московскіе люди — в польскім тексті „государство“ передається словом „панство“. Вжито як сіноніми: „Київська земля“, „Україна Київська“ і „Київський Край“.

В звязку з назвами: Україна, Українці, Український нарід, Козаки, народ Козацький, земля Козацька вважаємо потрібним зробити кілько завважень, щоб звернути увагу читача на психологичні, історичні і взагалі фактичні моменти, які промовляють про внутрішню гармонію цих назв, їх психологичну цілість, льогичну конструктивність і підкреслену в них національну прикмету української народности.

Вказівка Вольтера на свободолюбіє української національної

---

[142]) „Pisma Stanislawa Žolkiewskiego“, Канцлера коронного і Гетмана. Видав Август Bielowski. Львів, 1861 р. Важніші сторінки вказано в тексті.

душі і войовничість народу є загальним спостереженням усіх уважніших людей, а у Вольтера воно має лише свою глибшу і більшу образну виразність. Боплан писав такі ж спостереження в 1650 році, про що ми вказали на стор. 44. Після Боплана і Вольтера писали так само історики Шевальє, Шерер і Енгель. Всі вони вживали імя „Україна". Цар Петро I устами Руссета дурив чужих, наче „Україна знову свобідна", а Катерина II мотивувала знищення Запоріжжя стремлінням Козаків до свободи й своєї незалежної держави — про це у нас на ст. 159—160.

Про такі ж стремління промовляє козацьке гасло всіх Українських повстань: „За права і вольности". Це підкреслив і король Владислав IV, коли казав козацькій делегації, що скаржилася на шляхту: „Для оборони ваших прав і вольностей маєте мушкет і шаблю при боці". Така порада короля Українцям проти Поляків указує на особі відносини України з одного боку до Корони, а з другого — до Польщі. В старих памятках епітет для Українців: „Народ валечний", „благородний", „славна раса" (у Лесюра), „українські вояки", „хоробрі сини" і ін. є виразами звичайними. Свідомість цілей повстань, боротьби і війн за визволення й свободу має яскравий вираз в піснях, думах, в протестації 28. IV. 1621 р., де Українських Козаків названо „рицарськими людьми", „племенем славного народу", вояками, які „своєю метою ставлять визволення невільників" на свободу, відомими „сміливістю", які боронять Україну. Цю назву в протестації вжито кілько раз. [143])

Все це звязане з іменем „Україна" так, що й сама назва „Україна" й „Українці" звязана з поняттям і уявою про здобування й охорону зброєю свободи, прав, вольностей, для чого треба мати „мушкет і шаблю при боці", щоб при потребі рубати, сікти, краяти, вкраювати собі від напастників землю, права, вольности, свободу. Таке становище території й народу повинно було привести до єдиної національної назви: Україна, Українці, нарід Український, а земля його українська, козацька. І назва козаками звязана з поняттям про свободу й сімволізує привязаність і стремління до неї, як до рідної стіхії й природного стану. Слово „козак", „казак" принесене на Вкраїну з Азії в XIII ст. Кайсацькою ордою Монґолів. „Кайс" означає птицю, а „ак" — білий, вільний, значить разом — вільна птиця, а переносно — вільна, свобідна людина, як вільна птиця. Цей нарід і сьогодні зве себе в Азії Кайсаками, в нашій вимові Казаками, Козаками, а його дражнять призвіщем „Кіргізи", що в перекладі означає: „сорок дівок". У них любима національна пісня росповідає, як „Кайсак" молодий мав 40 дівок-„кіргіз" — і це слово приспівує хор. Не розуміючи значіння його, по цій прикметі і нарід про-

[143]) М. Грушевський, „Історія України — Руси", т. VII, 1909 року, ст. 391—3.

звали Кіргізами, а вони Кайсаки, що означає: вільні люде, як вільні птиці. Таким чином, назва Козаками відноситься до людей свобідних, до вільного народу. Відповідно цьому і Український нарід боровся, щоб усім стати Козаками, вільними людьми. Польска шляхта противилася тому і ставила обмеження реестрами, та й за число реестрових ішла постійна боротьба, а при замиреннях торгувалися за кількість.

Цілком зрозуміло, що в універсалах до народу чуємо поклики братися за зброю, „визволяти Матір Україну од іга", „відшукати українському козацькому народові попередні права та вольности"; нарід іменується „братами, яких одна Мати Україна породила" і які повинні „помогти своїй Матери Україні, що свободою дарувати буде", „колишню славу козацьку відновити і Україну від ярма освободити".

Згадка про „колись бувших українських вояків, які ще невірними будучи мужеством своїм показалися", щоб сини їх „явили хоробрість, як того ж берега діти, хоробрих отців сини" та придбали й „собі вічную славу" — все це традиціями виховувало нарід і його свідомість та історично звязувало з іменем „Україна" і назвою „Козаками", промовляючи про свободу, права і вольности, як ідеал і ціль боротьби. Назва „Україною" ніколи не звязувалася з якою б не було неволею чи позбавленням свободи й нищенням прав, а навпаки завше містила й містить в собі поняття про визволення й свободу, боротьбу за неї і за істинну демократію проти панства й поработительства. В цім чар і магічність назви для народу, підмічена В. Шульгиним. Ніяка інша назва для Українців не сполучалася з обіцянками й надіями дарування народу свободи, в тім числі й назва Русею, Россією.

Вжиток в листі короля Сігізмунда III до канцлера Жолкевського 15 Октября 1619 р. назви „Україна Венгерська", про що ми вказали вже з зазначенням сторінок 545 і 547 вид. л. Жолкевського, не є чимсь припадковим, бо Угорська, нині Підкарпатська Русь, дійсно в джерелах зветься Україною, Країною. В універсалі 1580 р. король Степан Баторій звертається „к Україні Руській, Київській, Волинській, Подільскій і Брацлавській".[144]) Україна Руська — це Галичина з Бойками, Лемками, Гуцулами, що живуть і в Угорській, нині Підкарпатській Русі. Галичина в Іпат. літ. під 1189 р. зветься Україною, а населення її Україняне, Українці. В листі до Козаків король пише: „... язичники спустошили уже майже всі области України: ... край Волинський, Покуття" ...[145]) Україна, як видно вже з цього, ділилася на области, на частини України, і Покуття є областю України. Боплан на карті 1650 р. називає Покуття pars Ukrainae — часть України, а само Покуття включало по мапі в себе часть

[144]) Ак. Ю. З. Рос., 1863 р., ч. III, т. I.
[145]) Там же стор. 266.

Підкарпаття, яке, таким чином, тако ж часть України. Ієзуїт Мілей в листі з Мукачева 3 Жовт. 1662 р. в Краків до Ієзуїта Міткевича, писанім по латині, написав: „Munkacsiensis Ukraina", а окрім того згадує ще кілько Україн (Kraina Шаришська, Бережанська, Ужська й ін.). Це по латині, без перекладу, як власні імена, назви.[146]) К. Подільський прислав мені з Угорського Градіште (ЧСР.) виписку з Великого Землеопису 1784 року. Книжка має таку назву: Büschin. Grosse Erdbeschreibung. Troppau 1784. У t. VI., B., 1785 р., в відділі Ungarn, на ст. 205 читаємо: Comitatus Unghensis. 1) Krajna Nyssi, Ukrajnia inferior, ist der Name einer berchtigten Gegend unter am Karpathischen Gebirg, darin eine russische Kolonie wohnt. Далі на ст. 213 — 2) Krajna — Wyszy, Ukrainia superior, ist ein bergichter Strich Landes unter dem Karpathischen Gebirge, welchen Russische Kolonien bewohnen. Комітат Унґ. 1) Країна Нижча, Україна Нижча, назва гірної місцевости на Підкарпатськім узгірї, в якім живуть колонії Руси. 2) Країна Вища, Україна Верхня, гірська полоса землі під Карпатським узгіррям, яку залюднюють колонії Руські. Від проф. О. Міцюка одержав я замітку, в якій він пише, що в Землинськім, Ужанськім (Унґварськім) та Бережськім комітатах широка підгірська полоса зветься „Країна". В топографичнім опису Ужанського комітату 1787 року є додаток: після вказівкн, що в Ужгородськім адмін. біціркові є нижня „Krainya", додано: „der Ukraine". (Ungrisches Magazin, B. IV, 1787, ст. 322).

Таким чином, назва Угорської або Підкарпатської Руси Україною є стародавня, історична, документується матеріалами 1619, 1650, 1662, 1784—5, 1787 років.

В 1923 році вийшла в Парижі написана Борщаком брошура: „Ідея Соборної України в Європі в минулому". Ця брошура, друкована в Відні, заслуговує найбільшої уваги, бо подає джерела і відомости, зібрані автором при його студіях по бібліотеках і архивах Парижу. Ці відомости відносяться до часів з 1540 року. Для тілько що поданого нами про Угорську Русь ми беремо з ції брошури кілько місць. В 1820 р. вийшла праця Ґабріеля де Кастельно про Новоросію. В ній він пише: „... числена нація отся (українська) простягається, починаючи від кордонів Орловщини до меж Угорщини і займає майже без жадної мішанини Херсонщину, Харківщину, ... Полтавщину, Чернігівщину, Київщину, Поділля, Волинь, ... більшу частину Галичини — і все це населення без жадної ріжниці" ...[147]) В 1848 році

[146]) Борщак „Ідея соборн. України", Париж, 1923, с. 16. Б. Барвінський, „Д-р Юл. Целевич", Львів, 1927, с. 33, вид. Наук. Тов. ім. Шевченка. Ю. Целевич, „Правда", Львів, 1868 р., с. 477.

С. Шелухин, „Назва Підкарпаття Україною", Альм. Союзу Підкар. студент., Прага, 1931, с. 40—52. Його ж „Назва Україна в давніх джерелах", Ужгород, 1932, с. 8, відб. з „Українського Слова".

[147]) Essais sur l'histoire ... de la Nouvelle Russie par le général Castelnau. Paris, 1820. — Борщак ст. 19.

в Парижі утворилося „Тов. для визволення Словянських народів“ і поддержання їх боротьби за свободу з іга Росії, Австрії і Туреччини. Член цього Тов. професор в Коллеж де Франс Роберт, знавець Словянських народів, читав лекції і надрукував їх. Він пише, що Українська нація „починається від Кубані і кінчається в Карпатах... Вона простягається через Буковину аж до Північної Угорщини на комітати Мармарош, Унг і Берег... межує з Волохами й Уграми і є справжніми Європейцями — в протилежність Москвинам, які монгольского походження, а вона походить від адріатичної группи народів“. [148])

Одночасно з Робертом італійський історик Чезаре Канту надрукував свою Всесвітню Історію, в якій уділив багато місця Україні. Він пише, що „існує одна українська нація від Чорного моря до земель корони св. Степана (Угорщини) з одною мовою і одного походження“. [149])

Французький лінгвіст Говеляк пише, що Українці Росії, Австрії і північно східних комітатів Угорщини розмовляють одною українською мовою, яка „дуже різко відріжняється від московської (россійської, русскої)“ і є незалежною. [150]) Цей погляд ученого більш як через 40 років знайшов собі потверження в Чеській Академії Наук. Наука не політика і це дуже вадить панмосковизму й ассіміляторам.

Вівіен де Сен Мартен в ґеограф. словнику, що вийшов у Парижі в 1879 р., надрукував, що Українська нація під ріжними назвами живе в Росії, Галичині, Буковині й Угорщині і що Угорські Русини „так дуже наближаються до Малоросів у Росії, що межи ними майже непомітний перехід“.

Відомий ґеограф Елізе Реклю в своїй ґеографії розмішує Українську націю від Дону й Кубані до Вісли, Сяну і в Карпатах. Він назива Українців Словянами, відмінними від Москвинів (Русских) і Поляків мовою, піснями, національними творами. Він обурюється, що Московські панславісти претендують на Галичину і Угорську Україну, культуру яких россійський уряд нищив би, як нищить культуру й мову їх родичів на Великій Україні. [151])

Соціалист Бенуа Мальон в „Історії Соціалізму“ зазначив, що Українська нація єдина походженням, цілком відмінна від Москвинів (Русских) та Поляків і заселює територію Великої України, Галичини, Буковини і „Крпатської України“. [152])

---

[148]) Le Monde Slave, son passé, son état présent et son avenir. Paris, 1851. 1. 57—60, 90—93. Борщак, ст. 20.

[149]) Storia Universale, scritta da Cesare Cantu. Torino, 1838—48. Борщ. с. 20.

[150]) La linguistique par Abel Hovelaque. Paris. 1876. Борщак ст. 24.

[151]) É. Reclus. Nouvelle géographie Universelle. Paris. 1880. Vol. III, с. 398, Борщ. с. 25—26.

[152]) Histoire du socialisme. Paris. 1880. Борщ. с. 26.

В 1903 р. франц. учений Вауе подорожував по Україні і в розвідці, надрукованій в Парижі в 1903 р. і присвяченій Україні, показав Українців од Кубані на Захід, в Буковині, Галичині й Угорщині. [153])

В 1919 р. в Парижі доцент Савченко видав брошурою меморіал Деламарра, розісланий ним 2 Лютого 1869 р. Сенаторам і Міністрам. Деламарр був Членом Законодавчої Палати II імперії і 22 Травня 1868 р. розіслав Членам парламенту петіцію ввести в Франції студії словянських мов, у тім числі й української. Він підкреслював єдність Української нації від Кубані до Угорщини і видав мапу словянських народів, яку Петербургський уряд вишукував і нищив. Видання Савченка мені пощастило придбати. Деламарр в меморіалі, озаголовленім: „Un peuple evropeen . . . oublié devant l'Histoire", вказав французам, що Московіти і Русини або Руські — це два цілком ріжні народи. Русини чи Рутени раніш мали імя Русинів і Руських (Russiens et Russes), але їх поневолено і в XVIII ст. Москвини присвоїли їх назву собі, щоб надати собі видимі права на володіння цим народом. Таким чином, імена Руських і Московитів нині здаються сінонімами, тоді як справді це імена і народи радікально ріжні. Це змішування дало можливість Москвинам присвоїти собі історію Русинів. Але історія не повинна забувати, що до Петра I, каже Деламарр, той нарід, який нині ми звемо Русскими, звався Московитами, а їх земля Московією. В кінці XVIII ст. всі в Франції і Європі вміли ще добре відріжняти Русь від Московії. Ця зміна сталася виключно через те, що Петербургський уряд ціле століття працює над тим, щоб утворити над справжнім значінням цих назв повне злиття. Відновімо істину, яка дасть можливість передбачити небезпеки майбутнього. Покиньмо свавільно змішувати в однім спільнім імени Руських: Русинів, без сумніву Словян, і Московитів, словянство яких більш ні ж сумнівне. Покиньмо санкціонувати через наші школи той факт, який робить можливим ширення панмосковизму і претенціозне ототожнення Русинів з Москвинами. — Деламарр був великим другом словянства і оборонцем України й Українського Словянського народу.

Такими ж оборонцями України і прав Українського народу виступили в 1921 році і два відомі професори Брюн і Валло. В великій праці „Географія Історії" вони висміяли Русских, які старалися в Франц. Мін. Закорд. Справ переконати, що „l'Ukraine n'existait pas" і що „il n'existait pas ni des Ukrainiens, ni des Géorgiens". [154]) (То б то: ні України, ні Українців не існує).

На стор. 550—551 своєї праці автори радять Українцям утворити оборонний Союз з іншими Причорноморськими народами,

[153]) Baye. La Petite Russie, Paris. 1903.

[154]) Jéan Brunhes et Camille Vallaux. La Géographie de l'Histoire. Paris. 1921. с. 610.

а Лізі Націй для гарантій миру і свобод народів Українського, Руминського, Грузинського, Кавказу й ін. перетворити Російську державу на „puissance secondaire“ — на другорядну державу.

Деламарр мав геніальну передбаченість, коли прирікав, що Москвини з фальшивого ототожнення назв і народностей через штучно утворену спільність імени нароблять небезпек і поневолень, бо в тих ототожненнях ховають свою претенціозність. Це виявилося вповні з початком війни 1914 р., а на Мирових переговорах в Бересті в засіданні 1 февраля 1918 р. большевик Медведев заявив просто, що „Український народ в Україне, в Галіції, Буковіне і Венгрії, как одно целое“ повинен бути при Москві.[155]) Емігрант проф. Є. Шмурло ту саму ідею висловив у своїй праці, виданій в Празі в 1924 році, ради здійснення „племенного обєдіненія русской народності“ і ставить це „заветом будущім поколеніям“.[156]) Передбачення Деламарра було геніальним в справі претенціозної плутанини імен. Пройшло з того часу 68 років, а й сьогодні „Русскіе“ і москвофіли, використовуючи фальш переіменування Москвинів на Русских і Московії на Россію, та заборону вільно і природно вживати народну національну назву „Україна“, „Українці“, ведуть на Підкарпатській Русі і в Галичині пропаганду Московської іреденти так, що виступають вільно, а винуваченя за іреденту одводять на Українців!

Очевидно, що в цій плутанині завинили і ті українські діячі та літератори старих часів, що гналися за високим стілем речі й письма, ради чого уникали народного елементу і наповнювали мову писемних людей словами та назвами, яких гаразд сами не розуміли. Так, напр., замісць писати „нарід Український“ писали нарід Сарматський, Савроматський, Роксоланський, Козарський, Руський, Малороссійський . . . Козацький літописець Величко Самуіл Василієвич раз підписався: „Істинний Малия Россії син“, а вдруге: „Істінний Малия Россії син з племені Хазарского“.[157]) В літопису він, плутаючи з назвами, все таки держиться, як основного, назви „Україна“, „Український“, а Москвинів називає Москвинами.

Ми навели приклади, що в універсалах гетманських Україна часто зветься Матіррю, а нарід її дітьми, синами і носить імя народу Українського. При Військовій Генеральній Канцелярії Гетмана велися дневники-журнали, в які записувалося що дня про роботу, події і т. ін. На жаль, з цих журналів мало уціліло. Один з таких „журналів“ за частину 1722 і 1723 р., з дня смерти

---

[155]) Мірные переговори в Брест-Літовске. Стенограми. Т. I. Москва, 1920 г., стор. 149.

[156]) Проф. Є. Шмурло, „Введеніе в Русскую Історію“, Прага, 1924 г., стор. 174.

[157]) Літопис Самойла Величка, т. IV, Київ, 1864, стор. V, і т. I, вид. 1926 р., Київ, стор. 4.

гетмана Скоропадського, надруковано в 1898 році. Резіденція Гетмана була в Глухові (Чернігівщина), там була й Війс. Ген. Канцелярія. В записах читаємо: Мала Росія, Малоросійський, але, напр., в запису 8 Августа 1722 р. читаємо: „...розговор іміли о всяких приходах і расходах українских" (стор. 93). В запису 12 Авг. читаємо про наказ „обискати стариков, Хмельничщину памятающих", щоб роспитати, „чи билі якіе за гетманства Хмелницкого збори в казну государеву". В запису 23 Авг. 1722 р. читаємо, що „полковник Черніговский з старшиною генералною застали у брегадира полковників Кошелева й Ушакова та маіора Лихарева, що вони о волностях прежних козацких розговоруючи і статі Богдана Хмелницкого єдіни другим представляючи, о зборах і зборщиках дішкутували". (стор. 96). 22 Юня 1723 р. записано: „По желанію єго мил. п. полковника миргородского, статті Богдана Хмелницького скопіованніе, при листі, писаном к нему, послані" (с. 134). В запису 26 Авг. 1723 р. читаємо: „войско Малороссійское", „О малороссійскіх нуждах", але тако ж „весь народ Українскій" (ст. 139). Замісць „московський" пишуть „великороссійскій", але і Українців не називають ні „Русскими", ні народом „Русским".[158])

Тут уже знайшов собі відгук царський наказ про перейменування Московії на Россію. — Українці себе перестали навати Руськими, Рускими, щоб не змішували їх з Москвинами.

Цілком природно, що назва залюдненої території „Україна" і назва її населення „народом Українським", „Українянами", „Українцями" психологично й історично звязані межи собою походженням і характером значіння й змісту. Їх творила одна психологія словянського народу і зробила національною назвою одночасно. Назва з кінцівкою „не" — Україняне, Велиняне, Смольняне, Сіверяне, Бужане, як ми завважали на стор. 140, архаїчна, давніша, як форма назви з кінцівкою на „ці" — Українці, Смоленці, Волинці, Сіверці. На архаїчність вказує і форма „Велиняне", бо пізніша „Волинь" і „Волинці" (з Во і ці), а „Велинці" ми не знайшли. Існування форми на „не" (Україняне) вже само свідчить про архаїзм назви. Тілько засліплення тенденцією могло привести Грушевського до замовчування історичних традицій народу, ігнорування їх і просто дивовижного тверження, наче б то назва „Українці" пішла від Шевченка. Але, коли Грушевський зробив це в пропагандній брошурі, в якій підпорядкував науку своїй політиці, то д-р І. Брик в науковім журналі наукового товариства надрукував, що „перший Бандке ужив терміну „Українці" у листі 1810 року".[159]) Можна вказати й тверження, наче цей термін утворив Потоцький в 1796 році. Оттака „наука" ви-

---

[158]) „Чтенія в Историческом Обществе Нестора Летописца", кн. 12, Київ, 1898, стор. 93, 94, 96, 134, 139.

[159]) Д-р І. Брик. „Йосиф Добровський і українознавство". Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Т. 141–143. Філол. сек. Львів, 1925, стор. 21.

кликала необхідність ради повалення баламуцтв, що нашкодили й далі шкодять успіхам розвитку Української нації, правді і науці, спинятися й на дрібязках, повторюватися, наводити як мога більше фактів і збільшити обсяг цієї книжки, яка могла б бути зовсім коротенькою. В 1917 році після моєї лекції підійшов до мене один з слухачів та й каже: „У Грушевського написано інакше, ні ж Ви кажете. Скажіть, кому ж з вас вірити?“ На це я відповів: „Нікому не вірте на слово, ні мені, ні Грушевському. Всі люде можуть помилятися. Я Вам приніс історичні памятки, показав Вам цих свідків і прочитав, що вони кажуть. Зберіть факти до гурту, обмізкуйте їх самостійним науковим критичним думанням, зробіть самостійний висновок і стійте на нім, доки нові факти не примусять Вас внести відповідні поправки в зроблений Вами самостійно попередній висновок. Наукова критика поможе Вам в шуканнях істини. Народній досвід учить розумно: „Людей слухай, а свій розум май“. Читали Грушевського, мене слухали, а розум майте свій“. Маючи на овиді звичайного читача, я і цю працю склав відповідно цьому, вказуючи історичні джерела.

Для терміну „Українці“, „Вкраїнці“ прошу переглянути мій текст на сторінках: 140 і виноску ч. 114 — запис в Іпат. літ. під 1268 р.; 129 — пісню з татарських часів; 125 — думу про Наливайка з 1596 р.; 209 — листи Жигимонта III і Жолкєвського з 1594—1619 р.; 158 — вжиток терміну „Українці“ царем Петром I в своїм роспорядженні 1712 року; 151 — вжиток у Рігельмана терміну „Українці“ постійно в його „Історії“ 1785 р. На решті, ще й стор. 182, де наведено цітату з книжки Дюрана, виданої в 1775 р., де він, чужинець, француз, вживає зачерпнутий ним на місці термін „Українці“, який переклав по французькі „les Ukrainiens“, а тако ж додав пояснення „anciens“, що означає: „стародавні Українці“. Ці факти свідчять, що термін „Українці“ існував здавен і його вжито вже в Іпат. л. під 1268 р., а далі його зустрічаємо і в памятках народних, і у чужинців усе частіше. Ясно, що Бандке приписано вжиток, як першому, з вигадки, як і Шевченкові. Коли народній термін попав у мову книжну в 1268 р., то перед тим він існував уже значно давніше. А Грушевський, Брик і ін. зоставляють Український нарід без свого національного імени аж до XIX століття! Читач сам з цього повинен бачити, з якою обережністю він мусить ставитися до всіх тверженъ, не обгрунтованих представленням фактів, доказів, матеріалів для висновку після критичного розгляду їх. І коли подумає, скілько шкідливих баламуцтв накопичили і свої люде, і вороги існування й свободи Української нації коло її національного імени, то зрозуміє мене, чому я пять зім читав 130 товстих томів пов. Зібр. Зак. Рос. імп., шукаючи там вжитку термінів „Україна“, „Українці“. Здобутки з цього я подав тут на стор. 156—162. — Читач має факти. — З ними він сміливо

зможе виступити в оборону нашого національного імени — стародавнього, історичного, народнього, словянського, в зміст і душу якого історія і культура Українського народу вклали вже в часи свого язичества поняття свободи, стремління до неї, заповіти про неї поколінням і світлі ідеали нації, гармонійні з вищими ідеалами людства. Завше мусимо памятати, що без свого національного власного імени не може бути звязаних з ним національних прав, свободи для нації, незалежности, своєї державности. З утратою національного імени наступає обезличення, а з ним іде поруч і порабощення. Щоб дати читачеві найбільше зброї для оборони нашого славного стародавнього національного імени, ніколи й нігде не заплямованого позбавленням якого б не було народу чи взагалі людей свободи, і для рішучого й твердого оборонного наступу на противників ми подаємо ще низку фактів з нашої великої збірки їх. Ця збірка є тою зброєю, яка нам ніколи не зражувала.

Польский гетман Ян Радзивіл в 1653 р., шукаючи помочі проти Богдана Хмельницького, писав до Волошського Господаря: „Буде бій останній: або Полякам погибель, або Русі. Коли побідять Поляки, то вкрай загине рід і віра руська і вся Україна з великою жалістю серця людського іспустошена буде“.[160]) Рід руський — це пануюча українська верства, а Україна — це територія і нарід на ній.

Гадяцькі умови 1658 р. межи гетманом Виговським і Поляками обурили демократію Запоріжжя. В тих умовах, як це видно з актів „Гадяцкої Комиссії“, народне імя „Україна“ підлягло нищенню, бо підмінювалося назвою „князівство Руське“, яке складалося лише з Київщини, Брацлавщини і Чернігівщини, решта ж Українських земель: Галичина (Руське воєводство), Волинь, Поділля, Покуття була виключена з „Гетманства Руського“ і ставала Польщею. Король Польский для князівства Руського титулувався Вел. князем Руським і призначав гетмана з чотирьох кандидатів, йому спропонованих. Очевидно, король іменував би гетманом найвигіднішого для себе, а не для Українського народу. Нарід іменувався „народом Руським“ і ставав „обивателями Руської землі“, над якою панує польский режім і король з титулом „Великого кн. Руского“, яким титулувався і цар Московський. Зносини з чужими державами і незалежність Українського Суду касувалися. Гетман зветься: „гетманом княжества Руского“, над яким стоїть король Польщі і Річ Посп. Польска. Титулується гетман „гетманом військ Руских“, „війска руского Запоріжского“, „гетманом Руским“. Руске княз. стає „єдиним тілом єдної і нероздільної Річі Посполитої“. Імя України і Україна „іспраздняється“, мешканці її стоють „обивателями Рускої землі“, „народом Руским“ і „Маєстату Королівства Польского

[160]) Акти Ю. і Зап. Рос., Архивна Ком., 1861, т. III, 337.

і всиї Річі Посполитої".[161]) Це безмірно більше обмеження прав і свободи, як в Переяслав. дог. 1654 р. з Московським царем. Запоріжці поставилися проти і 8 Дек. 1658 р. послали Виговському лист, в якім заявили йому: „От Поляків ми... за предводительством... Хмельницького... бранним оружієм, со многими з обох сторін кровопролиттям і обох панств — Польского і Українського повреждениями заледво одсіклися і одчуждилися", а гетман знову вертає під Поляків.[162]) В противність Виговському термінологія Запоріжців інша — народна. Україну вони називають Україною і трактують нарівні з Польщею, як панство, що, як ми пояснили вже, по термінології XVI—XVIII в., означало державу. Цим козаки піднесли назву „Україною" і вказали, що вважають її панством, державою, рівноправною з Польщею. Вони відкинули підлеглість Королеві й Річі Посполитій і підкреслили, що зброєю і кровю одсіклися від залежности на свободу. У Величка пояснюється, що „Річ Посполита Українська" розбивалася договором на двоє і Козаки зо всею Україною йшли „в ярмо Лядське.[163]) Маємо виразний вжиток терміну „Україна" в державно-національному значінні.

Цікаво, що автор „Історії Русів", яким вважають Полетіку, так само намагався знищити народну назву „Україна" і хотів утвердити й поширити чужу назву „Русь". У передмові автор старається понизити назву „Україна" і вимагає вживати за національне імя назву „Русь" або „Малороссія". Цітуючи історичні матеріали, він все таки з них не викидає назви „Україна". Автор „Історії Русів" мав панський патріотизм, а цій верстві більше подобалися назви Українського народу іменами пануючих переможців — Сарматами, Роксоланами, Козарами, Руссю, а не власним народним національним іменем, яке має в собі ідеали демократії, свободи, рівноправія.

Звертаємо увагу на терміни: „одсіклися" (од сікти), „закроєно" (од краяти) поруч з назвою „Україна". В цім же звязку й народна примовка: У нас Україна — треба самому собі хліба вкраяти".[164])

В „Зап. чина св. Вас. Вел." (т. VI, в. 1—2, Львів, 1935) проф. Огієнко на с. 202—213 опублікував з Польс. Голов. Арх. в Варшаві переписку латинс. мовою „кн. Седмигродського Орлика з Станіславом кор. Польским, Папою і Тур. Султаном", за 1726—1728 р. Орлик в листах зветься „Гетманом Козаків, як Українських, так і Запоріжських" (Dux Cosaccorum tum Ukrainiensium, tum Zaporoviensium). Москвини звуться Mosci, Moschovia. Україна і її нарід звуться: Україна, нарід Україн-

[161]) Літоп. Сам. Величка, т. IV, Київ, 1864 р., стор. 89—106.
[162]) Літ. Сам. Величка, т. I, вид. Укр. Ак. Наук, Київ, 1926, с. 196—197.
[163]) Тут же стор. 202.
[164]) Словник Уманця, 1893 р., ст. 570.

ський, Україна — споконвічна (спадщинна) земля Козаків (Ucraina, gens Ukrainiensis, Ucraina terra haereditaria Cosacorum), і завважується, що Козаки і весь нарід Український хай мають завше свободу (Cosaci vero et universa gens Ucrainiensis habeant semper libertatem). В Ханському листі Козакам сказано: „Україна Батьківщина ваша" (Ucraina patria vestra). В королівському листі 1726 р. вжито назву „Україна" (Ucraina). В листі в Риму також назва „Україна" (Ucraina), а Москвинів названо Mosci, Moschovia.

Подаємо гравюру 1650 р. (с. 221), де Україна фігурує, як держава, під іменем України, нарівні з іншими Европейськими державами.

В „Зап. Чина св. Василя Вел." (т. VI, в. 1-2, 1935, с. 326) О. Переяславський помістив політичну гравюру-шарж, знайдену ним в картогр. від. Берлінської Державної Бібл. Гравюру зробив невідомий Голланд. майстер в XVII стол. На ній політичний стан 1650 року і з деякими змінами її можна було б сьогодня прийняти за сатиру на нинішню Лігу Націй. Надруковано її було в Голландському місті Delfft. При гравюрі надруковано зміст її німецькими віршами середини XVII стол. Заголовок на гравюрі в перекладі такий: „Загранично-Европейське або Французько-Голландське державне зібрання". В нім фігурує разом з іншими державами і Україна. Автор обіцяє видати збірку гравюр майстрів XVII в., яку він має у себе. Добру збірку має у себе і проф. В. Січинський, од якого я одержав для кліше цю гравюру. Було б дуже користно, коли б наші коллекціонери згруппували й видали взагалі збірник гравюр, які відносяться до України чи звязані з подіями на Вкраїні чи з її життям. З них вийшла б такаж промовиста річ про Україну, як з географичних мап України. Сюди мусіли б увійти і вінєтки.

На гравюрі, яку ми тут передруковуємо, фігурує 10 держав, з яких 9 в постатях людей, а одна в постаті пса, що має собою уявляти Турцію XVII в. Держави понумеровані. Число 1 — Франція, 2 — Голландія, 3 — Іспанія, з орлом — Німеччина, 5 — Швеція, к' асуня — Іспанія. Одні з них сидять, другі стоять за столом і грають в карти. На столі карти і купа золота. Гарна іспанка з дорогими перлами на шиї й руках розглядає карти. З тексту видно, що вони для поживи знову хотять підняти війну на морі і на суші і вхопитися за скрівавлену зброю. Це Европейське зібрання. Франція каже: Підніміться, вояки! Тепер починається гра війни! Голландія мій противник, я хочу взяти її добре в руки. Голландія! Готуйся до бою! На це Голландія відповідає: Я ще не боюся. Я ще нічого не загубила й не загублю і буду воювати. Іспанія буде держати зо мною чи в побіді, чи в поражці. — Німеччина каже до Швеції: Ми двоє будемо держати разом, щоб цим досягти миру. Англія хоче й обіцяє допомогти Франції. Завважимо, що Іспанія і Голландія в XVII столітті були найбагатіші. Як видно по тому, що на столі, у

Ja ich will ihm Caressi ren
Also will es sich gebühren
Mein hertz im leib will sich rühren.
Ich ich will das Feüer schüren.
Unsre freundschafft Wird auffuhren

6

всіх жадоба до поживи коштами сусідів і до багатства. На гравюрі з правого боку ч. 7 — Польща, 8 — Московія, 9 — Україна і 10 — пес — це Турція XVII в. Польща сидить сумна, замислена, пригнічена й зажурена. В 1650 р. її стан був тяжким в Європі. Позад неї стоїть Україна в постаті Козака, який держить в руці меч і ним погрожує їй, дивиться гнівно на неї і в поготівлі накинутися. В тексті читаємо: Козак повний намислу, його серце хоче розірватися од гніву на Польщу, він знову витягає відточену шаблю й загрожує, що виріже у Поляків і дітей в колисці. За козаком суне по слідах Татарин, повний дикого звірства, й здалека чути його дикий і хижний крик, рев. Україна, чуючи його, трівожиться. Польща в страху, бо внутрішні сварки й роздори панують і вона не може справитися з ними та ще й Турецький пес весь час загрожує нападом, убивствами і грабунками та пожежами. Польща каже: Хочуть мене обезчестити і Москва допомагає цьому вірно. Тіпічна фігура Москви під ч. 8 різко відріжняється від усіх інших. Всі мають вигляд європейців, а фізіономія і одяг та вираз лиця Москвина чисто азіатські — тут Москва — чистий азіат: фізіономія з бородкою, рот скривлений, хитра і лукава. Москва нацьковує пса (Турцію) на Європу й каже: Я хочу роздмухати огонь, щоб запалити Європу (в тексті: Jch will das Feuer schüren. Про Козака під ч. 9 в тексті написано: Sein Herz im Leib will sich rühren. Українську державу в тексті названо: Die Ucraine — Україна. (Die Ucraine zitternd bebt).

На гравюрі Україну виставлено в Європі нарівні з іншими державами, як европейську державу і члена Європейського зібрання держав. Ми звертаємо увагу на те, що тут вказане національне й державне імя „Україна“ в 1650 році й за кордонами, в чужих краях і для чужих держав. Це назва й політична. Звертаємо увагу й на те, що і фігурою, і обличчям, і одягом Московія в очах Європейців цілком відріжнена від України. Чужинці тоді були видючіші, як нинішні проповідники „єдіной русской народності“ і „Єдіной Неделімой Россії.“

Маємо перед собою „Договір і Конституцію свобід межи Гетманом Орликом і Війс. Запоріжським 5 Апр. 1710 р.“. Написано по латині з перекладом (не досконалим) на тодішню українську канцелярську мову. Поруч з національним іменем „Україна“ тут для високого стилю вжито тако ж назви: Русь, нарід Російський, Малоросійский, Козацький, Козарський, Роксолянський. Для Московії вжито лише: Московія, Московський, але і не Русь, і не Російський, бо це книжні терміни для України. І в листі Хмельницького до Московського царя 17 февр. 1654 р. Гетман просить царя: „все військо Запоріжське і весь мір православний Російский . . . защитити“ і каже про права й свободи, які „все військо Запоріжське і весь народ Російський має надані здавен от Князів . . . і Королів Польских в Государстві Росій-

ським". В цій констит. вжито кілько раз термін „Ucraina" (Україна), „городи Українські". Є тут і таке речення: „Metropolis Urbs Rossiae, Kiiovia, caeteraeque Ucrainae civitates" ... (це § XIII), а в перекладі: „Город Столечний, Київ, і іние Украінскіе городи" ... Дослівно це мало би бути: „Метропольний город Росії Київ і інші городи України" ... Росією тут в 1710 р. названо лише Україну. Переїмонування Московії на Россію сталося пізніше — в 1713 році. Але в Конституції метропольне місто Київ названо містом в Україні, городом України. Згадаймо Деламарра, що вказав на утворений переїменованням Московії хаос і на переведення цим способом підступної політики обману, баламуцтв і порабощень народу.[164])

Про „Дедукцію прав України", складену гетманом Орликом в 1712 р., ми вже подали на стор. 62. Тут тілько завважимо, що в цім державнім акті всюди вжито термін „Україна", а для Московії — Московія і Московіти.

В 1657 р. межи королем шведським Карлом X Ґуставом і гетманом Українським Б. Хмельницьким було утворено умову про звоювання Польщі і розділ її території межи Швецією, Україною, Семиградією і Прусією. Шведський король видав тоді гетманові Хмельницькому „заприсяжену ассекураційну грамоту", якою визнав за гетманом „право на всю стародавню Україну, чи Роксоланію, де грецька віра й мова українська" — по шведські це місце каже так: „... das jus totius Ukrainae antiquae vel Roxolaniam, da der griechische Glaube gewesen und die Sprache noch ist.[165]) Здемонстрування Швецією піддержки претензій Української Республики, пише Борщак, на всі українські землі зробило величезне враження в цілій Європі: Москва, Крим, Турція, Цісар, Папа, Франція, Іспанія — всі відгукнулися на це явище в політичному житті Східної Європи XVII віку. Пригадаймо тілько що подану Голландську гравюру 1650 р., де Україна фігурує серед Європейських держав під своїм іменем „України", як держава, і нам буде реакція названих держав на акт 1657 року яснішою.

В XVII і XVIII ст. національне імя „Україна" було добре відомим в цілій Європі і всі так цікавилися українским рухом, що в тодішній европейській пресі було повно дописів і вістей

---

[164]) Використовуємо друки латинський і старо-український, видані Степанківським в Лозанні (Швейцарія) в 1916 р. Він взяв латинський текст з „Чтеній в Імп. О-ві іст. і древ. Російских", I, 1847, Москва, а старо-укр. текст од Д. Бантиш-Каменського: Істоч. Малор. Історії, II. (Чтенія в Ім. О-ве Іст. і Древн. Російс., Москва, 1859, I). Там же в Лозанні тоді ж Степанківський перевидав і акти дог. України з царем 1654 р.

[165]) Акти Швед. Державн. Арх., надрук. Молчановським в Арх. Ю. З. Рос., т. VI, ч. III, с. 205. Тако ж у Пуффендорфа: De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege gestis. Norimbergae 1696, кн. IV, § 27. У Борщака в „Ідея Соборної України в Европі в минулому", 1923, с. 15—16.

про Україну і Українських козаків, а наша національна назва „Україна“ вживалася всіма і була більш поширеною, як назва Русю. Українське імя вважалося символом свободи і боротьби „за права і вольности“, а нарід прославлявся за свободолюбіє. Степанківський (Подолянин) в Лондоні і Борщак в Парижі присвятили тодішній пресі спеціальну увагу. В публікаціях 1912 р. Степанківський вказав такі читані ним часописи XVII і XVIII в., подаючи з них цітати: „Perfect Diurnal“, „Merkurius Politicus“, „Several Proceedings“. Вісти до них доходили через Гамбург, Париж, Амстердам, Відень, Данціг і ін. міста. Поява в Парижі в 1650 році книжки Боплана з описом України та її населення й географичними картами викликало сенсацію й негайну потребу нових видань. Шевальє використав це і в 1668 р. видав свою працю про Україну і її козаків. Англієць Бровн переклав книжку Шевальє з франц. на англійську мову і видав у 1672 р. в Лондоні з своїми додатками. Він прирівняв Українських козаків до Англійців, а степ до моря, називає Український нарід „Великою доблесною нацією“. В 1685 р. в Едінбурзі Ол. Tyler видав книжку про Українських козаків і в ній пише: „Україна — це край, населений свободолюбивою нацією козаків . . . Козаки України дуже закохані в свободу і не зносять нічийого ярма“.[166]) Боплан, який жив на Україні серед її народу 17 років і описав усе, чому сам був свідком, підкреслив особим завваженням свободолюбіє Українського народу і ввів це в одно з пояснень повстань його проти гнобителів за свободу. У названих письменників-чужинців і в їх часописах назва Україною вживається постійно. Для Московії — назва Московією, але не Русю, не Росією і не Руськими.

Борщак констатував дуже важливий факт, а саме, що в Європійських університетах писали багато дісертацій на теми про Україну і Українських козаків. Він подав за XVII ст. великий список органів преси, де писали про Україну і її нарід, вживаючи термін „Україна“.

Ось неповний список головніших органів преси XVII—XVIII ст., в яких багато писали про Україну і події в ній, про Український нарід, про козаків, уживали термін „Україна“, як сталу назву, а для Московії і московського уживали термін „Московія“: „Gazette de France“, „The Moderate intelligencer“ (Амстердам), „Theatrum Evropaeum“ (Німец.), „Hollantske Mercurius“ (Голланд.), „Le Clef de Cabinet“ (Париж), „Gazette de Leyde“, „Gazette d'Utrechte“, „The London Chronicle“, і ін.[167])

---

[166]) Подолянин. „Українець за кордоном і мандрівка в минуле“. „Рада“, чч. 43—48, 1912 р., Київ.

[167]) Борщак, „Ідея Соборної України в Європі в минулому“, 1923 р., Париж.

Відомости про Україну і її нарід ширилися тако ж словниками. В XVIII ст. в Лондоні вийшов англійський „Географичний Словник“ Лаврентія Ечарда. Він так ширився, що в 1786 р. вийшло 15 видання, з якого француз Вожіен надрукував свій французький переклад. Про існування французького перекладу першим по українські опублікував Б. Лотоцький в 1935 р. („Тризуб“). Тут Україну названо: „Ukrania“ і пояснено, що це велика країна в межах: на півночі — Польща і Московія, на сході — Московія, на півдні — Мала Татарія й земля Очаковських Татар, а на заході — Молдавія. Сказано, що це одна з найкращих країн Європи і що населення її називається козаками. Під словом „Козаки“ між іншим пояснено, що після того, як вони стали на боці Шведс. Карла XII, цар Московський Петро I. вимордував велике їх число і „на сьогодня“ вони під протекторатом Россії. Країна їх називається Україною. Про Московію сказано, що вона „починає трохи цівілізуватися“. Словник видано після 1713 року, а тому в нім Московія зветься Московією і Россією. Про „Русь“ сказано, що це імя „дають ріжним краям Європи“, є і Біла Русь.

Україна в усіх часописах трактується, як окрема земля з своїми окраїнами, пограниччями і межами від Татарії, Московії, Польщі і з окремим населенням, яке уявляє собою окрему націю. Ось для прикладу відомости з Парижського часопису „Gazette de France“ за 1709 рік. В ч. 5, з 15 січ. 1709 р. читаємо: „Московський цар цілком зруйнував землю Козаків, наче б то для того, щоб позбавити Шведську армію продовольствія“; в ч. 9, з 2-III:“ Кажуть, що 5 шведських повків було розбито Московцями під Гадячем на р. Пслі в Україні“; в ч. 16, 20-IV (відомости з 5-IV): „Один корпус війска царя став табором біля села Ользефи в мілі від кордонів між Московією і Україною“; 31-III 1709: „Є повідомлення з України, що армії Шведська і Московська завше були росташовані приблизно в 4-х милях одна від другої і се тягнеться вже 8 місяців з того часу, як Московська армія пробуває в Россії“. Тут Україну названо Україною і Россією, а Московію — Московією. Число 22, 1-VII, 1709 р.; „Переказують, що Вел. Литовс. Гетман розсіяв 500 Московитів на кордонах України“. Ч. 27, з 6-VII, 1709 р., подає таку вістку з Турції: „Досі все ще приходять неясні новини про армії Польщі і України“. В 1764 р., в Амстердамі, вийшла в 2 томах французькою мовою книжка Дорвіля (D'Orville) під заголовком: „Memoires d'Azema“. Ближчих відомостей про автора не знати. Він добре поінформований про Україну та про події в ній за XVII—XVIII ст. і знав дещо навіть з того, що могли росповідати лише близько посвячені, як Мазепа, Орлик. Автор передає й таємні розмови Мазепи з царем Петром. Після публікації І Борщака в 1923 р. в брошурі „Ідея Соборної України“ про своє „Україн. Бібліогр. Справочне Бюро“ в Парижі

для замовлення справок по Архивах і Бібл., я не раз користався його поміччю і бачу, що він, працюючи спеціально над Мазепою та Орликом, зібрав у себе великий матеріал. Як людина, віддана науці, Борщак робив виписки відповідно науковим потребам. Виписки з І-го т. Дорвіля він прислав мені слово в слово з тексту, друкованого старим правописом. Ця книжка хорониться в Париж. Нац. Бібл. Вона викликала таке заінтересування, що в 1766 і 1773 р. вийшли німецькі видання, а в 1769 р. Данське в Копенгазі. Вже з цього видно, що цітовані тут відомости про Українські справи з іменем України широко розійшлися по світах. Як через географів, так і через часописи й книжки імя України та її народу, його історія й події, звязані з іменем „Україна", стали росповсюженим достоянієм Европи. Я зробив переклад тексту Дорвіля на українську мову і подаю цітати, зберігаючи назви такими, як в орігіналі. Так я роблю і в інших передачах, тому, де в орігіналі, напр., „Ukraine", там і у мене Україна.

Стор. 23—25. Мазепа каже Шведові: „Наша Батьківщина сумежить з Малою Татарією, Польщею і Московією. Ситуація для нас тим більш небезпечна, що вона виставляє нас на всі лиха. З одного боку наші жнива становляться здобиччю Молдаван і Татар з Буджаку й Перекопу, а з другого боку наша свобода, яку ми більше любимо, ні ж життя, постійно нападена трьома більшими сусідніми державами: Московією, Турцією і Польщею. Наша неспроможність і наша політика для підсилення нашого вимагають од нас вибору межи цими небезпечними сусідами одного з них за протектора. Ми й кинули себе в польскі обійми".

Швед: „О, мій любий Мазепа! Ви нам повірили вашу долю, ви народилися серед наших ворогів, але вас полюбило нещастя, а Ви людина обрана. Я не боюся дозволити Вам читати в наших серцях. Жорстокі Поляки, замісць зустрінути з дружнью мягкістю тих, що віддалися їм, хотіли придбати собі рабів"...

Мазепа. — „В один з моментів ми підписали цей ганебний договір протекції з Польщею — це тяжке іго на наші голови: наші права були потоптані, наші вольности (свободи) знищені! Нарікання вважалося за злочин, а одверта скарга довела до пролиття крови необачних Козаків. Одначе муки можуть скувати завзяття лише на певний час, але не можуть загасити в серцях любови до свободи. Козаки швидко підняли прапор повстання. Вони билися за свою свободу, за свої права і вольности. Поляки були прогнані з наших земель, ми шукали щастя, яким його собі уявляли. Але ж, як тілько віддали себе Москвинам, так зараз же наша доля стала в сто крат більш жорстокою. Нам заздрять навіть за те повітря, яким ми дихаємо! Немає більше прав, немає більше вольностей — ми порабощені. Вважаємо найкращим правом нації — право само-

стійно іменувати собі Голову, свого Генерала, це право забрано від нас Московським двором.

Ось яка доля цих багатих країв (contrées). Козаки ще вірять, але вони носять вільне серце, ненавидять Поляків, остерігаються Турок і гнушаються (abhorrent) Москвинів". — З стор. 58 ясно роскривається підступність і намисел царя Петра І: „Інтерес України, щоб Гетманом був Козак, а політика Москви хоче, щоб Гетманом був Москвин". — На стор. 65 Петро І підступно каже Мазепі: „Московіти і Козаки потрібують реформ. Коли Ви мені помагатимете, то ці дві нації через їх союз можуть рішити долю своїх сусідів". -- На стор. 87 Петро І цінично заявляє Мазепі, роскриваючи свої й без того ясні для Мазепи наміри: „Я потрібую бути паном над Україною. Та протекція (protection), яку Українці (les Ukrainiens) у мене прохали після того, як скинули польске ярмо, своїми правами не цілком здержує їх. Цей нарід потрібує над собою пана. Ти один можеш привести їх в моє залізо. Козаки тебе люблять, ти їм любий. Передай їх мені. Моя армія до твоїх послуг".

На це Мазепа (стор. 90—91) вивертливо, але з гідністю відповів Петрові: „Цей проект матиме багато труднощів. Народ Український шукав у Поляків, як у своїх сусідів, протекції для покою. Поки Польска Республика дивилася на його, як на союзника (comme un allié), Козак додержував своїх зобовязань (le cosaque a respecté ses engagements), а як тілько вона дерзнула обмежити його права, він зрікся послуху і шукав у Вашої Величности вірнішого союзника (un allié plus fidele). У козака закон: або смерть, або свобода (la loi du Cosaque est la mort ou la liberté). Права і вольности йому більш милі, як життя. Я проллю кров за збереження його свободи. Нарід Український (Le peuple de l'Ukraine) швидче покине свої осідки, ні ж стане рабом. Ваша Величність хай пробачить мою одвертість. Тяжке ярмо, під яким пробуває Московський нарід і до якого він звик, зовсім не надається до того, щоб поработити горду душу Козацької нації (pour subjuguer l'ame altiere de la Nation Cosaque). Швидче Швед, як Москвин або Поляк! (Plutôt le Suedois, que le Moscovite et le Polonais)".

План Петра І підступно з участю Мазепи захопити козацьке військо й знищити його поміччю московської армії Мазепа рішучо відкинув. Петро підводив Мазепу на зраду Україні і її народові та своєму козацькому війску. В книжці Дорвіля 1764 р. читаємо терміни: Україна, Українці, Народ Український, для відносин з царем — його персональна протекція, а нарід Український характеризується свободолюбієм і відданістю свободі з рішучістю вмерти за неї. Московський нарід у Дорвіля — Московіти. Польска шляхта і Московіти характеризуються жорстокістю і ворожістю народній свободі. Оріентація Українців на

Польщу і Московію рішучо відкидається. її осудила і пісня, яку приписують Мазепі. „Всі покою щиро прагнуть, а не у один гуж тягнуть: той на право, той на ліво, а всі браття — то-то диво.... Чрез незгоду всі пропали — самі себе звоювали... Зжалься, Боже Україні, Що не в купі маєш сини: один живе із погани, кличеі „Сюди, Отамани! Ідім Матку рятувати, не даймо їй погибати"; Другий Ляхам за гріш служить — по Вкраїні і той тужить: „Мати моя старенькая, чом Ти вельми слабенькая"!... Третій Москві все гольдує і їй вірно услугує. Той на Матку нарікає і неволю проклинає". Дума-пісня кінчається закликом взятися всім „без жадної політики" відбивати ворогів і боронити свободу: „Нехай вічна буде слава, що при шаблях маєм права". Пісні звиш 200 років, а від неї віє духом нашої сумної сучасности. Свідомість національної й інтересової окремішности від Поляків і Москвинів та єдности Української нації, нарікання на розєднання сил ріжними політичними оріентаціями і поклик до згоди, щоб далі самим себе не звойовувати. У Мазепи противно Виговському національне імя Україна, нарід Український, Мати Україна, а нарід Український — її діти, межи собою кровні брати й повинні жити у згоді межи собою. Стремління сусідів задавити свободу Українського народу і зробити його своїм рабом, а своєму народові не давати спокуси до боротьби за визволення своє, переходили всякі міри. Боротьба за свободу, звязана з іменем „Україна", „Українці", „Нарід Український", тому ці терміни природно стали органично звязаними з нацією і стали для неї святими, рідними, найдорожчими, іменем Матері, яка „обдаровує своїх дітей свободою". В цім живе чар і привабність самої назви. Через те й вороги стараються знищити імя „Україна" і „Українців", а що до населення, то винищити його так, щоб не було кому робити спротив поработителям і боротися за „права і вольности", за свободу. Практика террору, насильств, винищення свободолюбивого народу України мала сильний відпор з його боку, прославлений і Французами, Англійцями, Шведами та ін. І це не випадок, що французьке гасло 1789 р. égalité, fraternité, liberté (рівність, братерство, свобода) жило на Запоріжжі в його практиці вже більш 200 років раніш, як у Франції було проголошено, а Англійська Magna Charta Libertatum (велика хартія свобід) знайшла собі вираз в пунктах Переяславського договору 1654 р. Української Республики з Московським царем про мілітарний союз та особисту протекцію царя. З боку сусідів віяло на Україну противним духом порабощення, неволі, нищення прав і свободи, навіть самого життя. Акад. А. Пипін пише, що Москва обєднувала з собою насильством на московській основі, а коли яка народність не піддавалася, то, „як було це напр., в Новгороді, московська влада помагала обєднанню просто істребленієм (винищенням) населення, яке не піддавалося, виве-

денням туземців у далекі краї і переводом на їх місце Москвинів, установленням московського ладу в управі й побуті й т. ін. В Україні такі засоби зустріли труднощі, бо великою була маса, яку треба було привести до одноманітности з Москвою та й Київський побут стояв вище Московського, напр., в школі, в освіті". Але Пипін промовчав, що все таки Москвини провадили при кожній можливости навіть „просте істребленіе" (винищування) населення України, щоб не було кому боротися за свободу чи боронити її. Напр., присланний в Київ з Москви боярин кн. Ю. Барятинський в 1658-9 р. ходив на лови за Українською людністю, робив на неї засіди на шляхах до Київа і повісив більш 3.000 люду. Він же прохав у царя дозволу „висечь і вижечь" (вирізати й спалити) на захід від Київа на 150 верст усе чисто населення. Він, як сам писав, „посік", порубав на смерть коло 15.000 української людности. Скот, одежу, хліб, цінности — все пограбував і цим удержував московське царське військо. Так робив на Україні цар Петро, так робила цариця Катерина II, аби знищити свободу і завесте московське рабство. На Катерину II нарікав навіть цар Микола I, що вона зробила „велику помилку, закріпостивши нарід на Вкраїні".[168]) Термін „Україна" вжитий був царем.

А. Потоцький писав королеві за часів Брюховецького: „Треба мати на послугах татарське військо, щоб кількох фур їх (Українців) вивезти до Криму (в неволю), так, В. К. М., приборкаєш Україну, яка доки буде людною, доти завше мислитиме на нове повстання". Боплан описав. як шляхта насильствами, здирствами, терором і беззаконствами перетворила життя Українців на землі Українській в одних місцях як в чистилищі, а в других в каторгу на галерах. Це перед Хмельничиною. У Рігельмана читаємо, як для обезлюднення України були й такі шляхтичі, що вбивали дітей, а жінкам калічили груди, щоб не могли годувати немовлят й ставали неплідними. Сістема нищення свобод і для утворення рабства та сама. Для панування над Україною зробити її малолюдною і безборонною. Все, що повставало й боролося проти неволі, а захищало свободу, гуртувалося під іменем „Україна", „Українські козаки", „Українці" і це народне імя злилося в одноцілість поняття про боротьбу „за права і вольности", за свободу. Ось яка традиція звязана з цим іменем — традиція свободи й боротьби за неї. І навіть старшинський патріот автор „Історії Русов", що відстоював імя Руси проти назви „Україна", коли річ про свободу, вживав назву „Україна".[169]) Так, він пише, росповівши про крово-

[168]) А. Пипін. „Історія Русскої Етнографії", т. III, СПБ. 1891, ст. 2. Карпов, „Крітіч. Обзор Істоч., к Історії Малороссії относящ.", 1870, с. 176—177. По Московс. джерелах. Джаншів, „Епоха Велікіх Реформ", СПБ., вид. Карабасникова.

[169]) Памятн. Київс. Археограф. Ком., т. III, с. 300. Ліпінський „Z dziejów

пролиття в боротьбі за свободу:[170]) „Зостається тепер резмислити і посудити, каже автор „Історії Русов", а що коли по словах Спасителя . . . всяка кров, проливаєма на землі, взищеться од роду сего, то яка кара належить за кров народу Українського, пролиту починаючи од гетмана Наливайка до сего дня і пролиту великими потоками тільки за те, що шукав він свободи та кращого життя у своїй власній землі і мав про те замисли, свойственні людскості". Проти цих борців за свободу йшло багато й української верхньої верстви, що пишалася іменем Руси.

Постійно ми читаємо назву нашої землі „Україна", персоніфікацію цим терміном і виводні від його слова в матеріалах, надрукованих в I т., 3 ч., Арх. Ю. З. Рос. (Київ, 1863 р.), в „Актах о Козаках 1500—1648 р.". Ще частіше в II і III т., 1 ч. Арх. Ю. З. Р. в „Актах о правосл. церкві XVIII ст.". Читаємо і в IV т., 1 ч. того ж Арх. Ю. З. Р. тако ж про правосл. церкву XVII—XVIII ст. Ми в цій праці подали звідти вже не мало виписок з терміном „Україна".

З Актів про Козаків (ч. 3, т. I, 1500—1648 р.) звертаємо особливу увагу на слідуючі: 1) Універс. кор. С. Баторія 1580 р. „Панам і рицарству на Україні руській, київській, волинській, подільській і брацлавській" — з цього перечислення бачимо, що названі воєводства входять в Україну, як інтегральні частини Української території. 2) Королівс. лист 16 січня 1592 р.: Дойшло до нашої чутки, що на Україні воєводств Волинського, Київського і Брацлавського великі нечувані шкоди" творяться.

3) Королівський унів. 1 сен. 1596 р. до обивателів воєводств Волинського, Виївського, Брацлавського, в Україні, і наказ: „теж Запорожців абисте з Запорожжя на Україну, где би ся вигребати хотіли, не пущали" . . . Запоріжжя — не Вкраїна. А названі воєводства в Україні. 4) Універсал козац. гетм. Ізаповича, 1606 р., про загрозу Татарського нападу, тут такі вирази: „іж в спільной опатрености потреба се міти всей Україні Подніпрській" . . . „доносимо, . . . яко уряду Українського жеби" . . . Названо „Уряд Український". 5) Унів. гет. Жолкєвського Ноября 20, 1614 р., в нім вираз: „ . . . на той час є в Україні Київській". 6) Жалоба нанів В. і Т. Биковських на свого урядника В. Мировецького 17 апр. 1618 р. — в ній вираз: „свавольне купи збірали і . . . землю ЄКМ. власную: Україну, Полісся і Литву одно сплюндрували". 7) Універс. Жігімонта Авґуста 1569 р. — тут є вираз: „вся Україна і дальші повіти од України".

Іван Франко в своїх „Студіях над украін. історич. народ. піснями XV ст." подав у звязку з тими піснями дві важливі звістки. В одній з „Хроніки М. Стрийковського" (Краків, 1582 р.),

---

Ukrainy", Київ, 1912, с. 626. Ліпінський, там же, с. 651. Ріґельман, „Лѣтопис. повеств. о Малой Россіи" (1785 р.), вид. 1847 р. Боплан, „Опис України", перекл. Ляскоронського, 1901 р. с. 6-7.

[170]) „Історія Русов", с. 212.

складеній на підставі літописів, читаємо про похід 1393 р.: „Гетман Ольгерд з литовс. військом і руськими козаками (українськими) підійшов до р. Дону". Маємо звістку про Українських козаків і Гетмана в 1393 р. — в XIV ст. В другій з „Хроніки" Кромера читаємо під 1498 р. цітату: „Татари пустошили Україну". [171])

В 1557 р. Дублянський продав землю Мелешковичу, але продажний лист пропав. В 1570 р. покупець відчудив цю землю і в листі про це 1570 р. читаємо, що лист 1557 р. „загинув, як то на Україні частокрот биваєть". [172])

В універсалі Б. Хмельницького 1651 р. на землю Братському Манаст. в Київі читаємо: „Бог . . . сподобив мені неприятелів . . . Ляхів з України в Польщу делеко прогнати". [173]) Назва і протиставлення.

Козацький мемуарист XVIII в. на підставі раніших матеріалів про Гетм. Дашкевича, що походив родом з Овруча (Волинь), пише, що він походженням „з жителів України". [174]) Волинь частина України.

В Парижській Нац. Бібл. на однім з старих патретів Б. Хмельницького написано: „Dux Cosaccorum plebisque Ukrainae" — Вождь Козаків і народу України, народу Українського.

Папський міністр кард. Албані в 1728 р. в листі до гетм. Орлика називає Український нарід „Gens Ukrainae" — нарід України. [175])

Австрійський цісар Іосип I в листі до Моск. царя Петра I в 1710 р., поздоровляючи з Полтавс. побідою, радить йому „винищити Козаків на Вкраїні і завести по всій Україні Німецьких колонистів" для безпеки. [176]) Ось звідки ідея німець. колоніз. України.

Єрон. Піночі, секр. Яна Казиміра, за часів Хмельницького в мемуарах записав: „З України не сподіваємося покою, бо плебс засмакував собі свободи". [177]) 31 Мар. 1648 р. гетман Потоцький писав королеві з під Корсуня: „На Україні зайнявся шкідливий огонь . . . місцева людність хоче сама панувати в

---

[171]) Присвячений Ів. Франкові „Наук. Збір. Ленінград. Т-ва дослід. Україн. Іст." т. I, вид. Україн. Акад. Наук, ч. 74, Київ, 1928, с. 10 і 23.

[172]) Акти, относ. к Іст. Юж. і Зап. Рос., т. I, с. 173; „Сборн. Матер. для Ист. топографіи Кіева". Врем. Ком. для разб. древ. актов, Кіев, 1874, с. 42—43.

[173]) Акти к ист. Ю. і З. Рос., т. III, с. 444. „Сборн. Матер. . . . Врем. Ком. для разб. др. ак.„ 1874, с. 73—74. „Памятники", вид. Кіев. ком. т. II, ч. 1, с. 210—212.

[174]) „Южнорус. Летоп.", вид. Білозерським, 1856, т. I.

[175]) і [176]) Париж. Арх. Мін-ва Закор. Справ. З листа від Борщака, який багато працював у тім Архиві над укр. давниною і поділився зо мною своїми здобутками.

[177]) Збір. Піночі, Acta publ. I, Арх. дав. ак. м. Кракова. Ліпінский, с. 324.

Україні необмежено". [178]) Адам Кисіль 31-V 1648 р. написав Прімасові, що Б. Хмельницький . . . всі Українські провінції проголосив своїми взятими шаблею . . . і утворює собі державу". [179]) 14 окт. 1648 р. „Б. Хмельницький в проханні до Султана про протекцію над Україною підписався „Гетман Війска Запор. і всих Русей". [180]) Руси були: Київська, Переяславська, Галицька, Чорна, Біла, Мала, Молодша, Старіша і т. д., а соборно всі вони: Русь. Так і України: Брацлавська, Волинська, Київська і т. д., а всі соборно — одна Україна. „Всі Українські провінції" — це всі України, як „всі Руси".

В вересні 1648 р. Львівські обиватели написали королевичеві Карлові, що вже „руське повстання сполучене з хлопським рухом . . . опанувало Україною". [181])

З Бару полк. Богун 24 февр. 1649 р. написав до Лянскоронського, що „польский поручик Стржичевський наробив шкод людям і стрівожив усю Україну", через що не можна угамувати військо на Поділлі, бо „рушила вся Україна". [182]) В королівській інструк. послові Шомовському до Хана 26-VI 1656 р. сказано: „Коли б Хан зауважив, що . . . гетман Войска Запор. хоче собі удільну державу з України зробити, . . . має Хан перестерігатися, аби собі сусіда могутнього не утворив". [183]) 20-VI 1657 р. в присязі Пінських обивателів Гетм. Б. Хмельницькому вони дали обіцянку про всіх „з пограниччя" неприязних Войску Запор. дати знати і про все, що „на шкоду України і всього Війска мали-б сягати, остерігата". [184])

6/16 паздерника 1657 р., по смерти Хмельницького, Виговський у Корсуні утворив з Шведами договір, яким „Військо Запор. з підлеглими його владі землями (до р. Вісли) визнавалося й проклямувалося за нарід вільний і нікому не підлеглий".

Ще за життя Б. Хм. Виговський в імени його 1657 р. жадав, щоб король Шведський признав Війску Запоріжському „jus totius Ukrainae antiquae vel Roxolaniam" — право на всю Україну стародавню або Роксоланію. [185]) В інструк. Петра Дорошенка 2-X 1670 р. є таке місце: „Митрополита Київського, якого всі духов. і світс. руского православного Українського народу стани з гетманом і Війс. Запор. вольною елекцією оберуть, пастирем потвержено". [186]). Універ. гетмана Ів.

---

[178]) Міхаловський, Книга Памяток, с. 6, 113. Ліпінський — с. 354.
[179]) Архив Чарторийських, cdx. 142, f. 132, n. 26. Ліпінський, с. 181.
[180]) Ар. дав. актів м. Кракова, Acta publ. I, Збір. Піноччі. Ліпінський, с. 181.
[181]) Пам. Кієвс. Арх. Ком., т. I, в. 1, с. 269. Ліпінський, с. 163.
[182]) Арх. дав. акт. м. Кракова. Acta publ. Піноччі, т. I. Ліпінський, с. 492.
[183]) Джерела до Історії України, XII, с. 378. Ліпінський, с. 534.
[184]) Арх. Чарторийських, cdx. 2446, л. 75—77. Ліпінський, с. 515.
[185]) Арх. Ю. З. Рос., ч. III, т. VI, с. 333—337. Ліпінський, с. 578—9.
[186]) Архив Чарторийських, сдх. 402, л. 736. Ліпінський, с. 159.

Брюховецького до Правобережної України 25-VII 1659 р. — тут терміни: Україна, старшина Українська, в краях наших спустошених.[187])

Лівобережний гетм. Брюховецький 31-X 1663 р. послав на Правобережжя універсал: „Бачимо ми те добре, що ви, брати наші милі, чернь, на нас, своїх братів, рук піднімати не хочете... Але до тиї внутрішньої війни вас притягають силою ваші кровопивці старші, які, умисливши вигубити вільність козацьку для свого панства й шляхетства, короля польского і поганців Татар затягли, щоб Україну лядською й татарською шаблею вигубити... Ви, браття наші,... єдине славне племя... одступіться од поганців і од Ляхів, які радять, шоб і єдиного Русина і козака на світі не було,... з нами в купі ставайте... і нога неприятельска з України не втече, коли ми в купі будемо". [188]) Увага і що до вжитку шаблі.

6-VII 1727 р. Орлик писав Лещинському: „... попускала вправці Москва з початку всьому нашому народові Українському, поки над Шведами під Полтавою не одержала переваги, після чого зараз спочатку війска свої в Україну впровадила, потім... вільності всі поломила, суд і права свої мучительські в Україну впровадила, а наші військові знесла..."[189]) В Ноябрі 1711 року гет. Орлик написав до гет. Скоропадського, що він „за для загального добра" годен уступити йому гетманство. „Не вірте, В. М., тим, що удають, наче б то Оттоманська Порта хоче панувати над Україною. Порта, король Шведський і Хан Кримський постановили між собою, щоб Україна ні від кого не залежала, а була б на віки незалежною державою". Московсько-Турецька війна скінчилася миром над Прутом 12-VII 1711 р. Цар Петро I мусів згодитися на всі турецькі вимоги, в тім числі Петро зрікся всієї України, через що в Прутському дог. значилося: „Україна по обидва боки Дніпра з Війс. Запор. і народом Малої (Parvae) Росії хай буде на постійно... вільною".[190]) Петро I використав неясність редакції договору і вернув собі Лівобережну Україну й Київ, зрікшись Правобережжя.

Тільки що ми подали вирази, в яких з „Військом Запоріжським" вяжеться поняття про підлеглі йому землі і права на всю Україну або Роксоланію. Це знайшло собі повний вираз в договорі з Турецьким Султаном коло 1649 року. Контрагентами в цім торговім договорі означені: з одного боку Турецький Султан, а з другого „Військо Запоріжське і народ Руський", Україна. Договір цей має багато спільного з договорами Київ-

[187]) Акти Ю. З. Рос., XV, с. 415. Ліпінський, с. 623.
[188]) Памятки Київс. Археогр. Ком., т. IV, стор. 378—381, Ліпінский, стор. 626—7.
[189]) Діаріуш Орлика, Архив Чарторийських сдх. 1977, л. 754—5.
[190]) Ліпінський, стор. 657—658.

ських князів з Візантією в 911 і 945 роках. Контрагентами в нім виступають з одного боку монарх, особа фізична, і з другого боку Українська Республика, особа юридична. Аналогія з Переяславським договором 1654 року. Договор цей дуже важливий для тодішного розуміння, що вважається державою.[191])

Під час гайдамацького повстання гайдамаки, петербургський і польський уряди вживали назву „Україна".

Гайдамака А. Журба в листі до коменданта Карбовського 1768 р. писав: „... велено нам Запорож. козакам люструвати цілу Україну — так городи, яко і села".[192]) Ватажок С. Неживий 21/VI 1768 р. звернувся до команд. гусар. повку Чорби з таким листом: „Я, Семен Неживий, отаман курінний Уманський, видючи кривду народа правосл., собравши козаків, ... конфедератів з України прогнав".[193]) Київс. губ. Войєйков про людей, що втікали з набору їх в польські конфедерати, одержав од Катерини II, 11/VII-1868 р., наказ:" ... прінять ласково і поместіть в Єлісаветградской провінції... сіє разумеется о тех польскіх козаках, кої впредь із Польской України виходіть будут".[194]) Помішник Залізняка Хома на допиті казав:" ... послишав, ... что Поляки імєют намєреніє разорять українскіе... монастирі, вишел я...". Полковник Гурьєв пише: „... пойманний в Польской Україне гайдамацкій полковник М. Желізняк... 1768 р. Іюня 18 дня"...[195]) Записи Москвинів роблені були московською мовою, перекладом.

Рєпнін, моск. пос. у Варшаві 19/VI-1768 р. написав у СПБ. до Паніна: „Слишно еще, что мужікі здєшней України околом м. Богуслава і Черкас, бліз нашіх граніц, зачінают бунтовать против своїх господ".[196]) Малорос. ген. губ. Румянцев про гайдамацький рух і його причини між ін. писав Паніну: „Суровие поступкі протіву ісповєдующіх закон греч. церкві оффіціала українскаго уніатскаго Мокрецкаго"...[197]) Катерина II про гайдамаків писала Войєйкову: „Ізвестно через... кн. Репніна, что пойманние в Польской Україне Запорожци отослани в Кіев. А как проізведенние імі в Польской Україне злодєйства, ... требуєм наказанія..."[198]) На допиті у слідчого Залізняк показав; „Після того, як я взяв українське польске місто Умань"...[199]) Микита Швачка зізнав так: „... послани от по-

[191]) Н. Маркевич, „Исторія Малороссіи", т. III, Москва, 1842. Тут цей договір надруковано в перекладі московськім. Через це за термінологію ручитися не можна.

[192]) „Україна", Наук. Жур. істор. сек. Всеукр. Акад. Н. кн. 1-2, 1924, ст. О. Гермайзе про Коліївщину, стор. 30.

[193]) Там же, с. 30.

[194]) Там же, с. 33; „Кіев. Стар." 1882, кн. VIII, с. 319.

[195]) Там же, Гермайзе, с. 33 і 52.

[196]) Там же, с. 54. „Москов. чтенія", 1863, кн. X, с. 237.

[197]) Там же у Гермайзе с. 54. „Кіев. Стар.", 1882, кн X, с. 101-102.

[198]) Там же, Гермайзе, с. 60.

[199]) Там же с. 60.

мянутого Максима Железняка по всей польской Україні для істребленія Поляков і Жідов".[200])

Ми вже подали з оффіц. діловодства гетм. канцелярії в Глухові (Черн.) за 1722-3 р., що там назви „Україна" — „Малоросія", „український" — „малоросійский" вживалися, як сіноніми. В дневнику ген. подск. Якова Марковича читаємо запис в Астрахані 28 авг. 1726 р.: „От слуги Тарнавского, з України пріехавшого, ізвістно вчинилось, що у Федора Сулими син помер".[201]) Слуга приїхав з Чернігівщини. — Маркович і в ін. місцях дневн. вживає назву „Україна" для Полтавщини і Чернігівщини.

Ми вже подали вжиток царем Николаєм I назви „Україна". Ось ще приклад 13 апр. 1847 р. Бібіков подав мін. Орлову копію прокламації Кир.-Мет. братчиків „к верним синам України". Цар Микола I на рапорті написав: „явная работа той же общей пропаганди із Паріжа; долго етой работе на Україне ми не вірили".[202]) На Париж нарікання, бо, як ми вже казали, там організоване було Тов. для визволення Словян з Російського, Турецького і Австрійського ярма і проф. Роберт читав про Словян багато лекцій, підкреслюючи петербургську політику порабощення Українців.

Наполеон I в листі до Талейрана 14 окт. 1811 р. написав: „Наказуємо вам доручити . . . Лесюрові (Lesur) скласти рапорт про козаків України" (sur les Cosaques d'Ukraine). Лесюр у 1812 р. написав „L'Histoire des Cosaques". В ній він постійно вживає терміни: Україна, Українська Нація, славна раса (fameuse race — с. 449), пише: „les limites entre l'Ukraine et la Moscovie". (границі межи Україною і Московією — с. 470).[203])

Хоч ми подали вже багито з Західно-Європ. вжитків нашої національної термінології, але не можемо не подати двох дуже важливих фактів. В 1754 р. фран. Тов. Мін. З. Спр. Дран подав корол. Людвику XV записку „про Московитів і їх союз з імперат. Німецьким". В відділі про Україну (Ukraine) Дран пише, що Московію можна ослабити з участю України (par l'Ukraine). Козацька Нація (так зве Український нарід), яка стогне під московс. ігом, з якою погано поводилися Поляки, зійшлася з Турками і хоче бути цілком вільною (aspire être entierement libre). Ідеї Орлика живуть на Вкраїні (en Ukraine). Україна найплодороднїша країна в Світі, займає центральне місце між Трансільванією, Польщею, Кримом і є барєром проти „Русских вар-

[200]) Там же у Гермайзе, с. 65.

[201]) „Кіевс. Стар.", 1893, т. XLI, май.

[202]) „Україна", Матер. до історії Кирило-Мет. Брат., Київ, 1924, кн. 1-2, ст. 124.

[203]) Історія Козаків Лесюра в Париж. Нац. Бібл. має число 29.039. В ній термін „Україна" (Ukraine) постійний — с. 429. 458, 470, 472, 474, 477 і ін. Український нарід, козаки, нація — с. 435, 439, 447, 479 і ін Московіти, русскіе, їх іго, тіранія — с. 429, 439, 441, 479 і ін. Лист до Талейрана в Арх. Фр. Мін. Закор. Спр. в відділі часів Наполеона.

варів" (так зве Москвинів), Татар і Турок. Козаки сами здібні не тілько удержати Московитів, а й вигнати їх до кордонів межи Україною і Московією". Тут оффіційна назва: Україна, Козацька Нація і Московія, Московіти, вони ж Русскі, варвари. Вказані в межах простори України.

Другий документ — це доклад знаменитого франц. Мін. Зак. Спр. Вержена Королеві в 1760 р. Нарід Український він зве в цім оффіц. докум. Запоріжцями і Народом України (Le peuple d'Ukraine). Назву „Народом України" — себто Українським він вживає і для часів Батия й Чінгіз-Хана (1240 р.) Він вказує, що Український нарід займає тако ж Волинь і Поділю до Буга. Й каже, що „Український нарід тепер (1760 р.) уярмлений Русскими", якими називає Москвинів, і пише про них, що вони проводять постійну практику порабощення і нищення свобод. Українську націю можна вжити проти Москвинів, ся нація цілком інтеллігентна, культурна, в протилежність Русским (себто Москвинам), які є азіатськими варварами, не додержують слов і договорів та нищять свободи. [204]) Звертаємо увагу, що в оффіц. мові французи в 1754 і 1760 р. вживають назву Україна і Український нарід, а Русским його не називають; Москвинів називають то Москвинами, то Русскими, і вяжуть ці дві назви з практикою нищення свобод та з порабощенням вільних народів.

Тут в книжці ми на с. 45 назвали дипломатів і політиків XVII—XVIII вв. і можемо назвати більше, що вживали терміни: Україна, Українська Нація, Укр. нарід, Вільна Нація, Козацька Нація, держава, Московія, Московіти. З XVIII в. Україні протиставляється Россія, як назва для Московії. Таких матеріалів повно в Арх. фрац. Мін. Зак. Справ.

Під Віднем на горі Калемберзі в каплиці костелу є патрет Собєського, що в 1683 р. с козаками Українськими розбив там Турок. На патреті напис по латині: „Іван III, король Польский, вел. князь Литви, України й ін.". В вірші в його честь двічі вжито назву „Україна" для нашої землі. [205])

Юсто Юлій, посол Данський, був за часів Петра I в Московії і в Україні. В щоденнику він пише: „Мешканці Козацької України живуть добре... До церкви ходять з молитовниками, тоді як у Москвинів і бояре неграмотні. Усі люде українські дуже ввічливі, чепурні і держять хати чисто". [206]) Так самісінько писав у 1654 р. учений араб Павло з Алеппо, що був у Москві і на Україні. [207])

---

[204]) Архів Франц. Мін-ва Закорд. Справ., з рукоп. Борщака.
[205]) „Діло", Львов, 1933, 27 і 28-VIII, чч. 224 і 225.
[206]) Микола Аркас, „Історія України", Краків, 1912, с. 260.
[207]) „Путешествіе Антіох. Патріарха Макарія", перекл. з арабс. Муркос, Москва, 1897 р., вип. 2, с. 101, в. 4, с. 185, в. 2, с. 2, 15 і ін.

M-me Сталь (de Staël, 1766—1817) подорожувала по Україні і по фран. писала: „Я направилася на Київ, головне місто України. . . . Україна дуже плодородна". [208])

Оноре де Бальзак (Balzac — 1799—1850) до приїзду в Україну часто писав Еві Ганські в с. Верхівці, Київс. г. Приїхав 1847 р. В листах його з 1833 р. постійно вживає „Україна". „Часто молюся я надії і завше повертаюся лицем до України". „Я поїду побачити Україну" (1833 р.). „Не бажаю щастя . . . тільки прожити на Україні" (1834). Можна подати багато таких виписок. [209])

В „Voyage en Russie" (Історія), написаній Шантро, він кілько раз ужив назву „Україна" (Ukraine) для нашої землі. Це в 1794 р. Князя Володимера Київського він на 303 с. назвав „коронованим розбійником" і для аналогії назвав Нерона і Калігулу. [210])

Англійський поет Байрон починає свій твір „Мазепу" цітатою в передмові з Вольтера і вживає, як і Вольтер, назву „Україна". В 3-й гл. у Байрона „The Ukraine's Hetman", в 7-й — „The Ukraine back", в 9-й — „A Tartar of the Ukraine breed . . .". Російський перекладчик Байрона робить так само і у його читаємо: „лошадь была родом из Украины", „За єто все я был бы рад тобой пожертвовать, Украйна!", „Конь приведен, в степях Украйны вырос он".

Пушкин написав „Полтаву" в 1828 році. Він для неї студіював українські пісні й думи од Цертелева, Максимовича, Гоголя, був у захваті від них і. на думку критики, це єдиний твір, для якого він схопив народність, не мігши вловити її у Москвинів. [211]) В „Полтаві" Пушкин вживає назву „Україна" в московській вимові „Украйна" постійно: в 1-й пісні — „За то завидных женихов ей (Марії) шлет Украйна", „Украйна глухо волновалась", „О если б ведала она, что уж узнала вся Украйна", „В тени украинских черешень, бывало, он Марію ждал"; в 2-й пісні — „Но независимой державой Украйне быть уже пора — и знамя вольности кровавой я подымаю на Петра", „Тиха украинская ночь. Прозрачно небо. Звезды блещут", „Секира . . . загремит по всей Украйне"; в 3-й пісні: „Души глубокая печаль стремиться дерзновенно в даль вождю Украйны (Мазепі) не мешает", „Внезапно Карл поворотил и перенес войну в Украйну", „И весть на крыльях полетела, Украйна смутно зашумела", „Палей из мрака ссылки в Украйну едет", „Лишь порою слепой украинскій певец" . . . В „Борисі Год." вживає „украинцы".

---

[208]) „Україна", Київ, 1924 р., кн. 1—2, Савченко: „Бальзак на Україні".

[209]) Там же, Савченко; „Вестн. Європи", кн. I, 1877, с. 257—296. „Листи Бальзака до чужинки", видані в Парижі, т. I і II.

[210]) Voyage en Russie, par le Citoyen Chantreau, I, 1794 Париж, „Ukraine" на стор. 217, 229, 252, 256, 258, 353 . . .

[211]) Мабуть читав він і книжку Гр. Калиновського, надр. в Петербурзі в 1777 р. під загол. „Описаніе свадебных украинских обрядов".

Граф А. Толстой писав: „Ты знаешь край, где все обильем дышет . . . Ты помнишь ночь над спящею Украйной и много где пролито крови славной в честь древних прав“ . . .

У Гоголя повно назви „Україна“, „український“ в його творах і ми вважаємо зайвим цітувати, а відсилаємо просто до творів. Про вплив Гоголя на свідомість української молоді я надрукував. Гоголь мріяв про утворення незалежної Української держави. [212])

Українські пісні зробили на Пушкина колосальне враження змістом, формою, музикою і виразом європейської народности України. Цертелев підкреслив у них „геній народу, його дух“ і „чістую нравственность (моральність), которою всегда отлічалісь малороссіяне і которую тщательно сохраняют, как наследіе предков, уцелевшее от жадності народов, іх окружавшіх“. [213]) Максимович і Бодянський багато доповнили і пояснили.

Проф. Бодянський вживає постійно термін „Україна“, „український“, „Українці“, для яких вживає також, як данину вимогам уряду, терміни: Южние Русси, Малороссіяне. Бодянський глибоко проаналізував україн. і великоруські пісні, як зміст, так і форму й музику. Він констатував, що україн. поезія „всим своїм складом діаметрально протилежна московській і що зо всіх Словян пісні україн. і московські найбільше не схожі межи собою, не вважаючи на одну назву їх „русскими“, цілком чужу і Українцям, і Москвинам, бо вона „перешла на ніх совсем от другого народа“, який був пануючим над ними. Розлад в поезії московс. і українській, межи тою й другою, походить з ріжниці походження цих народностей, історії, побуту й ін. Український нарід був байдужим до безглуздих і хижацьких усобиць своїх князів і віддав князів забуттю. А як прийшли Татари, то Великоруси покорилися долі і аристократія їх наповнилася Татарами, а Українці увесь час вели невпинну боротьбу проти Татар. Це знайшло вираз в енергійній українській поезії, в драматичнім викладі, чим україн. пісні стоять вище пісень всіх інших словянських племен, вище й музикою, мотивами, голосом, мовою, високою поезією, вони змістовні, ідейні, осмислені, музичні, свобідні, гармонійні, стрійні, ріжноманітні. Такі українські пісні й думи і немає більш пісенного народу, як „Українці“ — пише Бодянський. [214])

---

[212]) С. Шелухин, „Н. В. Гоголь и Малорус. О-во“, вид. Одеського Унів. 1909 р.; М. Возняк, „Б. Залєський про М. Гоголя“, „Діло“, 5 травня, 1935 р., ч. 115.

[213]) Кн. Цертелев, „Опыт собр. стар. малор. песень“ — тут 10 дум і епич. піс. С.-Петербург, 1819 р. Цертелев звернув увагу особо на епичність.

[214]) „Ученыя Зап. Московс. Унив.“, 1834 р., ч. VI, з підписом „Мастак“. Бодянскій, „О народ. поезіи Словянских племен“, Москва, 1837 р. Пыпин, „Ист. рус. етногр.“, т. III, 1891, с. 109—110.

Гоголь звернув велику увагу на українські пісні і в статті про них в 1833 р. висловив жаль, що на них не звернуло уваги освічене російське громадянство, за виключкою найбільш одарованих людей. Українська пісня — це „народна історія, жива, яскрава, повна фарб, істини, роскриваюча все життя народу. Пісні для України все: і поезія, і історія, і батьківська могила“ [215]) На ст. 121—131 ми показали, що українські пісні повні імени „Вкраїна“, „Україна“, в них це імя опоетизоване й оточене ніжністю, любовю. Досить цього, щоб, не дивлячись на всі скорпіони уряду проти вжитку національного імени, нарід зберіг його в своїй історичній памяти й не обезличувався. Ось з чим звязане імя „Україна“ і яку велику цінність воно має в собі. Відомий російський літературний критик В. Бєлинський, хоч через московську вдачу не долюблював Українців, у 1841 році, бажаючи показати безсторонність, написав ось що: „Україна — це країна поетична й орігінальна до найвищого ступня. Українців обдаровано неперейманим юмором, в житті їх простого народу стілько людяного, б л а г о р о д н о г о, що там знайдуться всі почуття, якими висока людська натура. Любов у них — основна стіхія життя . . . Додайте до цього лицарство, пригадайте неспокійне життя України, її боротьбу за свободу і ви погодитеся, що не легко знайти більш багате джерело поезії, як українське життя“. [216])

Серов, знаменитий композітор і учений музич. критик, звернув велику увагу на україн. пісні і в статті про „Музику україис. пісень“, вказавши на музичне багатство їх, написав, що „при тім багатстві матеріалів, яке уявляє собою українська музика, повний критичний етюд над нею — це справа вікова . . . Цілого життя одної людини не вистачить на таку велику працю“. І на це варто присвятити себе. Українська пісня великий скарб народної мудрости й філософії. Серов підкреслив велику ріжницю в музиці межи україи. і московською піснею. Для української пісні існуючих нотних знаків не вистачає. Але все ж Серов не міг через цензурні умови сказати всю правду. [217]) Урядова вимога вщеплювати усім в голову існування „єдиной русской народности“ не дозволяла писати всю правду. Тому й М. В. Лисенко тілько мякенько та натяками казав її. Лише по революції 1917 р. сказали її самі ж Москвини Євразійського напрямку, що висловилися одверто і про те, що вони не Словяне. Проф. кн. Н. С. Трубецкой в 1921 р. надрукував що до народної музики ось що: „Великоруські народні пісні в більшости складені в так званій п я т и т о н н і й або індокитайській гамі — з пропуском 4 і 7 ступенів (фа, сі). Ц е г а м а ф і н с ь к и х і т ю р к-

[215]) Іллюстр. повне зібр. Творів Н. В. Гоголя, 1913 р., т. VII, с. 246, 250—251.

[216]) Віссаріон Бєлинський, Зібрання творів, т. II, вид. 1893, с. 904.

[217]) „Основа“, СПБ., 1861, Март, с. 16—24. Стаття Сєрова.

ських племен басейну Волги й Ками, у Башкирів, у сібірських Татар, у Тюрків Туркестану і у всіх Монголів. Для ширення цієї гами маємо пряму лінію зі Сходу (Китай, Сіам, Бірман, Індокитай і ін.) на Захід в Європу. Тут ця лінія „на Великоросах обривається", де вони кінчаються, там кінчається і пятитонна гама. В Українців гама Європейська, семитонна. Трапляється у них пятитонна гама „в очень редких случаях", як виключка, що трапляється виключкою і в інших, напр., у Шотландців, Бретонців, Ірландців. Проф. Трубецький вказав там же ще багато характерних ріжниць межи Українським і Московським народами. [218]) На жаль, авторові тяжко було розстатися з московскою інерцією і в його статті досить плутана термінологія.

Про виховне значіння української пісні для української молоді і нації мною надрукована стаття в Київськім жуналі „Шлях" і тут я цим обмежуся, підкресливши все, як зміст назви „Україна", бо все те є національно українське, органично звязане з українським імеием і належне його носієві, лише йому. [219])

Проф. Срезневський сто років тому назад, в 1834 році, писав: „В наші часи нема чого доводити, що язик український (або, як хочеться де кому називати — малороссійський) є язиком, а не наріччям ... этот язык есть один из богатейших языков славянских ... Він може вже рівнятися з язиками освіченими по гнучкости й багатству ... Язик Хмельницького, Пушкаря, Дорошенка, Палія ... повинен передати нащадкам славу цих великих людей України". Це писано в 1834 році. [220]) Академик Срезневський був родом Москвин і дуже багато зробив для української свідомости, присвятивши себе студіям над українською історією, культурою, народною словесністю. Він всюди вживає терміни „Україна", „український". В 1833 і 1834 р. він видавав у Харкові „Запорож. Старину", де надрукував массу українського історичного матеріалу і звернув особливу увагу на бандуристів, що й співають, і росповідають про минуле". „Сіи старики важнее всяких летописей ... кто желает знать исторію Запор. и Украины". [221])

Він констатував, що українські пісні й думи, як особлива епична народна поезія, така національно українська, що належить „во всем словянском міре исключительно Украине". [222])

Проф. Максимович в 1859 і 1864 р. видав дві книжки для вивчення Української старини, давши ім заголовок: „Украа-

[218]) „Исход к Востоку", Утвержденіе Євразійцев, Софія, 1921 р., кн. Н. С. Трубоцкой, „Верхи и низы Русской культуры" (Етническая база русской культуры), стр. 86, 97—98.

[219]) С. Шелухин, „Наша пісня", Київ, 1918 р., „Шлях" ч. 4—5, с. 54—70 і ч. 6—7, с. 74—82. Видано в 1918 р. і брошурою.

[220]) Проф. Срезневскій, „Взгляд на памятники Украинский народ. словес.", Ученыя Зап. Московс. Универ., 1834 р., кн. VI, с. 134 і д.

[221]) „Запорожская Старина", Харков, 1833, ч. I, кн. 1.

[222]) „Известія II Отд. Акад. Наук", т. III, 1854 р. с. 101.

їнец".[223]) Старався піддержати історичну память од урядового натиску на неї і способом заголовку.

Назву „Українці" особливо часто вживав у своїй Історії, на писаній в 1785 р., Рігельман. Йому ж належить указівка в 1785 р., що назва „козаками" є іменем „от Татар заимствованным".[224]) Рігельман по службі працював і межи Монголами, тому познайомився з їх мовою і йому було ясніше значіння виразу „кайсак" — біла, вільна птиця, переносно — вільна людина, козак. Українці перейняли назву, бо вона каже про свободу, як і імя Україна. Це в уяві звязалося в цілість поняттям свободи: Україна мати вільних людей і дарує своїх дітей свободою. Сполучення гармоничне, Український нарід зветься свободолюбивим і козацькою нацією. Москвинам більше подобалося перейняти не те, що каже про свободу, а те, що каже про 40 дівок (кір-гіз). Вони з кайсацького приспівку „кір-гіз" утворили собі пісню: „Сорок девок — один я, куда девки — туда я" ...

Російський талановитий літерат. критик Добролюбов у рецензії творів Марка Вовчка, українс. письменниці, що писала й й по московські, але досить слабо, в 1859 р. надрукував: „Наше освічене суспільство вчилося історії, а відомо, що в історії росповідається про криваву смертельну буротьбу України за свою народность". Термін „Україна" тут означає „нарід Український".[225]) В рецензії на „Кобзаря" Т. Г. Шевченка, в 1860 р., Добролюбов пише: „Ніхто не одмовить Малороссійському, як всякому іншому народові, в праві і гідности розмовляти своєю мовою, ... ніхто не зречеться визнати народну поезію Малороссіи... Шевченко зостався вірним своїй Україні... І ми не маємо сумніву, що Україна з великою радістю прийме „Кобзаря"... У Шевченка ми знаходимо всі елементи Української народної пісні".[226])

До того ж табору, що Добролюбов, належав і Герцен. В 1859 році на еміграції він писав: Україна не з любови до Московії піддалася цареві, але Москва й Петербург обдурили Україну й примусили її ненавидіти Москвинів... Долю України не можна рішати, не спитавши людей, які в ній живуть... А що коли Україна, памятаючи всі утиски Москвинів і кріпацтво, і безправність, і грабіжництво, і батіг, і не забуваючи, як їй було в Річі Посполитій з жовнірами, панами й коронними урядниками, не захоче бути ні Польскою, ні Русскою? Як на мене, Україну слід в такому разі визнати вільною й незалежною країною. На Україні живуть люде, пригнічені рабством, але не на стілько зламані урядом і поміщиками, щоб стратили всяке чуття

---

[223]) Пыпин, „Історія Рус. Етнографіи", т. III, СПБ., 1891, с. 34.

[224]) Александр Рігельман, „Летописное повествованіе о Малой Россіи" 1785—1786 р., вид. 1847 р., ч. I, с. 14.

[225]) Добролюбов, „Собраніе Сочиненій", т. III, в 1896 р., с. 350.

[226]) Добролюбов, там же в III т. с. 300, 304—305.

народности. Розвяжемо їм руки, розвяжемо їм язик, хай мова їх буде цілком вільна, і тоді нехай вони скажуть своє слово, переступлять через батіг до нас, Великоросів, через папіж до вас — Поляків, чи коли вони будуть розумні протягнуть нам обидвом руки на братерський союз і на незалежність від обидвох".[227])

Костомаров на цю статтю одписав відповідно своєму програму Кир. Мет. Брат.: „В майбутнім Словянськім Союзі, в нього ж віруємо та його ж сподіваємося, наша Україна має скласти окрему державну цілість на своєму просторі, де нарід говорить українською мовою. Хай же ні Великороси, ні Поляки не називають своїми землі заселені нашим народом".[228])

В 1936 р. в СССР. видано Конституцію. В ній Україна під цією ж назвою показана одною з одинадцяти союзних держав нарівні з Росією. Визнано й право вийти з Союзу. Але ця Конституція не установила ніяких гарантій свободи, прав і вільного користування ними, відкинула рівноправіє громадян та народностей і дає повні можливости свавільству адміністративної влади. Ця конституція далеко й далеко відстала від того, що ставили необхідністю більш як 75 років тому назад Герцен і Костомаров. Вона затвержує різання живого тіла Української нації на шматки і цим нищить її життьову силу. Межі політичної України по цій конституції далеко не доходять до етнографичних меж і українська людність за цими межами не має прав української народности і свободи свого розвитку. Формально в СССР. назва „Україна" має значіння етничного, територіального і політичного терміну, установленого оффіціально.

Ми зібрали й подали тут великий фактичний матеріал про наше національне імя „Вкраїна", „Україна". Гадаємо, що поданого досить, щоб зробити вже тепер певні наукові висновки. Не визнаючи ні за ким, і за собою, непомильности, я старався „не минати а ні тітли, а ні тиї коми" для найповнішого пізнання істини. Я віддав цьому розслідові багато праці й років, одушевлений любовю до Батьківщини і народу з їх іменєм „Україна" і спонуканий бажанням послужити їм виясненням істини і обороною нападеного відусюди нашого античного народного словянського імени „Україна", яке є сімволом і гаслом свободи й боротьи за неї, а другим допомогти науковою зброєю й матеріалами.

Я ніколи не забував, що позбавити нарід його власного національного імени — це позбавити його своєї історії, традицій,

---

[227]) „Колокол", 1859 р., ч. 33. А. Хатченко (Богдан Кістяковський) проф., в „Україн. Жиз.": „Герцен і Україна", 1912, ч. 4, с. 22—30. Проф. Мицюк, „Українські Хлопомани", Чернівці, 1933, с. 26—27.

[228]) „Колокол", 15 січня 1860 р., ч. 61. У проф. Мицюка стор. 28.

культури, зробити безбатченком і обезличити національно, чим позбавити також всіх національних, а тому й людських прав, звязаних з своїм національним іменем. Це утворити з нації невільника для поработителів, запрягти його в работу для їх історії, культури, збагачень та інтересів, а скривжену націю виключити з творців своєї культури, історії й життя. Це позбавити націю її території, Батьківщини, свободи, прав і вольностей. Нарід Український до цього ніколи не ставився пасивно, що й підкреслено його історією і всіма чужинцями уже з давніх давен. Сама назва „Україною" й „Українцями" боєвого походження. З нею звязані уява й традиції про боротьбу і пожертву своїм життям за свою народність, за Батьківщину і її свободу, за свою землю, права і вольности, за вищі блага людства проти поработителів, нападників і гнобителів. Вона є назвою етничною й територіальною вже при своїм народженні — до появи Руси. Своя держава є гарантією всіх свобод, а свою державу можна мати лише під своїм іменем. Ось що містить в собі наше національне імя „Україна", „Українці", „нарід Український" і про що воно промовляє й нагадує носіям його.

Ось чому „духовні людоїди", поработителі, гнобителі й претенденти на поневолення їм Українського народу так стараються скомпромітувати це національне імя, понизити, зробити ненавистним або виставити смішним, аби лише знищити це славне в історії й житті славянське національне імя. Дойшло навіть до проекту вимовляти наше імя особим способом, калічивши наголос, а писати лише в лапках, що вже й практикується.[229]) І хто тілько не топчеться по нашому імени та не старається знищити його! А тут ще й свої необачні люде додають клопоту. Вони бувши носіями цього ж національного імени і не давши собі труду, чи бувши не в силах, глибше подумати над ним, безкритично й легковажно, дехто й пускаючись на фальшування, росперезано росповідають, пишуть і друкують всякі

[229]) Часопис „За Новую Россію" в ч. 39, за Іюль 1935 р. надрукував статтю „Малороссы или „Украинцы". В ній поучає, що „украинцы" або несовісні, або жертви анальфабетства чи блуду. Каже, ще „Украина" є означенням „окраины Польши". Про те, що „Україна" означає „окраїна" посилається на Перфецького. Термін „украінец" появився тілько з XIX ст., це слово „безсмысленное" і ніхто й досі не знає, „где ставить удареніе" (наголос) в словах „Україна" і „Українец". Для боротьби проти українства треба „писать слово „украинец" в кавычках (лапках), как єто делает уже галицкая и карпато-русская печать". „Українскаго народа" не існує, а „єсть лишь малороссійское племя єдинаго русскаго народа, с одной исторіей, одной культурой". Слово „Малороссія или Малая Русь — древнее", воно одним своїм згуком нагадує кожному носієві про „его принадлежность к Великой Россіи" і про „єдинство триєдинаго русскаго народа". В ч. 46 того ж часопису за 1936 р. (виходить в Югославії) вже надруковано тризуб і оголошено російским знаком і гаслом! В цім часопису, який усердно ширять всюди, пишуть статті і професорі Київського Університету. Оттакі люде без совісти ученого були в Россії і межи професорами.

нісенітниці й вигадки, надаючи тому вигляд науки, чим в результаті, хоч і ненавмисне, творять фальш і блуд, ширять баламуцтва, роблять прислуги не своїй нації, а ворогам її, бо лише компромітують імя нації, його значіння і походження, ігноруючи, що з цим іменем в серці й на устах, як гаслом найвищого й найсвятішого, найвідданіші Батьківщині розумні, чесні й совісні сини її йшли в боротьбу за неї і вмірали за свободу.

Треба тако ж покінчити з затуманенням історичної перспективи, правди й дійсности та з перекручуванням історії байками про Рурика із німецько-петербургськими фальшами Шлецера, Карамзина, Полевого й ін. ворогів України, наче до появи в Київі Руси на Україні не було нічого людського, а тілько напівдикі Словяне в стані звірів. І от, до них прийшли чужинці й чужоплеменники Русь, які самі були язичниками і творили своїм ідолам жертвоприношення живими людьми, і принесли диким звірам Словянам все вище й людське, а до Київської Руси не було у них ні культури, ні цівілізації, ні своєї історії, ні свого імени і все те почалося лише з появи в Київі Руси.

Тому й національним іменем повинно бути чуже імя „Русь", бо до того часу населення Київщини не мало історії й свого імени.

Такий погляд є дурницею, тенденцією, анальфабетством. До появи розбишацької Руси існували вже на Вкраїні словянські демократичні держави з народоправством: Поле, Деревь, Сівер і ін., а їх громадяне називалися Поляне, Древляне, Сіверяне й ін. До появи в Київі чужоплеменної Руси вони межи собою „живяху в мирі" (див. в поч. літоп.), як близькі єдинокровні родаки. Грецькі назви городів: Київ, Канев, Китаїв, Трипіль, Халепа, Василів та місцевостей, як Хорів, Либедь, Скавика, ясно свідчять про грецькі поселення, що злилися з тубільними Словянами і віддали їм здобутки грецької культури. Культура Руси була нижчою, ні ж місцева словянська, тому Русь ассімілювалася й засвоїла собі мову Киян, словянську, українську, а свою забула. Найвиразніший покажчик культури право звичаєве й писане. Старі памятки княжих часів містять в собі українські норми звичаєвого права. Русь застала на Вкраїні чинними й Інституції Юстініана VI ст. В передмові до них Юстініан сам пише, що він видає свої Інституції і для населення Антів, яке під цим іменем уявляло собою Українців. Ми не знаємо і єдиної памятки писаного Руського права до появи Руси в Київі, а з появою її в Київі маємо під назвою Руських писані договори з Греками 907, 911, 945 р. Це результат впливу на Русь київської вищої словянської культури. В „договорі Султана з Військом Запоріжським і Народом його" в 1649 році про торг і плавбу торг. суден по морю й річках маємо аж 4 статті з київських договорів 911 і 945 р.[230])

[230]) Більше про Антів і право див тут на стор. 100—103 і прим. 47, про Греків і Київщину с. 97—100. Договір з Султаном Війска Запоріж. і його народу надрук. в „Исторіи Малороссіи" Н. Маркевича, т. III, Москва, 1842 р.

Це традиції мешканців словянських на Наддніпрянщині, Побужжі й Наддністрянщині, що вели торг річний і морський з Греками й ін. приморянами вже тоді, як були Полянами, Древлянами, Сіверянами, Тиверцями, Угличами і т. д., до появи ще Руси на їх горізонті. Починати Українську історію з Рурика, навіть з походу Руси з Новгороду Сіверського в Крим иа Сурож (Судак) з кн. Бравлином в 750—760 р., або з походу Руси морем в Малу Азію на Амастру тако ж до легендарного Рурика — це просто злочин проти науки й Українського народу. Коли ж починати украін. історію раніш Руси, то вже ніяк цеї історії не можна назвати Русской по чужинцю й пізнішому завойовнику, бо з більшим правом тоді можна було б назвати історію тако ж по завойовниках Козарською, Роксоланською, Сарматською, Антською, Скіфською . . . Мусіли б подумати над назвою і побачили б, що історія Полянська, Древлянська, Сіверянська, Галицька й ін. в соборности цих мирних межи собою держав на соборній території антропологичної цілости єдиноутробних і єдинокровних одноплемеиників може називатися тілько історією України або Історією Українського народу. Це назва народна, напіональна, постійна, як і сама нація, для означення природнаго явища, покриває собою мінливі назви по мінливих побідниках і пануючих, штучні назви політичні по переможцеві або збірачеві данини.

Наші предки розуміли справу з назвою глибше, як дехто з нових поколінь. Чужа назва українців народом Сарматським, Роксоланським, Козарським, Руським, означала підлеглість чужинцям, данину їм, послух чужій волі й чужій владі. Свої назви родові: Поляне, Древляне, Сіверяне, Волиняне і т. д. і соборне імя для них „Україна“ промовляють про свої права, свободу, самостійність, незалежність і разом про необхідність боронити ці блага та імя, з яким вони звязані. А чуже імя промовляє про утрату цих благ, про чужу владу і волю над поневоленим. Тому своє національне військо називалося й за часів язичества військом „українським“, а традиція, що українські вояки XVII століття „того ж берега діти“, що й давні хоробрі їх „отці українські вояки язичники“, як бачимо на стр. 204, живо згадується і в XVIII ст. Назва „українські вояки“ є народною, словянською, соборною для Полян, Древлян, Сіверян, Волинян, Галичан і для всиї кровно ближчої межи собою словянської антропологичної єдноти на своїй етничній території. Русь застала словянську єдноту вже організованою в свої родові держави. Вона руйнувала їх „примучуванням“ собі та нищенням тих держав, племенного союзу межи ними й свободи. Населення їх добровільно не приймало чужої поработительскої назви Руськими і через те імя „Русь“ ширилось на Вкраїну туго. Першою жертвою поработительства Руси стали Поляне в 862 р., другою — держава Древлян 883 р., третьою — Сіверян 884 р., четвертою

— Уличів 885 р. і т. д. Але ще і в 941 р. в війску кн. Ігоря названо Полян окремо від Руси. Древлянську землю остаточно примучено лише 946 р. Галичина в Іпат. літ. в 1189 р. зветься Україною, а Руссю стала називатися лише в XIII ст. „Україна", як етнично-територіальна цілість була більшою за політичну Русь, що ширилася завойованнями частин України. Так існувало два імени: одно рідне соборно етничне „Україна" і друге чуже політичне по завойовнику й поработителю „Русь". Нарід держався рідної назви, а пануючі політичного імені „Русь", як означення своєї вищости над народом і панування над ним. На ширення імени „Русь" на Україну пішло звиш 400 років. Про державний стан Полян ще до появи Руси в літопису читаємо виразно, як до Полян прийшли од Козар посланці з вимогою платити дань Козарам.

Поляне дали їм меч. Козари мали шаблі, гострі з одного боку, а меч був гострий на обидва боки. Роздивившись меч, Козари так собі сказали: „Ми бо оружієм єдиния сторони гострим, с. є. шаблею, доїскахомся володіти землею і дані от иніїх взімати, а сії, іже сіцево мають оружіє обоюдоостро, с. є. меч, імуть нами володіти і на нас дань взімати і на іних странах". Тут підкреслено, що „доїскатися володіти землею" і не платити, а брати данину можна тільки організованою силою з шаблею та мечем. Це означало, що й доїскатися прав та свободи можна тільки так і лише на своїй землі, вкраяній в своє посідання й свобідне володіння організованою силою з мечем та шаблею в стані своєї державности.

Звідси примовка: „У нас Україна — кожен сам собі мусить хліба вкраяти". Це саме сімволізується і в весільнім ритуалі краяння короваю з участю меча і вжитком при тім в пісні термінів: крає, вкрає, украє. Предки, щоб мати вкраяну в своє посідання землю, мусіли вести війну, бої, січ, „утирати піт" собі й проливати свою кров. Все це нерозривно звязане з землею і вона полита їх кровю й потом. Тому сама земля, вкраяна мечем і напоєна рідними потом і кровю, промовляє до поколінь голосом предків з гаслом „Україна". Це слово органично звязане своїм походженням, згуком, змістом, поняттям, уявою з українською словянською народністю, з її псіхологією, історією, побутом, душею, боротьбою за землю, свободу, права та вольности. Воно народові своє, рідне, живе, промовляюче й зрозуміле, з його чути голос предків, який будить і кличе до активности й оборони своїх прав і свободи на своїй землі, воно стало сімволом свободи і гаслом боротьби за неї. Воно повне традицій. Своя ж найповніша свобода може бути тільки в своїй незалежній державі! В. Шульгин глибоко зрозумів значіння назви „Україна", коли підкреслив, що ця назва має в собі магичну силу, чарівна, привабна. Тому й вірні сини України боролися за матір Україну

і вмірали з іменем „Україна“ в серці й на устах. Мати Україна обдаровує своїх дітей свободою. Україна — це імя території, народу і його національного історичного життя, опоетизоване, овіяне ніжністю, свободою, лицарством і любовю, повне глибокого внутрішнього змісту, змислу й чарівної сили, промовляюче своєму народові голосом предків до його розуму, душі, серця, совісти, свідомости й чуття свободи й моралі. Ця антична словянська назва в змісті є етнична, національна, культурна, територіальна, історична, соборна, політична. Вона є іменем окремого благородного словянського духовно багато обдарованого племени від Карпат до Кавказу, назва європейського рицарського народу з виразною індівідуальністю, імя свободолюбивої нації з своєю національною культурою, історією, цівілізацією, якими вона відріжняється і од Москвинів, і од Поляків, і од інших народів, бо то своє, орігінальне. Україна — це назва території і народу того ж імени. Назва „Україна“ є означеннням свободолюбія, гаслом боротьби за свободу і світовим паспортом народу у своїм і межинароднім житті.

Ясно, що назви: Україна і Русь або Росія територіально ніколи не покривали одна другої, цілком ріжного походження, ріжної природи і ріжного значіння. В 1187 р. Україна більша за Русь. Іпат. літ., росповідаючи про смерть кн. Володимера Глібовича, пише: „О нем же Україна много постона“, а Русі не назвав, бо вона була лише політичною частиною в Україні і в виразі „Україна постона“ вже згадано й Русь.

Ми пояснили з допомогою перекладів з Амартола, що слово „вкраїна“, а з його й назва „Україна“, „Вкраїна“ пішли від старословянського пня й слова „кра“ (с. 107—112). Назва ця давніша в Київі за назву „Русь“. Вона ніколи не означала ні окраїни, ні пограниччя й по своєму походженню та природі ніколи такого значіння й мати не могла. Її творила словянська псіхологія української народности для самої себе й своєї території, як означення соборности ближчиж родів і їх землі, як етнографичного й політичного одрубу, украяного з просторів для себе в своє посідання, володіння й користування. Інтерпретація, наче назва „Україна“ є означенням окраїни, пограниччя, вся збудована на фальшуваннях, перекручуваннях, замовчуваннях фактів, ігноруваннях наукових методів для тлумачень.

Межи назвами „Україна“ і „Русь“ чи Россія велика ріжниця матеріального і морального значіння. В назві „Русь“ живе поняття про організацію чужинців, що примучувала словянські держави до покори, позбавляла свободи, нищила самостійність, нікого не визволяла і накидала своє імя примученим словянам і іншим народам, як політичне означення залежности від поработителя й пробування під ігом чужинців чи пануючої верстви з ними. Цілком і повна протилежність цьому назва Україною. Це імя рідне словянське, утворене собі народом для означення

себе й своєї території, свободи, незалежности, боротьби проти поработителів і ворогів народної свободи. Це імя ніколи не було іменем поработителя, ні звязаним з поработительством, а навпаки, Україна завше воювала й боролася за права та вольности, за свободу, і саме це слово є сімволом свободи й гаслом боротьби за визволення й свободу.

Тому воно й таке ненависне всім поработителям, а назва Русскими й Русью тому так і пропагується саме ворогами свободи й поработителями. Україна в душі народу оточена піететом, любовю, вона Мати Україна, а Український нарід її діти, рідні, єдиноутробні брати межи собою. Вони, як видно з поданих нами виписок, Матір свою Україну називають найбільш ніжними словами любови й віддапости, годні вмерти за неї і її кращу долю. Україна - Мати ніжна з своїми дітьми, разом з ними радіє, сумує, плаче, виступає, вони радяться межи собою, діти розважають Матір, вона за ними журиться, плаче, стогне в горі. Тут повна солідарність духовна в думках, намірах, совісти. Імя України звязується лише з свободою і ніколи не з позбавленням свободи чи уярмленням кого б не було. Чи є щось подібне цьому в звязку з іменем „Русь", „Россія"! Чи є де стілько ніжности для назви "Русь", „Россія", як для назви „Україна"! Н е м а є.

Назва "Україна" рідна Українцям, мила, дорога, з нею звязана вся історія народу й його боротьба за свободу, права та вольности проти напастників, в тім числі й проти „Русских". Сьогодні під цим іменем Український нарід має найбільших ворогів собі. Проф. Бодянський в 1834 році надрукував цілком вірно, що назва „Русскими" цілком „чужа і Українцям, і Москвинам" бо вона „перейшла на них од зовсім чужого народу" (ст. 238 тут). Але Москвинам вона лише чужа, а Українцям вона без краю ворожа, та ще так, що всі найбільши лиха Україні творять саме ті, що називають себе Русскими. Цю назву Українці повинні всюди відкинути від себе — вона є знаком порабощення, неволі, пониження й касування свободи.

Коли почали набірати в друкарні 16-аркуш ції книжки, появилися польска й українська статті, в яких твердять, що „Україна" є означенням окраїни, пограниччя. Статті побудовані на фальшуваннях, особливо український автор постарався, не розуміючи, яку шкоду робить він своїй Батьківщині своєю неправдою. В цій праці кожен знайде наукову відповідь на такі писання й ширення баламуцтв. А ми під вражінням легкодумного виступу Українця закінчимо цю працю мудрими словами Саллюстія: Pulchrum est benefacere reipublicae, etiam bene dicere haud absurdum est (Sall. bell. Catil.), що означає: Славно робити добре для Республики, але й казати для неї добре тако ж не є глупством. А все правдиве є добрим.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA V PRAZE